

JOSIP BROZ TITO — SABRANA DJELA

ODBOR ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

Ljupčo Arsov, predsjednik, dr Vladimir Bakarić, Anka Berus, Rodoljub Čolaković, Radivoje Davidović, Stane Dolanc, Veselin Đuranović, Aslan Fazlija, Slavko Janevski, Lazar Koliševski, Nandor Major, Petar Matić, Miha Marinko, dr Miroslav Pečujlić, dr Ivan Perić, dr Pavle Savić, Petar Stambolić, Lidija Šentjurec, Franc Šetinc, dr Mijat Šuković, dr Marko Šunjić, dr Arif Tanović, Fabijan Trgo, Mihajlo Zvicer, Drago Vukša, sekretar Odbora

REDAKCIJA ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

David Atlagić, Ismail Bajra, dr Dušan Bilandžić, dr Drago Borovčanin, mr Milovan Bosić, Slobodan Bosiljčić, dr Velimir Brezovski, dr Pero Damjanović, dr Tone Ferenc, dr Branko Gligorijević, zamjenik glavnog i odgovornog urednika, dr Danilo Kecić, dr Milan Matić, Veljko Miladinović, Pero Morača, dr Ivan Perić, dr Branko Petranović, dr Nikola Popović, zamjenik glavnog i odgovornog urednika, dr Miljan Radović, dr Stanislav Stojanović, Fabijan Trgo

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

dr Pero Damjanović

SEKRETAR REDAKCIJE

mr Enes Milak

NAUČNA PRIPREMA
INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU
BEOGRAD

TOM 24

*Istraživanja, napomene,
hronologija i priprema za štampu*

MILOVAN DŽELEBDŽIĆ

JOSIP BROZ TITO SABRANA DJELA

TOM DVADESET ČETVRTI

6. OKTOBAR — 15. NOVEMBAR 1944.

IZDAVAČKI CENTAR »KOMUNIST«, BEOGRAD
BEOGRADSKI IZDAVAČKO-GRAFIČKI ZAVOD, BEOGRAD
IZDAVAČKO KNJIŽARSKO PODUZEĆE »NAPRIJED«, ZAGREB

BEOGRAD 1982.

JOSIP BROZ TITO — SABRANA DJELA

6. oktobar — 15. novembar 1944.

PREDGOVOR

Dvadeset četvrti tom sadrži Titove govore, direktive, naredbe, naređenja, obavještenja, pohvale i druge dokumente različite sadržine koji su nastali u periodu od 6. oktobra do 15. novembra 1944. To je bilo vrijeme kada su svi dotadašnji Titovi naponi krunisani jednom velikom pobjedom — oslobođenjem Beograda, glavnog grada Jugoslavije, i velikih dijelova istočnih krajeva zemlje.

Titovoj aktivnosti u ovom razdoblju pogodovala su veoma povoljne okolnosti na evropskim ratištima. Crvena armija je na sjevernom dijelu sovjetsko-njemačkog fronta dovršavala uništenje njemačkih trupa i nezadrživo nastupala prema norveškoj granici oslobađajući grad i luku Kirkenes. Na južnom dijelu fronta, poslije prelaska Karpata, Crvena armija je započela budimpeštansku operaciju, koja će se završiti 13. februara 1945. zauzimanjem Budimpešte.

Na zapadnom frontu savezničke snage su oslobodile cijelu Francusku i prenijele svoja dejstva na teritoriju nacističke Njemačke zauzevši Ahen, prvo veće mjesto na njemačkoj teritoriji.

Na frontu u Italiji Saveznici su nastavili ofanzivna dejstva prema Bolonji poslije proboja njemačkih odbrambenih položaja (tzv. »Gotske linije«) na jadranskom pravcu, ali su u svom napredovanju k sjeveru privremeno zaustavljeni.

Na Balkanu su gotovo prestala sva borbena dejstva osim na jugoslovenskom ratištu. Albanija je bila pri kraju svog oslobođenja, a iz Grčke izvukle su se skoro sve trupe njemačke Grupe armija »E«, osim nekih posada na ostrvima u zapadnim dijelovima Egejskog i Sredozemnog mora. U Grčkoj je došlo do zaoštavanja odnosa između Antifašističkog fronta Grčke (EAM-a) i Britanaca koji su se početkom oktobra 1944. iskrcali kod Patrasa i Atine da bi obezbijedili povratak monarhije. To će početkom decembra 1944. dovesti do izbijanja građanskog rata i otvorene britanske intervencije u korist grčke monarhije.

Izuzetno krupan međunarodni događaj bilo je održavanje savezničke konferencije na najvišem nivou od 9. do 18. oktobra 1944. u Moskvi (konferencije »Tolstoj«). (Ruzvelt je bio spriječen da dođe zbog predsjedničkih izbora u SAD.) Ova konferencija je bila od posebne važnosti za narode Balkana, jer su na njoj podijeljene sfere uticaja između Velike Britanije i SSSR-a u ovom dijelu Evrope.

Na jugoslovenskom ratištu u pomenutom periodu našle su se jake neprijateljske snage — dvije grupe njemačkih armija »F« i »E« i dijelov-Grupe armija »C«, kao i nekih drugih komandi s ukupno oko 800 000 njemačkih vojnika. U jedinicama kontrarevolucije bilo je oko 300 000 vojnika. U takvim okolnostima Tito je neposredno usmjeravao dejstva jedinica 1. armijske grupe NOVJ i Glavnog štaba NOV i PO Srbije u niškoj i beogradskoj operaciji, koordinirajući njihova dejstva s dejstvima trupa 2. i 3. ukrajinskog fronta Crvene armije.

U oktobru i novembru 1944. Tito je razmijenio niz telegrama s maršalom Tolbuhinom, komandantom 3. ukrajinskog fronta, u kojima su se iznalazila najbolja rješenja za borbu protiv njemačkih snaga u Srbiji i dijelu Vojvodine, gdje se početkom oktobra nalazilo preko 150 000 njemačkih vojnika svrstanih u dva njemačka korpusa »Šnekenburger« i »Fridrih Vilhelm Miler« (kasnije, sredinom novembra, preimenovan u 34. armijski korpus) i Korpusnu grupu »Fon Štetner« pod neposrednom komandom novoformirane njemačke Armijske grupe »Srbija«. Tito je za nišku i beogradsku operaciju izdavao naređenja iz Krajove do 15. oktobra 1944, kada je prešao u Vršac i tu se zadržao sve do 25. oktobra 1944, tj. do svog prelaska u oslobođeni Beograd.

Za oslobođenje Niša Tito je 5. oktobra 1944. razradio u Krajovi s načelnikom štaba 3. ukrajinskog fronta general-pukovnikom Birjuзовim načelan plan operacije, koji su potom detaljno razradili predstavnici Crvene armije i Glavnog štaba Srbije u Štabu 13. udarnog korpusa NOVJ u Pirotu. Tito je za nišku operaciju izdao dva naređenja Glavnom štabu Srbije, jedno 3, a drugo 6. oktobra 1944. Takođe je lično izdao odgovarajuće direktive članovima toga Štaba, tako da se kasnije nije ni zadržavao na toj operaciji, jer su problemi koji su u međuvremenu nastali bili sasvim druge prirode u vezi s postupcima bugarskih jedinica u Nišu i nasilnog prisvajanja ratnog plijena od strane pripadnika dijelova 2. bugarske armije, koja je na molbu maršala Tolbuhina uzela učešća u niškoj operaciji. Ovaj problem je Tito pokušao da riješi preko sovjetske Vrhovne komande zahtijevajući da se bugarske trupe povuku iz Srbije. Međutim, najvjerovatnije je da je Vrhovna komanda Crvene armije ponovo zamolila Tita da bugarske jedinice ostanu u Srbiji kako bi se olakšao položaj nove Bugarske, jer su se u to vrijeme u Moskvi vodili razgovori između Čerčila i Staljina o primirju s Bugarskom. Stoga je 2. bugarska armija i dalje ostala u Srbiji, ali je sada bila angažovana u kosovskoj operaciji. O tome se govori u nekoliko obavještenja i naređenja koja je Tito uputio Glavnom štabu NOV i PO Srbije. Glavna Titova pažnja od 6. do 20. oktobra bila je usredsređena na rukovođenje beogradskom operacijom; izdao je više naređenja i direktiva Štabu 1. armijske grupe NOVJ za dejstva prema Beogradu u sadejstvu s trupama Crvene armije (75. streljačkog korpusa) koje su 22. septembra 1944. prešle iz Rumunije preko Dunava u sjeveroistočnu Srbiju. Krajem septembra 1944. preko bugarsko-jugoslovenske granice prešle su glavne

snage 57. armije 3. ukrajinskog fronta. Dio snaga te armije nadirao je uzvodno desnom obalom Dunava u sadejstvu s glavninom 14. udarnog korpusa NOVJ (kome je Tito početkom oktobra stavio na raspolaganje i 1. jugoslovensku brigadu NOVJ formiranu u SSSR-u), dok je drugi dio bio usmjeren prema Velikoj Moravi. Na Velikoj Moravi trebalo je da uspostave neposrednu vezu jedinice 1. armijske grupe NOVJ i Crvene armije. Treća grupacija 57. armije s jednom divizijom 14. korpusa bila je usmjerena prema Nišu.

Iz niza dokumenata saznajemo kako je Tito rukovodio borbama 1. armijske grupe NOVJ u Beogradskoj operaciji i kako je koordinirao njihova dejstva s jedinicama Crvene armije. U jednom svom naređenju Tito je izrazio želju »da naše trupe prve uđu u Beograd«, što je potom još jednom potvrdio 10. oktobra 1944, ističući politički značaj tog čina. Među posljednjim direktivama koje je Tito uputio Štabu 1. armijske grupe NOVJ srećemo i njegovu odluku od 13. oktobra 1944. da Štab grupe izda zapovijest za direktan napad na Beograd, u kome je učestvovalo u prvom borbenom ešelonu šest divizija 1. armijske grupe NOVJ u sadejstvu s 4. gardijskim mehanizovanim korpusom, tri streljačke divizije i više drugih artiljerijskih jedinica i jednom samostalnom brigadom Crvene armije. Tako je napad jedinica NOVJ i Crvene armije na Beograd počeo 14. oktobra 1944.

U međuvremenu Tito se bavio i drugim pitanjima. Tako je iz Krajeve rukovodio prebacivanjem Vrhovnog štaba, AVNOJ-a, NKOJ-a i CK KPJ u Valjevo, a odatle u Arandjelovac.

U ovom periodu Tito je definitivno odložio i sazivanje Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije, za čije konstituisanje su vršene intenzivne pripreme još od juna 1944. On je smatrao da je najbolje da se skupština održi u oslobođenom Beogradu, jer bi tada njen sastav bio reprezentativniji, a to je bilo veoma važno u borbi protiv reakcije okupljene oko kralja i nekih konzervativnih krugova na Zapadu, koji su u svojim kalkulacijama u vezi s povratkom kralja Petra II u zemlju i zadržavanja starog i preživjelog društvenog sistema i oblika vladavine još uvijek računali na Srbiju.

U ovom periodu Tito je aktivno radio i na organizacijsko-formacijskom jačanju jedinica NOVJ. On je u više naređenja striktno nalagao Glavnom štabu Srbije i Štabu 1. armijske grupe NOVJ (a preko Vrhovnog štaba i ostalim neposredno potčinjenim štabovima) da se ne stvaraju nikakve nove divizije, već da se postojeće jedinice učvršćuju i brojno ojačaju. On je zahtijevao da brojno stanje divizija bude od 8000 do 10 000 vojnika, a brigada do 2500. To je motivisao potrebom uspješnije borbe protiv neprijatelja u daljim operacijama za oslobođenje zemlje i primanjem znatne pomoći od Sovjetskog Saveza u lakom i teškom naoružanju.

Na Titovu inicijativu, u prvoj polovini oktobra u jedinicama NOVJ počeli su intenzivniji izbor kadrova i njihovo upućivanje na školovanje u SSSR. Tito je posebno insistirao na stvaranju artiljerijskih kurseva pri divizijama, imajući u vidu stvaranje artiljerijskih jedinica zahvaljujući primljenim artiljerijskim oruđima od Sovjetskog Saveza. U vezi s tim je 25. oktobra 1944. odobrio novu formaciju artiljerijskih jedinica NOVJ.

Prateći s velikom pažnjom pokrete jedinica njemačke Grupe armija »E« iz Grčke i Albanije preko Makedonije i Crne Gore prema Beogradu i Drini, Tito je lično izdavao potrebna naređenja za rušenje komunikacija i usporavanje pokreta tih trupa. Vrhovni štab je, takođe, na osnovu Titovih direktiva razrađivao pojedina naređenja za neposredno potčinjene štabove širom zemlje, pošto Tito van Srbije ni s kim više tada nije imao vezu osim s Vojnom misijom NOVJ u Moskvi i u drugoj polovini oktobra s Glavnim štabom NOV i PO Vojvodine i Bazom NOVJ u Bariju.

Iz dokumenata koji se objavljuju u ovom tomu saznajemo da je Tito za vrijeme svog boravka u Krajovi, u prvoj polovini oktobra, dao potrebne instrukcije i Edvardu Kardelju u vezi s pregovorima s delegacijom Američke počasne legije o pružanju pomoći Jugoslaviji u materijalu, hrani i drugim potrebama. Amerikanci su uslovljavali raspodjelu pomoći prisustvom većeg broja predstavnika Unre, s čime se Tito nije složio.

Zabilježena je i veoma energična Titova intervencija povodom pokušaja mješovite delegacije britanske vlade i kraljevske jugoslovenske vlade u izbjeglištvu da se u razgovorima s jugoslovenskom delegacijom na Visu zaobiđe Titov usmeni sporazum postignut sa Šubašićem i Čerčilom u Kazerti u vezi s uključivanjem Kraljevske mornarice u Mornaricu NOVJ.

Iz ovog perioda sačuvan je i Titov poziv od 9. oktobra 1944. upućen Ivanu Šubašiću, predsjedniku kraljevske jugoslovenske vlade u izbjeglištvu, da se s njim sastane na oslobođenoj teritoriji u vezi s realizacijom Viškog sporazuma o formiranju jedinstvene vlade. Taj poziv uslijedio je na dan početka konferencije između Staljina i Čerčila u Moskvi, na kojoj je već prvog dana došlo do sporazuma o podjeli sfera uticaja na Balkanu. Ima dosta razloga da se smatra da je Staljin s tom konferencijom upoznao Tita, jer se o tome govori i u nekim britanskim dokumentima, kao što je o njoj Čerčil vjerovatno obavijestio Šubašića. Zbog toga nije nimalo slučajno što se Šubašić u vezi s tim pitanjem dva puta obraćao Titu u septembru 1944. Tako mu je Tito, tek na njegovu drugu poruku od 28. septembra 1944, odgovorio ovim pozivom od 9. oktobra 1944. (Inače dokumenat o kome je riječ, Titov poziv, potiče iz Arhiva kraljevske jugoslovenske vlade u izbjeglištvu, pošto original depeše nije pronađen.)

Iako je Tito pozvao Šubašića da dođe za 10—15 dana, Šubašiću se, očigledno, žurilo da se sretne s Titom prije završetka Moskovske konferencije, pa je došao u Bari već 14. oktobra 1944, ali ga je Tito pozvao 19. oktobra 1944. da mu se javi na oslobođenoj teritoriji, tj. uoči oslobođenja Beograda. Tako je Šubašić došao na razgovore u Vršac 21. oktobra 1944, gdje se Tito nalazio još od 15. oktobra 1944, nakon prelaska iz Krajeve.

Razgovori između Tita i Šubašića vođeni su u Vršcu od 21. do 25. oktobra, tj. do Titovog odlaska u oslobođeni Beograd, a nastavljani su u Beogradu krajem oktobra 1944, gdje su na kraju i završeni 1. novembra 1944. potpisivanjem Beogradskog sporazuma Tito—Šubašić. O pojedinostima tih razgovora nije pronađen nikakav zapisnik i vjerovatno nije ni vođen. Sačuvani su samo jedno zvanično saopštenje Tanjuga o toku razgovora, tekst Beogradskog sporazuma objavljen u »Službenom listu Demokratske Federativne Jugoslavije«, kao i jedna depeša koju je Tito uputio Josipu Smodlaki, povjereniku NKOJ-a za spoljne poslove (sva tri dokumenta se objavljuju u ovom tomu).

Beogradskim sporazumom su udareni temelji za formiranje jugoslovenske vlade, ali je i pored toga bilo potrebno još puna četiri mjeseca da se ona konačno obrazuje i kralj primora da prenese svoju vlast na Namjesništvo, instituciju koja je stvorena tim sporazumom, čime je ostala na snazi odluka Drugog zasijedanja AVNOJ-a o zabrani povratka kralja u zemlju.

U Beloj Crkvi 16. oktobra 1944. Tito je potpisao jedan značajan sporazum s maršalom Tolbuhinom, komandantom 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, o predaji Vazduhoplovne grupe »Vitruk« Narodno-oslobodilačkoj vojsci Jugoslavije. Međutim, to se bilježi samo u postojećoj literaturi, dok zvaničnim tekstom sporazuma ne raspolažemo. Poslije oslobođenja Beograda Tito je imao namjeru da što prije dođe u glavni grad Jugoslavije. Međutim, zbog nesređenih prilika u gradu i nesigurne plovidbe Dunavom, on je u glavni grad Jugoslavije prispio 25. oktobra 1944. i nastanio se u Rumunskoj (sada Užičkoj) ulici br. 15, gdje je ostao da živi do kraja svog života.

Za Titov dolazak u Beograd u ovom periodu vezana su i dva značajna događaja. To je prvo njegovo javno istupanje u oslobođenom Beogradu 27. oktobra 1944. Tada je on na Banjici (poslije izvršene smotre jedinica NOVJ koje su učestvovala u oslobođenju glavnog grada Jugoslavije) održao svoj prvi govor u oslobođenom Beogradu. Tito je u njemu istakao značaj sadejstva NOVJ s jedinicama Crvene armije i odao priznanje borbenom i slobodarskom duhu Beogradana i naroda Srbije. On je tom prilikom istakao važnost bratstva i jedinstva svih naroda Jugoslavije, koji su se kovali u borbi protiv okupatora i njegovih pomagača, a što je došlo do izražaja i u borbama za oslobođenje Beograda, u kojima su učestvovali pripadnici svih naroda i narodnosti

Jugoslavije. Tito je u svom govoru ukazao na špekulacije u zemlji i inostranstvu u vezi s pokušajima raspirivanja građanskog rata i povratka na staro, ističući da »mi nećemo više da budemo dječja lopta ili moneta za potkusurivanje«. Tito je, takođe, naglasio pravo jugoslovenskih naroda stečeno u borbi »da ravnopravno sa saveznicima učestvujemo i u ovom ratu i u izgradnji nove i srećnije Evrope, a ne samo Jugoslavije«.

Drugo značajno Titovo javno istupanje bio je njegov govor održan 9. novembra 1944. na prvi dan zasijedanja Velike antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije. Tito je i tom prilikom istakao veliki značaj Srbije za NOB i NOVJ. Posebno je odao priznanje borbi srpskog naroda i njegovom doprinosu stvaranju i razvijanju bratstva i jedinstva. Pretposlednjeg dana zasijedanja (11. novembra) Skupština je akklamacijom usvojila predlog da se Tito odlikuje Ordenom narodnog heroja Jugoslavije, što je Predsjedništvo AVNOJ-a usvojilo svojom odlukom od 19. novembra.

Integralni tekstovi oba ova Titova govora objavljuju se u ovom tomu. Tito je, takođe, po dolasku u Beograd izgladio sa šefovima savezničkih vojnih misija sve nesuglasice koje su nastale uslijed njegovog iznenadnog odlaska s Visa u Moskvu 19. septembra 1944. On je u vezi s tim još 10. oktobra 1944. poručio Ficroju Maklinu, šefu britanske vojne misije, i pukovniku Eleri Hantingtonu, šefu Samostalne američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, da u odnosu na Saveznike u vezi s njegovim odlaskom u Moskvu nema nikakvih promjena i da on kao predsjednik Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i vrhovni komandant NOV i POJ nije »nikome van naše zemlje odgovoran za svoje postupke i rad koji je u interesu naših naroda«.

Oslobođenje skoro cijele Dalmacije, osim Kninske krajine, do 15. novembra 1944. bilo je veliki uspjeh 8. korpusa NOVJ. Obaviješten o navodnom iskrcavanju Saveznika na jedno od dalmatinskih ostrva, Tito je naredio Štabu 8. korpusa da njegove jedinice »moraju ostati na obalnom pojasu i zaposjesti sve gradove i mjesta i spriječiti svako nasilje u pogledu nezavisnosti« naše zemlje. Tito je slično naređenje izdao i Glavnom štabu Makedonije u odnosu na prigranični pojas prema Grčkoj. On je, takođe, naredio Štabu 8. korpusa da djeluje duž obale prema Zadru i da se ne rasplinjuje u borbama u unutrašnjosti priobalnog područja, što je 8. korpus uspješno i izvršio oslobađajući Zadar u jutarnjim časovima 31. oktobra 1944.

Pored već pomenute značajne Titove aktivnosti u periodu od 6. oktobra do 15. novembra 1944, potrebno je istaći i Titovu odluku za uvođenje Vojne uprave za Banat, Bačku i Baranju. To je bilo prvi put da vrhovni komandant NOV i POJ zavodi 17. oktobra 1944. praktično vanredno stanje na jednom području, koje je već bilo oslobođeno dejstvima Crvene armije i jedinicama NOVJ pod komandom Glavnog štaba Vojvodine. Tito je ovu odluku donio svjestan njene težine kao u krajnjoj liniji

nepopularne mjere, jer je narodna vlast praktično suspendovana i prenjeta na Vojnu upravu. Tito se na to odlučio, kako je i sam naveo u svom naređenju, zato »da se što brže i potpuno otklone sve nedaće nanesene od strane okupatora i ovdje naseljenih tuđinskih elemenata«, misleći pri tome na Folksdojčere, koji su u aprilskom ratu 1941. bili najbrojnija peta kolona u Jugoslaviji i u cjelini, s malim izuzecima, stavili se potom u službu okupatora. Za uspješnije izvršenje zadataka postavljenih Vojnoj upravi za Banat, Bačku i Baranju, u Vršac je poslije oslobođenja Beograda po Titovom naređenju prebačena 1. krajiška brigada 5. udarne divizije, dok je Glavni štab NOV i PO Vojvodine stavio na raspolaganje Vojnoj upravi 12. novembra 1944. godine 9, 10. i 13. vojvođansku brigadu, od kojih je kasnije, u decembru 1944, formirana 7. vojvođanska divizija Korpusa narodne odbrane.

Original Titove odluke od 17. oktobra 1944. o uvođenju Vojne uprave za Banat, Bačku i Baranju nije pronađen, pa se tekst objavljuje na osnovu verzije objavljene u listu »Slobodna Vojvodina«.

U *Prilozima* uz ovaj tom objavljuje se 16 dokumenata, od kojih su 12 Vrhovnog štaba, jedan je Titov prevod s ruskog, dva su britanskog i jedan bugarskog porijekla. Da dokumente Vrhovnog štaba objavimo u *Prilozima* odlučili smo se zbog toga što je ideja za odgovarajuće aktivnosti potčinjenih štabova s kojima Tito nije imao veze iz Krajove i Vršca, potekla baš od njega, jer je on u naređenjima Vrhovnom štabu zahtijevao da se određenim štabovima naredi preduzimanje izvjesnih mjera, uglavnom rušenje komunikacija i sprečavanje nesmetanog izvlačenja njemačke Grupe armija »E« preko južnih krajeva zemlje. To je Vrhovni štab na osnovu Titovih direktiva razradio, pa se zbog toga ti dokumenti i objavljuju.

Titov prevod se odnosi na kominike Telegrafске agencije Sovjetskog Saveza u vezi s moskovskim sporazumom i dogovorom Čerčil—Staljin u vrijeme od 9. do 18. oktobra 1944. Tito je preveo kominike objavljen u listu »Pravda« i dostavio ga bez komentara određenim organima i štabovima u Srbiji.

Britanski dokumenti se odnose na jednu Idnovu depešu u vezi s postignutim sporazumom s Molotovom na Moskovskoj konferenciji o pitanju vođenja zajedničke politike prema Jugoslaviji — u odnosu 50 : 50% (»fifti«—»fifti«), a drugo je Maklinova depeša u vezi s razgovorima s Titom u oslobođenom Beogradu o pregovorima između Tita i Šubašića u Vršcu, kao i u vezi sa zaoštrenim odnosima između članova savezničkih vojnih misija, s jedne, i članova Vrhovnog štaba, s druge strane, do čega je došlo poslije Titovog odlaska s Visa.

Bugarski dokumenat je pismo koje je CK Bugarske radničke partije (komunista) uputio 2. novembra 1944. Titu u vezi sa svim zločinima koja su počinile bugarske monarho-fašističke jedinice za vrijeme oku-

XIV

pacije, i zbog čega se CKBRP(k) izvinjavao srpskom i makedonskom narodu i odao priznaje borbi jugoslovenskih naroda na čelu s Titom.

To je prikaz Titovih najvažnijih aktivnosti od 6. oktobra do 15. novembra 1944. koje su obuhvaćene u ovom tomu. U pogledu autorizacije teksta važe iste napomene koje su date u predgovoru 23. toma.

Milovan Dželebdžić

ZA RANKOVIĆA [ALEKSANDRA, ZAMJENIKA
VRHOVNOG KOMANDANTA NOV I POJ] I
ARSA [JOVANOVIĆA, NAČELNIKA VRHOVNOG
ŠTABA NOV I POJ]

6. oktobar 1944.
[Krajova]

Za Srbiju dajem naređenja ja. Prestanite s vašim davanjem naređenja.³

Šumadijsku diviziju sam naredio ne stvarati, već gotove brigade uključiti u druge divizije.⁴

A-VII, k. 26, reg. br. 12—3/13.

ODGOVOR NA POZDRAVNU RIJEČ GENERAL-LAJTNANTA
KORNJEJEVA,
ŠEFA SOVJETSKE VOJNE MISIJE PRI VRHOVNOM ŠTABU
NOV i POJ]¹

Izražavam duboku zahvalnost sovjetskoj vladi i maršalu Staljinu na visokim odlikovanjima koja su dodijelili meni i mojim oficirima.² Nijedan pravi patriota naše zemlje nije mogao gledati kako divlje njemačke horde gaze našu zemlju i uništavaju naš narod. Zato su narodi Jugoslavije ustali na oružje. Borba je postala još žešća i nemilosrdnija kada su isti njemački zavojevači vjerolomno napali Sovjetski Savez. Za nas kao slobodoljubiv slavenski narod ostao je samo jedan put — put borbe zajedno s velikim bratskim ruskim narodom i moćnim Sovjetskim Savezom kao i ostalim demokratskim državama radi konačnog uništenja njemačkog fašizma. Za tri i po godine teškog i krvavog rata mi smo dali sve od sebe da zajedno s bratskom Crvenom armijom i moćnim Sovjetskim Savezom i ostalim našim saveznicima doprinesemo svoj udio u borbi protiv zajedničkog neprijatelja, koji je porobio našu zemlju i natopio je krvlju. U toj velikoj borbi mi smo se trudili da časno ispunimo dug prema svojim saveznicima. Oči naših boraca i naših naroda bile su uperene u Sovjetski Savez i nepobjedivu Crvenu armiju. Njenim slavnim pobjedama i podvizima nadahnjivali su se naši borci u borbi protiv zajedničkog neprijatelja. Visoka odlikovanja kojima nas je nagradila sovjetska vlada jeste visoko priznanje našoj vojsci i našim narodima za sve napore i žrtve koje su podnijeli za zajedničku stvar. Ulagaćemo i dalje sve snage da opravdamo visoko priznanje i izvojujemo konačnu pobjedu nad njemačkim osvajačima.

Neka je hvala sovjetskoj vladi, slavnoj Crvenoj armiji, njenom genijalnom vojskovođi Staljinu i narodima Sovjetskog Saveza.

[6. oktobar 1944,
Krajova, Rumunija]

[Maršal Jugoslavije
Josip Broz Tito]

[VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ]

6. oktobar 1944.

[Krajova]

Marko [Aleksandar Ranković] s cjelokupnim svojim aparatom da se odmah prebaci kod Peka [Dapčevića].⁵

A-VII, k. 26, reg. br. 12—3/13.

ZA ARSA [JOVANOVIĆA]

6. oktobar 1944.

[Krajova]

Hitno pošaljite preostale tenkiste u SSSR. Četvrta grupa od 150 ljudi još nije stigla. Potrebno je zbog formiranja tenkovske brigade.⁶ Najhitnije pošaljite bar 40 mehaničara tenkista.

A-VII, k. 26, reg. br. 12—4/13.

[VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ]

6. oktobar 1944.

[Krajova]

U čin general-lajtnanta unapređujem Apostolskog.⁷ Unapređenje da izađe u »Biltenu«.⁸

A-VII, k. 26, reg. br. 12—4/13.

[VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ]
ZA ROČKA [RODOLJUBA ČOLAKOVIĆA,
SEKRETARA PREDSJEDNIŠTVA AVNOJ-a]

6. oktobar 1944.

[Krajova]

Dodjeljuje se zvanje narodnog heroja Iliji Gromovniku.⁹

A-VII, k. 26, reg. br. 12—4/13.

ZA RANKOVIĆA

6. oktobar 1944.
[Krajova]

Ranjenike više ne šaljite ni u SSSR ni u Italiju sem specijalnih slučajeva.¹⁰

A-VII, k. 15, reg. br. 34—I—I.

[VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ]

6. oktobar 1944.

[Krajova]

Otona Župančiča zamijenite za njemačkog generala koji se nalazi kod 5. korpusa.¹¹

A-VII, k. 26, reg. br. 12—4/13.

[VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ]

6. oktobar 1944.

[Krajova]

Pošaljite hitno 10 ordena narodnog heroja.¹²

A-VII, k. 15, reg. br. 34—I—I.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

6. oktobar 1944.

[Krajova]

Hitno pošaljite cijene hljeba, brašna, odijela, obuće, duvana i šibica. Po mogućnosti cijene maksimirane na crnoj berzi.¹³

A-VII, k. 184, reg. br. 20—14/1.

ZA G[LAVNI] Š[TAB NOV I PO] SRBIJE

6. oktobar 1944.
[Krajova]

1) U vezi s ulaskom Crvene armije u Pančevo¹⁴ i s neposrednim ugrožavanjem Beograda od nje i od Peka [Dapčevića], prvo: 14. korpus glavninom da brzo prodire svojim ranijim pravcem, ostavljajući vezu Mesićevoj brigadi¹⁵ i potrebne dijelove i stručno osoblje za prihvata i naknadno sprovođenje ruskog naoružanja.

2) Predviđene jedinice odmah pripremite i rasporedite za energično likvidiranje Niša¹⁶ težeći da se ono izvrši istovremeno s naletom Pekovih jedinica na Beograd. U tom cilju učvrstite radio-vezu s Pekom.

A-VII, k. 26, reg. br. 10—20/13.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

6. oktobar 1944.

[Krajova]

Skupština se neće moći održati 10. oktobra.¹⁷ Ja ću naknadno javiti kada i gdje će se održati. Vršite i dalje pripreme bez obzira na odlaganje.¹⁸

Tito

A-VII, k. 184, reg. br. 20—14/1.

ZA PEKA [DAPČEVIĆA,
KOMANDANTA 1. ARMIJSKE GRUPE NOVJ]

6. oktobar 1944.

[Krajova]

Na sektoru Valjevo i na vašem terenu uopšte ostavite partizanske
odrede i pokoji partizanski bataljon za borbu protiv četnika.¹⁹

A-VII, k. 26, reg. br. 10—27/13.

ZA PEKA [DAPČEVIĆA]

6. oktobar 1944.
[Krajova]

Diviziju²⁰ ne stvarati,²¹ već cijele šumadijske brigade uključiti u vašu VI ličku i V krajišku i u jednu vojvođansku.²²

Naređenja slušajte moja, a ne s Visa.²³

A-VII, k. 26, reg. br. 10—27/13.

[ŠTABU BAZE NOVJ U BARIJU]

6. oktobar 1944.

[Krajova]

U Sloveniji stanje oružja i municije kritično. Učinite sve da se sada u prvom redu baci Sloveniji. Potreban i eksploziv.²⁴

A-VII, k. 2125, reg. br. 1—98/10.

PIJADE [MOŠI, MOSKVA]

Ovo treba objaviti u nedjelju navečer:

Iz Kabineta predsjednika Nacionalnog komiteta Jugoslavije objavljeno je 5. oktobra 1944. godine slijedeće saopćenje: 5. oktobra 1944. godine predsjednik Nacionalnog komiteta Jugoslavije Josip Broz Tito sastao se sa delegatima bugarske vlade Otečestvenog fronta na čelu s ministrima gospodinom Dobri Terpeševim i Petrom Todorovim.²⁵ Razgovori su tekli u srdačnom i prijateljskom tonu i u duhu obostranog razumijevanja. Postignuta saglasnost:

1. O vojnoj saradnji protiv zajedničkog neprijatelja — njemačkog zavojevača.

2. Sva pitanja koja proističu iz susjedskih odnosa i prijateljske saradnje Bugarske i Jugoslavije rješavaće se u duhu bratskih i općih interesa naroda Jugoslavije i Bugarske.

Delegati vlade Otečestvenog fronta izrazili su spremnost da učine sve da bi se ispravile nepravde koje su reakcionarni fašistički elementi bugarske vlade nanijeli narodima Jugoslavije i u punoj mjeri izgradili normalni odnosi između bugarskog naroda i narodâ Jugoslavije u duhu potpune i bratske solidarnosti.²⁶

7. oktobar 1944.
[Krajova]

Maršal Tito

ZA KARDELJA [EDVARDA,
POTPREDSJEDNIKA NKOJ-A]

7. oktobar 1944.
[Krajova]

Nije mi jasno o kakvoj raspodjeli i kojeg materijala ide riječ koji su postavili kao bazu za pregovore ALM²⁷ i Eliot.²⁸ Da li je to UNRRA²⁹ ili materijal koji daje savezničko vojno komandovanje? Ako je to materijal koji daje savezničko vojno komandovanje, onda se slažem s njegovom bazom pregovora. Radi se samo o tome da broj kontrolnih organa bude što ograničeniji. Tražite od njih da vam detaljno izlože svoje predloge u tom pitanju.³⁰

A-VII, k. 26, reg. br. 12—5/13.

ZA RANKOVIĆA

7. oktobar 1944.
[Krajova]

Dvadesetog septembra 44. prešli su na stranu Crvene armije iz Hrvatske vazdušne legije³¹: kapetan Dukanec Mato, komandir istrjebiteljne eskadrile, i lajtnant Špoljar Vladimir u istoj eskadrili. Prešli su na dva ispravna meseršmita.³² Dukanec je izjavio da je bio u vezi s majorom Mitjom Petrovićem koji je šef Odjela propagande hrvatske avijacije u Zagrebu i da je pobjegao po njegovom savjetu i uputu. Špoljar je izjavio da su njegova sestra i brat stari partizani, čak da su bili u V[rhovnom] š[tabu] na radu. Oni hoće odmah da se bore na našoj strani protiv Nijemaca na frontu. Provjerite i javite nam hitno.³³

A-VII, k. 26, reg. br. 13—3/13.

ZA RANKOVIĆA

7. oktobar 1944.
[Krajova]

Članak »Slobodne Jugoslavije« o pitanju ujedinjenja Makedonije ja nisam inspirisao, a to ne smatram baš tako nezgodnim.³⁴ Tim više što se Bugari slažu po pitanju njihovog dijela Makedonije.³⁵

A-VII, k. 26, reg. br. 12—5/13.

ZA RANKOVIĆA

7. oktobar 1944.
[Krajova]

Pod kakvim uslovima primamo ratnu mornaricu ugovoreno je sa Šubašićem, a to je: mornarica ulazi pod neposrednu operativnu našu komandu, iako je Vrhovna komanda na Sredozemlju zadržala svoje pravo da postane vrhovna komanda nad svim jedinicama koje operišu na Sredozemlju i Jadranskom moru, pa i nad našom, koju smo dobili. To ima više administrativni karakter i zato će biti u Štabu sredozemne flote jedan naš mornarički oficir da rukovodi administracijom, jer snabdijevanje naše mornarice ide tim putem. Svršite to prema već učinjenom sporazumu. Nikakvih novih uslova ne primam.³⁶

A-VII, k. 26, reg. br. 12—5/13.

[VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ]

7. oktobar 1944.

[Krajova]

Uputstvo o predlaganju za odlikovanje namijenjeno glavnim štabovima i korpusa nemojte slati. Ukoliko je upućeno, hitno javite da po njemu ne postupaju jer će uslijediti izmjene.³⁷

Hitno postupiti.

A-VII, k. 26, reg. br. 12—6/13.

V[RHOVNOM] Š[TABU NOV I POJ]
ZA ŠTAB MORNARICE

7. oktobar 1944.
[Krajova]

Privremeni propis o zastavama usvajam i kasnije ćemo ga objaviti. Do tada pribavite potreban materijal, ali po propisu ne smijete postupiti.

Pramčane zastave i pramenac* komandanta odmah stavite u upotrebu.³⁸

A-VII, k. 26, reg. br. 10—36/13.

* Zastavica komandanta broda (na komandnom mostu). — *Red.*

ZA RANKOVIĆA

7. oktobar 1944.
[Krajova]

Pitanje Maklinovog odlaska u Vojvodinu povezano je sada i s dozvolom sovjetske vojne komande čije trupe operišu na tom sektoru. Ne vidim potrebe odlaska šefa engleske vojne misije u Vojvodinu, već bi trebalo da on bude s našim štabom, odnosno u zapadnoj Srbiji. Saopćite Maklinu da se Vrhovni štab seli u zapadnu Srbiju i da ću tamo biti i ja.³⁹

A-VII, k. 26, reg. br. 12—3/13.

ZA G[LAVNI] Š[TAB NOV I PO] SRBIJE

7. oktobar 1944.

[Krajova]

Potpukovnik Đoka Ivanović i major Čolanović neka čekaju na aerodromu avion kojim će doći Koča [Popović] i neka dođu ovamo.⁴⁰

A-VII, k. 26, reg. br. 10—20/13.

[VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ
ZA GŠ VOJVODINE]

7. oktobar 1944.
[Krajova]

Kosta [Nađ] sa svojim štabom da se odmah prebaci u Banat.⁴¹

A-VII, k. 26, reg. br. 10—37/13.

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU [VELIMIRU,
ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U MOSKVI]*Hitno*

1. Simić [Stanoje] i ostali stigli.⁴²
2. U Bukureštu je već naš predstavnik Nikola Petrović⁴³ koji ima punomoć za regulisanje svih pitanja.
3. Drugovi koji dolaze ovamo treba da se jave u Vrhovni štab.
4. Ja sam saglasan s organizovanjem naše bolnice u Krajovi.⁴⁴
5. Mešterović [Đuro] neka otputuje u Banat.⁴⁵
6. Savića [Pavla] prvim avionom pošaljite u zemlju.⁴⁶

7. oktobar 1944.
[Krajova]

Maršal Tito

A-VII, k. 57—4, reg. br. 4—1.

Prevod s ruskog

SVIM PREDSEDNICIMA ZEMALJSKIH [ANTIFAŠISTIČKIH]
VIJEĆA ⁴⁷ [NARODNOG OSLOBOĐENJA]

U najkraće vrijeme uputite s vašeg područja kratku karakteristiku života i rada ljudi istaknutih u nar[odno]-osl[obodilačkom] pokretu i karakteristiku jugoslovenskih političara u zemlji i inostranstvu koji imaju danas ma koji interes za nas ili Saveznike, o bivšim i sadašnjim diplomatskim predstavnicima s vašeg područja koji pokazuju interes za nas i Saveznike, o članovima predsjedništva vaših vijeća, kao i ostalim istaknutim ljudima iz pokreta.⁴⁸

Za izvršenje ovoga su u prvom redu odgovorni sekretari vijeća.

8. oktobar 1944.
Nikšić*

Tito

A-VII, k. 394, reg. br. 21—61/2.

* Označeno je mjesto gdje je primljena depeša vrhovnog komandanta poslata iz Krajeve. — *Red.*

ZA RANKOVIĆA

8. oktobar 1944.

[Krajova]

Ljubu Đurića naznačili smo za komandanta Beograda. On odlazi sutra kod Peka [Dapčevića] ili kod Pančeva. Pošalji hitno nekoliko rukovodilaca Ozne ⁴⁹ kod Peka da pomognu Đuriću prvih dana.

Nijemci već tri dana dižu u vazduh u Beogradu razne zgrade i magacine. Naredio sam Pekovim trupama da hitno krenu na Beograd i da spriječe njegovo razaranje.

Trupe Crvene armije biće vjerovatno sutra već kod Veljike] Plane. Tamo bi se trebale spojiti s desnim Pekovim krilom. Naš je cilj da naše trupe prve uđu u Beograd, a s time se slaže i sov[jetska] komanda.

Naredite 2. korpusu da što jače razara komunikacije i dolinom Lima i kroz Sandžak, a isto tako i višegradsku zelj[ezničku] prugu da bi se spriječilo bjekstvo krupnih njemačkih snaga kojima je odsječen put preko Beograda. Taj zadatak dajte isto 3. i 5. korpusu i 29. diviziji. Neka budno prate pokrete neprijateljskih trupa prema Sandžaku.⁵⁰

A-VII, k. 26, reg. br. 12—7/13.

ZA RANKOVIĆA I ARSA [JOVANOVIĆA]

8. oktobar 1944.
[Krajova]

U vezi s oslobođenjem Trebinja⁵¹ naredite jedinicama 29. div-
[izije]⁵² i to bar dvije brigade koje su zauzele Pelješac⁵³ da krenu u prav-
cu jedinica koje su zauzele Trebinje i da nastoje osloboditi Dubrovnik.⁵⁴
Ako se uspije osloboditi Dubrovnik⁵⁵ onda prebacite pola tenkovske
brigade⁵⁶ na kopno na taj sektor da bi te jedinice mogle zatvoriti od-
stupnicu Nijemcima obalnim pojasom.⁵⁷

A-VII, k. 26, reg. br. 12—7/13.

ZA PEKA [DAPČEVIĆA]

8. oktobar 1944.
[Krajova]

Orijentiši hitno Lekićevu grupu prema Beogradu.⁵⁸ Nijemci u Beogradu već tri dana dižu u vazduh razne zgrade itd. Ako Obrenovac Lekić još nije mogao uzeti, onda tamo neka ostavi manje snage da blokiraju neprijateljski garnizon, a s manjim snagama neka kreće uz Savu prema Beogradu.⁵⁹ Njegova prednja odjeljenja neka pokušaju prodrijeti u grad da bi spriječila dalja razaranja grada.⁶⁰ Tvoja grupa ⁶¹ koja ide prema Vel[ikoj] Plani neka se orijentiše svojim lijevim krilom prema Beogradu, tj. prema: Rajla — Mladenovac — Kusadak — Palanka — Vel[ika] Plana.⁶² Sovj[etske] trupe preko Petrovca [na Mlavi] biće vjerovatno za dan-dva kod Vel[ike] Plane.⁶³

Crvena armija drži cijelu sjevernu obalu Dunava od Zemuna preko Pančeva dalje.⁶⁴

Ljuba Đurić naznačen je za komandanta Beograda i treba sutra da stigne avionom do vas. Pošaljite hitno mjesto gdje može avion da se spusti.⁶⁵ Javljaš redovno kako se tvoje trupe kreću i na kojim se tačkama nalaziš.

Naša je želja da naše trupe prve uđu u Beograd.

ZA PEKA [DAPČEVIĆA, KOMANDANTA 1. ARMIJSKE GRUPE
NOVJ] I [SRETENA ŽUJOVIĆA] CRNOG [ČLANA VRHOVNOG
ŠTABA NOV i POJ]

8. oktobar 1944.

[Krajova]

Potrebno je hitno opet prikupiti cijelu pionirsku brigadu, jer nam je neobično hitna potreba za uspostavljanjem saobr[aćajnih] objekata na oslobod[enoj] teritoriji Srbije i Vojvodine.⁶⁶ Smatrajte to kao zapovijest koja se mora hitno izvršiti.

A-VII, k. 26, reg. br. 10—24/13.

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU [VELIMIRU,
ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U MOSKVI]

Ako nema radio-stanice od 100 vati, onda nam pošaljite jaču radio-stanicu s radijusom od 2000 km, ali koja je podesna za transportovanje.⁶⁷

8. oktobar 1944.
[Krajova]

Maršal Tito

A-VII, k. 57—4, reg. br. 4—52/1.

Prevod s ruskog

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU

Cijene u Srbiji: 1 kg hljeba 80 dinara., 1 kg brašna 70—80 dinara, 1 kg soli 80—100 dinara, 1 kg duvana 1500—2000 dinara, šibice 10 dinara, vojničke cipele 20 000—25 000 dinara, cipele 35 000—40 000 dinara, odjeća 50 000—60 000 dinara, konac 1000 jardi 2000—2500 dinara, opanci 12 000—15 000 dinara.⁶⁸

8. oktobar 1944.
[Krajova]

Maršal Tito

A-VII, k. 57—4, reg. br. 4—51/1.

Prevod s ruskog

G. dr IVANU ŠUBAŠIĆU,
PREDSJEDNIKU JUGOSLOVENSKE VLADE,
LONDON

9. oktobar 1944.
[Krajova]

Primio sam Vašu depešu od 28. septembra 1944. god.⁶⁹

Potpuno se slažem s Vama da je potrebno riješiti sva pitanja koja ste u depeši pomenuli, a naročito pitanje obrazovanja jedinstvene vlade.

Smatram da Vaš put do mene treba da uslijedi kroz 10—15 dana od danas.⁷⁰

Molim Vas da primite do znanja da smo [mi odbili] Unrinu distribuciju suplaja* po njenim posrednim ili neposrednim organima.

Distribucija se može vršiti samo kroz jugoslovensku administraciju i jugoslovenske organe.

Molim da Vaša vlada podupre to stajalište i obavijestite me koje je Vaše gledište.⁷¹

Tito

Kraljevina Jugoslavija
Predsedništvo ministarskog saveta
kabinet

Str.
Pov. Br. 412
London, 9. X 44.
Izveštena Kr[aljevska] vlada

U akta
10. X 44.
D[ragovan] Š[epić]

A-VII, k. 196, reg. br. 9-9/1.

* Od engl. riječi supply i ovdje se misli na pomoć u materijalu i hrani. — Red

V[RHOVNOM] Š[TABU NOV I POJ]

9. oktobar 1944.
[Krajova]

Naređujem svim štabovima da nas odmah obavještavaju o broju paketa bačenog materijala od Rusa.⁷²

A-VII, k. 26, br. 10-36/13.

ZA RANKOVIĆA

9. oktobar 1944.
[Krajova]

Ako je nezgodno, kao što Crni [Sreten Žujović] javlja, da se Nac[ionalni] komitet prebaci kod Valjeva, onda neka se prebaci kod Pirota.⁷³

Odobravam da Amerikanci pošalju kod Koče [Popovića] misiju.⁷⁴

Za Makedonce se priprema kod Pirota kompletno naoružanje za diviziju od 12 000. Pitaj Makedonce da li bi bilo bolje da oni to naoružanje prime u Sofiji.⁷⁵

Jokanovića treba uhapsiti i staviti pod istragu.⁷⁶ Kaži Bevcu [Edvardu Kardelju] da postavi novog sekretara za komisiju.

Mi ne možemo Saveznicima dopustiti kontrolu naših luka, ali možemo se dogovoriti o tome kako da oni koriste te luke.

Ja ostajem kod toga da za kontrolu raspodjele pomoći Saveznici mogu dati mini malan broj lica koja će vršiti tu kontrolu i čim raspodjela bude svršena da se povuku.⁷⁷

A-VII, k. 26, reg. br. 12-5/13.

ZA RANKOVIĆA

9. oktobar 1944. .
Krajova

U Krajevu su stigli ljudi odozgo za rad po Ozni. Potrebno je odmah obavijestiti štabove radi znanja. U G[lavni] š[tab] Vojvodine dolazi kapetan Terskij. U GŠ Srbije major Gordijanko, pored Odinceva, koji je tamo. U GŠ Makedonije kapetan Injkov. U Crnu Goru, tj. u Štab Drugog korpusa, major Barodkin. U GŠ Hrvatske major Zakurdajev. U GŠ Slovenije major Žavronkov i major Sorokoumov. Oni će odmah biti otpravljeni avionima u dotične štabove.⁷⁸

A-VII, k. 26, reg. br. 12-7/13.

ZA V[RHOVNI] Š[TAB NOV I POJ]

9. oktobar 1944.
[Krajova]

Božidar Maslarić proizveden je u čin general-majora. Objavite to u »Biltenu.«⁷⁹

A-VII, k. 26, reg. br. 13-12/13.

ZA V[RHOVNI] Š[TAB] ZA ĐIDU [MILOVANA ĐILASA,
ČLANA VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ]

9. oktobar 1944.
[Krajova]

Pojačati propagandu preko Tanjuga i »Slobodne Jugoslavije« povodom ulaska Crvene armije u našu zemlju, o borbi koju ona vodi, o bratskom susretu naše vojske i naroda s njom i sadejstvu naše vojske i Crvene armije.

Vrlo je nezgodno da mi o tim krupnim i značajnim događajima... čutimo, a sva sovjetska štampa o svemu tome opširno piše.⁸⁰

A-VII, k. 26, reg. br. 12-8/13.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

9. oktobar 1944.
[Krajova]

Uputite hitno ovamo Volođu⁸¹ jer ga u Vojvodini čeka veliki posao uspostavljanja saobraćaja i pionirskih jedinica. Neka bude on s 10 [oktobrom] spreman za odlazak.⁸²

Tito

A-VII, k. 184, reg. br. 20-13/1.

KOČI [POPOVIĆU,
KOMANDANTU GLAVNOG ŠTABA NOV I PO SRBIJE]

9. oktobar 1944.

[Krajova]

Odobravamo vaše preseljenje na pirotski sektor.⁸³ Danas ćemo tra-
žiti avione. Javite koliko aviona trebate.⁸⁴

A-VII, k. 26, reg. br. 8-1/8.

[ŠTABU 1. ARMIJSKE GRUPE NOVJ]

Hitno evakuišite sve vazduhoplovno osoblje koje se nalazi kod vas. Javite o broju i stručnosti tog osoblja. S vašeg ili najbližeg aerodroma to će osoblje biti prebačeno u našu vazduhoplovnu bazu. Ljudstvo neka čeka na aerodromu.⁸⁵

9. oktobar 1944.

Primljeno u Arand[elovcu]*

A-VII, k. 372, reg. br. 3-35/2.

* Označeno je mjesto gdje je primljena depeša vrhovnog komandanta poslata iz Krajove. — *Red.*

PRVOM [PROLETERSKOM UDARNOM] KORPUSU [NOVJ]

9. oktobar 1944.

[Krajova]

Desetog oktobra uveče pripremite aerodrom u [selu] Divoce od 19 sati nadalje i postavite propisnu svjetlosnu noćnu liniju s vatrama na rastojanju od po 100 metara za noćni silazak aviona.⁸⁶

Signali isti kao što ste poslali.⁸⁷

Tito

A-VII, k. 26, reg. br. 10-23/13.

[ŠTABU 2. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

9. oktobar 1944.

[Vis]

Ponavljam, Nijemcima ostaje jedini put odstupanja od Kraljeva k Višegradu i s Kosova preko Sandžaka prema Sarajevu. Učinite sve da se na tim pravcima komunikacije maksimalno razruše.⁸⁸

Tito

A-VII, k. 15, br. 40-1-I.

ZA RANKOVIĆA

10. oktobar 1944.
[Krajova]

Javi 5. korpusu da najmanje dvojicu okrivljenika iz špijunske organizacije o kojoj si ti već javio sprema i pošalju nama.⁸⁹ Javi nešto detaljnije o rezultatima istrage jer je to za nas vrlo važno.⁹⁰

Tvoje prisustvo će biti hitno potrebno u B[eo]gr[ad]u. Prema tome se sprema da prvim transportom dođeš do nas.⁹¹

Nacionalni komitet, AVNOJ i ostale treba ipak spremiti za odlazak na valjevski sektor, jer je spuštanje na pirotski sektor vrlo opasno noću.⁹²

A-VII, k. 26, reg. br. 12-8/13.

RANKOVIĆU

Za 8. oktobar nije bilo izvještaja za »Slobodnu Jugoslaviju«. Prije nekoliko dana takođe su izostala 2 izvještaja. To je vrlo nezgodno i vidite do koga je krivica. Da li vaš telegrafista redovno daje i da li dobija potvrdu na prijem?⁹³

10. oktobar 1944.
[Krajova]

Tito

A-VII, k. 26, reg. br. 12-8/13.

ZA KOČU [POPOVIĆA]

10. oktobar 1944.

[Krajova]

U razgovoru s ruskim pukovnikom vidio sam da je vrlo opasno iz više razloga vaše prebacivanje na sektor Pirot.⁹⁴ Prema tome, ostanite još dan-dva na mjestu jer će za to vrijeme vjerovatno biti oslobođen Leskovac, pa možete automobilima da se prebacite do Pirota.⁹⁵

Moje je mišljenje da bi [trebalo da] ti odmah po dolasku u Pirot kreneš dalje u pravcu Beograda s nekoliko oficira svoga štaba, jer je važno da se što prije nađeš u Beogradu kada bude oslobođen.⁹⁶

A-VII, k. 26, reg. br. 8-2/I.

ZA PEKA [DAPČEVIĆA] I [SRETENA ŽUJOVIĆA] CRNOG

10. oktobar 1944.
[Krajova]

Poruči u moje ime Maklinu i Hantingtonu sljedeće: Moj odlazak s Visa bio je diktiran vojnim i državnim potrebama. S obzirom na dosadašnje iskustvo s raznim pokušajima Nijemaca moj je put morao biti držan u najvećoj tajnosti. Prema tome, nema nikakve promjene u odnosima između nas i naših saveznika. Čudi me zašto se, onda, čine razne primjedbe i komentari kod savezničkih krugova. Mi smo nezavisna država i ja kao predsjednik Nacionalnog komiteta i vrhovni komandant nisam nikome van naše zemlje odgovoran za svoje postupke i rad koji je u interesu naših naroda.

Gospoda šefovi engleske i američke misije mogli su sve tekuće poslove svršavati sa mojim zamjenicima u Vrhovnom štabu i Nacionalnom komitetu. Za nekoliko dana, čim budem u mogućnosti, ja ću primiti Maklina i rado razgovarati s njim i sa šefom američke misije.

Molim izručite moj pozdrav g. generalu Maklinu i g. pukovniku Hantingtonu.⁹⁷

ZA PEKA [DAPČEVIĆA,
KOMANDANTA 1. ARMIJSKE GRUPE NOVJ]

Najkasnije 11, a ako je ikako moguće, i danas, 10. ov. mj., tvoje jedinice bi trebalo da se sretnu s jedinicama Crvene armije kod [Smederevske] Palanke, Velfike] Plane, Donje Rače ili kod Brzana, gdje su se već juče prebacile preko Morave prethodnice Crvene armije. Jedno od odjeljenja Crvene armije nalazi se na pola puta između Kragujevca i Brzana kao pobočna zaštitnica. Jedno odjeljenje nalazi se kod Male Plane, a glavnina će vjerovatno stići već danas na ovo mjesto.

Ovdje će tvoje jedinice biti posađene na kamione i brzo krenuti u pravcu B[eo]gr[ada]. U tom pravcu kreću krupne snage Tolbuhina⁹⁸ s jednim pojačanim tenkovskim korpusom.⁹⁹ Jedna tvoja divizija mora po svaku cijenu braniti komunikaciju Kragujevac—Topola. Šalji hitno brza izviđačka odjeljenja naprijed radi kontakta s djelovima Crvene armije. Sve ove operacije u sporazumu su s Tolbuhinom, s kojim držimo tijesni kontakt.¹⁰⁰

Politički je važno, a to je i moja želja, da naše jedinice uđu prve u Beograd.¹⁰¹

Tito

Primljeno u 11.30^h.
Dešifrovano u 12.30^h.
10. oktobar 1944.
u Arandelovcu *

A-VII, k. 372, reg. br. 3-36/2.

* Označenoj e mjesto gdje je primljena depeša vrhovnog komandanta poslata iz Krajeve. — Red.

BRITANSKOJ VOJNOJ MISIJI KOD [VRHOVNOG ŠTABA]
NOV I POJ

10. oktobar 1944.
[Krajova]

Iz velike potrebe za mehaničarskim osobljem u zemlji radi formiranja vazduhoplovnih radionica, odmah poslije oslobođenja cjelokupne jugoslovenske teritorije koje neposredno predstoji molim da se s 15. oktobrom ove godine ispiše iz RAF-a cjelokupno osoblje svih činova jugoslovenskog kontingenta koje se sada nalazi u RAF-u na radu u 144. Maintenance Unit¹⁰² u Maison Blanche* kod Alžira i što prije uputi najkraćim putem u domovinu.

Do toga datuma, tj. do 15. oktobra ove godine cjelokupno ovo ljudstvo ostaje na radu u pomenutoj radionici 144. M. U. u Maison Blanche odnosno Boufariku.**

Molim da se već unaprijed osigura transport za ovo osoblje u domovinu kako se poslije 15. oktobra čekanjem na transport ne bi gubilo u vremenu. Brojno stanje ovog osoblja iznosi sada oko 1650 ljudi.¹⁰³

Komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

A-VII, k. 1449, reg. br. 11-7.

* Čita se: Mezon Blanš (Bijela Kuća).

** To je mesto kod Alžira; čita se: Bufariku.

ZA RANKOVIĆA

11. oktobar 1944.
[Krajova]

Ljudstvom iz Vojvodine treba najprije popuniti Lekićev korpus od dvije divizije tako da svaka divizija ima po 10 000 boraca. Inače neće moći prihvatiti veliko naoružanje koje je predviđeno za svaku diviziju. Svaka divizija imaće samo artiljerije preko 20 baterija. Osim toga, veliki broj bacača 50, 81, 122 mm. U Sremu od ljudstva koje preostaje stvoriti brigade od po 2500 boraca. Divizije za sada ne stvarati.¹⁰⁴ Mi stvaramo avionsku bazu u Vojvodini.¹⁰⁵ Tamo se uglavnom nalazi i naša avijacija od dvije divizije.¹⁰⁶ Čim bude gotova javiću da bi se mogli baciti padobrancima iz Gravine.¹⁰⁷ Požurite kod Saveznika da se oko 15. oktobra 44. prebaci naše tehničko avijatičarsko osoblje iz Afrike u Italiju i dalje.¹⁰⁸

Artiljerce iz Italije šaljite prvom prilikom u Krajovu.¹⁰⁹

Ako su Minderović i drugi neophodni u Londonu, pošaljite ih. Za nas bi bilo važnije da nađemo nekoliko naših sigurnih ljudi za poslanike za koje Vlatko [Vladimir Velebit] stalno urgira.¹¹⁰

Talijanske brigade koje su razbijene stavite pod našu komandu. Sa činovima još pričekati.¹¹¹

PIJADE [MOŠI] I GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU [VELIMIRU,
ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U MOSKVI]

Molim pojačajte propagandu u vezi s dolaskom Crvene armije u našu zemlju, s borbom koju ona vodi, o bratskom susretu naše vojske i našeg naroda s njom i o sadejstvu naših jedinica s Crvenom armijom.

Nije zgodno da mi o tome ćutimo, a sovjetska štampa o svemu tome piše.¹¹²

11. oktobar 1944.
[Krajova]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-54/1.

Prevod s ruskog

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU

1. Pismo crvenoarmejca objavite preko »Slobodne Jugoslavije«. To ste mogli poslati poštom i ne opterećivati telegrafsku vezu.

2. Sedmog oktobra za SSSR je otputovalo 50 drugova za radio-telegrafsku školu.

3. Dijagnoza za Rajčevića — akutna psihoza.¹¹³

11. oktobar 1944.
[Krajova]

Maršal Tito

A-VII, 57-4, reg. br. 4-53/1.

Prevod s ruskog

ZA PEKA [DAPČEVIĆA]

13. oktobar 1944.
[Krajova]

Juče je pošao do vas Ljubo Đurić s dva ruska oficira. Jedan za vezu s ruskim trupama, a jedan za koordinaciju avijacije s trupama.

Kod mene se nalazi oficir za vezu iz Tolbuhinovog štaba. Dogovorili smo se da naše trupe prve uđu u Beograd ili barem zajedno. Izdaj zapovijest za napad na Beograd i [objasni] značaj oslobođenja Beograda.¹¹⁴

Đurić stiže danas ili sutra ujutru kod tebe. Naoružanje i municiju možeš sada dobijati suhoputnim načinom.

A-VII, k. 26, reg. br. 10-38/13.

ZA PEKA [DAPČEVIĆA] I V[RHOVNI] Š[TAB NOV I POJ]

13. oktobar 1944.

[Krajova]

Hitno javite gdje se nalazi 28. divizija. Bilo bi vanredno važno da ona zauzme Sremsku Mitrovicu i stvori mostobran za prebacivanje naših i sovjetskih trupa koje bi zatvorile prostor od Mitrovice do Dunava, jer bi na taj način [Nijemci] bili potpuno odrezani u Zemunu i u Beogradu. Izdajte takva naređenja Štabu divizije.¹¹⁵

A-VII, k. 26, reg. br. 10-38/13.

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU [VELIMIRU,
ŠEFU VOJNE MISIJE U MOSKVI]*Hitno*

Vojni logor o kojem vi izvještavate može se odmah likvidirati. Ljude koji se tamo nalaze prvom prilikom pošaljite u zemlju — možete vlakom.¹¹⁶

Cijela mobilizacija zarobljenika ide po liniji da se što više ljudi vrbuje i ti se ljudu veoma slabo provjeravaju. U brigadi¹¹⁷ koja je došla ovamo ima mnogo neprijateljskih ustaških elemenata i mi treba da čistimo brigadu.

Sada se ta brigada nalazi na frontu u Srbiji. Nije potrebno težiti za brojem, mi u zemlji imamo dovoljno čestitih patriota za borbu.

13. oktobar 1944.
[Krajova]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-1.

Prevod s ruskog

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU

Za »Slobodnu Jugoslaviju«

Vrlo hitno

Jedinice 1. i 12. korpusa potpuno su se približile Beogradu. Zauzeti su Pinosava, Beli Potok, Železnik i Ripanj.

Borbe se vode za Avalu; naše jedinice zajedno sa sovjetskim jedinicama zauzele su Mladenovac¹¹⁸ i Topolu.¹¹⁹

13. oktobar 1944.
[Krajova]

Maršal Tito

*A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-1.**Prevod s ruskog*

PIJADE [MOŠI, MOSKVA]

Vrlo hitno

S dolaskom sačekajte još nekoliko dana.¹²⁰

13. oktobar 1944.
[Krajova]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-1.

Prevod s ruskog

PIJADE [MOŠI, MOSKVA]

Ja nisam izvijestio o 500 000 tona žita i ne znam ko vam je tu glupost javio. »Slobodna Jugoslavija« je tamo kod vas i trebalo je da to ispravite jer znate tačan broj. Ja sam vam rekao, kad sam bio tamo, 50 000, a ne 500 000. To je nezgodno demantovati, ali zahtijevam da se o tom broju više ne govori.¹²¹

13. oktobar 1944.
[Krajova]

Maršal Tito

A-VII, 57-4, reg. br. 4-57/1.

Prevod s ruskog

UPUTSTVA O NAČINU PREDLAGANJA I DODJELJIVANJA ORDENA

Ordeni su visoka nagrada za lične zasluęe pojedinaca i jedinica naše vojske u borbi protiv neprijatelja naše otadžbine i za slobodu naših naroda.

Da bi ordeni odgovorili svojoj namjeni, tj. da ih dobiju zasluęni pojedinci, jedinice u organizacije i da se na taj način uvijekveće djela pojedinaca i organizacija i još više podigne borbena sposobnost naše vojske, dajem štabovima ova uputstva:

1. *Orden narodnog heroja* dobijaju najistaknutiji junaci naše vojske, najistaknutiji pioniri i organizatori narodnog ustanka i Narodnooslobodilačke vojske koji su pali na bojnom polju, u zatvorima i logorima, ili koji su još živi, čija djela i imena moraju biti uvijekvećena kao primjer današnjim i budućim pokoljenjima.

2. *Orden partizanske zvijezde I stepena* dobijaju viši vojni i politički rukovodilci (od brigade naviše) koji su se umješnim komandovanjem istakli u toku rata.

3. *Orden narodnog oslobođenja* dobijaju pioniri i organizatori narodnog ustanka i Narodnooslobodilačke vojske, vojnici, podoficiri, oficiri i politički komesari za vanredno velike zasluęe u borbi za oslobođenje naroda.

Ovaj orden dobijaju pojedine jedinice Narodnooslobodilačke vojske koje su se naročito istakle svojom upornošću i uspjesima u borbi protiv neprijatelja našega naroda. Ovaj orden dobijaju i organizacije i lica iz narodnooslobodilačkog pokreta koji su se naročito istakli u borbi za oslobođenje naroda.

4. *Orden bratstva i jedinstva* dobijaju politički i vojni rukovodioci, organizacije i lica iz narodnooslobodilačkog pokreta koji su se naročito istakli u širenju i učvršćivanju bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije.

5. *Orden partizanske zvijezde II stepena* dobijaju viši i niži vojni i politički rukovodilci koji se ističu umješnim komandovanjem svojim jedinicama, ličnom hrabrošću i kao takvi uživaju povjerenje boraca i starješina.

6. *Orden partizanske zvijezde III stepena* dobijaju viši i niži vojni i politički rukovodioci za ličnu hrabrost i smjelo komandovanje svojim jedinicama.

Ovaj orden dobijaju i istaknuti, hrabri borci za smjele i odvažne podvige u mnogim borbama.

7. *Orden za hrabrost* dobijaju vojnici, podoficiri, oficiri i politkomesari za ličnu hrabrost i pojedinačna učinjena hrabra djela.

8. *Medalju za hrabrost* dobijaju vojnici, podoficiri, oficiri i politički komesari za ličnu hrabrost i za pojedina učinjena junačka djela.

Odlikovanja s više ordena

Lice ili jedinica može biti za nove zasluge ponovo nagrađena istim ili drugim ordenom.

O dodjeljivanju ordena

Ordene dodjeljuje Predsjedništvo Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije na prijedlog vrhovnog komandanta NOV i POJ.

Ordenom za hrabrost i Medaljom za hrabrost imaju pravo da odlikuju borce i rukovodioce komandanti glavnih štabova, korpusa i divizija. Ordeni se dodjeljuju u ime Predsjedništva Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije.

Za sva na taj način nagrađena lica ima se dostaviti akt s karakteristikom lica i djela vrhovnom komandantu na ocjenu i postupak.

Komandanti glavnih štabova, korpusa i divizija mogu tim ordenima odlikovati i civilna lica koja izvršuju junačka djela u vezi s operacijama njihovih jedinica.

Odlikovanja koja dodjeljuju komandanti potvrđuje Predsjedništvo AVNOJ-a svojom odlukom. Međutim, odlikovana lica imaju pravo da nose orden čim ga prime.

Uručivanje ordena

Svi ordeni uručuju se u ime Predsjedništva Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije. Uručuje ih jedan član višeg štaba (divizije, korpusa ili glavnog štaba) na svečan način.

Ranjenim u bolnicama i invalidima koji su nagrađeni dužni su da odmah uruče ordene njihovi štabovi.

Nagrađena lica gube pravo na orden samo odlukom Predsjedništva AVNOJ-a, a na osnovu sudske presude ili za poročna djela koja počinu odlikovani.

Ako nagrađeno lice ili jedinica izgubi orden, prijaviće gubitak nadležnom štabu, koji će sastaviti zapisnik i isti sa svojom primjedbom uputiti vrhovnom komandantu NOV i POJ za ocjenu i postupak.

Svako nošenje ordena od lica koja na to nemaju pravo povlači za sobom krivičnu odgovornost.

Mjesto nošenja ordena

1. Orden narodnog heroja nosi se oko vrata.
2. Orden partizanske zvijezde svih stepena nosi se na desnoj strani iznad gornjeg džepa.
3. Orden narodnog oslobođenja, Orden bratstva i jedinstva, Orden za hrabrost i Medalja za hrabrost nose se na lijevoj strani iznad gornjeg džepa.
4. Jedinice Narodnooslobodilačke vojske nose odlikovanje na svojim zastavama.
5. Po važnosti ordeni se ređaju zdesna nalijevo.
6. Svi ordeni nose se na odgovarajućim mjestima i na civilnom odijelu.

Vrijeme nošenja ordena

1. Za vrijeme rata svako ima pravo da nosi ordene kojima je odlikovan.
2. Obavezno je nositi sve ordene na paradama i svečanostima.
3. Sem na paradama i svečanostima umjesto ordena može se nositi vrpca.

Odlikovanje poginulih drugova

Poginuli drugovi imaju pravo na sva odlikovanja. Za njih treba sastaviti poseban spisak. Sem drugova poginulih na bojnopolju, treba uzeti u obzir i one koji su se hrabro držali u zatvorima i logorima i bili strijeljani od neprijatelja.

Ova odlikovanja dodjeljivaće se prilikom praznika ili dana palih žrtava.

Odlikovanja poginulih drugova treba uručiti njihovim porodicama ako su one ispravne i toga dostojne.

Kada nagrađeni pogine u borbi ili umre njegovo odlikovanje predati njegovim najbližim srodnicima ako su oni toga dostojni.

Ako posmrtno nagrađeni ili nagrađeni poginuli u borbi nemaju takvih srodnika, orden se predaje njegovoj jedinici, koja je dužna da ga čuva.

Završna primjedba. Mnogi štabovi dali su nepotpune prijedloge za odlikovanja. Svaki prijedlog treba da sadrži slijedeće podatke:

- a) ime i prezime,
- b) čin,
- c) zanimanje prije rata,
- d) godinu rođenja,
- e) kada je stupio u vojsku,
- f) djelo zbog koga se predlaže za odlikovanje,
- g) karakteristika i
- h) za koje se odlikovanje predlaže.

U opisu djela zbog koga se neko predlaže za odlikovanje treba što preciznije opisati djelo ne upuštajući se suviše u detalje.

Svi štabovi dužni su da u najkraće vrijeme dostave prijedloge za odlikovanja onih boraca i rukovodilaca koji nisu predloženi a to zaslužuju.

Ovo uputstvo je privremenog karaktera i važi sve dok se ne zamjeni novim ili zakonom o ordenima.

14. oktobar 1944.
[Krajova]

Predsjednik Nacionalnog komiteta
oslobođenja Jugoslavije,
povjerenik za narodnu odbranu
maršal Jugoslavije,

J. B. Tito

A-VII, k. 15, br. 33-3/1.

MARŠALU TOLBUHINU
[KOMANDANTU 3. UKRAJINSKOG FRONTA CRVENE ARMIIJE]

1. Jedinice NOVJ zauzele su Gornji Milanovac¹²² i drže komunikacije na frontu Požega — Užice — Višegrad.

2. Nema prigovora na zauzimanje Čačka od strane Crvene armije.¹²³

3. Smatram za svrsishodno da se po osvajanju Čačka nastupa na Kraljevo i da se u isto vrijeme izvrši napad iz rejonu Kragujevca.¹²⁴ Istovremeno treba pojačati Višegrad jedinicama 37. p[ješadijske] d[i-vizije], artiljerijom i minobacačima da bi se odbili mogući kontrana-padi iz Bosne.¹²⁵

Maršal Tito

14. oktobar 1944.
[Krajova]

*Архив Министерства обороны СССР
(dalje: Амо СССР), ф. 243, ош. 2912, г. 104, л. 1152.*

Prevod s ruskog

V[RHOVNOM] Š[TABU] ZA ARSA [JOVANOVIĆA]

14. oktobar 1944.

[Krajova]

Naredi hitno jedinicama 37. divizije da po svaku cijenu spriječe bilo kakav prodor u pravcu Užica. Zajedno sa sovjetskim trupama zauzećemo Čačak i spriječiti Nijemcima odstupanje u tom pravcu.¹²⁶ Glavni pravac odstupanja Nijemaca ostaje još Sjenica — Prijepolje — Plevlja — Crna Gora — Primorje. Prema tome, hitno naredi 2. korpusu i 37. diviziji da ruše ove komunikacije.¹²⁷ Trebalo bi Goražde — Čajniče pojačati ako se imaju na raspolaganju kakve jedinice.¹²⁸ Čim padne Beograd bacićemo jače snage u tom pravcu da bi se potpuno odsjekla odstupnica krupnim njemačkim snagama iz Makedonije i s Kosova.¹²⁹

A-VII, k. 26, reg. br. 13-12/13.

ZA ARSA [JOVANOVIĆA]

Vis

14. oktobar 1944.

[Krajova]

Treba javljati za »Slobodnu Jugoslaviju« i učešće bugarskih trupa. Leskovac su zauzeli Bugari uz pomoć naših jedinica.¹³⁰ Sada vode naše i bugarske jedinice žestoke borbe na sektoru Niš.¹³¹ Osim toga, Bugari vode žestoke borbe u rejonu Ploče.

Politički je nezgodno što ste do sada ćutali o učešću bugarskih trupa u borbi.

Preduzmite mjere za prebacivanje cijelog V[rhovnog] š[taba], kod Peka [Dapčevića].¹³²

A-VII, k. 26, reg. br. 13-12/13.

V[RHOVNOM] Š[TABU] ZA ARSA [JOVANOVIĆA]

14. oktobar 1944.
[Krajova]

Vidite tačno za koga i koliko će raditi naši ljudi i ako nije upereno protiv nas [i] naših saveznika — onda dozvolite s tim da nam daju što prije kamione.¹³³

A-VII, k. 26, reg. br. 13-12/13.

V[RHOVNOM] Š[TABU NOV I POJ]

14. oktobar 1944.

[Krajova]

Avijatičare iz Barija prebacićemo u Sovjetski Savez.

Avijatičari iz Crne Gore i Srema neka još neko vrijeme pričekaju. Mi ćemo uskoro u zemlji osnovati vazduhoplovnu školu i tada ih pozvati.¹³⁴

Avioni na Visu da sačekaju moje naredbe.¹³⁵

A-VII, k. 26, reg. br. 13-12/13.

ZA KOČU [POPOVIĆA]

14. oktobar 1944.
[Krajova]

Na molbu komandanta sovjetskih trupa dozvolio sam da u napadu na Niš učestvuju i bugarske trupe jer je neprijatelj suviše jak, a naše jedinice su još nedovoljno naoružane teškim naoružanjem.¹³⁶

A-VII, k. 26, reg. br. 8-8.

ZA PEKA [DAPČEVIĆA]

Predložite borce, podoficire, oficire, politkomesare i pojedine jedinice za odlikovanje koje su se isticale u Srbiji i za oslobođenje Beograda.

Predložite za proizvodstvo i unapređenje podoficire i oficire koji su se naročito istakli u tim borbama [pod] vašim komandovanjem.

14. oktobar 1944.
[Krajova]

Tito

A-VII, k. 26, reg. br. 10-3/13.

[PEKU DAPČEVIĆU,
KOMANDANTU 1. ARMIJSKE GRUPE NOVJ]

Javi hitno ko je komandant 28. 11. i 21. div[izije]; 28. div[izija]
neka ostane kod vas.¹³⁷

Tito

14. oktobar 1944.
Rakovica*

A-VII, k. 372, reg. br. 3-40/2.

* Označeno je mjesto gdje je primljena depeša vrhovnog komandanta poslata iz Krajove. — *Red.*

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU [VELIMIRU,
ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U MOSKVI]

Za »Slobodnu Jugoslaviju«

Jedinice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i jedinice Crvene armije vode borbe na ulicama grada Beograda.¹³⁸

14. oktobar 1944.
[Krajova]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-59/1.

Prevod s ruskog

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU

Za »Slobodnu Jugoslaviju«

Na sektoru Niš naše i bugarske jedinice vode oštre borbe i potpuno su okružile grad.¹³⁹

Svi pokušaji njemačkih jedinica da se izvuku iz obruča nisu uspjeli.¹⁴⁰

14. oktobar 1944.
[Krajova]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-1.

Prevod s ruskog

KOMANDANTU FRONTA MARŠALU SOVJETSKOG SAVEZA DRUGU TOLBUHINU

1. Neprijatelj koji je opkoljen u rejonu Niša pokušava da se preko Mramora probije k Prokuplju. Taj pokušaj neprijatelja odbile su jedinice 24. p[ješadijske] d[ivizije].¹⁴¹

2. Bugarske jedinice su ujutru 14. oktobra 1944. izišle na liniju Orljan — Držanovo — Pejakovac i sadejstvuju s jedinicama 24. p[ješadijske] d[ivizije], a jedan dio njihovih snaga se kreće prema rejonu Mramora da bi jednom brigadom pojačao 24. p[ješadijsku] d[iviziju].

3. Nema prigovora u vezi sa zauzimanjem grada Niša od strane bugarskih jedinica.¹⁴²

4. Prihvatam Vaš predlog da se ojačaju makedonske trupe u napadu na Skoplje, Veles i Štip.¹⁴³

5. Radi likvidacije mogućih pokušaja neprijatelja da se probije preko Mramora i Orljana k Prokuplju, smatram za svrsihodno da se pojačaju pomenute bugarske jedinice.¹⁴⁴

14. oktobar 1944.
[Krajova]

Maršal Tito

MARŠALU SOVJETSKOG SAVEZA DRUGU TOLBUHINU

Dragi maršale Sovjetskog Saveza,

Smatram da je poslije zauzimanja Beograda potrebno da se Vaše tenkovske i moto-mehanizovane jedinice¹⁴⁵ rokiraju u rejon Sremske Mitrovice forsiranjem r[ijeke] Save i da zatim izvrše napad u pravcu Novi Sad — Vukovar — Vinkovci radi opkoljavanja i uništavanja neprijatelja u okuci Dunava do ušća Save.¹⁴⁶

Zauzimanjem Vinkovaca i zatim Osijeka¹⁴⁷ mi ćemo lišiti neprijatelja glavnih komunikacija u rejonu Sarajevo i olakšaćemo dejstva trupa maršala druga Malinovskog.¹⁴⁸

15. oktobar 1944.
[Krajova]

Maršal Tito

Амо СССР, ф. 243, он. 2912, г. 104, л. 270.

Prevod s ruskog

[ŠTABU 1. ARMIJSKE GRUPE NOVJ]

Po dogovoru sa Vrh[ovnom] komandom Crvene armije, svi trofeji i svi magacini u Beogradu nalaze se na našem raspolaganju.¹⁴⁹

Primljeno u 14.35^h.
Dešifr. u 14.45^h.
15. oktobar 1944.
u Jajincima*

A-VII, k. 372, reg. br. 3-41/2.

* Označeno je mjesto gdje je primljena depeša vrhovnog komandanta poslata iz Krajove. — *Red.*

GRAĐANIMA I OMLADINI PIROTA

Oduševljenje naroda vašeg oslobođenog grada i junačke srpske omladine, vaši topli pozdravi Nacionalnom komitetu i Vrhovnom štabu garancija su velike ljubavi i povjerenja u našu narodnu vlast i konačnu pobjedu nad okupatorima i njihovim pomagačima.¹⁵⁰ I kao što ste vi duboko vjerovali u pobjedu pravedne narodne stvari nacionalnog oslobođenja naših naroda i demokratskog uređenja naše buduće državne zajednice, rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta je s ne manje povjerenja i sigurnosti znalo da će srpski narod, slijedeći tradicije svojih slavnih predaka, ispuniti svoju nacionalnu dužnost dokraja i časno, uprkos svim mukama, poniženjima, intrigama i lažima. Danas svi narodi Jugoslavije s napregnutom pažnjom prate oslobađanje srpskih gradova. Sutra ćete vi, zajedno s ostalom braćom, složno izgrađivati naš novi dom — demokratsku federativnu državnu zajednicu krvlju ujedinjenih bratskih naroda Jugoslavije.

[15. oktobar 1944,
Krajova]

Maršal Jugoslavije
Josip Broz Tito

*A-CK SKJ, Fond emisija Radio-stanice
»Slobodna Jugoslavija«, MF 17, sn. br. 332.*

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU [VELIMIRU,
ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U MOSKVI]

Za »Slobodnu Jugoslaviju«

U Beogradu se nastavljaju žestoke ulične borbe. Naše jedinice¹⁵¹ u sadejstvu s motorizovanim jedinicama i artiljerijom Crvene armije¹⁵² noćas su zauzele Topčider, Dedinje i Slaviju.¹⁵³ Neke naše jedinice probile su se do Terazija.

Neprijatelj pruža otpor uz podršku jake artiljerije i avijacije.

15. oktobar 1944.
[Krajova]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-61/1.

Prevod s ruskog

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU

Za »Slobodnu Jugoslaviju«

Ako vaša radio-stanica ne prima u 22,00 G.M.T., ili jedna od radio-stanica ne može raditi zato što je rđavo vrijeme, mi ćemo pre-davati operativni izvještaj po slijedećoj vezi:

U 24.00 G.M.T. vaša radio-stanica poziva na valovima 5500 pozivima F.D.Z., mi odgovaramo na valovima 6700 pozivima R.D.T.; u 0200 G.M.T. vaša radio-stanica poziva na valovima 4900 pozivima S.P.O; mi odgovaramo na valovima 5400 pozivima P.T.S; u 0800 G.M.T. vi pozivate na valovima 1100 pozivima M.B.Z; mi ćemo od-govarati na valovima 1250 pozivima L.P.Z.

15. oktobar 1944.
[Krajova]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-1.

Prevod s ruskog

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU

Možete otputovati u Grozni.¹⁵⁴ Od zarobljenika možete uzeti ljude, no samo ne ustaše. U tenkovskoj brigadi trebaju biti provereni i dobri borci.

15. oktobar 1944.
[Krajova]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-1.

Prevod s ruskog

V[RHOVNOM] Š[TABU] ZA ARSA [JOVANOVIĆA]

16. oktobar 1944.
[Vršac]

Lekiću nemojte vi dati naređenje jer moramo sve operacije koordinirati s ruskim štabom fronta.¹⁵⁵ Mitrovicu likvidirati i održati Lekić ne može sam.¹⁵⁶ Glavno je sada uzeti Beograd i Zemun. Ako Rusi daju dovoljno tehnike Lekić će morati da se prebaci kod Obrenovca.¹⁵⁷

Marko [Aleksandar Ranković] neka se prebaci s nekoliko svojih saradnika k meni u Vršac.¹⁵⁸

A-VII, k. 26, reg. br. 13-2/13.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

16. oktobar 1944.

[Vršac]

Bugarske trupe imaju odmah napustiti Niš. Svi vojni trofeji i magacini moraju ostati na našem raspolaganju.¹⁵⁹ Saopštiti to bugarskom komandantu kao moju zapovijest.¹⁶⁰

A-VII, k. 26, reg. br. 10-39/13.

ZA KOČU [POPOVIĆA,
KOMANDANTA GLAVNOG ŠTABA NOV I PO SRBIJE]

16. oktobar 1944.

[Vršac]

Pokret bugarskih trupa bio je predviđen u sporazumu sa mnom. U vezi s vašim depešama u kojima govorite o otimanju i pljački trofeja koje su zadobile naše jedinice i nelojalnom držanju Bugara, zatražio sam od sovj[etske] komande da bugarske trupe smjesta obustave pokret prema Kosovu i isprazne teritoriju Srbije. O toj odluci saopštiću sovj[etskoj] vladi. Ako bi se Bugari tome oduprli, smatraćemo to neprijateljskim aktom.¹⁶¹

A-VII, k. 26, reg. br. 8-2/8.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

16. oktobar 1944.

[Niš]*

Koča [Popović] neka dođe u Vršac.¹⁶² S nenaoružanim ljudstvom postupite po vašem predlogu.¹⁶³

A-VII, k. 184, reg. br. 20-12/1.

* Označeno je mjesto gdje je primljena depeša vrhovnog komandanta poslata 15. oktobra 1944. iz Vršca. — *Red.*

ZA KOČU [POPOVIĆA]

16. oktobar 1944.
[Vršac]

Dođi odmah u Vršac. Javi se u komandu mjesta i traži Kornje-
jeva.¹⁶⁴

A-VII, k. 26, reg. br. 10-39/13.

[PEKU DAPČEVIĆU,
KOMANDANTU 1. ARMIJSKE GRUPE NOVJ]

16. oktobar 1944.

[Vršac]

Pošalji mi hitno preko Bele Crkve za Vršac jednu od najboljih, jakih brigada eventualno krajišku.¹⁶⁵ Potrebna mi je da očistim Vršac od švapskih stanovnika.¹⁶⁶ Ako smatraš mogućim, mogao bih ja doći negdje bliže tamo da se sastanemo i razgovaramo o raznim pitanjima.¹⁶⁷ Ako ne možeš ti, onda neka Crni dođe kod mene direktno ovdje.¹⁶⁸ Neka traži u parku u sanatorijumu generala Kornjejeva.¹⁶⁹ Držite ovo u tajnosti.

A-VII, k. 26, reg. br. 10-3/13.

ZA PEKA [DAPČEVIĆA]

16. oktobar 1944.
[Vršac]

Slažem se da Lekić uz pomoć ruske tehnike forsira Savu kod Obrenovca.¹⁷⁰ Samo se po sebi razumije da Zemun moramo uzeti jer je to važno i za držanje Beograda i onemogućavanje artiljerijske vatre na Beograd.¹⁷¹

Javi po prilici kada se nadaš uzeti Beograd da bih ja mogao pripremiti zapovijest na vrijeme.¹⁷²

A-VII, k. 26, reg. br. 10-3/13.

**NAREDBA
O ORGANIZACIJI EKONOMSKE SLUŽBE
U NARODNOOSLOBODILAČKOJ VOJSCI I PARTIZANSKIM
ODREDIMA JUGOSLAVIJE**

17. oktobar 1944.

[Vršac]

1) Ekonomska služba u Narodnooslobodilačkoj vojsci i parti-
skim odredima Jugoslavije organizovana je ovako:

- pri Vrhovnom štabu NOV i POJ — Ekonomsko odjeljenje,
- pri glavnim štabovima — Ekonomsko odjeljenje,
- pri štabovima armija, korpusa i divizija
- intendanti,
- pri štabovima brigada, odreda i bataljona
- intendanti,

pri komandama četa, vojnih škola i bolnica, komandama pod-
ručja i mjesta — ekonomski.

2) Ekonomsko odjeljenje Vrhovnog štaba NOV i POJ najviše
je ekonomsko tijelo u NOV i POJ. Ono preko štabova, jedinica i us-
tanova izdaje naredbe, direktive i instrukcije kojima se regulišu svi
poslovi i [sve] radnje oko snabdijevanja NOV i POJ svima životnim
potrebama, ljudskom i stočnom hranom, odjećom, obućom, ličnom,
logorskom i posteljnomo spremom, ogrevom, osvjetljenjem, kancela-
rijskim materijalom, garnizonskom spremom i novcem.

Ovo odjeljenje sastoji se od tri odsjeka: opšteg, materijalnog i
novčanog.

a) *Opšti odsjek*. Ovaj odsjek rukovodi svim poslovima oko or-
ganizovanja ekonomske službe u NOV i POJ, oko stvaranja i vaspita-
nja kadrova, vodi evidenciju o ekonomskim organima, vrši raspored
i t. sl.

b) *Materijalni odsjek*. Ovaj odsjek rukovodi svim poslovima oko
snabdijevanja u NOV i POJ, ljudskom i stočnom hranom, odjećom,
obućom, logorskom i posteljnomo opremom, ogrevom, osvjetljenjem,
kancelarijskim materijalom, garnizonskom opremom.

c) *Novčani odsjek*. Ovaj odsjek rukovodi svim poslovima oko
snabdijevanja u NOV i POJ.

Na čelu odjeljenja stoji načelnik, koji za rad odjeljenja odgovara
Vrhovnom štabu NOV i POJ i njega u svim poslovima pomaže po-
moćnik. Na čelu Novčanog odsjeka stoji šef, koji za njegov rad odgo-
vara načelniku.

Pod ovo odjeljenje potpadaju i ove ustanove: Glavna intendantska slagališta, Zavodi za izradu vojne odjeće i Glavni marveni depoi.

3) Ekonomska odjeljenja glavnih štabova organizovana su na isti način kao Ekonomsko odjeljenje Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Nadležnost ovih odjeljenja prostire se na teritoriju koja je pod neposrednom kontrolom dotičnog štaba, na kojoj ista odjeljenja po naredbama, direktivama i instrukcijama Ekonomskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ organizuju, rukovode i kontrolišu sve poslove iz nadležnosti ekonomske službe.

4) Intendantura armije organizovana je ovako:

načelnik i njegov pomoćnik,
potreban broj intendanata i osoblja,
blagajna,
auto-kolona,
vozarski bataljon,
pekarsko, mesarsko i zanatlijsko odjeljenje,
armijsko intendantsko slagalište i
armijski marveni depo.

Intendantura armije organizuje, rukovodi i kontrolišu sve poslove oko ishrane i snabdijevanja po ekonomskoj grani svih jedinica, ustanova i komandi u organskom sastavu armije, a po naredbama, instrukcijama i direktivama Ekonomskog odjeljenja glavnog štaba odnosno Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Intendantske jedinice i ustanove u sastavu armijske intendature služe prema svome zadatku za potrebe onih jedinica i ustanova koje su van organskog sastava korpusa i neposredno su pod komandom armijskog štaba. Po potrebi ove jedinice ili ustanove djelimično ili u potpunosti pridodaju se korpusnim intendanturama.

5) Intendantura korpusa organizovana je ovako:

načelnik i njegov pomoćnik,
potreban broj intendanata i osoblja,
blagajna,
auto-kolona,
vozarski bataljon,
pekarsko, mesarsko i zanatlijsko odjeljenje,
korpusno intendantsko slagalište,
korpusni marveni depo.

Intendantura korpusa organizuje, rukovodi i kontrolišu sve poslove oko ishrane i ostalog snabdijevanja po ekonomskoj grani svih jedinica, ustanova i komandi u sastavu korpusa, a po direktivama načelnika i instrukcijama armijske intendature.

Intendantske jedinice i ustanove u sastavu korpusne intendature služe prema svome zadatku za potrebe onih jedinica i ustanova koje

su van organskog sastava divizija i neposredno su pod komandom štaba korpusa. Po potrebi mogu se sve jedinice i ustanove djelimično ili u potpunosti pridodati divizijskim intendanturama.

6) Intendantura divizije organizovana je ovako:

načelnik i njegov pomoćnik,
potreban broj intendanata i osoblja,
blagajna,
laka auto-kolona,
vozarski bataljon,
pekarsko, mesarsko i zanatlijsko odjeljenje,
divizijsko intendantsko slagalište i
divizijski marveni depo.

Intendantura divizije organizuje i rukovodi svim poslovima oko ishrane i ostalog snabdijevanja svih jedinica i ustanova u sastavu divizije svim životnim potrebama.

7) Intendantura brigade organizovana je ovako:

intendant sa potrebnim brojem ljudstva,
1 do 2 laka automobila,
vozarska četa,
pekarsko, mesarsko i zanatlijsko odjeljenje.

Intendantura brigade stara se oko ishrane i snabdijevanja ljudstva u sastavu brigade. Intendantura brigade izvršni je organ u službi ishrane i snabdijevanja, tj. na osnovi naredaba i propisa divizijske intendature organizuje sve poslove oko ishrane i snabdijevanja brigade.

U slučaju da neki dio brigade bude detašovan, onda se s njim odvaja i odgovarajući broj osoblja iz pekarskog, mesarskog i zanatlijskog odjeljenja.

8) Intendantura odreda organizovana je na isti način kao intendantura bataljona.

Ova intendantura stara se o ishrani i snabdijevanju odreda.

9) Intendantura bataljona organizovana je ovako:

intendant s potrebnim brojem ljudstva i prenosnih sredstava.

Po potrebi može se iz odjeljenja koja su u sastavu brigadne intendature pridodati potreban broj ljudstva ovoj intendanturi.

10) Ekonomati četa, vojnih škola i bolnica organizovani su prema prilikama i brojnom stanju.

Ekonomati se uvijek snabdijevaju i to:

četni iz intendature bataljona ili one jedinice u čijem se sastavu nalazi,

vojnih škola i bolnica iz ekonomata komande područja ili mjesta ili iz intendantskih slagališta onih komandi u čijem su sastavu.

Ovi ekonomati su izvršni organi u službi snabdijevanja i nikada se samostalno ne snabdijevaju.

11) Ekonomati pri komandama područja i mjesta organizovani su prema prilikama na dotičnoj teritoriji i načelno imaju u svome sastavu:

magacine ljudske i stočne hrane, ogreva, osvjetljenja, kancelarijskog materijala, garnizone sprema itd.,

radionice za opravku odjeće i obuće.

Dužnost ovih ekonomata:

a) da na svojoj teritoriji prikupljaju sve potrebe za vojsku, a na načine kako bude propisano od strane intendanture one jedinice na čijoj se teritoriji nalazi dotična komanda;

b) da sve prikupljene potrebe čuva i smješta po magacinima i izdaje za potrebe prolaznih i posadnih jedinica, bolnica, mobilisanih radnika na vojnim radovima itd.

c) da se stara o mlinovima, pekarnicama, klaonicama, valjaonicama i svim drugim ustanovama po ekonomskoj grani;

d) da organizuje radionice za izradu i opravku vojne sprema itd.

12) Svi štabovi, jedinice, ustanove i komande pristupiće postepenom prelasku na organizaciju po ovoj naredbi, tako da do 1. decembra ove godine ekonomska služba bude organizovana po istoj.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Vrhovni komandant NOV i POJ
Tito

V[RHOVNOM] Š[TABU] ZA ARSA [JOVANOVIĆA]

17. oktobar 1944.
[Vršac]

Dozvoljavam da Maklin posjeti front, ali da ne ostane kod Pekovog [Dapčevićevog] štaba, nego da se vrati u V[rhovni] š[tab].¹⁷³

Crni [Sreten Žujović] i Marko [Aleksandar Ranković] neka putuju ovamo.¹⁷⁴

A-VII, k. 26, reg. br. 12-1/13.

ZA KOČU [POPOVIĆA,
KOMANDANTA GLAVNOG ŠTABA NOV I PO SRBIJE]

Ja sam već preko sovj[etske] Vrh[ovne] komande u Moskvi zatražio povlačenje svih bugarskih snaga iz Srbije i s Kosova.¹⁷⁵ Prema tome, tu se ništa više ne da promijeniti. Sami ste tražili. Čudi me da sad postavljaš drukčije to pitanje.¹⁷⁶ Ovakvim kolebljivim stavom stavljate mene u nezgodan položaj.

Za to što Crvena armija izvlači materijal iz magacina ja ne mogu ništa preduzeti dok mi vi ne date konkretne dokaze. Saopštite sovjetskim komandantima da imam sporazum s Gen[eral]štabom Crvene armije po kojem sav materijal, neprijateljsko oružje i drugo pripada nama. Ako neće pojedini komandanti to da poštuju, zabilježite njihova imena i dajte mi da mogu saopštiti Gen[eral]štabu za dalji postupak. Kod magacina i na ulazu u grad postavite jake straže i spriječite izvlačenje materijala.¹⁷⁷

Možeš direktno doći na aerodrom Vršac.¹⁷⁸

17. oktobar 1944.
[Vršac]

A-VII, k. 26, reg. br. 8-2/8.

NAREDBA VRHOVNOG KOMANDANTA NOV I POJ

USPOSTAVLJANJE VOJNE UPRAVE ZA BANAT,
BAČKU I BARANJU

I

Oslobođenje Banata, Bačke i Baranje iziskuje što hitniju normalizaciju prilika u tim krajevima i stvaranje uslova za redovno funkcionisanje narodne demokratske državne vlasti. Naročite prilike u kojima su živjeli ovi krajevi za vrijeme okupacije,¹⁷⁹ kao i zadatak da se što brže i potpuno otklone sve nedaće nanese naše narodnooslobodilačke okupatore i ovdje naseljenih tuđinskih elemenata,¹⁸⁰ i potrebe mobilizacije svih privrednih snaga za što uspješnije vođenje narodnooslobodilačkog rata zahtijevaju da u početku sva vlast bude u rukama vojske.

Iz tih razloga stvara se na području Banata, Bačke i Baranje Vojna uprava za Banat, Bačku i Baranju.

Ova vojna uprava je privremenog karaktera i trajaće do oslobođenja naše zemlje, kada će vlast preći u ruke narodnooslobodilačkih odbora.¹⁸¹

II

Vojna uprava za Banat, Bačku i Baranju obuhvata teritoriju Banata, Bačke i Baranje, koja je s južne strane ograničena rijekama Dravom i Dunavom, a sa sjeverne i istočne strane starom jugoslovensko-mađarskom i jugoslovensko-rumunskom granicom.

III

Na pomenutoj teritoriji sva izvršna i sudska vlast prelazi u ruke vojske i njenih u tu svrhu naimenovanih organa.

Za vrijeme trajanja vojne uprave organi narodne vlasti oličeni u narodnooslobodilačkim odborima pomagaće organe ove uprave u izvršavanju njihovog zadatka.

IV

Na čelu Vojne uprave za Banat, Bačku i Baranju stoji komandant, koji je za svoj rad odgovoran vrhovnom komandantu NOV i POJ.¹⁸²

Vojna uprava za Banat, Bačku i Baranju dijeli se na:

- 1) Vojnu oblast za Banat.
- 2) Vojnu oblast za Bačku i Baranju.

Vojne oblasti dijele se na komande područjâ, komande mjesta i vojne stanice sela.¹⁸³

[17. oktobar 1944.
Vršac]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

Tito

»Slobodna Vojvodina«, 28. oktobar 1944.

ZA PEKA [DAPČEVIĆA,
KOMANDANTA 1. ARMIJSKE GRUPE NOVJ]

17. oktobar 1944.
[Vršac]

Za brigadu ću poslati preko Bele Crkve do Dunava kamione. Bilo bi dobro da ovamo dođe brigada one divizije koju ćemo najprije kompletirati artiljerijom i naoružanjem.¹⁸⁴ Oružje za diviziju je već stiglo.¹⁸⁵

A-VII, k. 26, reg. br. 10-3/13.

MARŠALU SOVJETSKOG SAVEZA DRUGU TOLBUHINU

Komandantu 12. a[rmijskog] k[orpusa] naredio sam da jedinice 16. i 36. p[ješađijske] d[ivizije] forsiraju rijeku Savu sjeverno od Obrenovca i da, u sadejstvu s Vašim jedinicama, te jedinice zaposjednu liniju Batajnica — Dobanovci — Petrovčić — Ašanja — Kupinovo.¹⁸⁶

18. oktobar 1944.
[Vršac]

Maršal Tito

AMO CCCP, ф. 243, ош. 2912, г. 104, л. 330.

Prevod s ruskog

ZA RANKOVIĆA

18. oktobar 1944.

[Vršac]

Donesi sa sobom vrpce za odgovarajuće ordene kojima smo nagradili sovjetske oficire.

Ponesi sa sobom odluku AVNOJ-a o dodjeljivanju nagrada za sve sovjetske oficire.¹⁸⁷

A-VII, k. 26, reg. br. 12-9/13.

V[RHOVNOM] Š[TABU] ZA ARSA [JOVANOVIĆA]

18. oktobar 1944.

[Vršac]

Izvještaje za »Slobodnu Jugoslaviju« šalžite preko Meljnikova¹⁸⁸ za Terzića.¹⁸⁹

A-VII, k. 26, reg. br. 13-2/13.

V[RHOVNOM] Š[TABU] ZA ARSA [JOVANOVIĆA]

18. oktobar 1944.
[Vršac]

Hitno javite da li Makedonci imaju sposoban aerodrom, gdje se nalazi i kakav je.¹⁹⁰

A-VII, k. 26, reg. br. 13-2/13.

[ŠTABU BAZE NOVJ U BARIJU]

18. oktobar 1944.

[Vršac]

Najhitnije prebacite ovamo poručnika Zariju [Strugara] kod koga se nalazi ordenje. On je vjerovatno u Gravini s još 5 drugova.¹⁹¹

A-VII, k. 2125, reg. br. 1-107/10.

V[RHOVNOM] Š[TABU NOV I POJ]

19. oktobar 1944.

[Vršac]

Saopštite Maklinu da sada nije više poželjno bombardovanje gradova koje on predlaže. Svi ovi gradovi biće uskoro u našim rukama i ja sam odlučno protiv rušenja istih.¹⁹²

Šef američke misije može takođe da obiđe front.¹⁹³

Saopštite Koči [Popoviću] da fabrike tamo izrađuju odijela za vojsku iste boje kao odijela bivše jugoslovenske vojske, a kroj bluze treba da bude naš sadašnji.

Tražite iz Krajine [bosanske] jedno desetak sposobnih vojnih rukovodilaca koji znaju rukovoditi mjesnim i okružnim komandama.¹⁹⁴

A-VII, k. 26, reg. br. 13-2/13.

V[RHOVNOM] Š[TABU NOV I POJ]

19. oktobar 1944.

[Vršac]

Hitno izvijestite koliko G[lavni] š[tab] Makedonije ima divizija i odreda. Kako su raspoređene i naoružane.¹⁹⁵

A-VII, k. 26, reg. br. 13-2/13.

ZAPOVIJEST

GENERAL-LAJTNANTU PEKU DAPČEVIĆU,
KOMANDANTU ARMIIJE U ZAP[ADNOJ] SRBIJI

Poslije sedam dana teških i krvavih bojeva, 20. oktobra 1944. jedinice naše Narodnooslobodilačke vojske, rame uz rame s jedinicama herojske Crvene armije, oslobodile su Beograd, glavni i napućeni grad federativne demokratske Jugoslavije.

Ova velika pobjeda nad najvećim neprijateljem naših naroda — njemačkim okupatorom, naročito je značajna po tome što su u borbi za oslobođenje junačkog Beograda dali svoju krv sinovi junačke Šumadije, junačke Krajine i ostale Bosne, junačke Crne Gore, sinovi bijelog Zagreba i Hrvatskog zagorja, sinovi kršne Like, Dalmacije, Slavonije, Vojvodine i sinovi Slovenije. Ta je pobjeda tim značajnija što je izvojevana zajedno s jedinicama slavne bratske Crvene armije.

Za vanredno junaštvo i upornost u borbi za oslobođenje Beograda izražavam svoju zahvalnost i priznanje borcima, komandirima, komandantima i polit[ičkim] komesarima: I divizije, V divizije, VI divizije, XXI divizije, XXVIII divizije, XVI divizije, XXXVI divizije i XI divizije.

Predložiti za odlikovanje jedinice i pojedince koji su se najviše istakli u borbi.

Slava palim herojima koji su dali svoj život za slobodu svoga naroda!

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

20. oktobar 1944.
[Vršac]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

Tito

»Zbornik NOR«, tom II, knj. I
(»Bilten«), str. 561.

ZA TANJUG I ZA SVU NAŠU ŠTAMPU:
VRHOVNOM KOMANDANTU CRVENE ARMIIJE
MARŠALU STALJINU

U vezi s oslobođenjem glavnog grada Jugoslavije Beograda dozvolite mi da u ime Narodnooslobodilačke vojske i naroda Jugoslavije izrazim svoju zahvalnost Vama kao vrhovnom komandantu i velikoj oslobodilačkoj Armiji čije su jedinice zajedno sa našom Narodno-oslobodilačkom vojskom sa zadivljujućim junaštvom oslobodile Beograd.¹⁹⁶

Oslobođenje Beograda ima za naše narode veliki historijski značaj naročito zato što je ovaj mučenički grad bio poprište gdje se zajednički prolijevala krv sinova velikog Sovjetskog Saveza i naroda Jugoslavije. Time je još jednom zapečaćeno krvno bratstvo naših naroda s narodima Sovjetskog Saveza.

Da živi herojska pobjedonosna Crvena armija!
Da živi veliki Sovjetski Savez!
Da živi vrhovni komandant Crvene armije
maršal Sovjetskog Saveza Staljin!

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

20. oktobar 1944.
[Vršac]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Josip Broz Tito

A-VII, k. 26, br. 10-5/13.

**KOMANDANTU 3. UKRAJINSKOG FRONTA
MARŠALU SOVJETSKOG SAVEZA TOLBUHINU**

Molim Vas da trupama ¹⁹⁷ koje su Vam povjerene, a koje dejstvuju na pravcu Beograda prenesete slijedeće:

Izražavam svoju zahvalnost borcima, oficirima i generalima jedinica Crvene armije koji su zajedno s jedinicama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije oslobodili naš glavni grad Beograd.

Vaš heroizam i vašu upornost u žestokim bitkama za oslobođenje Beograda narodi Jugoslavije će uvijek pamtit i kao nezaboravni heroizam jedinica Crvene armije.

Vaša krv i krv boraca Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije koja je prolivena u zajedničkoj borbi protiv zajedničkog neprijatelja zauvijek će učvrstiti bratstvo naroda Jugoslavije s narodima Sovjetskog Saveza.

Živjela nepobjediva Crvena armija!

Živio veliki vojskovođa, vrhovni komandant maršal Sovjetskog Saveza drug Staljin!

20. oktobar 1944.
[Vršac]

Maršal Tito

KOMANDANTU FRONTA MARŠALU SOVJETSKOG SAVEZA DRUGU TOLBUHINU

U skladu s mojim ličnim naređenjem, na isteku 22. oktobra 1944. dvije vojvođanske brigade zaposjeće teren odbrane: Stari Bečej — Novi Bečej — Taroš — Kničanin — ušće rijeke Tise, sa zadatkom da na isteku 27. oktobra 1944. izbiju na sjevernu obalu r[ijeke] Dunava na liniju fronta Novi Sad — ušće r[ijeke] Tise.¹⁹⁸ General-lajtnant Kosta Nađ, komandant te grupacije,¹⁹⁹ otišao je s oficirima na rekognosciranje terena. Peta p[ješađijska] d[ivizija] ima zadatak da se na isteku 23. oktobra 1944. prebaci na sjevernu obalu Dunava u rejon Grocka — Pančevo, s tim da jedna brigada ujutru 27. oktobra 1944. zauzme odbranu na liniji ušće Tise — Pančevo u drugom ešelonu na svom desnom krilu. Molim da naredite Vašim artiljerijskim jedinicama da pomognu dejstva 12. a[rmijskog] k[orpusa] u rejonu Obrenovca, da unište neprijatelja koji pruža otpor i da pomognu 12. a[rmijskom] k[orpusu] da forsira rijeku Savu radi izvršenja zadatka koji mu je postavljen.²⁰⁰ Vojvođanske brigade su raspoređene ovako: 13. brigada prema Velikoj Kikindi, 12. brigada prema Pančevu, a 14. brigada završava forsiranje [kod] Petrovgrada.

Maršal Tito

20. oktobar 1944.
[Vršac]

GEN[ERALU] KORNJEJEVU
[ŠEFU SOVJETSKE VOJNE MISIJE PRI VRHOVNOM ŠTABU
NOV I POJ]

20. oktobar 1944.

[Vršac]

Izražavam duboku zahvalnost sov[jetskoj] vladi i maršalu Staljinu na visokoj nagradi koju su meni i mojim oficirima dodelili. Nijedan pošten patriota naše zemlje nije mogao gledati kako njem[ačke] divlje horde gaze po našoj zemlji i uništavaju naš narod i zato je ustao na oružje. Borba je postala još žešća i nemilosrdnija onoga dana kad je Sovj[etski] Savez vjerolomno napadnut od tih istih njem[ačkih] zavojevača. Za nas kao slobodolju ... *

A-VII, k. 15, reg. br. 46-I-I.

* Ovdje se telegram prekida, nastavak nije pronađen. — *Red.*

G[LAVNOM] Š[TABU NOV I PO] VOJVODINE
[ZA KOSTU NAĐA]

20. oktobar 1944.

[Vršac]

Najhitnije do 22 o. m. zaposjedni s tvoje dvije brigade sektor od Starog Bečēja dolje prema Dunavu. Peta divizija doći će na lijevo krilo tvojih jedinica.²⁰¹

A-VII, k. 26, reg. br. 10-37/13.

MARŠALU TOLBUHINU

Druga i 21. p[ješađijska] d[ivizija] s 236. i 73. s[treljačkom] d[ivizijom] vode borbu na istočnom kraju Zemuna i na Bežaniji. Radi postizanja uspjeha i izlaska na liniju Novi Sad — Ruma — Jarak — Šabac, naredio sam da se 36. p[ješađijska] d[ivizija] 12. a[rmijskog] k[orpusa] rokira u rejon Zemuna i Bežanije radi zajedničkih dejstava s 1. a[rmijskim] k[orpusom].

Dvadeset osma p[ješađijska] d[ivizija] će noću između 22. i 23. oktobra 1944. forsirati rijeku Savu kod Skele i izvršiti napad na cijeloj liniji Jarak — Klenak.

Šesnaesta p[ješađijska] d[ivizija] će poslije uništenja neprijatelja u rejonu Obrenovca forsirati rijeku Savu i dejstvovaće na desnom krilu 28. p[ješađijske] d[ivizije] i izvršiti napad u pravcu Rume s juga.

S dolaskom jedinica na liniju Stara Pazova — Mihaljevci — Obrež 5. p[ješađijska] d[ivizija] će po mogućnosti forsirati Dunav u rejonu Belegiša i napadati u pravcu Sremski Karlovci — Ledinci.²⁰²

Za uvođenje reda u Beogradu ostavljam 1. proletersku i 6. p[roletersku] d[iviziju].²⁰³

Još jedanput Vas molim da artiljerijom i tenkovima pojačate 16. p[ješađijsku] d[iviziju] da bi se što brže zauzeo Obrenovac i da bi se zatim forsirala Sava.²⁰⁴

Maršal Tito

21. oktobar 1944.
[Vršac]

V[RHOVNOM] Š[TABU] ZA ARSA [JOVANOVIĆA]

21. oktobar 1944.

[Vršac]

Slažem se da za odbranu Dubrovnika i potpunog zatvaranja pravaca odstupanja Nijemaca Englezi daju svoje topove i artiljerce. Isto tako bilo bi dobro da se na aerodrom u Konavlima presele naše eskadrile i nešto sovjetske avijacije. Trebalo bi da te eskadrile dobijaju taktičke zadatke preko oficira za vezu od štabova naše vojske koja operiše na tom sektoru. Inače dejstvo avijacije neće imati efekta.

Saopštite komandi naših eskadrila i Eliotu da se naše ljudstvo u eskadrilama bolje čuva jer su gubici suviše veliki za tako kratak period.²⁰⁵

Traži da se što prije prebaci tehničko osoblje vazduhoplovstva iz Afrike, jer je ono neophodno na aerodromima kod Beograda i u Vojvodini.²⁰⁶

A-VII, k. 26, reg. br. 13-2/13.

ZA KOČU [POPOVIĆA,
KOMANDANTA GLAVNOG ŠTABA NOV I PO SRBIJE]

21. oktobar 1944.
[Vršac]

Danas dolazi avion za tebe. Čekaj na aerodromu.²⁰⁷ Žarko [Broz]
s ostalima neka krene automobilima za Beograd.

A-VII, k. 26, br. 10-39/13.

ZA PEKA [DAPČEVIĆA,
KOMANDANTA 1. ARMIJSKE GRUPE NOVJ]

21. oktobar 1944.

[Vršac]

Poslije zauzeća Zemuna jedinice u okolini Zemuna i Beograda malo odmoriti, popuniti i dobro naoružati tehnikom. Neka jedna ili dve divizije budu najprije sređene i spremne.²⁰⁸

Predlog za odlikovanja što prije dostaviti.²⁰⁹

A-VII, k. 26, reg. br. 10-45/13.

ZA PEKA [DAPČEVIĆA]

21. oktobar 1944.

[Vršac]

Prva i VI divizija treba da ostanu privremeno u Beogradu,²¹⁰ XXI,²¹¹ XI, XXXVI treba da dejstvuju u pravcu Zemuna; XVI treba da dejstvuje na Obrenovac s pojačanom artiljerijom i nešto tenkova; XXVIII treba da forsira Savu više Obrenovca²¹²; V treba da se prebaci kod Pančeva i s 2 brigade zaposjedne lijevu obalu Dunava od Zemuna do ušća rijeke Tise. Poslije zauzimanja Zemuna V diviziju ponovo prebaciti na desnu obalu Dunava kod Beograda²¹³ i onda ćete s V, XXI, XXXVI [i] XXVIII divizijom očistiti teritoriju do linije Novi Sad — Irig — Ruma — Jarak na Savi.²¹⁴ Pri zauzeću Rume²¹⁵ i drugih upornih tačaka neprijtelja na ovoj liniji mogu vam sadejstvovati sremske brigade koje se nalaze na sektoru Fruške gore.²¹⁶ Ovaj plan je dogovoren s komandovanjem Crvene armije i vaše snage predstavljaju lijevo krilo trupa Crvene armije, koja će biti na sektoru Novi Sad i dalje prema Madarskoj.²¹⁷

A-VII, k. 26, reg. br. 10-45/13.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

22. oktobar 1944.

[Vršac]

Odmah pošaljite sve avijatičare u Belu Crkvu najbržim prevoznim sredstvom.²¹⁸

Tito

A-VII, k. 119-4, reg. br. 2-22/1.

ZA G[LAVNI] Š[TAB NOV I PO] SRBIJE

22. oktobar 1944.

[Vršac]

Naredite odmah XXIII div[iziji] da se preko Kragujevca prebaci na sektor Kraljeva. Zadatak: sadejstvo sa sovjetskim jedinicama i II proleterskom div[izijom] u operacijama na Kraljevo.²¹⁹ Sa XXIII div[izijom] Mesićevu brigadu treba što prije ubaciti u borbu.²²⁰

A-VII, k. 26, reg. br. 10-39/13.

PIJADE [MOŠI, MOSKVA]

Iskoristite prvu mogućnost da dođete u Beograd²²¹ i ponesite sa sobom uzorak, ili ako su gotove, izvjestan broj novih novčanica.²²² Za vrijeme tvog odsustvovanja ostavi svoga zamjenika.

22. oktobar 1944.
[Vršac]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-66/1.

Prevod s ruskog

PIJADE [MOŠI, MOSKVA]

Za »Slobodnu Jugoslaviju«

Zapovijest

Komandantu 17. divizije Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije pukovniku Gligu [Gligoriju] Mandiću.

Izražavam svoje priznanje i zahvalnost borcima, komandirima i politkomesarima vaše divizije koja je zajedno s jedinicama herojske Crvene armije oslobodila grad Kragujevac.²²³

Prije tri godine njemački okupatori za nekoliko sati u gradu Kragujevcu mitraljeskom vatrom zvjerski su ubili sedam hiljada najboljih sinova Srbije. Oslobodivši Kragujevac vi ste se osvetili za žrtve njemačkih okupatora.²²⁴

Za hrabrost i upornost vaših boraca i boraca Crvene armije pri oslobođenju grada Kragujevca srpski narod duboko je zahvalan.

Vječna slava herojima palim za slobodu svoga naroda!

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

22. oktobar 1944.
[Vršac]

Vrhovni komandant
Narodnooslobodilačke vojske
Jugoslavije

maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-1.

Prevod s ruskog

MARŠALU SOVJETSKOG SAVEZA TOLBUHINU

Trinaesta vojvođanska brigada forsirala je rijeku Tisu i vodi borbu na liniji 2 km zapadno od Bačkog Petrovog Sela — zapadna periferija Starog Bečeja.

Dvanaesta vojvođanska brigada je forsirala Tisu u rejonu njenog ušća, zauzela Titel²²⁵ i uspješno nadire u opštem pravcu prema Novom Sadu.²²⁶

Vojvođanska divizija²²⁷ je iz reiona Ledinci — Čerević — Ilok forsirala Dunav i na isteku 22. oktobra 1944. zauzela Kamenicu²²⁸ (jugozapadni dio Novog Sada, Novi Futog, Bačku Palanku).

Zaustavio sam pokret 5. p[ješađijske] d[ivizije] u pravcu ušće Tise — Pančevo i koncentrišem ju u rejonu Čenta — Opovo — Glogonj.²²⁹

Prema podacima obavještajne službe, u Rumi je koncentrisano do 4000 Nijemaca sa 110 tenkova.²³⁰

Molim da avijacijom bombardujete Rumu²³¹ i da saopštite mjesta prebacivanja preko Dunava u rejonu Beograda.

23. oktobar 1944.
[Vršac]

Maršal Tito

ZA PEKA [DAPČEVIĆA,
KOMANDANTA 1. ARMIJSKE GRUPE NOVJ]

23. oktobar 1944.
[Vršac]

Danas oko podne stiže kod vas Koča [Popović] avionom.²³²
On će vas upoznati s planom našeg dolaska u Beograd.²³³

A-VII, k. 26, reg. br. 10-45/13.

ZA PEKA [DAPČEVIĆA]

24. oktobar 1944.

[Vršac]

Kosta [Nađ] je s vojvođ[anskim] jedinicama zauzeo Titel²³⁴ i napreduje prema Novom Sadu.²³⁵ Vašu V div[iziju] ne bi trebalo prebacivati na ranije predviđeni sektor jer je sa zauzimanjem Titela lijeva obala Dunava od Tise do Beograda slobodna. Prema tome V [diviziju] do daljega zadržite.²³⁶

A-VII, k. 26, reg. br. 10-45/13.

[ŠTABU BAZE NOVJ U BARIJU]

24. oktobar 1944.

[Vršac]

Odobrava se da se jedan komandos iskrca kao zaštita artiljerije.²³⁷
Neka Vlatko [Vladimir Velebit]²³⁸ skrene pažnju Englezima da je nezgodno što oni slanje materijala vezuju za ovo iskrcavanje artiljerije. To su dvije odvojene stvari.²³⁹

Artiljeriju iz Italije prebacite na naše kopno.²⁴⁰

A-VII, k. 2125, reg. br. 1-111/10.

[ŠTABU BAZE NOVJ U BARIJU]

24. oktobar 1944.

[Vršac]

Prebacite što prije polovinu Tenkovske brigade u Dubrovnik.
Angažujte engleske brodove.²⁴¹

A-VII, k. 2125, reg. br. 1-111/10.

[NAREĐENJE ZA FORMIRANJE ARTILJERIJSKIH JEDINICA
NOVJ]

25. oktobar 1944.
Beograd

Na predlog načelnika Artiljerijskog
odjeljenja Vrhovnog štaba Narodnooslobodi-
lačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije²⁴²

NAREĐUJEM:

1. da se formacija artiljerije Narodnooslobodilačke vojske iz-
vodi po priloženim pregledima²⁴³;

2. da se artiljerija razvija u vezi s opštim načelima koja su
predviđena u Artiljerijskom odjeljenju Vrhovnog štaba.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Vrhovni komandant
Narodnooslobodilačke
vojske
i partizanskih odreda
maršal Jugoslavije

J. B. Tito

KOMANDANTU FRONTA MARŠALU SOVJETSKOG SAVEZA
TOLBUHINU

Prvi i 12. a[rmijski] k[orpus] koji nastupaju u međurječju²⁴⁴ imaju zadatak da se probiju na liniju Ilok — Kukujevci — Sremska Rača, a zatim da iziđu na front Vukovar — Vinkovci — Županja — Brčko.²⁴⁵

Peta proleterska divizija, koja je koncentrisana u rejonu Beograda, ima zadatak da uništi neprijateljski garnizon u Šapcu²⁴⁶ i da uspostavi front Sremska Rača — Bijeljina — Loznica, s daljim zadatkom da izbiје na liniju Brčko — Tuzla, obezbjeđujući zdesna dejstva grupacije Koče Popovića,²⁴⁷ koja napada u pravcu Sarajeva.

Smatram da bi bilo svrsishodno da Vaš S[treljački] k[orpus] pređe u odbranu na liniji Ilok — Sremska Rača i dalje istočnom obalom Drine do Rogatice, zatim prema Užicu i Požegi, jer je cio taj rejon osim Šapca očišćen od neprijatelja. S likvidacijom čačansko-kraljevačke neprijateljske grupacije od strane jedinica 64. s[treljačkog] k[orpusa] zajedno s jedinicama NOVJ otpada ugroženost lijevog krila 68. s[treljačkog] k[orpusa].²⁴⁸

Molim da svojim naređenjem pojačate 1. i 12. a[rmijski] k[orpus] dvama pukovima artiljerije i da 5. p[ješađijskoj] d[iviziji] pomognete artiljerijom za uništavanje neprijatelja u Šapcu.²⁴⁹

Molim da mi saopštite svoju odluku.²⁵⁰

25. oktobar 1944.
[Beograd]

Maršal Tito

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

25. oktobar 1944.

[Beograd]

Od prvenstvene su važnosti dejstvo na komunikacije naročito u Slavoniji i sprječavanje punog povlačenja Nijemaca k sjeverozapadu.²⁵¹ Operacije u Sremu i k zapadu brzo se razvijaju.²⁵²

A-VII, k. 119-4, reg. br. 2-23/I.

ZGRADA U VRŠCU U KOJOJ SE NALAZIO TITO OD 16. DO 25. OKTOBRA 1944.

9.X.44

за Р е к а

Najkasnije 11, a ako je ikako moguće već danas 10 o.m. tvoje jedinice bi trebalo da se ~~xxxxxx~~ sretnu sa jedinicama Crvene Armije kod Palanke ,Vel.Plane,kod Donje Rače ili kod Brzana gde su se već danas ~~prebacio~~ preko Morave prethodnice Crvene Armije.Jedno od odelenja Crvene Armije nalazi se na pola puta izmedju ~~xxxxxxxxxx~~ Kragujevca i Brzana kao pobočna za-
štetnica.Jedno odelenje nalazi se kod Male Plane ,a glavnina će verovatno stići već danas na ovo mesto.Ovde će tvoje jedinice biti posadjene na tenkove i kamione i brzo krenuti u pravcu Bgr U tom pravcu kreću kupne snage Tolbukina sa jednim pojačanim tenkovskim ~~skladi~~ Korpusom.

Jednoga tvoje divizija mora po svaku cenu braniti komunikaciju Kragujevac-Topola. Salji hitno brza izvidjačka odelenja napred radi kontakta sa delovima Crvene Armije. Sve ove operacije u sporazumu su sa Tolbuhinom, s kojim držimo tesni kontakt.

Politički je važno a to je i moja želja da naše jedinice
udju prve u Bgr.

I Корпус

10 .X. uveče pripremite aerodrom u Divce od 19 sati na dale
i postavite propisnu svetlosnu noćnu liniju sa vatrama na rastoja
nju od 100 metara.za noćni silazak aviona.

~~Sveinikant~~ X ~~KMAKXZPNSXNHYRjYXLSINYD?~~ Signali isti kao što ste poslali.

9.X.1944

10.X.44

Prvom korpusu

Kakvo je vreme i da li je teren ~~prigodan~~ sposoban
za spuštanje aviona. Hitno javi.

FAKSIMIL TITOVIH NAREĐENJA OD 9. I 10. OKTOBRA 1944.

MARŠAL TOLBUHIN (SJEDI) ZA VRIJEME POTPISIVANJA SPORAZUMA O PREDAJI VAZDUHOPLOVNE GRUPE »VITRUK«; LIJEVO JE TITO, A DESNO SU ČLANOVI ŠTABA FRONTA

MARŠAL TITO POTPISUJE SPORAZUM O PRIJEMU VAZDUHOPLOVNE GRUPE »VITRUK«; U SREDINI JE MARŠAL TOLBUHIN (BELA CRKVA, 16. OKTOBAR 1944)

TITO S OMLADINOM (VRŠAC, DRUGA POLOVINA OKTOBRA 1944)

SLIJEVA NADESNO: MITAR BAKIĆ, IVAN MILUTINOVIĆ, TITO, NIKOLAJ VASILJEVIČ KORNJEJEV, KOČA POPOVIĆ I ANATOLIJ PETROVIČ GORŠKOV (VRŠAC, 22. OKTOBAR 1944)

TITO U PRATNJI (SLIJEVA NADESNO) GENERALA ARSE JOVANOVIĆA, SRETENA ŽUJOVIĆA, PEKA DAPČEVIĆA I KOČE POPOVIĆA VRŠI SMOTRU JEDINICA KOJE SU UČESTVOVALE U BORBAMA ZA OSLOBOĐENJE BEOGRADA (BANJICA, 27. OKTOBAR 1944)

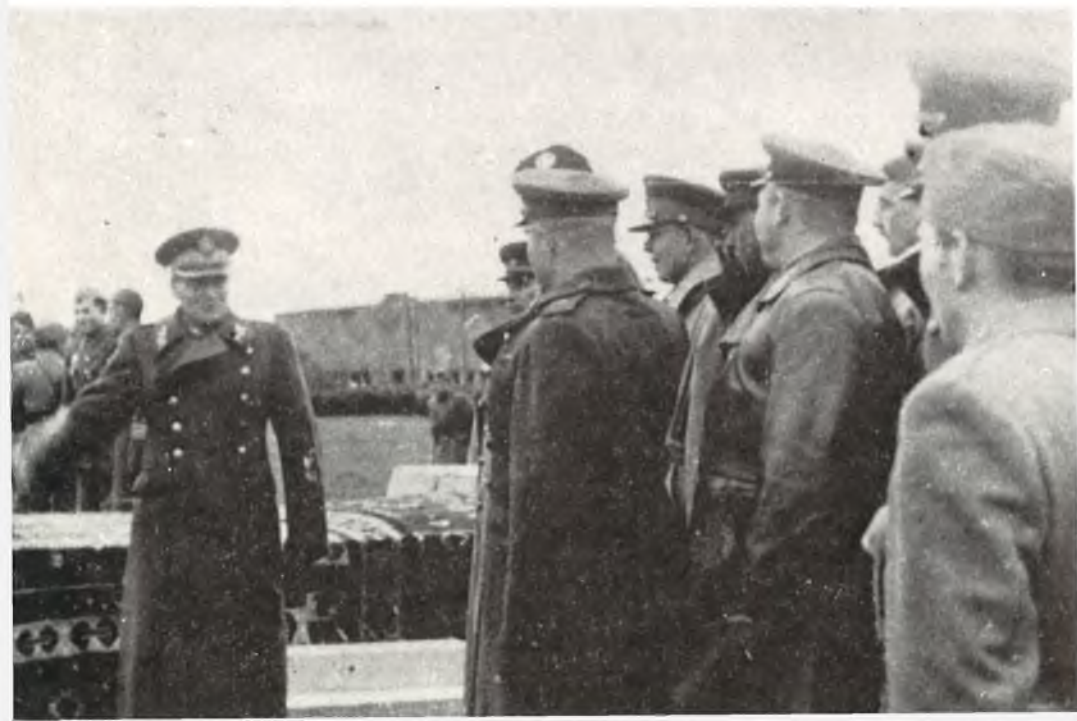
TITO U PRATNJI GENERAL-LAJTNANTA PEKA DAPČEVIĆA (DESN0) VRŠI SMOTRU JEDINICA UČESNICA U OSLOBOĐENJU BEOGRADA (BANJICA, 27. OKTOBAR 1944)

TITO PO ZAVRŠENOJ SMOTRI POZDRAVLJA UČESNIKE BORBI ZA OSLOBOĐENJE BEOGRADA. IZA NJEGA STOJE SLIJEVA NADEŠNO GENERALI ARSO JOVANOVIĆ, PEKO DAPČEVIĆ, SRETEN ŽUJOVIĆ I KOČA POPOVIĆ (BANJICA, 27. OKTOBAR 1944)

TITO SE POZDRAVLJA S ČLANOVIMA SAVEZNIČKIH VOJNIH MISIJA PRIJE NEGO ŠTO ĆE ODRŽATI GOVOR UČESNICIMA BORBI ZA OSLOBOĐENJE BEOGRADA (BANJICA, 27. OKTOBAR 1944)

TITO GOVORI NA BANJICI 27. OKTOBRA 1944.

VERHOVNI ŠTAB
NARODNO OSLOBODILAČKE VOJSKE
I PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE
29 oktobar 1944 g.

REMO
KONTANT
14-4
10

Н А Р Е Д Б А

О ОРГАНИЗАЦИЈИ ШТАБА ВАЗДУХОПЛОВСТВА НОВ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Одлуком свог Штоба формиран се Штаб ваздухопловства Народно ослободилачке војске Југославије, следећег састава:

- Командант Генерал-мајор ПЕРИ СТАНО,
- Замјеник команданта пуковник ДАРИЈАН БИЛИ,
- Начелник пуковника ДОБРА ИЛИЈА,
- Помоћник начелника мајор ЗИЉКА РАДОЈА,
- Начелник Нерасположеног одељења мајор СТОЈАН ИЛИЈА,
- Начелник Одељења за наставу пуковник УРОШ ВЛАДИ,
- Помоћник начелника мајор ЈЕВРОЊИЈА ВЛАДИ,
- Начелник Техничког одељења в. пуковник ЈЕВРОЊИЈА ВЛАДИ,
- Помоћник начелника в. пуковник ВЕЛИКО РАДОЈА,
- Начелник Одељења аеродромске службе в. пуковник БУЈАН РАДОЈА,
- Помоћник начелника в. пуковник СВЕТОСЛАВ ЈАКИЋ-ИВАН,
- Начелник Одељења за ваздушну саобраћај пуковник БИЛИЈА ЈЕВРОЊИЈА,
- Помоћник начелника мајор СТОЈАН РАДОЈА,
- Начелник Одељења за ваздух в. пуковник ПЕРИ БИЛИЈА,
- Начелник Нерасположеног одељења в. пуковник ПЕРИЈАНИЈА СТАНО.

Именовани Штаб приимае дужност одмах.

СЕРГЕЈ СТАНО - СЛОБОДА НАРОДУ!

РЕМО
KONTANT
14-4
10

STAB VAZDUHOPLOVSTVA NOVJ

Br. 54
1001
JRMUS

FAKSIMIL TITOVE NAREDBE
OD 29. OKTOBRA 1944.
O FORMIRANJU
ŠTABA VAZDUHOPLOVSTVA NOVJ

4 Okt
1944

ЗАХВАЛНОСТ БОРЦИМА КОЈИ СУ ОСЛОБОДИЛИ БЕОГРАД
**ПРВИ ГОВОР МАРШАЛА ТИТА
У СЛОБОДНОМ БЕОГРАДУ**

„Ми смо спремni“ - рекао је маршал Југославије - „да сада сједишмо све снаге које претстављају вриједност за нашу земљу, нове снаге, које жале, које искрено желе да, исто онако као борци Народно-ослободилачке војске у борби, прегну на изградњу наше земље“

Илгаршап Тата с габриэлла Артем Ивановичем, Срепетом, Журмабаем и Ленем Даткыбаем на сессии
Правления общества

FAKSIMIL DIJELA PRVE STRANE »POLITIKE« POSVEĆENE GOVORU MARŠALA TITA
OSLOBODIOCI MA BEOGRADA ODRŽANOM 27. OKTOBRA 1944. NA BANJICI

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

25. oktobar 1944.
[Beograd]

Odobravamo da sve teže ranjenike prebacite u Italiju.

A-VII, k. 26, reg. br. 4-7/4.

[ŠTABU 2. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

25. oktobar 1944.
[Beograd]

Englezi mogu iskrcati jedan komandos od 500 ljudi kao zaštitu za njihovu artiljeriju.²⁵³

A-VII, k. 394, reg. br. 21-68/2.

[ŠTABU 5. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

25. oktobar 1944.

[Beograd]

Od prvenstvene je važnosti likvidirati Zenicu, potpuno razoriti komunikaciju u dolini Bosne kao i komunikacije od Mostara k Sarajevu.²⁵⁴ Operacije II korpusa k Mostaru i Boki dobro se razvijaju.²⁵⁵

A-VII, k. 461-A, reg. br. 7-48/5.

[ŠTABU 8. KORPUSA NOVJ]

25. oktobar 1944.

[Beograd]

Ima li uslova da se dvije brigade 26. divizije i polovina Tenkovske brigade upotrijebe na kopnu u sadejstvu s ostalim našim jedinicama? Mislimo na pravac Omiš — Makarska — Aržano, pa prema situaciji ka Cetinskoj dolini ili k Neretvi. Hitno odgovorite.²⁵⁶ Druge dvije brigade 26. divizije neka i dalje sadejstvuju s 29. divizijom.²⁵⁷

A-VII, k. 28, reg. br. 4-5/9.

[GOVOR ODRŽAN 27. OKTOBRA 1944. NA BANJICI
JEDINICAMA KOJE SU UČESTVOVALE U BORBAMA ZA
OSLOBOĐENJE BEOGRADA]

Drugovi borci, komandiri i komandanti i politički komesari
Narodnooslobodilačke vojske!

Izražavam svoju zahvalnost za vaše junačko držanje pri oslobođenju nama svima dragog glavnog grada Beograda. Oslobođenje Beograda, koje ste izvojevali zajedno s herojskom Crvenom armijom, ima ogroman historijski značaj.²⁵⁸ U ovom namučenom gradu, prije tri i po godine, prvi put je dat otpor takozvanom nepobjedivom njemačkom osvajaču. Dvadeset sedmog marta narod Beograda, kao i narod ostalih gradova, dao je otpor i nije htio da sagne šiju pred osvajačem, koji je dotle bio porobio čitavu Evropu. Kada su njemačke Hitlerove horde, opijene pobjedama u evropskim zemljama, mučki napale našeg velikog saveznika — Sovjetski Savez,²⁵⁹ narodi Jugoslavije znali su da je došao čas za borbu. Narodi Jugoslavije ponovo su dobili vjeru da će opet doći dan oslobođenja. Omladina Beograda pokazala je besprimjerno herojstvo napadajući na ulicama Beograda njemačku motorizaciju. Omladina Šumadije prva se digla i poslije kratkog vremena oslobodila skoro cijelu zapadnu Srbiju.²⁶⁰ Kada je njemačkom osvajaču i domaćim izdajnicima uspjelo da naše slavne šumadijske, slavne srpske partizane istisnu iz Srbije,²⁶¹ omladina Šumadije pošla je zajedno s našim slavnim crnogorskim borcima u ostale krajeve Jugoslavije da sije bratstvo i jedinstvo, da bije prokletog neprijatelja, koji je htio da istrijebi naš narod.²⁶²

Sinovi Srbije, sinovi Šumadije, sinovi Crne Gore pošli su i spojili se s braćom iz Hrvatske i Slovenije i svih ostalih krajeva²⁶³ i rame uz rame, pod najtežim okolnostima, tri i po godine junački izdržali u borbi protiv nadmoćnijeg neprijatelja. Sada su se sinovi Srbije vratili, iako u mnogo manjem broju — jer su najbolji sinovi Srbije ostavili svoje kosti po brdima Crne Gore, Dalmacije, Bosne, kujući bratstvo i jedinstvo; vratio se jedan mali, ali mnogo jači dio; vratio se zajedno sa sinovima Hrvatske, Slovenije, Dalmacije i Vojvodine, da zajedno oslobode i oslobode grad Beograd. Ovdje se spojila prvi put slavna Crvena armija sa našom Narodnooslobodilačkom vojskom. Ulice Beograda, zalivene su krvlju svih naroda Jugoslavije; tu je prolivena i krv herojske Crvene armije — sinova Sovjetskog Saveza. I po tome sve ovo ima ogroman historijski značaj. Sada je vaš zadatak i zadatak

svih ostalih boraca, naročito sinova Srbije, da zajedno s ostalim narodima oslobode i preostali dio naše namučene zemlje. Sada će sinovi Beograda i Šumadije, zajedno s Hrvatima i ostalim borcima iz ostalih krajeva, osloboditi i naš grad Zagreb. To su vaši zadaci. Vaš je zadatak da, rame uz rame s Crvenom armijom, gonite zakletog neprijatelja iz ove naše svete, krvlju natopljene zemlje.

Sjećate li se kako je prije godinu i po dana neprijatelj obrušio na nas svu svoju silu da bi nas zatro? Mi smo onda kazali: Nećeš! Pobijedićemo mi! Naši saveznici — Sovjetski Savez, Engleska i Amerika došli su u mogućnost da nam ukažu pomoć. Saveznici Engleska i Amerika počeli su nam preko svojih slavnih avijatičara slati oružje, municiju i sve što nam je bilo potrebno. Danas veliki Sovjetski Savez, sinovi sovjetske zemlje, Crvena armija, rame uz rame s vama oslobađa ovu zemlju. Ovdje, u Beogradu, u Jugoslaviji, spojilo se bratstvo svih naših velikih saveznika s našom namućenom zemljom.

Naša je misija ne samo da oslobodimo svoju zemlju nego i da zajedno s našim saveznicima tjeramo neprijatelja u njegovu jazbinu i amo učinimo kraj aždaji koja je htjela da pokori čitavo čovječanstvo.

Ovdje, u Beogradu, živio je najveći izdajnik srpskog naroda Nedić. Ovdje su se zajedno s njemačkim okupatorom kovali planovi kako da se istrijebe najbolji sinovi srpskog naroda. Ovdje, isto onako kao i u Zagrebu, kovali su se planovi kako da zavađe brata s bratom i kako da se istrijebe naši narodi — Sloveni Juga. Ali narodi Jugoslavije preko svojih najboljih sinova — boraca Narodnooslobodilačke vojske, pobrkali su sve te paklene planove. Ovdje, u Beogradu, kao i u nekim drugim mjestima, izdajnik Draža Mihailović kovao je planove i brusio četničke kame kako bi nastavio ono krvavo djelo koje su 1941. godine započeli prokleti izdajnici hrvatskog naroda — ustaše, da bi poslije pogibije, poslije istjerivanja Nijemaca produžio krvoproliće, da bi produžio sa zavađanjem brata s bratom. Ali, ne! Misija koju su uzeli na sebe sinovi Srbije, Hrvatske, Crne Gore, Makedonije i Slovenije jesu bratstvo i jedinstvo svih naroda. Najveća pobjeda koju je do sada postigla naša vojska jesu baš to jedinstvo i bratstvo.

Beograd, naš glavni grad Jugoslavije, tek od sada zaista postaje glavni grad svih Južnih Slovena, grad koji će voljeti svi narodi Jugoslavije, grad za koji su prolivali krv svi sinovi Jugoslavije. Odavdje, iz Beograda, treba da zrače one ideje vodilje koje su nas nosile kroz ove teške dane — ideja bratstva i jedinstva i ideja velike i srećnije Jugoslavije.

Vama je dato u zadatak ne samo da bijete zakletog neprijatelja nego i da budno bdijete nad tekovinama za koje je dalo svoj život oko 200 000 najboljih sinova naših naroda, boraca naše Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda. Oko milion uništenih, poubijanih, gasovima ugušenih sinova Srbije, Hrvatske i ostalih krajeva traže od vas da budno čuvate te tekovine da se više nikad ne bi ponovili onaj

pakao i onakva nesreća za naš narod. U našoj zemlji ima još uvijek ljudi koji špekulišu i ima ih u inostranstvu koji špekulišu s nekim građanskim ratom. Ti planovi nikada neće biti ostvareni! Mi pružamo ruku pomirnicu svakom čestitom građaninu ove zemlje koji je spreman da od sada radi zajedno s nama na podizanju, na obnavljanju naše unesrećene, razrušene zemlje. Mi smo spremni — to je naša dužnost i to nam nalaže situacija u inostranstvu, to nam nalažu interesi naše zemlje — da sada sjedinimo sve snage koje predstavljaju vrijednost za našu zemlju — sve snage koje žele, koje iskreno žele da isto onako kao borci Narodnooslobodilačke vojske u borbi, pregnu na izgradnju naše zemlje i ulože sve napore da se što prije izliječe rane koje nam je zadao ovaj strašni rat. Ali u isto vrijeme mi poručujemo svima onima koji špekulišu, bilo u zemlji, bilo van nje, da se ljuto varaju ako misle da će plodovi za koje je dato more krvi biti za nas izgubljeni. Nikada nikome te plodove ne damo! Naša buduća pokoljenja bi nas proklela. Mi smo dužni da čuvamo ono što smo stekli. Mi moramo čuvati našu novu federativnu demokratsku Jugoslaviju, u kojoj će svaki pošten građanin imati puno pravo razvitka i gdje će za svakog biti i rada i mogućnosti učenja i svega što je potrebno kulturnom čovjeku. Nećemo više da budemo dječja lopta ili moneta za potkusurivanje! Mi smo u ovoj borbi stekli pravo da ravnopravno sa Saveznicima učestvujemo i u ovom ratu i u izgradnji nove i srećnije Evrope, ne samo Jugoslavije.

Ja sam uvjeren da će ove težnje naših naroda naši Saveznici prihvatiti i oni ih već prihvataju. Mi želimo, mi moramo da zajedno, rame uz rame s našim Saveznicima, uništimo najvećeg neprijatelja čovječanstva, a da zatim, zajedno sa Saveznicima, izgrađujemo bolju budućnost naroda Evrope, napose bolju i srećniju budućnost naroda Jugoslavije.

Na kraju, drugovi i drugarice, ja vas pozivam da kao i do sada istrajete u teškoj borbi, koja još nije završena. Blizu je dan kada će naša zemlja biti potpuno oslobođena.

Živjela naša slavna Narodnooslobodilačka vojska! (*Živela!*).

Živjela srećna federativna demokratska Jugoslavija! (*Živela!*).

Živjela naša velika saveznica Crvena armija! (*Živela!*).

Živjela armija naših saveznika Engleske i Amerike! (*Živela!*).

Živjelo bratstvo koje je krvlju stečeno na svim bojištima Evrope i Afrike za bolju i srećniju budućnost! (*Živelo!*).

Smrt fašizmu! (*Sloboda narodu!*).

[27. oktobar 1944.
Beograd]

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

27. oktobar 1944.

[Beograd]

Čim stigne 23. div[izija]²⁶⁴ ona treba zajedno s 2. prolet[erskom] div[izijom] i ruskom div[izijom]²⁶⁵ da preduzme energičan napad na Kraljevo.²⁶⁶ Ovaj zadatak je neobično važan i hitan. Tražićemo od ruskog štaba fronta²⁶⁷ da izda odgovarajuće naređenje ruskoj div[iziji] koja ide prema Kraljevu.

Tito

A-VII, k. 184, reg. br. 20-11/1.

SAOPŠTENJE TANJUGA O RAZGOVORIMA TITO — ŠUBAŠIĆ

Dvadeset petog oktobra²⁶⁸ sastali su se na slobodnoj teritoriji Jugoslavije predsednik Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije maršal Jugoslavije Josip Broz Tito i predsednik kraljevske vlade dr Ivan Šubašić.²⁶⁹

Predmet razgovora bio je stvaranje jedne jugoslovenske vlade.

Razgovori su tekli u najsrdajnijem tonu s obe strane s punim razumevanjem potrebe hitnog rešavanja ovog važnog pitanja. Razgovori se nastavljaju i dosadašnji rezultati pokazuju da će doći do pune saglasnosti.²⁷⁰

[28. oktobar 1944.
Beograd]

»Политика«, 28. oktobar 1944.

V[RHOVNOM] Š[TABU NOV I POJ]

28. oktobar 1944.

[Beograd]

Za komesara Glavnog št[aba] Slovenije imenujem Kidriča.²⁷¹
Za Krajgera se slažem. Popivodu skidam s funkcije komandanta kor-
pusa. Pozovite ga u V[rhovni] š[tab] i povedite sudsku istragu.²⁷²

A-VII, k. 26, reg. br. 10-54/13.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO MAKEDONIJE]

28. oktobar 1944.

[Beograd]

U vaš štab treba da dođe sovjetska misija. Javite gdje se nalazi štab. Javite mjesto aerodroma, dimenzije, koordinate i signale. Javite svaki dan vrijeme.²⁷³

A-VII, k. 26, reg. br. 6-7/12.

G[LAVNOM] Š[TAB U NOV I PO] VOJVODINE

28. oktobar 1944.

[Beograd]

Da li šalješ izvještaje V[rhovnom] š[tabu] za »Slobodnu Jugoslaviju«? Javi nam. Od sada šalji obavezno i njima.

A-VII, k. 26, reg. br. 10-37/13.

[ŠTABU 2. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

28. oktobar 1944.

[Nikšić]*

Nijemci prodrli u Sjenicu²⁷⁴ i nadiru k Prijepolju. Od Sarajeva u Višegrad, gdje podižu most.²⁷⁵ Porušite sve mostove na Limu²⁷⁶ i preduzmite hitne mjere da se artiljerija iz Dubrovnika uputi u Sandžak.²⁷⁷

A-VII, k. 394, reg. br. 21-69/2.

* Označeno je mjesto gdje je primljena depeša vrhovnog komandanta poslata iz Beograda. — *Red.*

[ŠTABU 5. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

28. oktobar 1944.

[Beograd]

Razvijte živu djelatnost na komunikacijama Mostar — Sarajevo
— [Slavonski] Brod. To neka vam bude glavni zadatak.²⁷⁸

A-VII, k. 461-A, br. 7-48/5.

NAREDBA
O FORMIRANJU ŠTABA VAZDUHOPLOVSTVA
NOV JUGOSLAVIJE²⁷⁹

29. oktobar 1944.
[Beograd]

Odlukom ovoga štaba formira se Štab vazduhoplovstva Narodno-oslobodilačke vojske Jugoslavije slijedećeg sastava:

komandant general-major *Pirc Franjo*;

zamjenik komandanta pukovnik *Lazarević Božo*;

načelnik pukovnik *Lozić Miodrag*;

pomoćnik načelnika major *Zibundžija Ladislav*;

načelnik Personalnog odjeljenja major *Simović Milan*;

načelnik Odjeljenja za nastavu pukovnik *Ulepić Zdenko*;

pomoćnik načelnika major *Jaločnik Hubert*;

načelnik Tehničkog odjeljenja p. pukovnik *Lučić Dušan*;

pomoćnik načelnika p. pukovnik *Hub-Majer Danilo*;

načelnik Odjeljenja aerodromske službe p. pukovnik *Bubanj Viktor*;

pomoćnik načelnika p. pukovnik *Svetlin Janez-Ivan*;

načelnik Odjeljenja za vazdušni saobraćaj pukovnik *Bjelica Jevrem*;

pomoćnik načelnika major *Simić Vladimir*;

načelnik Odjeljenja za veze p. pukovnik *Pikl Eduard*;

načelnik Meteorološkog odjeljenja p. pukovnik *Perhinac Stanislav*.

Imenovani štab primiće dužnost odmah.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

J. B. Tito

[VINSTONU ČERČILU,
PREDSJEDNIKU BRITANSKE VLADE]

Mnogo Vam zahvaljujem na toplim čestitkama povodom oslobođenja našeg herojskog Beograda. Gonimo neprijatelja prema njegovim granicama sa čvrstom namjerom da produžimo to gonjenje prema njegovoj teritoriji zajedno s pobjedničkim armijama Engleske, Sovjetskog Saveza i Amerike do potpunog oslobođenja ne samo naše namučene i razorene zemlje nego do potpunog oslobođenja cijele Evrope od njemačkog osvajača.²⁸⁰

[30. oktobar 1944,
Beograd]

[Maršal Jugoslavije
Josip Broz] Tito

*A-CK SKJ, Fond emisija
Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«,
MF 17, sn. br. 350.*

[NAREĐENJE ZA SADEJSTVO S AVIJACIJOM I ZA PRIHVAT
SAVEZNIČKIH OFICIRA]

30. oktobar 1944.

[Beograd]

Da bi naša i ruska avijacija mogla potpomagati trupe na vašem sektoru, potrebno je da nam više puta dnevno dostavljate tačno naznačene ciljeve. Kratko javljati stanje vremena. Naznačiti pokretne i stalne ciljeve.

Za taktičko bombardovanje i sadejstvo engleske avijacije s vašim trupama direktno tražite pomoć preko britanskih misija kod vas.

Saveznički oficiri koji se nalaze kod četnika ili drugih prema nama neprijateljski raspoloženih formacija treba da napuste našu zemlju i da se vrate u Italiju. To izvršite lijepo i bez grubosti i prenatrženosti.²⁸¹

A-VII, k. 28, reg. br. 4-6/7.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO MAKEDONIJE]

30. oktobar 1944.

[Beograd]

Opet od vas ne dobijamo borbene izvještaje. Ovo je politički vrlo nezgodno. Isto tako javljajte o zajedničkim akcijama naših i bugarskih trupa.

A-VII, k. 26, reg. br. 2-7/12.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

30. oktobar 1944.

[Beograd]

Ranjenike prvenstveno evakuisati u Vojvodinu i Srbiju.²⁸²

A-VII, k. 26, reg. br. 4-7/4.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

30. oktobar 1944.
[Beograd]

Major Reid [Rid] i narednik Ruan mogu produžiti rad. Isto se odobrava Karpenteru i Krajgu.²⁸³

A-VII, k. 26, reg. br. 4-7/4.

[ŠTABU 2. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

30. oktobar 1944.

[Beograd]

U Dubrovnik upućena dva brdska diviziona bez posluge. Odredite poslugu i artiljeriju uvedite što prije u akciju.²⁸⁴

A-VII, k. 394, reg. br. 21-69/2.

[ŠTABU 8. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

30. oktobar 1944.

[Beograd]

Generala Petra Drapšina postavljam za komandanta Osmog korpusa i odlikujem Partizanskom zvijezdom I reda. Dužnost primiti odmah.²⁸⁵

A-VII, k. 28, reg. br. 4-6/9.

[ŠTABU 8. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

30. oktobar 1944.

[Beograd]

Saveznici su nam stavili u Italiji na raspolaganje velike količine ratnog materijala, goriva, odjeće i hrane. Organizujte hitan prijem toga materijala s obale.

Za taktičko bombardovanje i sadejstvo engleske avijacije s vašim trupama direktno tražite pomoć preko britanske misije kod vas.

Da li se još kod 29. divizije nalazi polovina naše Tenkovske brigade? Tačno naznačite koliko je na hercegovačkom sektoru tenkova i oklopnih automobila.²⁸⁶

A-VII, k. 28, reg. br. 4-6/9.

[ŠTABU 8. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

30. oktobar 1944.

[Beograd]

Nama Saveznici nisu ništa saopštili o nekom iskrcavanju. Smatram da je to njemačka stvar. Spriječite bjekstvo četnika koji su do sada sarađivali s Nijemcima.

U vezi sa svim tim, snage vašeg korpusa moraju ostati na obalnom pojasu i zaposjesti sve gradove i mjesta i spriječiti svako nasilje u pogledu naše nezavisnosti. Vaše snage moraju napredovati uz more prema Zadru i dalje. Vaš zadatak nije da idete u unutrašnjost.

Saveznici bi nas sigurno bili obavijestili jer bi to bilo inače neprijateljski akt prema nama.²⁸⁷

Tito

A-VII, k. 523, reg. br. 12-2.

PIJADE [MOŠI, MOSKVA]

Vi treba da otputujete u Beograd, a ne u Krajuvu, jer je iz Krajove vrlo teško putovati dalje.

Ako Vam je neophodno putovati u Krajuvu, mi ćemo se pobrinuti da Vas prebacimo avionom iz Krajove u Beograd.²⁸⁸

S Vama treba odmah da doputuje doktor Sremec, koji je ovdje potreban.²⁸⁹

30. oktobar 1944.
[Beograd]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-1.

Prevod s ruskog

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU [VELIMIRU,
ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U MOSKVI]

Pitanje ambasade u Moskvi biće riješeno kroz dva dana.²⁹⁰
Pavičića [Mila] i Popovića pošaljite s [Mošom] Pijade k nama.

30. oktobar 1944.
[Beograd]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-69/1.

Prevod s ruskog

ODLUKA
O STAVLJANJU NA RASPOLOŽENJE SVIH DRŽAVNIH
ČINOVNICA I SLUŽBENIKA

- 1) Svi državni činovnici i službenici stavljaju se na raspoloženje.
- 2) Svi državni činovnici i službenici koji su bili u službi do dana oslobođenja, a koji nisu mobilizirani u NOVJ imaju se javiti na svoju dužnost. (Produžit će rad u dosadašnjoj službi do dana rješenja).
- 3) Svi bivši činovnici koji su bili otpušteni iz službe od strane okupatorskih vlasti i izdajničkih vlada imaju se javiti nadležstvima u kojima su radili do otpuštanja.

31. oktobar 1944.
Beograd

Predsjednik
Nacionalnog komiteta oslobođe-
nja Jugoslavije
maršal Jugoslavije
Josip Broz Tito

»Službeni list« DFJ, br. 1,
1. veljače 1945.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

31. oktobar 1944.

[Beograd]

Vaš Osmi korpus razvija živu ofanzivnu djelatnost. Šesti korpus imao je znatne uspjehe u Slavoniji, ali u posljednje vrijeme njegova djelatnost ograničena je na manje akcije. Vaša ostala tri korpusa nisu imala krupnijih operacija. Objasnite ove uzroke. Situacija je takva da vi trebate na cijelom vašem području razviti ofanzivni polet i izvoditi zamašnije operacije. Pojedini sektori, kao komunikacije Knin — Lapac — Bihać, van su vašeg dometa. Međutim, pošto sada Osmi korpus razvija uspješne operacije u Dalmaciji, vaša je dužnost da ga pomognete, a to će se najbolje postići dejstvom na komunikacije koje iz Dalmacije vode k sjeveru.²⁹¹

A-VII, k. 26, reg. br. 7-8/6.

ZA ALBANIJU [VELIMIRU STOJNIĆU,
ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U ALBANIJI]

31. oktobar 1944.
[Beograd]

Politički je važno da nas izvještavate o akcijama albanskih partizana. Ti izvještaji moraju imati kontinuitet.

Tito

A-VII, k. 27, reg. br. 1-17.

[ŠTABU 8. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

31. oktobar 1944.

[Beograd]

U slučaju Četković komisijski podnesite iscrpan izvještaj: kuda je letio, u koje vrijeme, ko ga je pozvao, ko je od naših i Saveznika znao za njegov let, čiji je bio avion i ko je sačinjavao posadu.²⁹²

A-VII, k. 28, reg. br. 6-9.

ODGOVOR MARŠALA TITA NA PISMO ŽENA I OMLADINKI OKOLINE DRVARA

Zahvaljujem vam, drugarice, na vašim pozdravima iz našeg ponovo oslobođenog Drvara i [na] obećanjima da ćete i dalje ispunjavati svoj dug u požrtvovanju za oslobođenje naše drage zemlje.

Sa mnom vama su zahvalni proslavljeni borci srpskih i crnogorskih brigada, koje ste vi na ženskim i djevojačkim rukama nosile kilometrima i u njedrima krajiških planina čuvala i njegovale kao rođene. Oni su se i ovdje, pod zidovima Beograda, borili zajedno s vašom braćom i muževima Krajine. Oni, a zajedno s njima svi mi, s najdubljim osećajima sjećamo se vas.

Budite uvjerene da srpske majke i sestre neće zaostati za vama. Krajiški ranjenici osjećaju se kao u svojoj dragoj Krajini.

Zajedno sa mnom vama su duboko zahvalni svi borci koji su se borili na teritoriju vaše svete zemlje kroz dugo vrijeme oslobodilačkog rata. Iscrpena Krajina stradala je bez zemlje, ali je hranila NOV.

Kada je trebalo braniti svaku stopu krvi natopljene krajiške zemlje, vi ste i posljednjeg muškarca slale na front. U doba najjače zime, kada je krajiška brda zavijavao snijeg i nastala glad, onda kada i vi niste imale šta da jedete, naši su borci u Krajini mogli da se bore zahvaljujući vama. Nikada i niko ko je zajedno s vama proveo najteže dane naše borbe ne može zaboraviti herojske napore i teške žrtve koje ste vi bez predomišljanja davale, jer ste znale zašto ih dajete.

Poslednji dani Sedme njemačke ofanzive spadaju u dane koje smo zajedno proveli. Odlazeći s teritorija Krajine mi smo znali da je još nekoliko stotina sinova i kćeri Krajine palo od bjesnila fašističkih zvijeri, koje su pokušale poslednje što su mogle. Ali mi smo znali da hrabri, historijski Drvar neće pokleknuti i da će Krajina samo još više zamrziti pobjesnjelog neprijatelja i vratiti mu stostruko.

Drage drugarice, vaši napori su još potrebni za dobijanje slobode. A sutra, kada naša zemlja bude slobodna, kada naši narodi otpočnu

s teškom i slavnom borbom za izgradnju naše zemlje, tada će cijela naša domovina htjeti u prvom redu da pomogne vama, našem herojskom Drvaru.

[Oktobar 1944. godine
Beograd]*

Tito

A-VII, k. 15-A, br. 13-4.

* Pozdravno pismo žena i omladinki iz okoline Drvara s njihove konferencije upućeno Titu i njegov odgovor (pismo) objavila je »Politika« 13. novembra 1944. Međutim, »Slobodna Jugoslavija« objavila je vijest da je pismo upućeno 18. septembra 1944, uoči Titovog odlaska s Visa za Moskvu. Kako se Tito duže vrijeme zadržao u Moskvi, Krajovi i Vršcu (od 19. septembra do 25. oktobra 1944) do svog dolaska u oslobođeni Beograd, najvjerovatnije je da je njegov odgovor uslijedio krajem oktobra 1944. — *Red.*

[POHVALA 24. SRPSKE UDARNE DIVIZIJE]

Izražavam svoju blagodarnost i priznanje borcima, podoficirima, oficirima i političkim rukovodiocima 24. srpske divizije, koja je za sve vrijeme žestokih borbi na sektoru Ibarska klisura — Južna Morava pokazala izvanrednu upornost, veliku borbenost i moć brzog manevrovanja i nanošenja udaraca neprijatelju.²⁹³ Pri tome naročito ističem 17. brigadu pod komandom Miloša Mišovića, 15. brigadu pod komandom Petra Stankovića, koji je u borbi ranjen, i 11. brigadu pod komandom Dragoljuba Stankovića.

[Oktobar 1944,
Beograd]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Josip Broz Tito

A-VII, k. 15-A, reg. br. 21-2/1.

**SPORAZUM
NACIONALNOG KOMITETA OSLOBOĐENJA
JUGOSLAVIJE I KRALJEVSKE JUGOSLOVENSKE
VLADE OD 1. NOVEMBRA 1944. GODINE²⁹⁴**

Sporazum postignut između predsednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije maršala Josipa Broza Tita i predsednika kraljevske vlade dr Ivana Šubašića na dan 1. novembra 1944. godine:

Stojeći na principu državnog kontinuiteta Jugoslavije s međunarodno-pravnog gledišta i na jasno izraženoj volji svih naroda Jugoslavije u njihovoj četvorogodišnjoj borbi za jednu novu, na principima demokratije izgrađenu, nezavisnu i federativnu državnu zajednicu, želimo i nastojimo da narodna volja bude na svakom koraku i od svake strane poštovana koliko u pogledu unutrašnje državne organizacije toliko i u pogledu oblika vladavine. I stoga stojimo na stanovištu pridržavati se temeljnih i opštih načela o ustavnosti, koja je svojstvena svim istinski demokratskim državama.

Pošto je Jugoslavija priznata u društvu Ujedinjenih naroda u svom starom obluku i kao takva funkcioniše, mi ćemo tako našu zemlju predstavljati i dalje u vanjskom svetu i svim aktima spoljne politike, dok naša državna zajednica, buduća demokratska federativna Jugoslavija, ne dobije, slobodnom odlukom naroda, svoj definitivni oblik vladavine.

Do tog časa, da bi se izbeglo svako moguće zaoštavanje odnosa u zemlji, sporazumeli smo se da kralj Petar II ne ulazi u zemlju dok narodi o tome ne donesu svoju odluku, a u njegovoj odsutnosti kraljevsku vlast vrši kraljevsko namesništvo.

Kraljevsko namesništvo postavlja se ustavnim aktom kralja, a na predlog kraljevske vlade, a po sporazumu predsednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije maršala Josipa Broza Tita s predsednikom kraljevske vlade dr Ivanom Šubašićem. Kraljevsko namesništvo polaže zakletvu kralju, a vlada polaže zakletvu narodu.

U sporazumu između predsednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije Josipa Broza Tita i predsednika kraljevske vlade dr Ivana Šubašića, a u punoj saglasnosti s predsedništvom AVNOJ-a, utvrđuje se sledeći sastav vlade:

1) Predsednik; 2) potpredsednik; 3) ministar spoljnih poslova; 4) ministar unutrašnjih poslova; 5) ministar narodne odbrane; 6) ministar pravde; 7) ministar prosvete; 8) ministar finansija; 9) ministar trgovine i industrije; 10) ministar saobraća; 11) ministar pošta, tele-

grafa i telefona; 12) ministar šuma; 13) ministar rudnika; 14) ministar poljoprivrede; 15) ministar socijalne politike; 16) ministar narodnog zdravlja; 17) ministar građevine; 18) ministar za obnovu zemlje; 19) ministar za ishranu; 20) ministar za informacije; 21) ministar za kolonizaciju; 22) ministar za konstituantu; 23) ministar bez portfelja za Srbiju; 24) ministar bez portfelja za Hrvatsku; 25) ministar bez portfelja za Sloveniju; 26) ministar bez portfelja za Crnu Goru; 27) ministar bez portfelja za Makedoniju; 28) ministar bez portfelja za Bosnu i Hercegovinu.

Takav oblik vladavine u Jugoslaviji ostaje do odluke ustavotvorne skupštine, tj. do donošenja konačnog ustavnog uređenja države.

Nova vlada objaviće deklaraciju, koja će sadržavati osnovna načela demokratskih sloboda i garantije za njihovo sprovođenje. Lična sloboda, sloboda od straha, sloboda veroispovesti i savesti, sloboda govora, štampe, zbora i udruživanja, naročito će biti naglašene i garantirane, kao i pravo vlasništva i privatne inicijative. Suverenost narodnog individualiteta unutar državne zajednice biće u punoj ravnopravnosti poštovan i čuvan, kako je to rešeno na Drugom zasjedanju AVNOJ-a. Svaka prevlast jednog naroda nad drugim biće isključena.

1. novembar 1944.

Beograd

Predsednik kraljevske vlade
dr Ivan Šubašić

Predsednik Nacionalnog komiteta
oslobođenja Jugoslavije
maršal Jugoslavije

Josip Broz Tito

»Službeni list« DFJ, broj 11,
9. mart 1945.

SAOPŠTENJE TANJUGA O RAZGOVORIMA TITO – ŠUBAŠIĆ

Prvog novembra 1944. god. nastavljani su razgovori između Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije pod predsedništvom maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita, u prisustvu članova predsedništva AVNOJ-a, i predsednika kraljevske jugoslovenske vlade u Londonu dr Ivana Šubašića.

Razgovori koji su vođeni u vrlo srdačnom i prijateljskom tonu kretali su se u okviru pitanja stvaranja jedinstvene narodne vlade za Jugoslaviju.

U toku razgovora postignut je sporazum u sledećem:

1. Da se u najkraće vreme obrazuje jedinstvena narodna vlada.
2. Predviđeni su svi modaliteti u načinu obrazovanja te vlade.²⁹⁵

Iz Kabineta predsednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije.

1. novembar 1944.
[Beograd]

»Политика«, 2. novembar 1944.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

1. novembar 1944.

[Beograd]

1) Organizujte blagovremeno uzajamno obavješćavanje o pokretima i radu neprijatelja s G[lavnim] š[tabom] Slovenije. 2) Nastojte identificirati neprijateljske trupe koje prolaze teritorijom. 3) Javite pismeno raspored neprijateljskih posada na vašem području.²⁹⁶

A-VII, k. 119-4, reg. br. 3-1/1.

[NAREĐENJE ZA FORMIRANJE GARDIJSKE BRIGADE
VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ]

2. novembar 1944.

[Beograd]

Najbržim putem uputite za brigadu V[rhovnog] š[taba] 150 boraca i 20 oficira. Borci moraju biti provjereni, okretni i fizički potpuno zdravi. Oficiri do čina majora moraju biti pismeni, okretni i u borbi istaknuti. Za kvalitet boraca i oficira odgovara lično G[lavni] š[tab].²⁹⁷

A-VII, k. 119-4, reg. br. 3-1/1.

G[LAVNOM] Š[TABU NOV I PO] SRBIJE
ZA KOČU [POPOVIĆA]

2. novembar 1944.

[Beograd]

1) Mobilisati sva godišta od navršene 17. do 30. god. zaključno. Jedinice popuniti potrebnim brojem, a od preostalog ljudstva formirati više centara gdje će se ljudstvo vojnički i politički uzdići i primiti oružje. Predvidjeti dobar dio artiljeraca. Neophodne stručnjake ostaviti u fabrikama i u saobraćaju. Za nastavnike po centrima iskoristiti i podesne oficire iz bivše vojske pod kontrolom. Regrutaciju izvršiti do 20. novembra. Podnijeti izvještaje o rezultatu mobilizacije i mjestima i jačini centara za obuku.

2) Na cijeloj teritoriji Srbije organizovati pozadinsku vojnu vlast i o tome podnijeti izvještaj s tačnim razrganičenjem korpusnih vojnih oblasti i komandi mjesta. Izvještaj podnijeti do 20. o.m.²⁹⁸

3) Preduzmite hitne mjere da se četničke bande unište i obezbijedi sigurnost pozadine. Potrebno je formirati više udarnih jedinica koje će neprekidno goniti bande. Konsultovati se s Oznom.²⁹⁹

A-VII, k. 26, reg. br. 10-1/8.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

3. novembar 1944.
[Beograd]

Kapetan Gibson [Džipson], narednik Jefley (Džefli), Smith [Smit], Watson [Watson], Huslem [Haslem], Nitchil [Ničil] i Netcalf [Netkalf] mogu zamijeniti grupu koja se već nalazi na ostrvu Istu.

A-VII, k. 26, reg. br. 11-1/6.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

3. novembar 1944.
[Beograd]

Ratnom dopisniku Mathewsu [Metjusu] i ratnom fotografu odobrava se boravak u Hrvatskoj.

A-VII, k. 26, reg. br. 11-2/6.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO MAKEDONIJE]

3. novembar 1944.

[Beograd]

Misija s bregalničkog sektora može poći u Italiju.³⁰⁰

Bez mojeg odobrenja niko ne može prelaziti našu granicu. Sva pitanja neka Englezi postavljaju preko misije generala Maklina pri Vrhovnom štabu, a ne preko vas.

A-VII, k. 26, br. 9-1/12.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO MAKEDONIJE]

3. novembar 1944.
[Beograd]

Engleska jedinica ne može preći našu granicu bez našeg odobrenja koje bi morao zatražiti njihov viši štab. Tri stotine vojnika nisu nikakva snaga za borbu protiv Nijemaca.³⁰¹

A-VII, k. 26, reg. br. 9-1/12.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO MAKEDONIJE]

3. novembar 1944.

[Beograd]

1) Nijemci se naglo povlače s juga ka Kosovu i Metohiji, odakle pokušavaju da se probiju preko Sandžaka k Sarajevu.³⁰² Na sektoru Kumanovo — Priština ozbiljno su ugroženi od naših i bugarskih jedinica.³⁰³ Kod vas su preostale samo manje njemačke snage, koje se neće povući dok ih vi ne razbijete.³⁰⁴

2) Potrebno je da razvijete maksimalnu aktivnost. Naročito je važno da što prije oslobodite gradove i granični pojas prema Grčkoj. Na granici prema Grčkoj držati sve gradove, prevoje i komunikacije.³⁰⁵ Bez našeg odobrenja ne puštati ničije trupe na našu teritoriju. Vrlo je važno što prije zauzeti Đevđeliju, Bitolj, Dojran.³⁰⁶

A-VII, k. 26, reg. br. 9-1/12.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

3. novembar 1944.

[Beograd]

Raspored artiljerije izvršite kako je naređeno, tj. dva motorizovana [brdska] divizionu i jedan motor[izovani haubički] divizion prebacite u Split, a dva brdska divizionu u Dubrovnik. Divizioni neka se kompletiraju kod jedinice, a ne na Visu.³⁰⁷

A-VII, k. 2076, reg. br. 8-1.

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU [VELIMIRU,
ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U MOSKVI]

1. Štabu [Baze] u Bariju bilo je naređeno da napravi spiskove i karakteristike za sve avijatičare koji su otputovali u SSSR. To ćemo mi provjeriti, a spiskove i karakteristike ćemo poslati.³⁰⁸

2. Hitno obavijestite kako stoji stvar s Tenkovskom brigadom; nju treba hitno poslati ovamo jer je ona sada vrlo potrebna.³⁰⁹

3. novembar 1944.
[Beograd]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-1.

Prevod s ruskog

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU

Vaša žena i dijete zdravi su, nalaze se kod nas u Vojvodini.³¹⁰

3. novembar 1944.
[Beograd]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-70/1.

Prevod s ruskog

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU

Lazu Stefanovića i Đuru Salaja pošaljite nam u Beograd, oni su ovdje potrebni.³¹¹

Pijade [Moša] još nije došao, javite nam gdje je on.³¹²

3. novembar 1944.
[Beograd]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-72/1.

Prevod s ruskog

NARODI JUGOSLAVIJE!

RADNICI, SELJACI, GRAĐANI! VOJNICI, PODOFICIRI,
OFICIRI I POLITIČKI RADNICI NARODNOOSLOBODILAČKE
VOJSKE I PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE!
OMLADINO JUGOSLAVIJE!*

Sedmog novembra navršava se 27 godina otkako je u Rusiji pobijedila socijalistička revolucija.³¹³ Toga dana ruski radnici i seljaci, pod vodstvom Lenjina i Staljina i slavne Boljševičke partije, svrgli su vlast cara i kapitala Rusije, raskinuli lance imperijalizma i stvorili socijalističku državu — uporište svih porobljenih snaga čovječanstva i svih porobljenih naroda svijeta.

Plodovi oktobarske revolucije danas su svojina svih ljudi i naroda koji se bore protiv fašističke kuge. Bez tekovina oktobarske revolucije svijet bi neizbježno pao u stoljetno hitlerovsko ropstvo. Čedo velikog oktobra — herojska Crvena armija, pod genijalnim Staljinovim rukovodstvom, dovršava danas, na čelu antifašističke koalicije, pobjedu nad njemačkim imperijalistima, koji su bili podjarmili Evropu i htjeli ostvariti svjetsko gospodstvo.

Našim su narodima tekovine oktobarske revolucije donijele neprocjenjive koristi i oni su ih znali upotrijebiti kako treba. Zahvaljujući u prvom redu herojskoj borbi Sovjetskog Saveza, kao i borbi čitavog demokratskog bloka, naši narodi došli su u povoljan položaj da se dignu na oružje protiv njemačkih zavojevača i da u oružanoj borbi izgrade svoje bratstvo, ostvare ravnopravnost i udare temelje nove, narodne države.

Ali to nije sve. Danas, kad se navršava 27 godina od velikog oktobra, herojska Crvena armija, zajedno s našom slavnom vojskom, bje velike bitke za oslobođenje cijele naše domovine. Dijelevi bratski slavu i žrtve, Crvena armija i Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije oslobodile su skoro čitavu Srbiju³¹⁴ i Vojvodinu.³¹⁵ Zajedničkim jurišima i naporima one su oslobodile herojski i mučenički Beograd,³¹⁶ glavni grad demokratske i federativne Jugoslavije. Oslobođenje naše zemlje, za koje su narodi Jugoslavije dali toliko krvi i žrtava, donijeli su i nose na svojim pobjedonosnim zastavama zajedno s našom vojskom sinovi velikog oktobra, vojnici i komandiri Crvene armije.

Kad su se prije tri i po godine, na poziv naše Partije, narodi Jugoslavije digli na oružje, njih je ispunjavala ogromna vjera u nepobjedivu snagu velikog ruskog naroda i ostalih naroda Sovjetskog Saveza i njihove Crvene armije. U toj vjeri naši narodi nisu se pokolebali ni u najtežim časovima ovoga rata. Stvaranjem moćne antihit-

* Tito je prilikom autorizacije izjavio da je ovaj dokumenat kolektivni rad. — *Red.*

lerovske koalicije — Engleske, SSSR-a i Amerike još više je pojačana vjera naših naroda u sigurnu pobjedu nad njemačkim zavojevačima. Ta vjera pokazala se opravdanom.

Naša zemlja nalazi se danas pred neposrednim oslobođenjem čitavog državnog teritorija od njemačko-fašističkih zavojevača i pred ostvarenjem ideala demokracije i ravnopravnosti naših naroda — onih ideala za koje su slavno pale stotine hiljada naših najboljih sinova. Zato se danas, uoči godišnjice velikog oktobra, kada naši veliki saveznici ulaze u posljednje napore za uništenje njemačkog fašizma, pred naše narode, pred sve sinove i kćeri naše domovine postavlja kao prvi i najvažniji zadatak mobilizacija svih snaga za istjerivanje Nijemaca iz svih naših krajeva i za oslobođenje čitave naše domovine. Stupiti u redove slavne Narodnooslobodilačke vojske, ne žaliti ništa za što skoriju i potpuniju pobjedu nad njemačkim osvajačima — to je danas neodloživa dužnost svakog građanina Jugoslavije.

Propali su svi pokušaji njemačkih imperijalista da pomoću ustaša, četnika Mihailovića i Nedića i Rupnikovih domobrana, Mačekovih izdajnika, raspire u našoj zemlji bratoubilački rat. Ali to ne znači da su se naši zakleti dušmani tih pokušaja i odrekli. Oni i njihove sluge borit će se do kraja, jer im je tuđe sve što je narodno, jer iz dna duše mrze slobodu naroda, mrze novu, demokratsku Jugoslaviju.

Izdajnici naše domovine tražit će u promijenjenim uvjetima nove zaštitnike i suradnike, mijenjati oblike borbe, ali neće prestati da se bore. Zato je dužnost svih pravih demokrata, svih snaga koje predstavljaju vrijednost za naše narode i našu domovinu, svrstati se u redove narodno-oslobodilačkog pokreta, još čvršće zbiti redove Jedinствene narodno-oslobodilačke fronte i kao zenicu oka čuvati jedinstvo i bratstvo naroda Jugoslavije. Danas nema te sile koja bi mogla zaustaviti našu pobjedu nad njemačkim zavojevačima i njihovim pomoćnicima, koja bi mogla zaustaviti ostvarenje načela postavljenih na II zasijedanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije.

To od svih poštenih ljudi, od svih ljudi koji su ostali vjerni domovini, njenoj nezavisnosti, slobodi i budućnosti, zahtijeva da shvate kako je potrebno uložiti krajnje napore za organiziranje narodne državne vlasti i za ulazak najboljih i najčestitijih sinova našega naroda u ustanove te vlasti. Čuvati budno i svesrdno nezavisnost naše zemlje, nezavisnost koja nas je skupo stajala, otklanjati sve ono što slabi to jedinstvo, ili dovodi u pitanje ravnopravnost kojeg bilo našeg naroda — to je danas dužnost svakog građanina Jugoslavije. Ulažući sve svoje snage za jačanje naše oružane sile, naše vojske, za učvršćenje jedinstva naroda Jugoslavije, za izgradnju narodne državne vlasti, za očuvanje nezavisnosti naše zemlje, za ostvarenje potpunog i vječitog bratstva i ravnopravnosti naših naroda — mi ćemo izvojevati potpunu pobjedu i ostvariti istinski demokratski poredak.

Zahvaljujući borbi koju su naši narodi povelili i vodili na poziv i pod rukovodstvom naše Partije, zahvaljujući slavnim pobjedama naše vojske, koju je organizirao maršal Jugoslavije Josip Broz Tito, naša zemlja izlazi iz ovog rata kao pobjednica i predstavljat će odlučujući faktor mira i sigurnosti na Balkanu i u Srednjoj Evropi. Ona već sada vodi, a vodit će i ubuduće politiku dobrih susjedskih odnosa sa svima onima koji ne vrijeđaju naša prava ni prava naroda naše krvi i jezika koji žele da se priključe bratskoj zajednici.

Mi smo do sada u borbi za nezavisnost nailazili na pomoć naših velikih saveznika. Ubuduće moramo raditi na tome da učvrstimo prijateljstvo sa savezničkim zemljama. Mi se ubuduće moramo čvrsto osloniti na veliki i bratski Sovjetski Savez, koji nesebično daje žrtve za oslobođenje naše zemlje i ukazuje ogromnu materijalnu pomoć našoj vojsci i našem napaćenom narodu.

Sve snage za pobjedu nad njemačkim zavojevačima, za ostvarenje demokratske narodne države!

Živjela velika oktobarska socijalistička revolucija!

Živjeli pobjedonosna Crvena armija i njen genijalni vođa maršal Sovjetskog Saveza Josif Visarinovič Staljin!

Sve za pobjedu antihitlerovske koalicije Engleske, SSSR-a i Amerike!

Živjela Demokratska Federativna Jugoslavija!

[4.*] novembar 1944.
[Beograd]

Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije

A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1944/331.

* Po nekim podacima ovaj proglas je izdat 2. novembra. — *Red.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

4. novembar 1944.

[Beograd]

Englezi su nam obećali jaču vazduhoplovnu pomoć u saradnji s trupama na zemlji. Mi smo im dali podatke koje komunikacije i prostorije mogu tući. O svim promenama situacije redovno izveštavajte da ne bi bile tučene vlastite trupe. Pored toga, savezničkim avijatičkim oficirima za vezu treba omogućiti rad.³¹⁷

A-VII, k. 119-4, reg. br. 3-2/1.

G[LAVNOM] Š[TABU NOV I PO] MAKEDONIJE

4. novembar 1944.
[Beograd]

Dostavljajte nam sređene borbene podatke, koji [treba] da imaju kontinuitet, onako kako se kreću operacije. Koje gradove držite? Kad izgubite pojedina mjesta redovno izvještavajte.

A-VII, k. 26, reg. br. 9-2/12.

GOSPODINU GENERALU FICROJU MAKLINU, ŠEFU
BRITANSKE VOJNE MISIJE PRI NOV I POJ

Najtoplije Vam zahvaljujem na saučešću povodom smrti Ivana Milutinovića.

Smrt generala Ivana Milutinovića za naš narod je zaista težak udarac. Pao je vjoran sin svoga naroda i borac za slobodu i nezavisnost, za bolju i srećniju budućnost naroda Jugoslavije.³¹⁸

4. novembar 1944.
Beograd

Tito

»Политика«, 9. novembar 1944.

GOSPODINU PUKOVNIKU ELERI C. HANTINGTONU,
[ŠEFU SAMOSTALNE AMERIČKE VOJNE MISIJE
PRI VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ]

Toplo Vam zahvaljujem na Vašem saučešću povodom smrti generala Milutinovića.

Jugoslavija je izgubila jednog od svojih najboljih sinova u trenutku kada joj je bio najpotrebniji, a slobodoljubivi narodi istinskog borca protiv fašizma za slobodu i demokratiju.

4. novembar 1944.
Beograd

Tito

»Политика«, 9. novembar 1944.

[ŠTABU 8. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

4. novembar 1944.
[Beograd]

Pojačana je saveznička vazдушna aktivnost iznad naše zemlje. Ako imate na raspolaganju koji avion, on ne smije letjeti bez našeg znanja i odobrenja, jer može biti oboren od Saveznika.³¹⁹

A-VII, k. 523, reg. br. 12-2.

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU [VELIMIRU,
ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U MOSKVI]

Ne dajte više nedjeljne operativne izvještaje naših jedinica, od sada mi ćemo ih sami slati.

Dajte to za »Slobodnu Jugoslaviju«. ³²⁰

4. novembar 1944.
[Beograd]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-73/1.

Prevod s ruskog

VRHOVNOM KOMANDANTU CRVENE ARMIIJE MARŠALU SOVJETSKOG SAVEZA J. V. STALJINU

Dozvolite mi izraziti povodom 27-godišnjice velike oktobarske revolucije u ime Narodnooslobodilačke vojske i naroda Jugoslavije srdačne čestitke i plameni bratski pozdrav.

Povodom ovog velikog praznika narode Jugoslavije i Narodnooslobodilačku vojsku ispunjava osećaj radosti i velike blagodarnosti prema bratskim narodima Sovjetskog Saveza.

Prije 27 godina pod vođstvom slavne Svesavezne komunističke partije boljševika na čelu s velikim Lenjinom, Vaši narodi su s bezbrojnim žrtvama stvorili moćni Sovjetski Savez.

Pod Vašim genijalnim vođstvom danas sovjetski narodi i slavna Crvena armija spasavaju s natčovječanskim naporima i bezbrojnim žrtvama narode Evrope od njemačko-fašističkog ropstva.

Da živi 27-godišnjica velike socijalističke oktobarske revolucije!

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

6. novembar 1944.
[Beograd]

Vrhovni komandant Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije maršal Jugoslavije

Josip Broz Tito

«Политика», 8. новембар 1944.

MARŠALU SOVJETSKOG SAVEZA DRUGU TOLBUHINU

Povodom dvadeset sedme godišnjice velike oktobarske socijalističke revolucije, Vama i trupama kojima Vi komandujete šaljem srdajne čestitke i borbeni pozdrav.

Tekovine velike oktobarske revolucije, u prvom redu nepobjediva Crvena armija, imaju ogroman značaj za stvar oslobođenja porobljenih naroda Evrope od njemačkog fašističkog mračnjaštva.

Živjela dvadeset sedma godišnjica velike oktobarske socijalističke revolucije!

Živjela nepobjediva Crvena armija!

Živio veliki Staljin!

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

6. novembar 1944.
[Beograd]

Tito

AMO CCCP, ф. 243, ош. 2912, г. 107, л. 146.

Prevod s ruskog

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO MAKEDONIJE]

6. novembar 1944.

[Beograd]

Zarobljenog Austrijanca ne davati Englezima.³²¹

Vi nemojte davati podatke o rudnicima. U tom pogledu Engleze uputiti na NKOJ, Povjereništvo za šume i rude.³²²

A-VII, k. 26, reg. br. 9-2/12.

DELEGATU V[RHOVNOG] Š[TABA] GENERALU [SVETOZARU
VUKMANOVIĆU] TEMPU I KOMANDANTU G[LAVNOG]
Š[TABA] M[AKEDONIJE MIHAILU] APOSTOLSKOM

6. novembar 1944.
[Beograd]

Za sada odobravam formiranje samo jednog korpusa koji će nositi naziv XV korpus NOV. Korpus mora brojati najmanje 30 000 naoružanih boraca. Ako imate više boraca, onda formirati jednu ili dvije samostalne divizije za koje imate brojeve. Dakle, od vaših 5 divizija 3 ulaze u sastav XV korp[usa], a dvije bi bile samostalne. Davanje naziva I i II maked[onski] korpus je nepravilno, jer se u tome mogu ocrtati separatističke tendencije. Izvijestite o ispravljanju ove greške.³²³

A-VII, k. 26, reg. br. 9-2/12.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

6. novembar 1944.
[Beograd]

U zap[adnoj] Srbiji pojavljuju se četničke bande sa zadatkom terorisanja i rušenja narodne vlasti.³²⁴ U Valjevu morate imati jednu leteću brigadu, koja će po bataljonima vršiti potjeru ovih četničkih bandi. Pored toga, morate nastojati da se i u zap[adnoj] Srbiji organizuje čvrsta vojnička vlast.

A-VII, k. 26, reg. br. 10-1/8.

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU [VELIMIRU,
ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U MOSKVI]

Kad se ukaže prva mogućnost pošaljite ovamo Caninog [Spasenije Babović] sina.³²⁵

6. novembar 1944.
[Beograd]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-74/1.

Prevod s ruskog

ODGOVOR NA POZDRAV BUGARSKIH STUDENATA

Toplo vam zahvaljujem na pozdravu koji ste mi uputili povodom velikog bugarskog praznika »Dana narodnih budilaca«. ³²⁶

Težnje i snovi najboljih sinova bugarskog naroda danas postaju stvarnost kroz borbu protiv njemačkog fašizma i njegovih domaćih slugu. Kroz zajedničku borbu naroda Jugoslavije i bugarskog naroda protiv njemačkog okupatora, zakletog neprijatelja slovenskih naroda, i kroz borbu protiv domaćih slugu njemačkog fašizma, izvojevaćemo punu narodnu slobodu u kojoj će narodna studentska omladina Bugarske i Jugoslavije moći razviti sve svoje snage i staviti ih u službu svojih naroda.

Svim svojim mladalačkim snagama udarite po njemačkom okupatoru da biste ubrzali čas njegovog sloma i uništenja. ³²⁷

[6. novembar 1944.
Beograd]

Maršal Jugoslavije
Josip Broz Tito

»Политика«, 6. novembar 1944.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

7. novembar 1944.
[Beograd]

Eskadrilu s Visa uputite preko Nikšića za Beograd čim vremenske prilike budu povoljnije.³²⁸

A-VII, k. 2076, reg. br. 8-1.

[ŠTABU 5. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

7. novembar 1944.

[Beograd]

U duhu izdate direktive³²⁹ vi ne trebate formirati novu diviziju.³³⁰ Možete formirati samo nove brigade koje da pripadaju već postojećim divizijama. Isto tako, formirajte dopunske bataljone za obuku novomobilisanog ljudstva. Iz ovih bataljona treba popunjavati postojeće jedinice. U centralnoj Bosni može dejstvovati već postojeća operativna grupa.

A-VII, k. 461-A, reg. br. 7-51/5.

[GOVOR ODRŽAN 9. NOVEMBRA 1944. PRED VELIKOM
ANTIFAŠISTIČKOM SKUPŠTINOM
NARODNOG OSLOBOĐENJA SRBIJE]

Drugovi i drugarice, braćo i sestre! Nisam mislio da govorim, ali ipak vidim da treba da vama, predstavnicima herojske Srbije, kažem nekoliko riječi.³³¹

(*Burni uzvici: »Živeo!« Dugotrajan aplauz.*)

Nije potrebno da vas uvjeravam koliko se mnogo radujem što mogu ovdje, u Beogradu, poslije tri i po godine tako strahovitih stradanja naroda Srbije, da vas pozdravim kao istinske predstavnike istinski demokratske Srbije. (*Živeo! Buran aplauz.*)

Za nas, Narodnooslobodilačku vojsku, Srbija ima naročito ogroman značaj. Vi sami znate da smo mi ovdje počeli da se borimo, da organizujemo ustanak protiv neprijatelja ne samo Južnih Slovena nego svih Slovena i čitavog čovječanstva — protiv njemačko-fašističkih osvajača.

Proslavljeni sinovi Šumadije, čitave Srbije, goloruki su prije tri i po godine ustali u borbu na život i smrt ne samo radi časti, časti nacije, časti Srbije, nego i radi svog opstanka. To su bila teška vremena, sami znate. Ali odmah, od samog početka, mi smo svi bili zadojeni dubokom vjerom da će naša nejednaka borba jednoga dana uroditi plodom, to jest da će pobjeda biti na našoj strani.

Šta je nas rukovodilo i šta nam je ulivalo vjeru u pobjedu? Prvo, rukovodila nas je ljubav prema svojoj domovini, ljubav prema nezavisnosti našeg naroda; rukovodila nas je vjera u nepobjedivost velikog našeg saveznika Sovjetskog Saveza. (*Burni aplauz i klicanje: »Živeo!«*.) Rukovodila nas je vjera u nepobjedivost slavne Crvene armije. (*Burno klicanje: »Živela!«*) Rukovodila nas je vjera u veliki savez Sovjetskog Saveza, Engleske i Amerike, koji je poslije stvoren (*aplauz i klicanje: »Živeo!«*) jer su te najveće sile svijeta stavile sve svoje snage u službu čovječanstva. I mi, mali narodi u moru fašističke Evrope, digli smo se da spasemo čast svojih naroda, da se borimo za svoju nezavisnost i da jednoga dana smjelo i otvorenih očiju možemo kazati: mi smo dali sve što smo mogli da bismo doprinijeli općoj stvari, to jest oslobođenju Evrope, oslobođenju naše zemlje od fašističkog okupatorskog iga. (*Buran aplauz.*)

Srbija je u ovoj natčovječanskoj borbi dala velike i krvave žrtve. (*Uzvici: »Slava im!«*) Njezini sinovi, ne samo u Srbiji nego i na svim

bojištima Jugoslavije, davali su svoju krv i svoje živote za veliku stvar, za slobodu svoje domovine — uže domovine Srbije i šire domovine — nove federativne Jugoslavije. (*Klicanje: »Živeo!« Buran aplauz.*)

Ja sam gledao — zajedno smo išli po brdima Srbije, po brdima naše Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Dalmacije — gledao sam samopožrtvovanost naših Šumadinaca, mladića koji su tek stupili u život, kako sa zanosom idu u borbu za bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije. U tome leži velika zasluga sinova naše junačke Šumadije. (*Buran aplauz.*)

Na žalost, natrag u Srbiju došlo je malo od onih heroja koji su 1941. godine pošli s tom velikom misijom u druge krajeve naše domovine Jugoslavije. Slava palim herojima za bratstvo i jedinstvo, za slobodu naroda! (*Svi prisutni ustaju i kliču: »Slava im!«*)

Ali, evo rezultata tih velikih žrtava! Došli su sinovi svih naroda da oslobađaju i oslobodili su, zajedno s bratskom herojskom Crvenom armijom, naš najdraži grad Beograd, koji od sada postaje prestonica svih naroda Jugoslavije. (*Klicanje: »Živeo!« Buran aplauz.*)

U toku ove velike natčovječanske borbe iskovan su ne samo bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije nego je stvorena i nova istinska narodna vlast. Najveće tekovine ove džinovske nejednake borbe jesu bratstvo i jedinstvo i istinska narodna vlast. Pred vama, predstavnicima junačke Srbije, sada stoji zadaća da produžite djelo koje su započeli vaši slavni sinovi, borci partizanskih odreda i Narodnooslobodilačke vojske.

Da živi srećna slobodna Srbija u ujedinjenoj slobodnoj federativnoj demokratskoj Jugoslaviji! (*Dugotrajno odobravanje i klicanje: »Živeo!« Cela dvorana grmi od poklika i aplauza. Snažne ovacije.*)

[9. novembar 1944.
Beograd]

«Политика», 10. novembar 1944.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

9. novembar 1944.
[Beograd]

Javite model engleskog bacača s kojim se desila nesreća, kakvo je stanje ranjenih drugova.³³²

A-VII, k. 26, reg. br. 7-2/4.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

9. novembar 1944.

[Beograd]

Za privremenog komandanta Glavnog štaba [NOV i PO Slovenije] postavljamo [generala Lada] Ambrožiča.³³³ Laha [Milana],³³⁴ kojeg ste vi tražili poslaćemo vam. Postavite načelnika štaba. Ako ga vi nemate, onda ćemo se mi postarati.³³⁵

A-VII, k. 26, reg. br. 7-2/4.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

9. novembar 1944.

[Beograd]

Austrijski bataljon formirajte odmah. Popularizaciju počnite vi, a mi ćemo kasnije, tj. zavisi [od toga] kako se budu pokazali.³³⁶

A-VII, k. 26, reg. br. 7-2/4.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

9. novembar 1944.

[Beograd]

Komisija koja je došla u Zadar nema naše odobrenje.³³⁷ Tek danas smo dali odobrenje da Saveznici na teritoriji oko Zadra iskoriste tri aerodroma,³³⁸ ali pod uslovom da komanda nad aerodromima bude u našim rukama, a za prijem njihovih aviona njihovo stručno osoblje. Samostalno formiranje aerodroma ne možemo nikome dozvoliti na našoj teritoriji. Kontrola nad ljudima koji dolaze i odlaze mora biti naša. Jednom riječju, aerodromi su naši, a oni se njima koriste. Postavite komandu aerodroma.

A-VII, k. 26, reg. br. 11-2/6.

[ZAHVALNOST 2. PROLETERSKOJ DIVIZIJI]

Izražavam svoju zahvalnost borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima Druge proleterske divizije za izvanredno poŕrtvovanje i hrabrost i svoje priznanje za umješnost u bojevima koju su borci i rukovodioci Druge proleterske divizije pod komandom potpukovnika Sredoja Uroševića još jednom pokazali boreći se rame uz rame s borcima Crvene armije pri oslobađanju Kruševca,³³⁹ Trstenika³⁴⁰ i Vrnjačke Banje, a naročito prilikom borbi kod Kraljeva.³⁴¹

Neka je slava palim herojima za slobodu naše zemlje!

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

[9. novembar 1944.
Beograd]

Vrhovni komandant NOV POJ
maršal Jugoslavije

Tito

»Политика«, 9. novembar 1944.

[ZAHVALNOST 23. DIVIZIJI]

Izražavam svoje priznanje borcima i komandnom sastavu Dvadeset treće divizije na čelu s potpukovnikom Miladinom Ivanovićem za odlučno i uspješno sadejstvo jedinicama Crvene armije pri uništenju Prve alpinske i 117. njemačke divizije.³⁴²

Svojom odlučnošću i hrabrošću kakve ste pokazali u posljednjim bojevima kod Boleča nastavite uništavati okupatora i ne dozvolite mu da iznese živu glavu iz naše napaćene zemlje.

Neka je slava palim herojima u borbi protiv fašističkih okupatora!

[9. novembar 1944.
Beograd]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

Tito

»Политика«, 9. novembar 1944.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

10. novembar 1944.

[Beograd]

Dozvolite rad savezničkim avijatičarima za vezu u VI, IX* i IV korpusu.

A-VII, k. 26, reg. br. 11-3/6.

* Treba: XI. — Red.

[ŠTABU 2. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

10. novembar 1944.

[Nikšić]*

Artiljerijski divizioni koji pristižu iz Italije na vašu teritoriju određeni su u sastav artiljerije vašeg korpusa i, prema tome, njima raspolažite i odmah ih uvodite u borbu.³⁴³ Jedinice Tenkovske brigade Vrhovnog štaba koje se nalaze kod vas privremeno su u taktičkom položaju podređene vašem štabu, i prema tome ih upotrebljavajte. Nemojte razbacivati pojedine tenkove na širokom prostoru, nego ih upotrebljavajte u većim jedinicama.³⁴⁴

A-VII, k. 394, reg. br. 21-73/2.

* Označeno je mjesto gdje je primljena depeša vrhovnog komandanta poslata iz Beograda. — *Red.*

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU [VELIMIRU,
ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U MOSKVI]

Odobravam da prvom prilikom otputujete za Beograd.³⁴⁵
Teme za Erenburga [Ilju] javićemo kroz dva dana.³⁴⁶

10. novembar 1944.
[Beograd]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-75/1.

Prevod s ruskog

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU

Hitno

1. Ulepić [Zdenko] nam je potreban ovdje.³⁴⁷ Uskoro ćemo vam poslati potrebne oficire za štab.

2. Za ženidbu Švoba³⁴⁸ dajte potreban novac i predajte mu od mene čestitku i kažite mu da on svagdje i u ličnom životu i ubuduće opravda povjerenje koje mu je ukazano.

3. Mile Pavičić unapređen u čin general-majora. Prvom prilikom pošaljite ga ovamo.³⁴⁹

10. novembar 1944.
[Beograd]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-1.

Prevod s ruskog

[MILOVANU ĐILASU,
ČLANU POLITBIROA CK KPJ I VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ]

Druže Đido,

Molim te napiši neki članak za »Slobodnu Jugoslaviju«³⁵⁰ u vezi s trogodišnjicom njenog rada. Takođe možeš napisati dvije-tri riječi u obliku pozdrava i priznanja za naporan i važan rad tamošnjih drugova.³⁵¹ To sve predlaže Ivan³⁵² i ja se slažem s tim. Takođe mi šalju predlog za ordene, no to mislim poslije ovoga da se ne bi vidjelo da je sve vezano za Moskvu.³⁵³

11. novembar 1944.
[Beograd]

Pozdravlja te
Tito

A-CK SKJ, Fond CK KPJ, br. 1944/392.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

11. novembar 1944.

[Beograd]

Pošaljite u ime vašeg štaba jedno lice koje će primiti od bugarske vlade za potrebe vaše vojske 500 tona brašna, 500 tona kukuruza, 500 tona pasulja, 500 tona soli, 25 tona marmelade od grožđa, 25 t[ona] meda, 15 t[ona] ulja, 10 t[ona] šećera, 10 t[ona] jaja. U svemu 2085 t[ona] hrane; 500 novih uniformi, 2000 starih i 500 kratkih kožuha. O ovome je obavještena vlada Otečestvenog fronta.

A-VII, k. 26, reg. br. 9-2/12.

TITO GOVORI NA BANJICI 27. OKTOBRA 1944; LJEVO SU ČLANOVI SAVEZNIČKIH VOJNIH MISIJA

VRHOVNI KOMANDANT NOV I POJ MARŠAL TITO NA SVEČANOJ TRIBINI POSMATRA
 DEFILÉ JEDINICA KOJE SU UČESTVOVALE U OSLOBOĐENJU BEOGRADA: LIJEVO SU
 ŠEFOVI SAVEZNIČKIH VOJNIH MISIJA (BANJICA, 27. OKTOBAR 1944)

TITO SA SVEČANE TRIBINE POSMATRA DEFILÉ JEDINICA (BANJICA, 27. OKTOBAR
 1944)

VRHOVNI KOMANDANT NOV I POJ MARŠAL TITO POSMATRA DEFILE JEDINICA NA BANJICI 27. OKTOBRA 1944.

TITO I ŠUBAŠIĆ NA ZAVRŠNOJ SJEDNICI ODRŽANOJ U BEOGRADU U VEZI S POTPISIVANJEM BEOGRADSKOG SPORAZUMA OD 1. NOVEMBRA 1944.

TITO I ŠUBAŠIĆ NA SVEČANOJ AKADEMIJI POVODOM PROSLAVE 27 GODIŠNJICE
OKTOBARSKJE REVOLUCIJE (BEOGRAD, 7. NOVEMBAR 1944)

TITO ZA GOVORNICOM VELIKE ANTIFAŠISTIČKE SKUPŠTINE NARODNOG OSLOBOĐENJA SRBIJE (BEOGRAD, 9. NOVEMBAR 1944)

TITO (U SREDINI) PRATI RAD VELIKE ANTIFAŠISTIČKE SKUPŠTINE NARODNOG OSLOBOĐENJA SRBIJE; LIJEVO JE DR IVAN RIBAR, A DESNO DR IVAN ŠUBAŠIĆ (BEOGRAD, 9. NOVEMBAR 1944)

Br. 838
15. novembra 1944

M.H.O. = P.J.
10
1944

ODREDBE O STANOVANJU
VOJNIH KOPIJA
KOMANDI GRADA BEOGRADA

I.

Utvrđeno je da u poslednje vreme naše jedinice čine grube greške prema osnovnim pravilima ratne higijene, posebno prema higijeni stanovanja. U novoošlobodjenim gradovima prepušteno se na volju borcima i oficirima da stanuju po privatnim kućama i stanovima.

Pri takvim uslovima bore i oficiri Narodno-oslobodilačke vojske, a isto tako i civilno stanovništvo gradova, izloženi su velikoj opasnosti od razasnih bolesti (pegavac i venerične bolesti u prvom redu).

Komando i tabovi ne predusimaju dovoljne mere da se pitanje stanovanja naših trupa reši na organizovani način.

Ovakvo stanje nanosi veliku štetu ne samo zdravlju vojske i naroda već i ugledu i moralu naših boraca, pa stoga

N A R E D B U J E M:

- 1) Da se odmah pristupi popravci kućarni sa stanovanjem vojske.
- 2) Da se odmah pripreme posebni domovi za oficire.
- 3) Da se omogućiti stanovanje pojedinaca boraca i oficira po privatnim kućama bez odobrenja i znanja Komando mesta.
- 4) Da se odmah izvrše popravke na svim postrojenjima za dezinfekciju i da se odmah stave u pogon.
- 5) Da Načelnik Sanitetskog odeljenja Vrhovnog štaba izradi detaljna uputstva u duhu ove naredbe.

II.

Uputstima datih uputstava i naređenja još uvek se dodajda da naše jedinice ne vode računa o čuvanju sanitetskih ustanova, bolnica, laboratorija, apoteke i skladišta. Utvrđeno je da se bez potrebe razvlači i uništava dragoceni inventar ovih ustanova kao: bolnički kreveti, instrumenti, sanitetski automobili; utvrđeno je da intendanturo bezobzirno rekviriraju i kolju plamenitu stoku iz savoda sa proizvodnju stočnih seruma i vakcina protiv stočnih zaraza. Na taj način naneta je već milijunska šteta našoj ekonomiji, a naša sanitetska služba ostaje, u najkritičnijem momentu, sa dužim period vremena onespособljena sa rad.

U vezi sa tim

N A R E D B U J E M:

- 1) Da se pri oslobodjenju gradova postavljaju stražne sanitetske ustanove, a borcima da se objašnjava veliko značenje sanitetskih ustanova.
- 2) Da se najbrižljivije čuva i predaje sanitetskim organima na upotrebu sav inventar koji pripada sanitetskoj službi a posebno transportna sredstva, sgrade i plamenita stoka.

Smrt fašizmu - sloboda narodu!

VRHOVNI KOMANDANT
NARODNO OSLOBODILAČKE VOJSKE
JUGO SLAVIJE

W

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

12. novembar 1944.

[Beograd]

Grupi puk[ovnika] Macfarlana [Mekfarlejna] dozvola izdata
za G[lavni] š[tab] Sl[ovenije] važi i za G[lavni] š[tab] H[rvatske].

A-VII, k. 26, reg. br. 11-3/6.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

12. novembar 1944.
[Beograd]

Grupa poručnika Goodwina [Gudvina]: Johnson [Džonson] Simpson, Coster [Koster] postaje samostalna američka misija kod vas.

A-VII, k. 26, reg. br. 11-3/6.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

12. novembar 1944.

[Beograd]

Odobravam odlazak Broda Stimpsona, člana američke misije,
u Bari na liječenje i povratak na istu dužnost.

A-VII, k. 26, reg. br. 11-3/6.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO MAKEDONIJE]

13. novembar 1944.

[Beograd]

Grupa maj[ora] Dickinsona: Hince i Sillianoff postaje samostalna američka misija kod vas.

A-VII, k. 26, reg. br. 9-2/12.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

14. novembar 1944.
[Beograd]

Odobrava se naredniku Petersonu da zamijeni narednika Pavelića.

A-VII, k. 26, reg. br. 11-3/6.

[ŠTABU 2. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

14. novembar 1944.
[Beograd]

Slazemo se da se Sedmoj omladinskoj crnogorskoj brigadi dade naziv »Budo Tomović«.³⁵⁴

A-VII, k. 394, reg. br. 21-75/2.

[ŠTABU 2. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

Očevidno je da se na sektoru Podgorice prikuplja jedna jača grupa za probijanje k zapadu, najvjerovatnije preko Boke, a možda i pravcem Nikšić — Bileća.³⁵⁵ Preduzmite razaranje komunikacija na tim pravcima. U Boki se mogu komunikacije solidnim rušenjem staviti van prometa. Potreban je samo eksploziv. Vi morate voditi računa da sačuvate motorna vozila i tenkove koji se nalaze kod vas.³⁵⁶ U slučaju neprijateljskog probijanja ta oruđa morate postaviti na siguran sektor, gdje [treba da] prikupite rezerve u gorivu.

14. novembar 1944.

Nikšić*

A-VII, k. 394, reg. br. 21-74/2.

* Označeno je mjesto gdje je primljena depeša vrhovnog komandanta poslata iz Beograda. — *Red.*

ZAHVALNOST VRHOVNOG KOMANDANTA OSLOBODIOCI CETINJA

Izražavam svoje priznanje i zahvalnost jedinicima Primorske grupe, a naročito borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima X crnogorske brigade na čelu s komandantom majorom Nikolom Banovićem, koji su poslije dvodnevničkih teških bojeva zauzeli glavni grad Crne Gore Cetinje.³⁵⁷

14. novembar 1944.
[Beograd]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

Tito

A-VII, k. 15-A, reg. br. 8-1/I.

[ŠTABU 2. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

Saveznici se žale da imaju poteškoća pri uručivanju materijala u lukama. Odredite odgovorno lice za prihvatanje doturenog materijala.³⁵⁸ Grupa poručnika Greasera [Grizer]: Dane [Dejn], Papireni [Pejpireni] postaje samostalna američka misija kod vas.

14. novembar 1944.

Nikšić*

A-VII, k. 394, reg. br. 21-75/2.

* Označeno je mjesto gdje je primljena depeša vrhovnog komandanta poslata iz Beograda. — *Red.*

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU [VELIMIRU,
ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U MOSKVI]

1. Avijatičare Boljevića i Poljanca uključite u našu eskadrilu ako smatrate mogućim iskoristiti ih za pilote, prema uzrastu, ako ne — otpremite ih ovamo.³⁵⁹

2. Javite Komesarijatu za vezu da su električna centrala i vodovod u gradu potpuno obnovljeni.³⁶⁰

3. Pavičić je doputovao željeznicom.³⁶¹

14. novembar 1944.
[Beograd]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-1.

Prevod s ruskog

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU

Javite ženi Vlahova da je Dimitrije primio pismo; on i sin zdravi, osjećaju se dobro.

Učinite sve da bi njegova familija bila opskrbljena hranom, novcem i svim drugim.³⁶²

14. novembar 1944.
[Beograd]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-1.

Prevod s ruskog

GLAVNIM ŠTABOVIMA
ŠTABOVIMA KORPUSA
KOMANDI GRADA BEOGRADA

15. novembar 1944.
[Beograd]

I

Utvrđeno je da u posljednje vrijeme naše jedinice čine grube greške prema osnovnim pravilima ratne higijene, posebno prema higijeni stanovanja. U novooslobođenim gradovima prepustilo se na volju borcima i oficirima da stanuju po privatnim kućama i stanovima.

Pri takvim uslovima borci i oficiri Narodnooslobodilačke vojske, a isto tako i civilno stanovništvo gradova, izloženi su velikoj opasnosti od zaraznih bolesti (pjegavac i venerične bolesti u prvom redu).

Komande i štabovi ne preduzimaju dovoljne mjere da se pitanje stanovanja naših trupa riješi na organizovan način.

Ovakvo stanje nanosi veliku štetu ne samo zdravlju vojske i naroda već i ugledu i moralu naših boraca, pa stoga

NAREĐUJEM:

- 1) Da se odmah pristupi popravci kasarni za stanovanje vojske.
- 2) Da se odmah pripreme posebni domovi za oficire.
- 3) Da se onemogućí stanovanje pojedinaca boraca i oficira po privatnim kućama bez odobrenja i znanja komande mjesta.
- 4) Da se odmah izvrše popravke na svim postrojenjima za dezinfekciju i dezinfekciju i da se odmah stave u pogon.
- 5) Da načelnik Sanitetskog odjeljenja Vrhovnog štaba izradi detaljna uputstva u duhu ove naredbe.

II

Uprkos datim uputstvima i naređenjima još se događa da naše jedinice ne vode računa o čuvanju sanitetskih ustanova, bolnica, laboratorija, apoteka i slagališta. Utvrđeno je da se bez potrebe razvlači i uništava dragocjeni inventar ovih ustanova kao: bolnički kreveti, instrumenti, sanitetski automobili; utvrđeno je da intendanture bezobzirno rekviriraju i kolju plemenitu stoku iz zavoda za proizvodnju

stočnih seruma i vakcina protiv stočnih zaraza. Na taj način nanijeta je već milijunska šteta našoj ekonomiji, a naša sanitetska služba ostaje, u najkritičnijem momentu, za duži period onespособljena za rad.

U vezi s tim

NAREĐUJEM:

1) Da se pri oslobađanju gradova postavljaju straže pred sve sanitetske ustanove, a borcima da se objašnjava veliko značenje sanitetskih ustanova.

2) Da se najbrižnije čuva i predaje sanitetskim organima na upotrebu sav inventar koji pripada sanitetskoj službi, a posebno transportna sredstva, zgrade i plemenita stoka.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Vrhovni komandant
maršal Jugoslavije
Tito

A-VII, k. 15-A, reg. br. 20-I.

ZAHVALNOST VRHOVNOG KOMANDANTA OSLOBODIOCI SKOPLJA

Izražavam svoje priznanje i zahvalnost jedinicama 42.³⁶³ i 50. makedonske divizije ³⁶⁴ koje su oslobodile svoju prijestolnicu Skoplje.

Naročitu zahvalnost izražavam borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima 42. makedonske divizije koji su pokazali primjerno junaštvo i požrtvovanje u dvodnevni žestokim bojama na ulicama Skoplja.³⁶⁵

15. novembar 1944.
[Beograd]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

Tito

A-VII, k. 15-A, reg. br. 8-I-I.

[BAZA NOVJ] BARI
 DR [JOSIPU] SMODLAKI,
 [POVJERENIKU ZA SPOLJNE
 POSLOVE NKOJ-A]

15. novembar 1944.
 [Beograd]

Pregovori sa Šubašićem svršili su se time da se stvori jedinstvena vlada.³⁶⁶ Da bismo izbjegli kraljevsku vladu, mi smo pristali da kralj imenuje 3 regenta koje smo mi predložili i koji će vršiti funkcije dok narod na izborima za konstituantu ne riješi i reče svoju riječ o obliku vladavine.³⁶⁷ Predsjedništvo vlade će biti u našim rukama kao i većina ministarstava. Pošto su saveznici — Engleska, Sovjetski Savez i Amerika tražili jedinstvenu vladu, to mi istu stvaramo pod uslovom da je i svi Saveznici priznaju. Sastavljanju vlade će se pristupiti kad će Saveznici dati garancije za priznanje.³⁶⁸ Ja Vas molim da Vi preuzmete dužnost našeg predstavnika u Sredozemnoj komisiji³⁶⁹ odnosno dužnost koju je imao Krek.³⁷⁰ Ako bude moguće i ako Vam zdravlje dopusti, dođite u Beograd na razgovor.³⁷¹

Tito

A-VII, k. 37, reg. br. 1-1/2.

PRILOZI

[ŠTABU 2. UDARNOG KORPUSA]³⁷²

Za nas je vrlo važno držanje Limske doline, naročito sektora Rudo — Priboj — Prijepolje — Pljevlja. Skrenite pažnju 37. div[iziji] da ovom sektoru posveti pažnju. Isto tako važno je očistiti sektor Čajniče — Goražde — Jahorina i tamo stvoriti uporišta ne dozvoljavajući četničkim bandama da se tamo prikupljaju. Ovo treba uraditi u zajednici s 37. div[izijom], koja je to i predložila. Zatim treba prodirati k istočnom Sandžaku i vršiti mobilizaciju. Ukoliko zauzmete Sjenicu utoliko će vaš položaj u Sandžaku biti sigurniji.³⁷³

Ovi zadaci ne smiju omesti vašu aktivnost u hercegovačko-crnogorskom primorju. Smatramo da Hercegovci mogu odvojiti izvjesne snage za kalinovačko-jahorinski sektor.³⁷⁴ Te snage bi tamo ostale s težnjom prodiranja k Sarajevu i obezbjeđenja veze s dijelovima III korpusa na sektoru Prače.³⁷⁵

[Vrhovni štab NOV i POJ]

6. oktobar 1944.

Nikšić*

A-VII, k. 394, reg. br. 21-60/2.

* Označeno je mjesto gdje je primljena depeša Vrhovnog štaba poslata s Visa. — *Red.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

9. oktobar 1944.

[Vis]

Potpuno je onemogućeno povlačenje Nijemaca iz Srbije k sjeveru.³⁷⁶ Njima ostaje još jedina mogućnost da se od Kraljeva, iz Metohije i Albanije probiju k Sarajevu i duž primorskog pojasa. Potrebno je da ponovo pređete na sistematsko razaranje komunikacija i ovladate važnim saobraćajnim čvorovima. Naročito je važno rušiti komunikacije od [Slavonskog] Broda k Zagrebu, kao i one iz doline Une preko Siska k Zagrebu. Svim jedinicama k jugu i istoku naredili smo rušenje komunikacija.³⁷⁷

[Vrhovni štab NOV i POJ]

A-VII, k. 26, reg. br. 7-6/6.

MAKEDONIJA
[ZA GLAVNI ŠTAB NOV I PO MAKEDONIJE]

9. oktobar 1944.

[Vis]

1. Nijemcima je onemogućeno svako probijanje iz Srbije k sjeveru. Oni jedino mogu izbjeći katastrofu probijanjem od Kosova i Metohije prema Sandžaku i Crnoj Gori, kao i od Albanije duž primorskog pojasa. Svim jedinicama na ovim pravcima naredili smo sistematsko razaranje komunikacija.

2. Potrebno je da sistematski razarate komunikacije i osvajate na njima uporišta. Budno pratite pokrete neprijatelja i o tome izvještavajte. Vrlo je važno povećati djelatnost u Kačaničkom tjesnacu, kao i na pravcima gornjeg Vardara. Na ovom sektoru potrebno je stupiti u vezu s Albancima i kosovsko-metohijskim snagama.³⁷⁸

[Vrhovni štab NOV i POJ]

A-VII, k. 26, reg. br. 2-7/12.

[ŠTABU 2. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

9. oktobar 1944.

[Vis]

Da bi se spriječilo bjekstvo njemačkih trupa kojima je odsječena odstupnica preko Beograda, naređujem da na vašem sektoru porušite što solidnije sve komunikacije koje iz Albanije, Metohije i Srbije vode preko vaše teritorije k zapadu u Bosnu i Dalmaciju. S rušenjem odmah otpočeti i angažovati stanovništvo. Tu dolaze komunikacije:

1. Višegradska pruga i put. Treba nastojati da se što prije poruši most u Višegradu što solidnije.

2. Putevi koji od Nove Varoši, Sjenice i Bijelog Polja vode dolinom Lima preko Rudog i Vardišta. Ove komunikacije treba da ruše jedinice 37. divizije, koja je pod vašom komandom. Ona je zauzela Užičku Požegu, Rudo i Čajniče.

3. Putevi od Prijepolja i Bijelog Polja preko Pljevalja i Goražda. Most u Goraždu treba solidno porušiti i što prije.

4. Put koji od Čakora vodi k Beranama i Mateševu.

5. Putevi koji od Podgorice vode k Nikšiću i Cetinju.

6. Put preko Crnogorskog primorja.

7. Izdajte naređenje 29. diviziji da što prije ruši komunikacije od Foče ka Kalinoviku i Sarajevu, od Nevesinja ka Kalinoviku, a naročito puteve u Hercegovačkom primorju.

8. Budno pratite pokrete njemačkih trupa prema Sandžaku i o tome izvještavajte. Puteve rušite po cijeloj dužini i u slučaju neprijateljskog povlačenja postavljati dubinske otpore radi što dužeg usporavanja neprijatelja.³⁷⁹

[Vrhovni štab NOV i POJ]

[ŠTABU 3. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

9. oktobar 1944.

[Vis]

Da bi se spriječilo bjekstvo njemačkih trupa kojima je odsječena odstupnica preko Beograda, naređujem da na vašem sektoru porušite što solidnije sve komunikacije koje iz Srbije vode preko vaše teritorije k zapadu. S rušenjem odmah otpočeti i angažovati stanovništvo. Tu dolaze komunikacije:

1. Put Zvornik — Tuzla — Doboj. Most u Zvorniku treba solidno porušiti.

2. Put od Zvornika i Drinjače — Vlasenica — Sokolac — Romanija — Sarajevo.

3. Pruga i put Višegrad — Pale — Sarajevo.

Za rušenje komunikacija preko Romanije i dolinom Prače izdvojite lako pokretne udarne jedinice.

Smatramo da su sada povoljni uslovi za akcije u zahvatu Vlasenice i Romanije.

Puteve rušiti po cijeloj dužini i u slučaju neprijateljskog povlačenja postavljati dubinske otpore radi što dužeg usporavanja neprijatelja.³⁸⁰

[Vrhovni štab NOV i POJ]

PETOM [UDARNOM] KORPUSU [NOVJ]

9. oktobar 1944.

[Vis]

Njemačkim snagama u Srbiji odsječena je odstupnica preko Beograda. Vjerovatno je da će pokušati s bjekstvom preko Sandžaka, Dalmacije i istočne Bosne. Potrebno je da se na vašem sektoru poruše što solidnije komunikacije:

1. Derventa — Doboj — Sarajevo
2. Mostar — Konjic — Sarajevo
3. Jablanica — Prozor — G. Vakuf
4. Sarajevo — Kiseljak — Travnik

Ovakvo naređenje izdato je trupama II, III i VIII korpusa.

Budno pratite pokrete njemačkih trupa i o tome izvještavajte.

U slučaju neprijateljskog povlačenja postavljati dubinske otpore radi što dužeg usporavanja neprijatelja.³⁸¹

[Vrhovni štab NOV i POJ]

A-VII, k. 28, reg. br. 4-5/7.

[ŠTABU 8. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

9. oktobar 1944.

[Vis]

Njemačkim snagama u Srbiji odsječena je odstupnica preko Beograda. Vjerovatno je da će pokušati s bekstvom preko Sandžaka i Primorja k zapadu. Naređujem da na vašem sektoru porušite što solidnije sve komunikacije koje iz južnog Dalmatinskog primorja i Hercegovine vode preko vaše teritorije k zapadu. S rušenjem odmah otpočeti i za to angažovati i stanovništvo. Budno pratite pokrete njemačkih trupa i o tome izvještavajte. U slučaju neprijateljskog povlačenja postavljajte dubinske otpore da bi se usporilo izvlačenje neprijatelja. Hitno!

1. Nastavite s ofanzivnim operacijama na cijelom vašem sektoru. Isto tako preduzmite sistematsko razaranje svih komunikacija.

2. Nijemcima je onemogućeno svako povlačenje iz Srbije k sjeveru. Njima još jedino preostaje probijanje preko Sandžaka k Sarajevu i duž primorskog pojasa. Naredili smo 29. diviziji da napadne Dubrovnik. Ovoj akciji sadejstvovaće dvije brigade 26. divizije s Pelješca preko Stona k sjeveroistoku.

3. Pošto se njemačke snage s vašeg sektora izvlače i to glavninom duž rijeke Neretve, nastojte da i vi oslobodite neke sektore na obali i tako presijecete komunikacije. Preko oslobođenih sektora moći će vam se doturati materijal.³⁸²

[Vrhovni štab NOV i POJ]

A-VII, k. 28, reg. br. 4-5/9.

[ŠTABU 37. NOU DIVIZIJE]

9. oktobar 1944.

[Vis]

Nijemcima su prekinute sve veze i onemogućeno im je da se iz Srbije probiju k sjeveru. Njima ostaje jedina mogućnost da se od Kraljeva probijaju k Višegradu i iz Metohije k Sarajevu preko Sandžaka. Naređujem vam da mobilishete sve stanovništvo i upotrijebite sve snage te da sistematski razorite komunikacije od Čačka prema Višegradu, kao i one u Limskoj dolini i od Pljevalja ka Goraždu.³⁸³ Naredili smo i Drugom korpusu da vam sadejstvuje u Sandžaku.³⁸⁴ Na razorenim komunikacijama treba ostavljati dubinske otpore da se što više uspori neprijateljsko kretanje. Budno pratite neprijatelja i izvještavajte.

[Vrhovni štab NOV i POJ]

A-VII, k. 28, reg. br. 7-3/12.

ZA PAVLA JOVIĆEVIĆA,
SEKRETARA OBLASNOG KOMITETA KPJ ZA KOSOVO I
METOHIJU]

10. oktobar 1944.

[Vis]

Nijemcima je onemogućeno povlačenje iz Srbije k sjeveru. Da bi izbjegli katastrofu, njima jedino preostaje da se povlače preko Metohije i sjeverne Albanije k zapadu. Naređujem vam da sistematski razarate sve komunikacije kako u Metohiji i Kosovu tako i one koje iz ovih oblasti vode k Crnoj Gori i sjevernoj Albaniji. Za ovo mobilizite sve snage, kao i stanovništvo. Izvještavajte o pokretima neprijatelja.³⁸⁵

[Vrhovni štab NOV i POJ]

A-VII, k. 394, br. 21-63/2.

GOSPODINU ORMU SARDŽENTU
[PODSEKRETARU U BRITANSKOM MINISTARSTVU
SPOLJNIH POSLOVA]

1. U nastavku razgovora o pitanjima Balkana u toku poslije podneva 11. oktobra, Molotov me je izvijestio da je sovjetski Generalštab prošle noći uputio telegram maršalu Tol[buhinu] dajući mu instrukcije da naredi bugarskoj vladi da prema britanskim oficirima u sjevernoj Grčkoj postupa na odgovarajući način. Zahvalio sam Molotovu za ovu akciju.³⁸⁶

2. Molotov je poslije toga predložio da postignemo saglasnost o procentima interesa za Mađarsku i Bugarsku u srazmjeri 80 : 20 i za Jugoslaviju u srazmjeri 50 : 50.³⁸⁷ On je rekao da je razmišljao o mojoj sugestiji da bi poslije kapitulacije Njemačke Kontrolna komisija za Bugarsku trebalo da djeluje na osnovu instrukcija sovjetske Vrhovne komande uz učešće Britanaca i Amerikanaca. On je sada izradio jedan novi nacrt člana 18. koji obuhvata ovo pitanje. Novi tekst o kojem smo se konačno složili predstavlja jasno poboljšanje američkog teksta nacrta člana 18. i sadržan je u mom sljedećem telegramu koji je odmah poslije toga upućen. Da bi se ubuduće izbjegli nesporazumi, stavio sam Molotovu jasno do znanja da je prema našem tumačenju ovog člana bilo shvaćeno da u prvom periodu ne bi bilo direktnog učešća Britanije ili Sjedinjenih Država u Kontrolnoj komisiji, ali da bi savezničke misije bile u istom položaju kao i u Rumuniji, a da bi u drugom periodu poslije prestanka neprijateljstava bilo tripartitno učešće pod predsjedništvom sovjetskih predstavnika. Molotov se sa ovim složio.

3. Poslije toga Molotov je predložio da se isti oblik kontrole primjenjuje u Mađarskoj. Ja sam se sa svoje strane sa ovim složio, iako sam rekao da ne mogu da govorim u ime predsjednika vlade.

4. Osvrćući se na Jugoslaviju, Molotov je prihvatio moj predlog za vođenje zajedničke politike. Ja sam izrazio svoju zahvalnost u vezi s tim. Poslije toga obavjestio sam ga o predlogu da se Tito i jugoslovenski predsjednik vlade sastanu u vezi s onim što je sadržano u Vašem telegramu broj 3499. Ovu priliku sam smatrao kao mogućnost demonstriranja naše želje da djelujemo zajedno i predložio sam da uputimo zajedničku poruku Titu i doktoru Šubašiću izražavajući naše odobravanje zbog ovog sastanka³⁸⁸ i naše iskrene želje da on dovede do jedinstvenih pogleda dviju strana. Molotov se složio da je to potrebno

učiniti. Tekstovi poruka biće upućeni telegramom čim se o tome postigne saglasnost s Rusima.³⁸⁹

5. Najzad, Molotov nam je prenio kompletan nacrt teksta sporazuma o primirju s Bugarskom. Ovo se ovdje večeras hitno proučava od strane ambasadora. Njegovog Veličanstva i gospodina Rjušinskog i mi se nadamo da će poslije toga biti moguće da vam telegramom uputimo ovaj tekst radi prenošenja i upoznavanja EAC. U međuvremenu postignuta je saglasnost da se pregovori o primirju vode u Moskvi i da [general] Vilson ili njegov predstavnik takođe potpiše ovaj dokument u svojstvu vrhovnog komandanta savezničkih snaga na Sredozemlju.³⁹⁰

Molim prenesite to Resmed* Kazerti i Ankari.

11. oktobar 1944.
[Moskva]

[Antoni Idn]

*Public Record Office (dalje: PRO),
Fond Prem. 3, reg. br. 512/9, HP 00540.*

Prevod s engleskog

* Rezidentu Mediterana; to je bio Harold Makmilan. — *Red.*

[KOMINIKE O SOVJETSKO-BRITANSKIM RAZGOVORIMA U MOSKVI]

23. oktobar 1944.

[Vršac]

Za Crnog [Sretena Žujovića] Nac[ionalni] kom[itet], AVNOJ i štampu. Kominike.

Od 9. do 18. oktobra održano je savjetovanje u Moskvi između g. Čerčila i g. Idna, koji su predstavljali Veliku Britaniju, i maršala Staljina i g. Molotova uz učešće njihovih političkih i vojnih savjetnika. U skladu s posljednjim događajima i odlukama Konferencije u Kvibeku u odnosu na rat u Zapadnoj Evropi bio je izrađen iscrpan projekt razvijanja vojnih planova koji su bili ugovoreni u Teheranu i izražena je čvrsta uvjerenost u pogledu budućeg razvijanja savezničkih operacija na svim frontovima.

U mnogim političkim pitanjima koja su imala opšti interes vodila je slobodna i iskrena razmjena mišljenja. Postignut je značajan uspjeh u pogledu rješenja poljskog pitanja koje je bilo iznijeto na detaljan pretes između sovjetske i britanske vlade. One su vodile razgovore kako s predsjednikom vlade i ministrom spoljnih poslova poljske vlade u Londonu tako i s predstavnicima Nacionalnog savjeta i predsjednikom Komiteta nacionalnog oslobođenja u Lublinu. Ovi pregovori su u znatnoj mjeri umanjili razmimoilaženja i uklonili nespozumazume. Pregovori se nastavljaju o neriješnim pitanjima.

Tačno je razmotren tok događaja u Jugoistočnoj Evropi. Postignuta je saglasnost u pogledu ranije neriješenih pitanja što se tiče primirja s Bugarskom. Obje vlade su se saglasile da u Jugoslaviji vode zajedničku politiku u cilju koncentracije svih snaga protiv Nijemaca koji se povlače i u cilju rješavanja unutrašnjih teškoća Jugoslovena putem ujedinjenja jugoslovenske kraljevske vlade i narodnooslobodilačkog pokreta.

Pravo jugoslovenskog naroda da sam riješi pitanje svog državnog uređenja poslije rata naravno ostaje neprikosnoveno. Savjetovanje je održano sa znanjem i odobrenjem vlade Sjedinjenih Američkih Država, koje je na pregovorima predstavljao u svojstvu posmatrača poslanik Sjedinjenih Američkih Država u Moskvi g. Averel Hariman.³⁹¹

[ŠTABU 2. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

Maršal je dozvolio da za odbranu Dubrovnika i potpunog zatvaranja pravca odstupanja Nijemaca preko toga sektora Englezi dadu tri baterije s ljudstvom. Na aerodrom Konavli treba da se prebace naše dvije eskadrile iz RAF-a. One treba da izvršavaju taktičke zadatke preko oficira za vezu kod štaba naših snaga na tom sektoru. U cilju izviđanja luke, aerodroma i saradnje, dozvoljeno je da grupa oficira potpukovnika Meknara dođe u Dubrovnik. Bez vašeg znanja i saglasnosti Englezi ne smiju ništa raditi.

Uхватите vezu s njima i pravilno regulišite odnos. Na vama i vašim organima je da onemogućite Englezima nepravilan rad. Oni treba da se bave samo taktičkim radom zajedno s vama. Vi morate pojačati organe bezbjednosti na sektoru Dubrovnika. Sve nepravilnosti koje primijetite kod Engleza javljate nama i vi im na licu mjesta skrenite pažnju na to. Englezi ne smiju poslužiti kao utočište raznih četničkih i ustaških bandi itd.³⁹²

23. oktobar 1944.
Nikšić*

[Vrhovni štab NOV i POJ]

A-VII, k. 394, reg. br. 21-65/2 i 21-66/2.

* Označeno je mjesto gdje je primljena depeša Vrhovnog štaba poslata iz Arandelovca. — *Red.*

[ŠTABU 29. NOU DIVIZIJE]

Maršal je odobrio da se tri engleske baterije sa zaštitom prebace u Dubrovnik za pojačanje njegove odbrane i sprječavanje njemačkog prodora tim pravcem.³⁹³ Odobreno je korišćenje aerodroma u Konavlima ili Grabu, gdje će se vjerovatno prebaciti naše eskadrole i dio sovjetske avijacije. Za čišćenje luke,³⁹⁴ uređenje aerodroma i veze s vama odobreno da engleski [pot]pukovnik Meknar s grupom oficira izvidi luku, aerodrom i uspostavi vezu s vama. Regulirajte pravilan odnos s njima i koordinirajte operacije. S druge strane, spriječite veze četničkih i ustaških elemenata s Englezima. Primljeni materijal što prije iskoristite i njegov dio upućujte u Nikšić i Sandžak radi sprječavanja njemačkog prodora preko Lima. Ovo naređenje izdato je i Štabu II korpusa.*

Štab Mornarice javlja da Nijemci pripremaju ispad iz Boke preko Konavala.

23. oktobar 1944.
[Arandelovac]

[Vrhovni štab NOV i POJ]

A-VII, k. 28, reg. br. 2-3/14.

* Via. prethodni dokument. — *Red.*

[ŠTABU BAZE NOVJ U BARIJU]

Naredili Drugom korpusu da reguliše pravilan odnos sa Saveznicima u Dubrovniku.³⁹⁵ Potrebno je hitno prebaciti polovinu Tenkovske brigade³⁹⁶ i artiljeriju u Dubrovnik da bi se spriječio nepr[ijateljski] prodor od N[ovog] Pazara ka Lirskoj dolini.³⁹⁷ Izvještavajte o slanju materijala.

24. oktobar 1944.
[Arandelovac]

[Vrhovni štab NOV i POJ]

A-VII, k. 2125, reg. br. I-110/10.

[VINSTONU ČERČILU,
PREDSJEDNIKU VLADE VELIKE BRITANIJE, LONDON]

1. Tito je sada stigao u Beograd.³⁹⁸ Posjetio sam ga večeras na njegov zahtjev i uručio mu Vašu poruku.³⁹⁹ Ovo ga je očigledno oduševilo i stvorilo dobro raspoloženje za vrijeme cijelog intervjua, koji je bio prvi poslije njegovog iščezavanja.⁴⁰⁰

2. Takođe sam mu uručio Vašu poruku za dr Šubašića s molbom da je on njemu prenese.⁴⁰¹ On je rekao da je dr Šubašića ostavio u Vojvodini,⁴⁰² ali da će se pobrinuti da Vaša poruka dođe u ruke dr Šubašića što je moguće prije.

3. Kao sljedeće zamolio sam Tita da mi kaže kako su protekli njegovi razgovori s dr Šubašićem. On je rekao — vrlo dobro. Postigli su sporazum o sljedećim stvarima. Kralj Petar bi imenovao jedan namjesnički savjet od tri člana koji bi ga predstavljao u Jugoslaviji za vrijeme dok se ne donese (konačna) odluka o obliku vladavine u Jugoslaviji. Namjesništvo bi obrazovalo jednu vladu od 18 ministara iz sastava vlade dr Šubašića i Nacionalnog komiteta. U suštini zadatak ovih ujedinjenih vlada bio bi da sprovedu referendum na osnovu kojega bi se konačno (odredio) oblik vladavine u zemlji. U međuvremenu AVNOJ bi ostao vrhovni zakonodavni organ. Tito je još jednom podvukao da je AVNOJ u svojoj posljednoj odluci (u novembru?) zabranio kralju Petru povratak u Jugoslaviju prije nego što se sprovede referendum.

4. Tito je ukazao na činjenicu da on još nije dobio od Nacionalnog komiteta odobrenje za ovaj sporazum. On će ga sutra, 28. oktobra konsultovati, ali ne očekuje nikakve teškoće. Šubašić će takođe stići u toku sutrašnjeg dana i tada bi se mogao održati konačan sastanak na kojem bi on želio da budemo prisutni ja i šef sovjetske misije. Šubašić će se vratiti u London što je moguće prije da bi ovaj sporazum⁴⁰³ podnio kralju Petru, za koga on smatra da će biti spreman da ga prihvati.

5. Upitao sam Tita da li očekuje da će Saveznici priznati novu vladu kao privremenu vladu Jugoslavije pod približno istim uslovima pod kojima smo priznali privremenu vladu Francuske. On je s istom otvorenošću odgovorio da on sigurno to očekuje pošto s partizanske tačke gledišta ne bi inače bilo mnogo koristi od jednog takvog kompromisa.⁴⁰⁴

6. Prije nego što sam otišao strogo sam upozorio Tita na beskompromisne i u mnogom pogledu necivilizovane postupke partizana u toku protekla dva mjeseca. On se izvinio za razne nepristojne postupke koje sam ja pomenuo i rekao da su oni bili ozbiljna omaška njegovog štaba.⁴⁰⁵ Oni ni na koji način...* ne znače nikakvu promjenu politike. Njegovo odsustvo, u toku kojega se dogodila većina ovih nesporazuma, bilo je diktirano nužnošću zajedničkog planiranja operacija s Rusima, koje su dovele do konačnog oslobođenja Beograda. On je izjavio da se nada da će biti u stalnom kontaktu sa mnom od sada pa dalje i da će se na taj način izbjeći bilo kakvi budući nesporazumi. Sutra ću ga ponovi vidjeti.

7. Jasno je da se posljedice Vaše posjete Moskvi ovdje već osjećaju.

27. oktobar 1944.
[Beograd]

Brigadir Maklin

PRO, Fond Prem. 3, reg. br. 512/10, HP 00540.

Prevod s engleskog

* S tri tačke su obeležene izostavljene iz teksta britanske riječi: "gr. undec." (group undecrypted — nedišifrovana grupa riječi). — Red.

[MARŠALU JOSIPU BROZU TITU I CK KP JUGOSLAVIJE]

Dragom drugu Titu,

Koristimo priliku da pošaljemo preko tebe Centralnom komitetu i bratskoj KPJ i svim članovima Partije i herojskim narodima Jugoslavije srdačne pozdrave povodom oslobođenja jugoslovenskog glavnog grada Beograda, koje je uvenčalo beskrajni niz upornih bojeva i herojskih podviga jugoslovenskih naroda za vrijeme trogodišnjeg rata protiv hitlerovskih zvjerova na Balkanu.

Ogromna je zasluga Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, koju si ti organizovao i kojom ti rukovodiš, kako za oslobođenje vaše rastrgane otadžbine tako i za nanošenje teških udara hitlerovskim bandama na Balkanu i za njihovo istjerivanje i izvan Balkana. Jugoslovenski narodi, a na prvom mjestu naš hrabri susjed srpski narod, prvi su podigli zastavu za odlučnu narodnooslobodilačku borbu protiv hitlerovske Njemačke i pokazali svim porobljenim i potčinjenim narodima put k slobodi. Na vašem svijetlom primjeru i naš prevareni i opljačkani narod nadahnjivao se i učio za oružanu partizansku borbu protiv hitlerovskih i bugarskih agenata. Mi vam dugujemo vječnu zahvalnost za podršku i bratsku pomoć kojom su se naši prvi partizanski odredi stvarali kod vas.

Danas, kada su, zahvaljujući pomoći nepobjedive Crvene armije i vaše herojske Narodnooslobodilačke vojske i zahvaljujući oružanom ustanku radničkih i seljačkih masa, partizanskim odredima i patriotskoj časti naše vojske, naši narodi oprali sa sebe sramotni fašistički žig i kada se bore rame uz rame sa sovjetskim, jugoslovenskim i drugim narodima u opštoj borbi za razbijanje fašističkih zvijeri i za njihovo definitivno istjerivanje s Balkana — pred našim narodima i našim bratskim partijama se otkriva širok put za iskrenu i bratsku saradnju i najtješnji savez između bratskih južnoslovenskih naroda oslonjen na ruski narod oslobodilac. Mi pozdravljamo od sveg srca sporazum o zajedničkom dejstvu protiv njemačkih pljačkaša koji ste potpisali ti, druže Tito, i naš drug Terpešev, kao prvu i značajnu stepenicu naših odnosa.⁴⁰⁶ Naš narod se osjeća krivim prema jugoslovenskim narodima, a naročito prema srpskom i makedonskom narodu, što je dozvolio da njegovi fašistički upravljači stvore od Bugarske placdarm njemačkih porobljivača, da bugarsku vojsku pretvore u Hitlerove žan-

darme na Balkanu i da izvrše niz nasilja i izdajstava nad narodom koji se bori za svoju slobodu. Naš narod, koji je sam na svojim leđima iskusio sve užase nasilja i izdajstva vršena od Hitleru prodatih bugarskih upravljača protiv boraca za slobodu, spreman je da dâ sve od sebe, da ne žali ni krv svojih najboljih sinova u opštoj borbi protiv hitlerizma, da izbriše koliko je moguće bolje i brže sramnu uspomenu na ono što je tek prošlo i da prokrči put za vječno i neraskidivo prijateljstvo, za tijesni bratski savez među svim južnoslovenskim narodima.

Posebno u pitanju stvaranja slobodne makedonske države u okviru nove, federativne Jugoslavije, s kojom se stvara prvi i odlučan put k ostvarenju težnjâ Makedonaca za slobodnom jedinstvenom Makedonijom, mi vam stavljamo do znanja da naša Partija i naš narod najtoplije pozdravljaju novu makedonsku državu. Mi ćemo raditi na njenom popularizovanju kako među cijelim bugarskim narodom tako i posebno među stanovništvom u bugarskom dijelu Makedonije; mi ćemo raditi na buđenju nacionalne svijesti Makedonaca u tom kraju i iskorišćavajući prošlost i sadašnjost makedonskog naroda u njegovoj borbi za oslobođenje nazivamo škole, organizacije itd. imenima makedonskih boraca i izdajemo makedonske novine. U tom cilju mi smo promijenili naziv naše gornjodžumajske partijske organizacije u makedonsku s pravom na OK pod rukovodstvom CK naše Partije, objašnjavajući da je ona komunistička po sadržini, a nacionalna (makedonska) po obliku rada. Cio taj rad mi ćemo razvijati u znaku široke agitacije za stvaranje najtješnjih veza između nove, federativne Jugoslavije i otečestvenofrontovske Bugarske, kojima će se, između ostalog, raščistiti put i za najbezbolnije ostvarenje makedonskog ideala slobodne jedinstvene Makedonije u okviru nove Jugoslavije. Mi smo duboko ubijeđeni da će zajedničko dejstvo naših dviju bratskih partija omogućiti u bliskoj budućnosti takav savez koji će otkriti nove svijetle perspektive za sve južnoslovenske narode i pripremiti uslove za bratski sporazum i s ostalim balkanskim narodima.

Želeći da uspostavimo stalan i što tješnji kontakt između centralnih komiteta naših dviju partija, šaljemo druga Crvulanova za održavanje radio-veze, a u najbližoj budućnosti poslaćemo i svoga stalnog predstavnika pri CK KPJ.⁴⁰⁷

Sa željom za skori pobjedonosni završetak oslobođenja cijele Jugoslavije, koje je do sada slavno predvođeno, protiv mrskih hitle-

rovskih bandi, i za najtješnju saradnju između naše dvije partije, šaljem
vam svoj borbeni pozdrav:

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

2. novembar 1944.
Sofija

Za Centralni komitet Bugarske
radničke partije (komunista)
sekretar
Spiridonov*

A-CK SKJ, Fond CK KPJ, reg. br. 1944/391.

* Vjerovatno prevod s bugarskog; original nije pronađen. — *Red.*

NAPOMENE

¹ General-lajtnant Nikolaj Vasiljevič Kornjejev, šef sovjetske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, prilikom predaje Ordena Suvorova I reda maršalu Titu održao je prigodan govor kojom prilikom je, pored ostalog, rekao i ovo: »Pod rukovodstvom svog najdarovitijeg vođe maršala Tita svi narodi Jugoslavije ustali su u sveti rat. Među evropskim narodima stajali ste kao hridina usred uzburkanog okcena. U borbi protiv njemačke ratne mašine išli ste ruku pod ruku s velikim Sovjetskim Savezom i ostalim demokratskim državama. Naša zajednička istorijska borba približava se kraju. Zora konačnog oslobođenja vaše zemlje već je na horizontu. Vi se nalazite u očekivanju velike pobjede.« (A-CK SKJ, Fond emisija Radio -stанице »Slobodna Jugoslavija«, MF 17, traka br. 47, sn. br. 305.)

² Više o tim odlikovanjima vid. u tomu 23, nap. 199.

³ Dok se Tito nalazio u Krajovi Vrhovni štab NOV i POJ ga je redovno obavještavao o situaciji u Jugoslaviji, pa je shodno dobijenim direktivama, prije njegovog odlaska u Moskvu 19. septembra 1944. izdavao potrebna naređenja potčinjenim štabovima. Međutim, kako je Tito u Moskvi sklopio sporazum sa sovjetskom Vrhovnom komandom o koordinaciji dejstava u dijelu Vojvodine, istočnoj Srbiji i prema Beogradu, Vrhovni štab je izdavao naređenja Glavnom štabu NOV i PO Srbije i 1. armijskoj grupi NOVJ, što nije bilo uvijek u skladu s Titovim intencijama, jer Vrhovni štab nije, zbog očuvanja tajnosti, bio upoznat s planovima koje je Tito razradio sa Štabom 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, pa je zbog toga i uslijedilo ovo Titovo naređenje. Tako je vrhovni komandant za vrijeme svog boravka u Krajovi, a potom u Vršcu, lično usmjeravao dejstva jedinica Glavnog štaba NOV i PO Srbije i 1. armijske grupe NOVJ.

⁴ Misli se na Titovo naređenje od 3. oktobra 1944. Više o njemu vid. u tomu 23. str. 224.

Postupajući po ovom naređenju vrhovnog komandanta, Vrhovni štab NOV i POJ je obustavio 9. oktobra 1944. formiranje Šumadijske divizije, naređujući da se postupi »onako kako vam je Maršal naredio«.

⁵ Postupajući po ovome naređenju vrhovnog komandanta, general-lajtnant Aleksandar Ranković odgovorio je 8. oktobra da je zbog kiše aerodrom na Visu neupotrebljiv. Pošto je bilo nemoguće prebacivanje avionima s Visa, Ranković je 12. oktobra krenuo s cjelokupnim aparatom Centralnog komiteta KPJ, Vrhovnog štaba (osim manjeg dijela, koji je ostao s načelnikom Štaba na Visu), NKOJ-em i AVNOJ-em, brodom u Bari (u Italiji). Međutim, vremenski uslovi su bili veoma loši i u ovom mjestu, tako da su se najzad prebacili na aerodrom Dince kod Valjeva 15/16. oktobra 1944. Iz Valjeva su poslije kraćeg zadržavanja, prešli u Arandelovac, gdje se nalazio Štab 1. armijske grupe (komandant general-lajtnat Peko Dapčević, politički komesar pukovnik Mijalko Todorović Plavi).

⁶ Misli se na formiranje 2. tenkovske brigade NOVJ prema direktivi Državnog komiteta odbrane SSSR-a od 7. septembra 1944. a po sporazumu s Vrhovnim štabom NOV i POJ. Za formiranje ove brigade bilo je predviđeno da se u SSSR-u školuje 500 tenkista iz redova pripadnika NOVJ koji su po grupama upućivani u Sovjetski Savez. Međutim, taj broj tenkista je kasnije povećan na 620, pa je prema

izvještaju Baze NOVJ u Bariju od 19. septembra 1944, u Sovjetski Savez upućeno 10. septembra 150, 14. septembra 160, a 19. septembra još 160 tenkista. Ovih 150 tenkista i 40 mehaničara-tenkista upućeni su iz Baze u Bariju 8. oktobra 1944. u Sovjetski Savez.

U vrijeme formiranja (8. marta 1945) brigada je imala 895 boraca i rukovodilaca i 65 tenkova T-34 svrstanih u tri tenkovska bataljona, Prateću, Tehničku i Protivavionsku četu i Sanitetski vod, dok je njen četvrti — Moto-desantni bataljon formiran u Jugoslaviji po dolasku brigade u zemlju početkom aprila 1945. Tada je brigada ušla u sastav 1. armije JA radi učešća u proboju sremskog fronta.

⁷ Ovu odluku o unapređenju general-majora Mihaila Apostolskog u čin general-lajtnanta donio je maršal Tito na predlog Vrhovnog štaba od 4. oktobra 1944.

⁸ Unapređenje je objavljeno u »Biltenu« pod 1. oktobrom 1944, tj. retrogradno.

⁹ Na osnovu ove odluke vrhovnog komandanta, zvanje narodnog heroja Jugoslavije dodijeljeno Ivanu-Iliji Harišu Gromovniku, jednom od najčuvenijih diverzanata u zemlji, objavljeno je retrogradno u »Biltenu« pod 25. septembrom 1944.

¹⁰ Ovu odluku maršal Tito je donio pošto su u to vrijeme stvoreni uslovi za liječenje ranjenika u zemlji poslije oslobođenja većeg dijela Jugoslavije, a posebno istočnih krajeva.

¹¹ Ovu odluku maršal Tito je donio na predlog Edvarda Kardelja od 1. oktobra 1944. da se uhapšeni slovenački pesnik Oton Zupančič razmijeni za njemačkog general-majora Karla fon Devica, koga su jedinice 5. udarnog korpusa NOVJ zarobile u borbama za Banjaluku u trećoj dekadi septembra 1944.

¹² Postupajući po ovom Titovom naređenju, Vrhovni štab NOV i POJ je 8. oktobra 1944. izvjestio Maršala da je ordenje upućeno brodom za Bari, a odatle avionom za Krajevu. Ordenje je bilo namijenjeno sovjetskim oficirima.

¹³ Ovaj zahtjev vrhovni komandant je uputio zbog potreba sovjetskih ekonomista i stručnjaka koji su radili na utvrđivanju kursa dinara nove Jugoslavije u odnosu na kvislinški i okupatorski novac u zemlji. Postupajući po ovom naređenju maršala Tita, Glavni štab NOV i PO Srbije (komandant general-lajtnant Koča Popović, politički komesar potpukovnik Milosav Milosavljević) dostavio je 7. oktobra 1944. depešu u kojoj je dao tražene podatke, čiji je prijem potvrdila Vojna misija NOVJ u Moskvi 10. oktobra 1944.

¹⁴ Pančevo su oslobodili 6. oktobra 1944. dijelovi 10. gardijskog korpusa Crvene armije i Banatske operativne zone NOVJ.

¹⁵ Misli se na 1. jugoslovensku brigadu NOVJ čiji je komandant bio potpukovnik Marko Mesić.

Prva jugoslovenska brigada formirana je 1. juna 1944. u Sovjetskom Savezu uglavnom od pripadnika Paveličeve Hrvatske legije, koja se borila na istočnom frontu. Legija je razbijena i uništena u borbama kod Staljingrada, pa su njeni pripadnici, kao sovjetski zarobljenici, kasnije izrazili želju da se bore u redovima NOVJ i njima se izašlo u susret formiranjem pomenute brigade.

Kada je u SSSR-u završeno formiranje ove brigade, šef Vojne misije NOVJ u Moskvi general-lajtnant Velimir Terzić izvjestio je 30. jula 1944. maršala Tita da je brigada, čije je brojno stanje tada iznosilo 1950 boraca, upućena na sovjetsko-njemački front radi sticanja borbenog iskustva. Potom je brigada početkom oktobra 1944. prebačena preko Dunava u Jugoslaviju, kada je 9. oktobra ušla u sastav 23. divizije 14. korpusa NOV, u čijem je sastavu ostala do 10. novembra. Nakon toga je 12. decembra 1944. ušla u sastav 5. udarne divizije na sremskom frontu.

¹⁶ Plan za zauzimanje Niša donijet je u Krajevi, a detaljno je razrađen 7. oktobra 1944. u Štabu 13. udarnog korpusa NOVJ u Pirotu. Predviđeno je da se zatvori južnomoravski pravac kod Vranja i Bujanovca s juga i u rejonu Stalača sa sjeverozapada kako bi se izolovale neprijateljeve snage u rejonu Vranja, Leskovca i Niša. Trebalo je da 13. udarni korpus (komandant pukovnik Ljubo Vučković, po-

litički komesar potpukovnik Vasilije Smajević) i dio snaga 14. udarnog korpusa NOVJ (komandant potpukovnik Radivoje Jovanović, politički komesar potpukovnik Radisav Raja Nedeljković) okruže Niš s juga, zapada i sjevera i da zajedno s jedinicama 1. gardijskog utvrđenog rejonu 3. ukrajinskog fronta Crvene armije i dijelovima 2. bugarske armije napadnu niški garnizon. Druga bugarska armija (komandant general Kiril Stančev) imala je zadatak da zatvori obruč oko Niša i da grad napadne s istoka i jugoistoka. Nijemci su pak Niš pretvorili u veoma jako branjeno uporište. Kičmu odbrane niškog utvrđenog rejonu činila je zloglasna njemačka 7. SS brdska divizija »Princ Eugen« (oko 18 000 vojnika). Pored glavnine ove divizije, u Nišu i bližoj okolini nalazilo se još oko 6 njemačkih bataljona i 37. protivavionski puk, te kvislinški dijelovi iz Srpskog dobrovoljačkog korpusa i Srpske državne straže. Napad na Niš otpočeo je 8. oktobra 1944. Međutim, zbog veoma snažnog otpora neprijatelja, jedinice NOVJ, Crvene armije i Narodne armije Bugarske napredovale su sporo, a naročito 2. bugarska armija na nišavskom pravcu. Poslije oslobođenja Leskovca 11. oktobra od 15. srpske brigade 47. divizije NOVJ, i Bele Palanke od jedinica 2. bugarske armije i poslije presijecanja pravca Niš — Stalać od jedinica 2. proleterske divizije NOVJ, neprijateljska grupacija koja je branila Niš 13. oktobra je bila potpuno opkoljena. Produžujući s napadom jedinice 22. divizije i dijelovi 45. i 46. divizije NOVJ, 1. gardijski utvrđeni rejon i bugarska 6. pješadijska divizija do 16 časova 14. oktobra 1944. skršile su poslednji otpor neprijatelja u gradu i Niš je oslobođen. Tom prilikom neprijatelj je pretrpio veoma teške gubitke. Njemačka 7. SS divizija je prepolovljena i njeni ostaci su se s teškom mukom probijali preko Jastrepa i Kopaonika prema dolinama rijeka Ibra i Zapadne Morave, dok su potpuno uništeni oko 900 motornih vozila, skoro cio artiljerijski puk i dva samohodna (jurišna) divizionu; od teškog naoružanja 7. SS divizija ništa nije mogla da izvuče. To je bio najteži poraz ove njemačke divizije za cijelo vrijeme rata u Jugoslaviji. O tome vid. i nap. 141.

¹⁷ Misli se na održavanje Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije (ASNOS-a), o čemu je Aleksandar Ranković dostavio 2. oktobra 1944. Titu sljedeću depešu: »Srpska skupština je zakazana za 10. oktobar. Crni [Sreten Žujović] predlaže da se održi u zap[adnoj] Srbiji. Bilo bi dobro radi pripremanja da se odmah odredi mesto« (A-VII, k. 26, reg. br. 13-4/13).

¹⁸ Za održavanje ASNOS-a pripreme su počele još u julu 1944, ali za jedan duži period nije bilo tačno definisano kako da se ona nazove: Savet ili Skupština, a bilo je i drugih predloga. Pored toga, njeno održavanje je više puta odlagano, a nije bilo određeno ni mjesto njenog održavanja. Tako je, na primjer, Spasenija Čana Babović u svojoj depeši od 2. oktobra 1944. upućenoj Centralnom komitetu KPJ obavijestila da se vrše pripreme za održavanje skupštine, ali da joj nije jasno gdje ona treba da se održi. Tito je, kao što se vidi, odložio održavanje skupštine imajući u vidu veoma povoljan razvoj situacije u Srbiji. Vjerovatno je ocijenio da bi bilo najbolje ako bi se skupština održala u oslobođenom Beogradu.

¹⁹ Tito je ovo naredio kao mjeru opreznosti zbog njegove odluke da se najviše vojno-političko rukovodstvo s Visa prebaci avionima iz Baze NOVJ u Bariju (u Italiji) na aerodrom Dince kod Valjeva u vrijeme kada je glavnina 1. armijske grupe NOVJ vodila borbe na prilazima Beograda.

²⁰ Misli se na Šumadijsku diviziju. Više o tome vid. u tomu 23 str. 215. i 224.

²¹ Tito je ovim ponovio svoje naređenje od 4. oktobra 1944, kada je naredio general-lajtnantu Peku Dapčeviću, komandantu 1. armijske grupe NOVJ, da obustavi formiranje Šumadijske divizije i izvrši popunu već postojećih divizija. U to vrijeme zbog preopterećenosti radio-stanice br. 2 (kako se nazivala stanica preko koje je Tito izdavao naređenja u Krajovi) dolazilo je do zakašnjanja u slanju telegrama čak i do dva dana, a s druge strane, Glavnom štabu NOV i PO Srbije i 1. proleterskom korpusu nije bilo jasno ko izdaje naređenja preko radio-stanice br. 2. Naređenja su stizala i od Vrhovnog štaba i od Tita, što je dovodilo do nesporazuma. Zbog toga je vjerovatno Tito ponovio ovo svoje naređenje kao odgovor na depešu Štaba

1. armijske grupe NOVJ od 3. oktobra 1944. kojom je tražen redni broj za Šumadijsku diviziju.

²² Postupajući po ovom naređenju Štab 1. armijske grupe NOVJ obustavio je formiranje Šumadijske divizije, pa je 21. srpsku brigadu uključio u sastav 5. krajiške udarne divizije, dok je Kosmajaska brigada, preimenovana u 22. srpsku brigadu, uvrštena u sastav 6. proletarske (ličke) divizije »Nikola Tesla«. U međuvremenu je završeno 3. oktobra 1944. formiranje i treće brigade Šumadijske divizije — 31. srpske brigade, koja je privremeno ušla u sastav 36. udarne divizije, a zatim je oko 20. oktobra stavljena pod komandu 21. srpske udarne divizije. Na taj način pomenute divizije su ojačane i u svome sastavu su imale po četiri brigade.

²³ Na ostrvu Visu se tada nalazio Vrhovni štab, pa je zbog toga Tito, pored ovog naređenja Štabu 1. armijske grupe, uputio i slično naređenje Vrhovnom štabu. Više o tome vid. u nap. 3.

²⁴ Odluku o prioritetnom dodjeljivanju oružja i municije Glavnom štabu NOV i PO Slovenije donio je Tito na osnovu intervencija Borisa Kidriča od 30. septembra i 3. oktobra 1944, kao i Kardeljevih intervencija početkom oktobra u vezi s nedostatkom ratnog materijala. Postupajući po ovom naređenju vrhovnog komandanta, Štab Baze NOVJ u Bariju uputio je prve pošiljke sa sovjetskim avionima 11/12. oktobra 1944, pošto su engleski avijatičari odbili da prenesu materijal zbog loših vremenskih uslova, a i svi raniji pokušaji su bili bezuspješni iz istih razloga.

²⁵ Ova delegacija je došla iz Bugarske u istočnu Srbiju u drugoj polovini septembra 1944. moleći da je primi maršal Tito, što nije bilo moguće jer se Tito tada nalazio u Moskvi. Tek kada se Tito vratio iz Moskve u Krajevu 28. septembra 1944. dao je saglasnost za prijem delegacije otečestvenofrontovske Bugarske.

²⁶ Govoreći o tim razgovorima Tito je prilikom njegovog proglašenja za prvog doktora vojnih nauka u Centru visokih vojnih škola u Beogradu 21. decembra 1976. pored ostalog kazao i ovo:

»Iako nije bilo operativnih razloga za učešće Bugarske otečestvenofrontovske armije u operacijama na jugoslovenskoj teritoriji, u razgovorima 5. oktobra u Krajevi izašli smo u susret molbi bugarske vlade da joj se pruži prilika za rehabilitaciju Bugarske učestvovanjem njenih jedinica u borbi protiv Nijemaca.

Bugarska otečestvenofrontovska vlada reorganizovala je vojsku, koja je bila pod komandom Trećeg ukrajinskog fronta. Često se ističe brojno stanje te vojske, kao da je to osnovno mjerilo njene borbene vrijednosti i njenog doprinosa u borbi protiv fašizma. Međutim, bugarska vlada nije mogla preko noći stvoriti takvu armiju koja bi s punim žarom krenula u borbu protiv dojučerašnjeg saveznika. Bugarske jedinice nisu imale ni veliki udio u operacijama u istočnim dijelovima naše zemlje, niti su značile naročitu opasnost za njemačke trupe u povlačenju« (»Политика«, 22. decembra 1976).

²⁷ To je skraćenica: American Legion of Merit (Američka počasna legija).

²⁸ Odnosi se na britanskog vicemaršala Vilijama Eliota.

²⁹ Skraćenica za: Administraciju Ujedinjenih naroda za pomoć i obnovu (United Nation Relief and Rehabilitation Administration — UNRRA).

³⁰ Ovo je odgovor maršala Tita na depešu Edvarda Kardelja od 6. oktobra 1944. kojom ga je Kardelj obavijestio da je vicemaršal Eliot postavio kao bazu za pregovore da se pomoć dijeli bez izbora na vjersku i političku pripadnost; da AML i njeni organi kontrolišu raspodjelu i da sporazum potpišu Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije i vlada dr Ivana Šubašića. Kada je Kardelj primio ove Titove instrukcije, on ga je 8. oktobra 1944. izvjestio da je »AML prethodnica Unre za prvih 5 mjeseci poslije oslobođenja« i da je ona »organ i savezničke Vrhovne komande koji radi sporazumno sa Unrom.« Pored toga, Kardelj je obavijestio Tita da je njegove instrukcije prenio majoru Maksimu Goranoviću, šefu jugoslovenske delegacije u razgovorima s predstavnicima AML, da su predstavnici AML u pregovorima

»postali mekši« i da je vicemaršal Eliot zamolio majora Goranovića da prenese njegove simpatije maršalu Titu.

³¹ Misli se na Pavelićevu Vazduhoplovnu legiju koja se u sastavu njemačkog Ratnog vazduhopolstva (Luftwaffe) borila na istočnom frontu.

³² Odnosi se na njemačke lovačke avione koje su proizvodile Meseršmitove fabrike u nacističkoj Njemačkoj.

³³ Informaciju o prebjegavanju pomenutih pilota dostavio je Titu šef Vojne misije NOVJ u Moskvi general-lajtnant Velimir Terzić, pa je u vezi s tim Tito tražio provjeru od Vrhovnog štaba NOV i POJ. Vrhovni štab je odgovorio 10. oktobra 1944. potvrđujući izjave prebjeglih pilota.

³⁴ Ovo je odgovor maršala Tita na upit Vrhovnog štaba NOV i POJ od 6. oktobra 1944. povodom vijesti objavljene preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« o pitanju ujedinjenja Makedonije, jer Vrhovni štab nije bio siguran da li je ta vijest saopštena po Titovoj instrukciji ili je to bila greška redakcije.

³⁵ O tome je bilo riječi prilikom razgovora maršala Tita s delegacijom otečstvenofrontovske Bugarske 5. oktobra 1944. u Krajovi, pošto su dva istočno-makedonska sreza po završetku prvog svjetskog rata ostala u granicama Bugarske. U tim srezovima su većinu činili pripadnici makedonske nacionalnosti.

³⁶ Misli se na sporazum od 13. avgusta 1944. s Čerčilom i Šubašićem u Kazerti. Tom prilikom su dogovoreni modaliteti prelaska Kraljevske ratne mornarice u sastav Mornarice NOVJ. Međutim, s rješavanjem tog problema se odugovlačilo, pa su 5. i 6. oktobra 1944. vođeni razgovori između delegacije Mornarice NOVJ i britansko-jugoslovenske delegacije iz Londona. Tada je delegacija kraljevske jugoslovenske vlade u izbeglištvu pokušala da izigra Viški sporazum i sporazum maršala Tita s Čerčilom i sa Šubašićem u Kazerti.

Na ovaj kategorički Titov stav odgovorio je general-lajtnant Aleksandar Ranković 10. oktobra 1944. da su ovi razgovori bili više informativnog karaktera, da je jugoslovensko-britanska delegacija podnijela izvještaj savezničkom vrhovnom komandantu na Sredozemlju i da je Šubašić početkom oktobra postavio kapetana bojnog broda Ivana Kerna za komandanta Kraljevske ratne mornarice. Pitanja ulaska Kraljevske ratne mornarice u sastav Mornarice NOVJ riješeno je tek po završetku rata u ljeto 1945.

³⁷ Misli se na uputstvo koje je Vrhovni štab pripremio u vezi s kriterijumom za dodjeljivanje odlikovanja. Međutim, to uputstvo je već bilo dostavljeno avionskim putem svim neposredno potčinjenim štabovima. Postupajući po ovom Titovom naređenju Vrhovni štab je 8. oktobra 1944. uputio depeše svim potčinjenim štabovima kojim je stavio van snage Uputstvo za odlikovanja dostavljeno avionskim putem. Nakon toga vrhovni komandant je dostavio drugo uputstvo. Više o njemu vid. na str. 62.

³⁸ Ovo je Titov odgovor na depešu general-lajtnanta Aleksandra Rankovića od 6. oktobra 1944. kojom je Tito obaviješten da je jugoslovensko-britanska delegacija koja je došla 5. oktobra na Vis radi vođenja pregovora o predaji Kraljevske jugoslovenske ratne mornarice Mornarici NOVJ postavila zahtjev da se »na svim brodovima više zastava bez zvijezde i bez kraljevog grba«, i da je delegacija NOVJ odgovorila da zastava bude »jugoslovenska bez grba«.

³⁹ Ovo je Titov odgovor na depešu general-lajtnanta Aleksandra Rankovića od 6. oktobra 1944. kojom je Tito obaviješten o želji brigadira Ficroja Maklina, šefa britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, da poseti Glavni štab NOV i PO Vojvodine, pa je u vezi s tim zamoljeno odobrenje. Međutim, u skladu s ovom Titovom direktivom, Maklin se 9. oktobra spustio na aerodrom u selu Divcima (kod Valjeva) zajedno s pukovnikom Eleri Hantingtonom, šefom Samostalne američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ.

⁴⁰ Odlazak general-lajtnanta Koče Popovića, komandanta Glavnog štaba NOV i PO Srbije, k vrhovnom komandantu u Kraju odlagan je nekoliko puta,

te je Tito najzad naredio 16. oktobra 1944. da mu se Koča Popović javi u Vršcu. Tada su najverovatnije s njim otputovali Đoko Ivanović i major Čolanović. Više o tome vid. i nap. 162.

⁴¹ General-lajtnant Kosta Nađ, komandant Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine, bio je pozvan 4. septembra 1944. da se javi u Vrhovni štab na Visu, gdje je trebalo da primi zadatke u vezi s reorganizacijom Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine; do tada je bio komandant 3. udarnog korpusa NOVJ. Međutim, zbog nepovoljnih vremenskih uslova, general Nađ se zajedno s političkim komesarom pukovnikom Vladimirom Popovićem javio u Vrhovni štab tek 21. septembra, tj. kada se Tito već nalazio u Moskvi. Iz Vrhovnog štaba je odletio za Bazu NOVJ u Bariju, odakle je 4/5. oktobra 1944. otišao avionom za Srem, gdje se spustio na aerodrom Bešenovo. Nakon toga je 6. oktobra primio dužnost komandanta Glavnog štaba Vojvodine, o čemu je izvješten Vrhovni štab, pa je u vezi s tim Tito naredio da se Glavni štab Vojvodine prebaci u Banat da bi mu bio neposrednije pod rukom radi usklađivanja dejstava jedinica Glavnog štaba Vojvodine s Crvenom armijom. Međutim, njemačke jedinice su u to vrijeme držale sve prelaze preko Dunava, pa je Vrhovni štab obavijestio Tita 12. i 15. oktobra 1944. o nemogućnosti prebacivanja general-lajtnanta Koste Nađa u Banat, radi čega su tražena tri aviona. General Nađ je uspostavio neposredan kontakt s Titom 18/19. oktobra 1944, kada se s aerodroma u selu Šuljmu prebacio avionom sa svojim štabom u Vršac.

⁴² Stanoje Simić je bio ambasador kraljevske jugoslovenske vlade u SSSR-u. On je došao iz Moskve u Krajuvu radi učešća u pripremama za sazivanje Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije.

⁴³ Nikola Petrović je bio diplomatski predstavnik NKOJ-a u Bukureštu. Više o punomoćju koje je izdao Tito 1. oktobra 1944. vid u tomu 23, str. 219.

⁴⁴ Vojna misija NOVJ u Moskvi predložila je 4. oktobra 1944. da se u Krajuvu, uz sovjetsku pomoć, s kapacitetom od 5000 kreveta organizuje bolnica za ranjenike NOVJ. Ali do obrazovanja bolnice nije došlo pošto je ubrzo bio oslobođen Beograd, u kome je organizovano liječenje ranjenika NOVJ.

⁴⁵ Pukovnik dr Đuro Mešterović, hirurk, nalazio se u Moskvi radi upoznavanja s organizacijom sanitetske službe na frontu i u pozadini. Načelnik Vojne misije NOVJ u Moskvi predložio je da dr Mešterović pođe na front (banatski sektor), gdje je trebalo da se upozna s organizacijom vojnosanitetske službe u divizionima prve linije, s čime se Tito saglasio.

⁴⁶ Potpukovnik Pavle Savić, fizičar i glavni šifrant Vrhovnog štaba NOV i POJ, izvjesno vrijeme je kao član Vojne misije NOVJ boravio u Moskvi. Savić je u Moskvi radio u jednoj naučnoj ustanovi, gdje je sarađivao s čuvenim naučnikom i akademikom Kapicom. Iz Moskve je Savić otputovao u Krajuvu 15. oktobra 1944, a odatle u Vršac.

⁴⁷ U vrijeme kada je Tito izdao ovu direktivu postojali su: Crnogorska antifašistička skupština narodnog oslobođenja (CASNO), Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH), Zemaljsko antifašističko vijeće Hrvatske (ZAVNOH), Slovenski narodnooslobodilni svet (SNOS), Antifašističko sobranje narodnog oslobođenja Makedonije (ASNOM) i Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Sandžaka (ZAVNOS). U Srbiji je postojao Glavni narodnooslobodilački odbor Srbije, u Vojvodini — Glavni narodnooslobodilački odbor Vojvodine, a na Kosovu i u Metohiji — Oblasni narodnooslobodilački odbor za Kosmet.

Predsjednici ovih tijela su bili: CASNO-a dr Niko Miljanić, profesor Beogradskog univerziteta, ZAVNOBiH-a Vojislav Kecmanović, ZAVNOH-a Vladimir Nazor, SNOS-a dr Josip Vidmar, ASNOM-a Metodije Andonov Čento i ZAVNOS-a Sreten Vukosavljević. Predsjednik Glavnog narodnooslobodilačkog odbora Srbije, poslije pogibije Dragojla Dudića krajem 1941, nije ni biran, već je funkciju predsjednika vršio njegov sekretar Petar Stambolić. Predsjednik Glavnog (Inicijativnog) narodnooslobodilačkog odbora Vojvodine je bio Nikola Grulović, dok je predsjednik

Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora za Kosmet u to vrijeme bio Mehmed Hodža.

⁴⁸ Ovu odluku je Tito donio u skladu s Viškim sporazumom, u kome je tretirano i pitanje diplomatskog aparata kraljevske jugoslovenske vlade u izbjeglištvu. Tom prilikom je dogovoreno da se odstrane iz diplomatskog aparata svi protivnici narodnooslobodilačkog pokreta, pa je zbog toga bilo potrebno da se iz redova NOP-a izvrši izbor onih ljudi koji bi bili sporazumno delegirani u diplomatska predstavništva.

⁴⁹ OZNA je skraćenica za Odjeljenje zaštite naroda.

⁵⁰ Čim je primljeno ovo Titovo naređenje, Vrhovni štab NOV i POJ je izdao 9. oktobra 1944. odgovarajuće direktive štabovima 2, 3. i 5. udarnog korpusa NOVJ i glavnim štabovima NOV i PO Hrvatske i Makedonije, dok je za 29. udarnu diviziju naređeno Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ, kome je ova divizija bila potčinjena, da joj postavi zadatak da ruši komunikacije od Foče ka Kalinoviku i Sarajevu i od Nevesinja ka Kalinoviku, a posebno puteve u Hercegovačkom primorju. Više o tome vid. na str. 228—235.

⁵¹ Trebinje su oslobodile 6. oktobra 1944. jedinice 29. divizije 2. udarnog korpusa NOVJ.

⁵² Tako piše u depeši; treba: 26.

⁵³ U oslobađanju Pelješa u drugoj polovini septembra 1944. učestvovala su od jedinica 26. NOV divizije 3. i 11. dalmatinska brigada. Poluostrovo Pelješac je oslobođeno do kraja septembra razbijanjem dijelova njemačke 118. lovačke divizije.

⁵⁴ Za napad na Ston i presecanje komunikacije Dubrovnik—Metković radi sadejstva s 29. divizijom prilikom njenog napada na Dubrovnik, Štab 26. divizije odredio je 1. dalmatinsku (proletersku) i 11. dalmatinsku brigadu, Grupu južnodalmatinskih otočkih NOP odreda, jedan artiljerijski divizion i jednu bateriju brdskih topova. Prebacivanje ovih jedinica s Visa, Brača, Hvara i Korčule u luke Žuljana i Trstenik na Pelješcu izvršeno je brodovima Mornarice NOVJ 10. i 11. oktobra 1944.

⁵⁵ Dubrovnik su oslobodile 18. oktobra 1944. Deseta i 12. hercegovačka brigada 29. divizije i 2. dalmatinska (proleterska) brigada Primorske operativne grupe 2. udarnog korpusa NOVJ.

⁵⁶ Misli se na dijelove 1. tenkovske brigade NOVJ. Postupajući po ovom Titovom naređenju, Vrhovni štab je istog dana (8. oktobra) izdao naređenje za stavljanje brigade pod komandu 26. divizije 8. korpusa NOVJ. Prva tenkovska brigada je u svom sastavu imala 1. i 2. tenkovski, 3. oklopni i 4. inženjerski bataljon, dvije protivtenkovske baterije i prištapske jedinice. Brojno stanje brigade 21. novembra 1944. iznosilo je 698 ljudi. Ta brigada je, prema izvještaju njenog štaba od 19. novembra 1944, dejstvovala podijeljena u dvije kolone (sjevernu i južnu). Prvi dijelovi južne kolone, došavši s ostrva Visa, iskrcali su se u Dubrovniku 27. oktobra 1944, dok se Štab brigade s 3. oklopnim bataljonom i Pratećom četom iskrcao 10. novembra. Odatle je ova brigada stupila u dejstvo sadejstvujući jedinicama 26. dalmatinske i 29. hercegovačke divizije NOVJ.

⁵⁷ Izvršenju ovog zadatka jedinice 29. hercegovačke divizije pristupile su u trećoj dekadi oktobra 1944. orijentišući skoro sve svoje snage za napad na neprijateljska uporišta u dolini Neretve i prema Boki Kotorskoj.

⁵⁸ Odnosi se na 12. udarni korpus NOVJ (komandant general-major Danilo Lekić Španac, politički komesar pukovnik Stefan Mitrović). U sastavu korpusa tada su se nalazile 11, 16, 28. i 36. divizija.

⁵⁹ Oko Obrenovca, koji je neprijatelj pretvorio u jako uporište, vodile su se veoma oštre borbe pošto je na to mjesto neprijatelj računao kao na mostobran preko koga je trebalo da se povuku njegove jedinice (koje su se borile južno od Beograda) u istočni Srem. Obrenovac su oslobodile jedinice 12. korpusa 14. oktobra 1944, tako da je njemačkim jedinicama ostao kao mostobran na desnoj obali Save jedino širi rejon Šapca nazivan mostobranom »Jug«.

⁶⁰ U neposrednim borbama za oslobođenje Beograda od jedinica 12. udarnog korpusa NOVJ bile su angažovane 11, 16. i 28. divizija.

⁶¹ Misli se na 1. proletersku, 5, 17. i 21. udarnu diviziju 1. proleterskog korpusa, odnosno 1. armijsku grupu NOVJ na čelu s general-lajtnantom Pekom Dapčevićem, komandantom, i pukovnikom Mijalkom Todorovićem Plavim, političkim komesarom.

⁶² Štab 1. armijske grupe primio je ovo Titovo naređenje 9. oktobra 1944, pa je u vezi s tim naredio da dijelovi 1. proleterske divizije napadaju Mladenovac, da Topolu napadaju dijelovi 5. udarne divizije; da u susret Crvenoj armiji pođu najbliži dijelovi 5. divizije i 21. udarne divizije, dok je na komunikaciju Kragujevac — Topola, po odlasku 21. divizije, upućena 17. udarna divizija.

⁶³ Prednji dijelovi 3. ukrajinskog fronta Crvene armije oslobodili su 10. oktobra Veliku Planu, pa je 10/11. oktobra došlo do prvog dodira dijelova 5. udarne divizije i sovjetskih izviđačkih jedinica, dok je 12. oktobra 1944. Prva krajiška brigada 5. divizije u Smederevskoj Palanci uspostavila neposredan dodir s jedinicama sovjetskog 68. streljačkog korpusa 3. ukrajinskog fronta. Potom je došlo do prvih zajedničkih borbi 1. armijske grupe NOVJ i jedinica Crvene armije kod Topole i Mladenovca.

⁶⁴ To su bile jedinice 10. streljačkog korpusa 2. ukrajinskog fronta Crvene armije, koje su, u sadejstvu s jedinicama Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine, do 8. oktobra 1944. oslobodile cio Banat.

⁶⁵ Štab 1. armijske grupe NOVJ odgovorio je 10. oktobra 1944. Vrhovnom štabu da se aerodrom za spuštanje aviona nalazi u selu Divcima kod Valjeva.

⁶⁶ Odnosi se na Pionirsku odnosno 1. inženjersku brigadu Vrhovnog štaba NOV i POJ formiranu 2. februara 1944. od Inženjerskog bataljona Vrhovnog štaba. Tada je ova brigada u svom sastavu imala 3 bataljona: 1. i 3. inženjerski i 2. željeznički bataljon. Poslije njemačkog desanta na Drvar 25. maja 1944. Vrhovni štab je početkom juna 1944. donio odluku da se 1. inženjerska brigada privremeno rasformira, pa je 1. bataljon ušao u sastav 13. proleterske brigade »Rade Končar«, 2. bataljon u sastav 3. krajiške i 3. bataljon u sastav 1. proleterske brigade 1. proleterske divizije.

Međutim, još prije ovog Titovog naređenja Štab 1. proleterskog korpusa prikupio je sve inženjere i s njima pristupio izradi aerodroma u selu Divci (kod Valjeva), gdje su se sredinom oktobra avionima spustili Vrhovni štab, Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije, AVNOJ i Centralni komitet. Kada je oslobođen Beograd, sva tri bataljona 1. inženjerske brigade su upućeni u glavni grad Jugoslavije, gdje su pristupili opravci savskog mosta. Poslije toga od 2. bataljona u Paraćinu je 4. februara 1945. formirana 1. željeznička brigada Vrhovnog štaba NOV i POJ.

⁶⁷ U jednom prethodnom zahtjevu Tito je tražio da mu se uputi jedna radio-stanica od 100 vati. Međutim, šef Vojne misije NOVJ u Moskvi general-lajtnant Velimir Terzić odgovorio je 6. oktobra 1944. da sovjetske vojne vlasti ne raspolazu takvom radio-stanicom, pa je u vezi s tim uslijedio ovaj odgovor.

⁶⁸ Tito je ove podatke dostavio Vojnoj misiji NOVJ u Moskvi jer su oni bili potrebni sovjetskim ekonomistima radi proračuna u vezi sa zamjenom kvislinškog novca (dinara, kuna, leva, leja i dr.) u proljeće 1945. Podaci su dobijeni od Glavnog štaba NOV i PO Srbije. Zakon o povlačenju i zamjeni okupatorskih novčanica donesen je 5. aprila 1945.

⁶⁹ Tom depešom Šubašić je molio Tita da ga pozove na sastanak radi razgovora o obrazovanju jedinstvene jugoslovenske vlade. Šubašić je kao alternativu, u slučaju da ga Tito ne bi mogao primiti, predložio da razgovare vodi s potpredsjednikom NKOJ-a Edvardom Kardeljom.

⁷⁰ Odazivajući se ovom Titovom pozivu, dr Ivan Šubašić je 14. oktobra 1944. došao u Bari u pratnji šefa Vojne misije NOVJ u Londonu general-majora Vladimira Velebita. Odatle je 21. oktobra otputovao u Vršac, gdje se nalazio maršal Tito. Razgovori su nastavljani u Beogradu krajem oktobra i trajali su do 1. novembra 1944,

kada je potpisan Beogradski sporazum Tito — Šubašić o modalitetima obrazovanja jedinstvene vlade i namjesništva.

⁷¹ Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije odbio je prijem pomoći od Administracije Ujedinjenih naroda za pomoć i obnovu (Unre) zbog toga što su organi Unre i Američke počasne legije (AML) zahtijevali da vrše kontrolu distribucije pomoći u oslobođenim krajevima Jugoslavije. Više o tome vid. u tomu 23, str. 211.

⁷² Misli se na bacanje materijala (oružja, municije i drugih potreba) putem sovjetskih aviona u skladu s postignutim sporazumom u Moskvi. Postupajući po ovom Titovom naređenju, Vrhovni štab NOV i POJ je cirkularnom depešom naredio svim neposredno potčinjenim jedinicama da ubuduće dostavljaju posebno izvještaje o materijalu koji se donosi engleskim, a posebno sovjetskim avionima bilo bacanjem ili spuštanjem na aerodrome. Da bi obezbijedili evidenciju tako primljenog materijala, neki štabovi su za bacanje iz vazduha posebno određivali mjesta za sovjetske, a posebno za engleske avione.

⁷³ To je odgovor maršala Tita na depešu Vrhovnog štaba NOV i POJ od 8. oktobra 1944. kojom je obaviješten da je general-lajtnant Sreten Žujović, član Vrhovnog štaba, bio mišljenja da se prebacivanje Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije u Valjevu odgodi zbog toga što su jedinice 1. armijske grupe NOVJ udaljene od toga mjesta, a za obezbjeđenje Valjeva nema nijedne jače jedinice. Ipak se ispostavilo da je Valjevo najpogodnije za prihvatanje vojno-političkog rukovodstva NOP-a, pa je u to mjesto 15/16. oktobra izvršeno prebacivanje cjelokupnog aparata Centralnog komiteta KPJ, AVNOJ-a, NKOJ-a i Vrhovnog štaba, odakle su, poslije kraćeg zadržavanja, prešli u Arandelovac.

⁷⁴ Ovo je Titov odgovor na depešu Vrhovnog štaba od 7. oktobra 1944. kojom je obaviješten o želji Samostalne američke vojne misije pri Vrhovnom štabu da se jedan dio misije prebaci kod Glavnog štaba NOV i POJ Srbije. Tu ekipu od 8 članova trebalo je da predvodi američki pukovnik Hantington, šef misije.

Prema izvještaju Štaba 1. armijske grupe NOVJ od 11. oktobra 1944. pukovnik Hantington se spustio na aerodrom Divci, kod Valjeva, 9. oktobra 1944. zajedno s brigadnom Fircrojem Maklinom, šefom britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu.

⁷⁵ Ovo je Titov odgovor na depešu Vrhovnog štaba NOV i POJ od 7. oktobra 1944. kojom je obaviješten da je u Makedoniji priliv boraca u jedinice NOV i POJ veliki i da Glavni štab Makedonije ne raspolaže s dovoljno oružja.

Na Titovu sugestiju o mjestu prijema oružja Vrhovni štab je odgovorio 15. oktobra 1944. da »Makedonija može primiti naoružanje od Rusa preko bugarske teritorije na željezničkoj stanici Simitli«.

⁷⁶ Ovo Titovo naređenje je uslijedilo poslije izvještaja Vrhovnog štaba od 8. oktobra 1944. da je sekretar Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača dr Vlado Jokanović povezan s jednom stranom obavještajnom službom.

⁷⁷ Ovo je Titov odgovor na depešu Vrhovnog štaba od 8. oktobra 1944. o uslovima za dodjelu pomoći od strane Unre i Američke počasne legije (AML) i njihovom zahtjevu da kontrolišu raspodjelu pomoći i luke.

⁷⁸ To su bili sovjetski instruktori poslani iz Sovjetskog Saveza da pomognu u organizovanju rada Odeljenja zaštite naroda pri glavnim štabovima i u štabu 2. udarnog korpusa NOVJ. Ne raspolaže se podacima o njihovom pristizanju i djelovanju.

⁷⁹ Unapređenje Božidara Maslarića u čin general-majora NOVJ objavljeno je u »Biltenu« s rangom od 1. oktobra 1944. godine (vid. »Zbornik NOR«, tom II (»Biltenu«), knj. 1, str. 508.)

⁸⁰ Postupajući po ovom naređenju vrhovnog komandanta NOV i POJ maršala Tita, Vrhovni štab je dostavio 12. oktobra 1944. Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« u SSSR-u plan veze za svakodnevnu predaju ratnih izvještaja u 24.00 h, dok je i sam Tito povremeno obavještavao »Slobodnu Jugoslaviju« o zajedničkim dejstvima jugoslovenskih i sovjetskih jedinica u istočnoj Srbiji.

⁸¹ Odnosi se na pukovnika Vladimira Smirnova, načelnika Inženjerijskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ, koji je s Visa došao u Glavni štab Srbije u drugoj polovini septembra 1944.

⁸² Pukovnik Smirnov je, prema depeši Glavnog štaba NOV i PO Srbije od 13. oktobra 1944, otišao toga dana automobilom iz Pirota za Krajovu.

⁸³ Ovo odobrenje maršal Tito je dao na predlog Glavnog štaba NOV i PO Srbije od 9. oktobra 1944. da se prebaci u Piroto, gdje bi, po njegovom mišljenju, imao bolju vezu s Crvenom armijom i bugarskim jedinicama i gdje bi mogao obezbijediti prijem naoružanja od Crvene armije.

⁸⁴ Za prebacivanje Glavnog štaba Srbije odobrena su 4 sovjetska aviona. Međutim, zbog razvoja situacije u Srbiji, Glavni štab NOV i PO Srbije odustao je od prebacivanja na pirotski sektor, pa se 13. oktobra 1944. iz Starog Svatovca (kod Prokuplja) prebacio u Leskovac, a odatle je 17. oktobra 1944. prešao u oslobođeni Niš.

⁸⁵ Ovu odluku je Tito donio u namjeri da se formiraju krupne vazduhoplovne jedinice NOVJ pošto su bili u toku pregovori o predaji Vazduhoplovne grupe »Vitruk« (nazvane po prezimenu njenog komandanta general-majora Andreje Nikiforoviča Vitruka) Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije, o čemu je Tito 16. oktobra 1944. u Beloj Crkvi potpisao sporazum s maršalom Tolbuhinom, komandantom 3. ukrajinskog fronta Crvene armije. Prethodni sporazum o tome postignut je za vrijeme Titovog boravka u Moskvi od 21. do 28. septembra 1944. U Beloj Crkvi je odlučeno da Vazduhoplovna grupa »Vitruk« bude u operativnom pogledu potčinjena Vrhovnom štabu NOV i POJ i da se u njenom sastavu obučavaju avijatičari i štabovi Vazduhoplovstva NOVJ.

Postupajući po ovom Titovom naređenju, Štab 1. armijske grupe NOVJ odgovorio je 11. oktobra 1944. depešom sljedeće sadržine: »Naredili smo divizijama da nam pošalju sve vazduhoplovce i čim stignu izvijestimo« (A-VII, k. 28, reg. br. 2-2/1). Najvjerovatnije je da je konačno prikupljanje cijelog vazduhoplovnog osoblja završeno u oslobođenom Beogradu.

⁸⁶ Ovo naređenje Tito je izdao da bi se obezbijedio prihvata članova CK KPJ, AVNOJ-a, i Vrhovnog štaba NOV i POJ s Visa, pošto ga je Vrhovni štab NOV i POJ izvijestio 10. oktobra 1944. da Peko Dapčević uopšte ne odgovara za prihvata AVNOJ-a i NKOJ-a.

⁸⁷ Postupajući po ovom Titovom naređenju, Štab 1. proleterskog korpusa NOVJ obavijestio je 10. oktobra 1944. Vrhovni štab NOV i POJ da se AVNOJ i NKOJ mogu spustiti na aerodrom kod sela Divci (kod Valjeva) oko čije je ivice postavljeno 16 vatri. Tom prilikom su dati i znaci raspoznavanja (legitimisanja). Više o prebacivanju vojno-političkog rukovodstva NOP-a na aerodrom u selu Divci 15/16. oktobra 1944. vid. u nap. 5 i 91.

⁸⁸ Vrhovni komandant, koji se u to vrijeme nalazio u Krajovi, nije imao direktnu vezu s 2. udarnim korpusom, već je potrebna naređenja izdavao Vrhovnom štabu, koji ih je razrađivao i u ime vrhovnog komandanta ili u svoje ime slao drugim jedinicama. Tako je Tito 8. oktobra 1944. naredio Vrhovnom štabu da izda potrebna naređenja Štabu 2. udarnog korpusa za rušenje komunikacija i sprječavanje povlačenja njemačke grupe armija »E«, što je Vrhovni štab realizovao upućivanjem odgovarajućih direktiva štabovima 2, 3, 5. i 8. udarnog korpusa NOVJ (vid. str. 228—235). Međutim, ovo Titovo naređenje Štabu 2. udarnog korpusa Vrhovni štab je modifikovao, pa je 10. oktobra 1944. dostavio Štabu korpusa direktivu sljedeće sadržine:

»1. Ponavljamo vam da je Nijemcima onemogućeno svako izvlačenje iz Srbije na sjever. Njima ostaje jedina mogućnost da se od Kraljeva probiju k Višegradu i iz Metohije preko Sandžaka k Sarajevu. Naređujem vam da u duhu već izdate vam direktive mobilizujete sve stanovništvo i sve snage, te da razarate komunikacije kojima bi Nijemci pokušali da se probiju i izbjegnu katastrofu u Srbiji i na jugu.

2. Jedinice 29. div[izije] i dio Primorske grupe uputite da zauzmu Dubrovnik. Ovoj grupi sadejstvovaće dvije brigade 26. div[izije] koje će sa Pelješca biti upućene preko Stona k sjeveroistoku» (A-VII, k. 394, reg. br. 21-62/2).

⁸⁹ Ovo je Titov zahtjev povodom izvještaja Vrhovnog štaba NOV i POJ od 30. septembra 1944. da je u 5. udarnom korpusu NOVJ otkrivena razgranata špijunska organizacija čiji je zadatak bio da likvidira pojedine štabove NOVJ i istaknute rukovodioce u Bosanskoj krajini.

⁹⁰ Postupajući po ovom Titovom naređenju, Vrhovni štab je odgovorio 12. oktobra 1944. da organizator obavještajne mreže u 5. udarnom korpusu NOVJ treba da ostane još pet dana u Vrhovnom štabu u interesu istrage.

⁹¹ Postupajući po ovom naređenju vrhovnog komandanta, general-lajtnant Aleksandar Ranković ga je izvijestio 12. oktobra 1944. da 13. oktobra ujutro kreće brodom u Bari, a odatle odlazi avionom za Krajevu. Međutim, zbog loših vremenskih prilika Ranković nije mogao odmah odletjeti iz Barija, pa je 16. oktobra s Vrhovnim štabom, AVNOJ-em i NKOJ-em stigao u Valjevo, odakle se poslije kraćeg zadržavanja prebacio u Arandelovac. Iz Arandelovca Ranković je pokušao više puta da se prebaci u Vršac, ali u tome nije uspio zbog teških borbi s njemačkom Korpusnom grupom »Fon Šteter« u širem rejonu Avale, pa je Tita sačekao 25. oktobra u oslobođenom Beogradu. O tome vid. i nap. 5. i 87.

⁹² Postupajući po ovoj Titovoj sugestiji, Nacionalni komitet narodnog oslobođenja Jugoslavije, članovi AVNOJ-a i Vrhovnog štaba i jedan dio članova Centralnog komiteta KPJ prebacili su se na aerodrom u selu Divci (kod Valjeva) 15/16. oktobra 1944, a odatle su poslije kraćeg zadržavanja prešli u oslobođeni Arandelovac.

⁹³ Postupajući po ovom Titovom naređenju, Vrhovni štab je 12. oktobra dostavio Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« plan veze za prijem ratnih izvještaja. O tome vid. i str. 81.

⁹⁴ Ovo je Titov odgovor na predlog Glavnog štaba NOV i PO Srbije od 9. oktobra 1944. da se prebaci na pirotski sektor.

⁹⁵ U vezi s Titovim sugestijama prebacivanje Glavnog štaba NOV i PO Srbije u Piroat je obustavljeno, pa se Glavni štab Srbije prebacio iz Starog Svatovca 13. oktobra 1944. u Leskovac. Više o tome vid. u nap. 84.

⁹⁶ Komandant Glavnog štaba NOV i PO Srbije general-lajtnant Koča Popović prispeo je u Beograd tek 23. oktobra 1944. iz Vršca.

⁹⁷ Ovaj tekst je Titov odgovor na komentare Saveznika sa Zapada povodom njegovog iznenadnog odlaska 19. septembra 1944. u Moskvu. Kada je Beograd oslobođen, Tito je prvi kontakt sa šefom britanske vojne misije brigadirom Ficrojem Maklinom imao 27. oktobra 1944. neposredno poslije svog govora na Banjici prilikom defilea trupa NOVJ koje su učestvovala u borbama za oslobođenje Beograda. Kada je Tito uputio ovu instrukciju, Maklin i Hantington, šef Samostalne američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, nalazili su se u Štabu 1. armijske grupe NOVJ u Arandelovcu.

⁹⁸ Misli se na jedinice (57. armiju) 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, čiji je komandant bio maršal Fjodor Ivanovič Tolbuhin.

⁹⁹ Odnosi se na 4. gardijski mehanizovani korpus Crvene armije pod komandom general-lajtnanta Vladimira Ivanoviča Ždanova.

¹⁰⁰ Ovo je drugo uzastopno Titovo naređenje za uspostavljanje neposrednog kontakta između jedinica 1. armijske grupe NOVJ i Crvene armije. Prvo naređenje je izdao 8. oktobra 1944. kojim je postavio slične zadatke.

¹⁰¹ Misli se na 1. armijsku grupu NOVJ.

¹⁰² To je bio britanski 144. odred za održavanje i remont (Maintenance unit). Njegov je zadatak bio održavanje borbene tehnike (aviona, tenkova, artiljerije i dr.) u ispravnom stanju.

¹⁰³ To su bili uglavnom Slovenci (Istrani) koji su, prisilno mobilisani od Italijana, zarobljeni u savezničkoj kampanji u Sjevernoj Africi i zadržani na radu za potrebe Saveznika. Kao ratni zarobljenici, u proljeće 1944. izrazili su želju da se bore u redovima NOVJ. Zatim je Štab Baze NOVJ u Bariju (u Italiji) obavijestio 10. novembra 1944. Vrhovni štab da su Englezi javili da će 15. novembra 1944. stići iz Alžira oko 1100 mehaničara i avijatičara, na što je Tito uputio naređenje 15. novembra 1944. Štabu Baze u Bariju: »1.500 naših mehaničara moraju doći u Bari iz Alžira. Preduzmite sve potrebno da ne bude zakašnjenja. Njihov povratak tražio sam prije mjesec dana od brit[anske] misije« (A-VII, k. 15, reg. br. 43-1-I). Ta grupa avio-mehaničara prebacila se u zemlju decembra 1944. i opsluživala vazduhoplovne jedinice NOVJ koje su se borile na sremskom frontu i na rijeci Dravi.

¹⁰⁴ Ovu odluku Tito je donio na osnovu depeše Vrhovnog štaba NOV i POJ od 10. oktobra 1944, u kojoj je stajalo: »Poslije Kostinog odlaska u Banat, u Sremu ostale tri formirane brigade. Predloženo formiranje divizije koja bi se popunila do 10 000 boraca. Lekiću do sada poslali 6000 boraca, jednu stariju brigadu jačine preko 1000 boraca. Šta da im odgovorimo?« (A-VII, k. 26, reg. br. 13-9/13). Postupajući po ovom Titovom naređenju, Vrhovni štab je naredio 12. oktobra 1944. Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine da obustavi formiranje divizije, da divizije 12. udarnog korpusa na čelu s komandantom general-majorom Danilom Lekićem popune tako da svaka broji najmanje po 10 000 boraca, a da od ostataka ljudstva po formiranju divizija izvrši popunu sremskih brigada do jačine 2500 boraca. Međutim, pošto je ovim naređenjem obustavljeno formiranje 3. vojvođanske NOU divizije od 7, 9. i 10. vojvođanske brigade po naređenju Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine od 6. oktobra 1944, Glavni štab Vojvodine je i dalje insistirao na formiranju ove treće po redu vojvođanske divizije. Krajem oktobra odobreno je njeno formiranje. Divizija je formirana 31. oktobra od 7, 8. i 12. vojvođanske brigade, dok je 13. novembra 1944. Treća vojvođanska divizija preimenovana po odluci Vrhovnog štaba u 51. udarnu diviziju (komandant potpukovnik Sreto Savić, politički komesar potpukovnik Đuro Medenica).

¹⁰⁵ Misli se na Belu Crkvu i Vršac, gdje je prema prvobitnom planu trebalo stvoriti vazduhoplovnu bazu NOVJ.

¹⁰⁶ Odnosi se na 10. gardijsku jurišnu i 236. lovačku avio-diviziju Vazduhoplovne grupe »Vitruk« 3. ukrajinskog fronta Crvene armije (vid. nap. 85).

¹⁰⁷ Misli se na 100 padobranaca NOVJ koji su se po završenoj padobranskoj obuci nalazili u Gravini (u Italiji) spremni da se prebace u Krajevu, što je Vrhovni štab NOV i POJ 10. oktobra 1944. predložio Titu. Ali do spuštanja ovih padobranaca u Krajevu nije došlo, već su oni, preko Štaba 2. udarnog korpusa NOVJ, kasnije upućeni u Beograd.

¹⁰⁸ Više o tom tehničkom vazduhoplovnom osoblju vid. u nap. 103.

¹⁰⁹ Ovo je Titov odgovor na depešu Vrhovnog štaba NOV i POJ od 10. oktobra 1944. da se u Bariju (u Italiji) nalazi potpukovnik Miloš Pajević sa 40 artiljeraca. Ova grupa, zbog loših vremenskih prilika i pomanjkanja transportnih aviona, prebacila se u Krajevu sredinom oktobra 1944.

¹¹⁰ Ovo je Titov odgovor na zahtjev Vojne misije NOVJ u Londonu da se u London pošalju Čedomir Minderović, Prvoslav Šotra i jedan stenograf za potrebe misije.

¹¹¹ Ovaj Titov odgovor uslijedio je na depešu Vrhovnog štaba NOV i POJ od 10. oktobra 1944: »Talijanska divizija od tri brigade, od kojih dvije 'Garibaldi', a jedna s reakcionarnim rukovodstvom, napadnuta u Furlandiji i razbijena. Povukla se u brda, gdje je došao i Štab divizije s engleskom misijom. Naredili smo da se stave pod komandu našeg 9. korpusa i pročiste fašističke oficire. Kod ljudstva postoji raspoloženje da se stavi pod našu komandu. Mogu li se oficirima dati naši činovi?« (A-VII, k. 26, reg. br. 13-9/13).

Radi se o italijanskoj partizanskoj diviziji »Garibaldi Osopo« koja je razbijena u početku njemačke ofanzive 27. septembra 1944. na prostoru zapadne Julijske krajine. Poslije toga Štab divizije s dvije brigade prebacio se na područje 9. udarnog korpusa NOVJ, sa čime je Glavni štab NOV i PO Slovenije 9. oktobra 1944. detaljno upoznao Vrhovni štab NOV i POJ, a on maršala Tita.

¹¹² Prije ovog Titovog zahtjeva upućenog Vojnoj misiji NOVJ u Moskvi. Moša Pijade je 9. oktobra 1944. obavijestio Tita da za 8. i 9. oktobar nisu primili, ratne izvještaje Vrhovnog štaba NOV i POJ. Stoga je Tito intervenisao istog dana (9. oktobra) naređujući Milovanu Đilasu da pojača propagandu preko TANJUG-a i »Slobodne Jugoslavije« o borbama jedinica Crvene armije u istočnoj Srbiji, dok je na sebe preuzeo obavezu za dostavljanje izvještaja »Slobodnoj Jugoslaviji«.

¹¹³ Pitanje dijagnoze za Rajčevića postavila je Vojna misija NOVJ u Moskvi 3. oktobra 1944. Vrhovnom štabu (Sanitetskom odjeljenju), pošto po njegovom dolasku na liječenje u Moskvu sovjetski ljekari nisu mogli da ustanove prirodu njegove bolesti. Povodom te depeše Vojne misije Sanitetsko odjeljenje Vrhovnog štaba obavijestilo je 8. oktobra 1944. maršala Tita, preko koga se održavala radio-veza s Moskvom, da »Rajčević boluje od akutne psihoze« (A-VII, k. 26, reg. br. 13-8/13)

¹¹⁴ Postupajući po ovom naređenju vrhovnog komandanta NOV i POJ maršala Tita, Štab 1. armijske grupe NOVJ izdao je 14. oktobra 1944. zapovijest za napad i oslobođenje Beograda.

¹¹⁵ Poslije odlaska s Visa Tito nije bio u situaciji da prati kretanje 28. udarne divizije. Ona je po njegovom naređenju upućena iz Slavonije u zapadnu Srbiju radi ulaska u sastav 12. udarnog korpusa NOVJ. Zato je Tito zahtijevao izvještaj o njenim dejstvima po prelasku 6/7. oktobra 1944. iz istočne Bosne (kod Zvornika) u zapadnu Srbiju. Postupajući po ovom Titovom naređenju, Vrhovni štab NOV i POJ dostavio mu je 13. oktobra 1944. depešu sljedeće sadržine: »Lekić [Danilo, komandant 12. korpusa] je javio 11. o. m. da 28. diviz[ija] kreće iz Loznice za Ub, odakle će poći u sastav 1. korpusa. Vaše naređenje hitno smo prenijeli 28. diviziji. Od 6. korpusa dobili smo obavještenje da se neprijatelj nada prelasku naših snaga u Srem, pa je usljed pomanjkanja snaga tražio pojačanja za sremski sektor. O pokretu 28. divizije] k Sremskoj Mitrovici obavijestili smo Lekića i 1. korpus. Obavijestili i Vojvodinu da s dijelovima svojih snaga sadejstvuje 28. diviziji« (A-VII, k. 26, reg. br. 13-13/13). Štab 1. armijske grupe NOVJ je takođe postupio po ovom Titovom naređenju upućujući depešu 14. oktobra 1944. Štabu 12. korpusa kojom je naređeno da 28. udarna divizija pređe rijeku Savu i zauzme Sremsku Mitrovicu kao mostobran za druge jedinice koje će biti upućene u tom pravcu. Međutim, od zauzimanja Sremske Mitrovice se ubrzo odustalo, jer 28. udarna divizija nije imala ni snaga ni sredstava da bi forsiranjem Save zauzele ovo mjesto, koje je neprijatelj pretvorio u jako uporište, pa je 28. udarna divizija angažovana u borbama za oslobođenje Beograda, dok su Sremsku Mitrovicu oslobodile jedinice 16. divizije 12. udarnog korpusa NOVJ 1. novembra 1944.

¹¹⁶ Ovu odluku o rasformiranju vojnog logora kod Kolojana (u SSSR-u) donio je Tito na predlog Vojne misije NOVJ u SSSR-u od 10. oktobra 1944. U logoru se tada nalazilo oko 440 ljudi, koji su zarobljeni kao pripadnici Paveličeve Hrvatske legije, koja se borila na istočnom frontu u sastavu njemačkih trupa protiv Crvene armije.

¹¹⁷ Odnosi se na 1. jugoslovensku brigadu NOVJ formiranu u SSSR-u od jugoslovenskih građana i pripadnika Paveličeve Hrvatske legije koji su izrazili želju da se bore u redovima NOVJ. Više o njenom formiranju vid. u nap. 15.

¹¹⁸ Mladenovac su oslobodile 12. oktobra 1944. jedinice 1. proleterske i 5. udarne divizije uz sadejstvo jednog motorizovanog puka i jednog streljačkog bataljona Crvene armije, poslije višednevnih borbi.

¹¹⁹ Topola je oslobođena 12. oktobra poslije veoma žestokih dvodnevnih borbi, u kojima su učestvovali 13. proleterska brigada »Rade Končar« 1. proleterske

divizije, tri bataljona 10. krajiške brigade 5. udarne divizije i jedinice 2. krajiške brigade 17. udarne divizije uz sadejstvo jednog motorizovanog puka 3. ukrajinskog fronta Crvene armije.

¹²⁰ Ovo je odgovor maršala Tita na molbu Moše Pijade da dođe u Jugoslaviju na kraće referisanje. U vezi s tim njegovim zahtjevom Tito ga je pozvao 22. oktobra 1944, pa je Pijade napustio Moskvu 31. oktobra.

¹²¹ Tito je za vrijeme svog boravka u Moskvi od 21. do 28. septembra 1944. postigao sporazum sa sovjetskom vladom o isporuci 50 000 tona žita za postradale krajeve u zemlji kojima je prijetila glad, dok je Unra postavljala neprihvatljive uslove, zbog čega je njenu pomoć Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije odbio 29. septembra 1944 (vid. tom 23, str. 211). Tito je zatim s povjerenikom za ishranu NKOP-a donio odluku 7. novembra 1944. o raspodjeli ove dodijeljene količine žita. Tako je za potrebe Beograda dodijeljeno 14 000 tona žita s proračunom da se po glavi stanovnika obezbede dnevne potrebe od 400 grama za četiri mjeseca, za istočnu Srbiju 5000 tona, za NOVJ 6000 tona, a ostalo za postradale krajeve u Lici, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Dalmaciji. Istoga dana kada je donio odluku o raspodjeli žita Tito se obratio Saveznicima preko britanske vojne misije da mu se stave na raspolaganje 4 broda jugoslovenske trgovačke mornarice za prebacivanje 20 000 tona žita iz crnomorskih luka u Dalmaciju, gdje je glad u nekim krajevima ozbiljno ugrožavala stanovništvo.

¹²² Gornji Milanovac su prvo oslobodile 17. septembra jedinice 17. udarne divizije NOVJ, zatim su ga njemačke trupe ponovo zauzele 21. septembra 1944. u operaciji šifrovano nazvanoj »Cirkus«, da bi ga ponovo oslobodile 23. septembra, jedinice 21. udarne divizije.

¹²³ Misli se na učešće jedinica Crvene armije u sadejstvu s jedinicama NOVJ. U operacijama oko Čačka učestvovala su 17. i 23. udarna divizija NOVJ i sovjetska 93. divizija 68. streljačkog korpusa. Borbe oko Čačka trajale su do 3. decembra 1944, kada su to mjesto oslobodile jedinice 2. proleterske divizije u sadejstvu s 23. i 25. udarnom divizijom NOVJ.

¹²⁴ Borbe oko Kraljeva trajale su do 29. novembra 1944, kada su to mjesto oslobodile jedinice 2. proleterske divizije u sadejstvu s 25. udarnom divizijom NOVJ i 223. divizijom 68. streljačkog korpusa Crvene armije.

¹²⁵ Maršal Tolbuhin, komandant 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, predložio je 15. oktobra 1944. vrhovnom komandantu NOV i POJ maršalu Titu učešće sovjetskih jedinica u operacijama na odsjeku Kraljevo—Čačak, s čime se, kao što se vidi, Tito saglasio. Međutim, Višegrad (koji je 9. oktobra 1944. oslobodila 3. proleterska sandžačka brigada) bio je od izuzetne važnosti za njemačko komandovanje jer se njegovim držanjem obezbjeđivalo povlačenje njemačke Grupe armija »E« iz Srbije, Sandžaka i Crne Gore u istočnu Bosnu, pa su ga njemačke trupe ponovo zauzele 24. oktobra. Međutim, 3. proleterska (sandžačka) brigada je prije toga, 19. oktobra, porušila most na Drini kod Višegrada, koji su njemačke inženjerske jedinice u novembru ponovo popravile. Višegrad su 15. februara 1945. definitivno oslobodile 5. sandžačka brigada 37. udarne divizije i 6. divizija Narodnooslobodilačke vojske Albanije, koja je dejstvovala (kao i 37. udarna divizija NOVJ) u sastavu 2. udarnog korpusa NOVJ.

¹²⁶ U dogovoru sa Štabom 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, od sovjetskih jedinica za dejstva na sektoru Čačka angažovana je 93. divizija 68. streljačkog korpusa, dok su od jedinica NOVJ bile angažovane 17. i 23. udarna divizija (vid. nap. 123).

¹²⁷ Postupajući po ovom Titovom naređenju, Vrhovni štab je sutradan (15. oktobra) depešom obavijestio vrhovnog komandanta da su preduzete odgovarajuće mjere. To je učinjeno po naređenju Vrhovnog štaba od 14. oktobra 1944. Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ za sprečavanje povlačenja njemačkih jedinica na operativnom području korpusa (vid. nap. 379).

¹²⁸ U vezi s ovim naređenjem Vrhovni štab je izvijestio 15. oktobra 1944. maršala Tita da je Štabu 3. udarnog korpusa NOVJ naredio da izdvoji izvjesne snage za sektor Višegrad — Pale — Renovica; Štab 3. korpusa postupio je po ovome naređujući svojoj 27. udarnoj diviziji da dejstvuje na tome prostoru (vid. nap. 380).

¹²⁹ Misli se na povlačenje njemačke Grupe armija »E«. Za dejstva protiv ove veoma jake neprijateljeve grupacije, koja je u svome sastavu imala oko 350 000 vojnika, u dolini Zapadne Morave od jedinica NOVJ su bile angažovane (krajem oktobra i početkom novembra) 2. proleterska, 17, 23, 25. i 45. udarna divizija NOVJ 93. i 223. divizija 68. streljačkog korpusa Crvene armije.

¹³⁰ Nije poznato kako je Tito došao do podataka da su bugarske jedinice uz pomoć jedinica NOVJ oslobodile Leskovac. U stvari, 15. srpska brigada 47. divizije NOVJ iskoristila je momenat kada su njemačke jedinice (10/11. oktobra) počele da se izvlače iz Leskovca zbog pogoršane situacije u rejonu Niša, pa je u prepodnevni satima oslobodila Leskovac. U 12 časova u Leskovac je ušla Tenkovska brigada otečestvenofrontovske 2. bugarske armije.

¹³¹ Niš je oslobođen 14. oktobra 1944. zajedničkim dejstvima 22. i 46. divizije i 23. srpske brigade 45. divizije NOVJ, 1. gardijskog utvrđenog rejonu Crvene armije i 6. divizije otečestvenofrontovske 2. bugarske armije (vid. nap. 16).

¹³² Postupajući po ovom Titovom naređenju, Vrhovni štab NOV i POJ je izvijestio 16. oktobra 1944. maršala Tita da su Vrhovni štab, AVNOJ i NKOJ stigli u Valjevo, da su veze uspostavljene i da se čekaju nova naređenja.

¹³³ Odgovor maršala Tita na depešu Vrhovnog štaba NOV i POJ od 13. oktobra 1944. kojom je traženo objašnjenje kako da se postupi u vezi sa zahtjevom Saveznika upućenim Bazi NOVJ u Bariju da im Baza stavi na raspolaganje vozače za 15 dana da bi prevozili materijal za njih, Grke i Poljake, što je bio uslov za dodjelu 120 kamiona.

¹³⁴ To je Titov odgovor na depeše Vrhovnog štaba NOV i POJ od 12. i 13. oktobra 1944. o pitanju upućivanja prikupljenih avijatičara u Bariju, Sanskom Mostu, Nikšiću, Sremu i Hrvatskoj i aviona s 15 avijatičara na Visu, tj. Eskadrile za vezu Vrhovnog štaba NOV i POJ.

¹³⁵ Više o prebacivanju Eskadrile Vrhovnog štaba NOV i POJ u Zemun vid. u nap. 328.

¹³⁶ Ovo je Titovo objašnjenje u vezi s depešama Glavnog štaba NOV i PO Srbije od 11. i 12. oktobra 1944. o pitanju učešća otečestvenofrontovskih bugarskih trupa u borbama u Srbiji odnosno za Niš. Od bugarskih jedinica u neposrednim borbama za oslobođenje Niša učestvovala je 6. pešadijska divizija 2. bugarske armije (vid. nap. 16).

¹³⁷ Štab 1. armijske grupe NOVJ obavijestio je Tita da je komandant 28. udarne divizije potpukovnik Radojica Nenezić, komandant 21. udarne divizije pukovnik Miloje Milojević, a komandant 11. udarne divizije pukovnik Miloš Šiljegović.

¹³⁸ Četrnaestog oktobra 1944. jedinice 1. armijske grupe NOVJ, sovjetske 57. armije i 4. gardijskog mehanizovanog korpusa 3. ukrajinskog fronta otpočele su opšti napad na Beograd, koji se završio 20. oktobra 1944. oslobođenjem glavnog grada nove Jugoslavije. Više o tome vid. u nap. 153. i 196.

¹³⁹ U borbama za oslobođenje Niša učestvovala su 22. i 46. divizija i 23. srpska brigada 45. divizije NOVJ, 1. gardijski utvrđeni rejon Crvene armije i 6. divizija otečestvenofrontovske 2. bugarske armije. Kada je Tito dostavio ovu informaciju Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« Niš je već bio oslobođen (vid. nap. 16).

¹⁴⁰ Niš je branila ojačana njemačka 7. SS brdska dobrovoljačka divizija »Princ Eugen«, koja je u tim borbama bila potpuno razbijena, tako da se po dijelovima, bez teškog naoružanja i vozila, probijala prema dolini Zapadne Morave, gdje je ušla u sastav njemačkog 34. armijskog korpusa (vid. nap. 16).

¹⁴¹ Oko sela Mramor, na lijevoj obali Morave, vodile su se veoma žestoke četvorodnevne borbe protiv ojačane njemačke 7. SS brdske divizije »Princ Eugen«, koja je nastojala da po svaku cijenu obrazuje mostobran i da se probije iz rejona Niša (gdje se nalazila u obruču) prema Prokuplju. U toku 14. oktobra 7. SS divizija je uspjela, da se s velikim gubicima probije prema Prokuplju da bi se preko planina Jastrepca i Kopaonika prebacila u dolinu Ibra u sastav njemačkog 34. armijskog korpusa odnosno Korpusa »Fridrih Vilhelm Miler«. Divizija je u borbama od 25. septembra do 25. oktobra 1944, prema sopstvenim podacima, imala 11 starješina i 350 poginulih vojnika, 26 starješina i 1212 ranjenih vojnika i 41 starješinu i 1984 nestala vojnika. Od ratne tehnike izgubila je, pored ostalog, 900 motornih vozila, 2 artiljerijska divizion, 1 protivtenkovski i 1 samohodni divizion, tako da je brojno stanje ove divizije spalo na 8231 vojnika (od oko 19 000 koliko je imala u septembru).

¹⁴² Riječ je o bugarskoj otečestvenofrontovskoj 2. armiji s pet pješadijskih i jednom konjičkom divizijom i jednom tenkovskom brigadom čije su jedinice učestvovala u borbama na niškom pravcu poslije dogovora koji je postignut u Krajovi između vrhovnog komandanta NOV i POJ maršala Tita i bugarske delegacije. Međutim, u neposrednim borbama za oslobođenje Niša bugarske jedinice su učestvovala na molbu maršala Tolbuhina od 14. oktobra. Tako su Niš oslobodile jedinice 13. i dijelovi 14. udarnog korpusa NOVJ u sadejstvu s 1. gardijskim utvrđenim rejonom (ranga divizije) Crvene armije i 6. pješadijskom divizijom bugarske 2. armije (vid. nap. 16).

¹⁴³ Riječ je o predlogu maršala Tolbuhina od 14. oktobra 1944. za učešće bugarskih jedinica u oslobođenju jednog dijela istočne Makedonije na pravcu Carevog Sela, Kočana, Štipa, Velesa i Skoplja. Za ova dejstva bugarski Generalštab angažovao je 1. i 4. armiju, pa je 1. armiju angažovao na krivorečkom pravcu, dok je 4. armija angažovana južnije od 1. armije, do tromeđe između Jugoslavije, Bugarske i Grčke. Ukupno je u ove dvije armije bilo pet divizija, ali se te jedinice nisu borile dovoljno energično, tako da su njemačke jedinice, i pored brojčane premoći NOVJ i bugarskih jedinica, uspjele da se bez velikih gubitaka izvuku iz Makedonije.

¹⁴⁴ Od bugarskih jedinica od Mramora prema Prokuplju bila su angažovana samo dva bataljona bugarske tenkovske brigade.

¹⁴⁵ U borbama za oslobođenje Beograda učestvovao je 4. gardijski mehanizovani korpus Crvene armije.

¹⁴⁶ Maršal Tolbuhin je na ovaj Titov predlog odgovorio depešom istog dana da će upoznati sovjetsku Vrhovnu komandu s pomenutim predlogom; da sa zauzimanjem Beograda prestaju sva dejstva 3. ukrajinskog fronta na teritoriji Jugoslavije i da 3. ukrajinski front nije dobio nikakve nove zadatke od svoje Vrhovne komande.

¹⁴⁷ Do zauzimanja Vinkovca i Osijeka tada nije došlo, jer su tenkovske i moto-mehanizovane jedinice Crvene armije (4. gardijski mehanizovani korpus) po oslobođenju Beograda 20. oktobra 1944. prebačene na budimpeštanski sektor. Tako su Vinkovci oslobođeni tek 13. a Osijek 14. aprila 1945.

¹⁴⁸ Odnosi se na maršala Rodiona Malinovskog, komandanta 2. ukrajinskog fronta Crvene armije, čije su jedinice tada dejsstvovale sjeverno od Dunava.

¹⁴⁹ *Dogovor* o ratnom plijenu je učinjen da bi se izbegli svi nesporazumi s pripadnicima Crvene armije u beogradskoj operaciji.

¹⁵⁰ Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« prenijela je u svojoj redovnoj emisiji od 15. oktobra 1944. pozdravne telegrame koji su upućeni s narodnog zbora u Pirotu maršalu Titu, Vrhovnom štabu NOV i POJ, AVNOJ-u i NKOJ-u. U telegramu upućenom Titu pored ostalog je rečeno:

»Vodi borbu do kraja, dok se fašistička neman i tiranija potpuno ne smrve da se više nikad ne podignu. Staro i mlado Pirota stoji iza tebe spremno na sva zala-ganja i žrtve.« (A-CK SKJ, Fond emisija Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«, MF 17, sn. br. 331).

¹⁵¹ U borbama za oslobođenje Beograda od jedinica NOVJ učestvovala su 1. i 6. proleterska i 5, 11, 16, 21, 28. i 36. udarna divizija 1. armijske grupe NOVJ.

¹⁵² Odnosi se na 4. gardijski mehanizovani korpus, 73. gardijsku i 236. streljačku diviziju, tri artiljerijske brigade, šesnaest artiljerijskih, minobacačkih i samohodnih (jurišnih) pukova, protivavionsku diviziju i tri samostalna protivavionska artiljerijska puka Crvene armije (vid. nap. 196).

¹⁵³ Glavni udar nanosili su 4. gardijski mehanizovani korpus (komandant general-lajtnant Vladimir Ivanović Ždanov), 236. streljačka i 73. gardijska divizija Crvene armije i 1. i 6. proleterska i 5. i 21. udarna divizija 1. proleterskog korpusa NOVJ pravcem Banjički vis—Auto-komanda—Slavija—Kalemegdan, dok se pomoćni udar izvodio na pravcu Čukarica—Topčider—Glavna željeznička stanica uz učešće 11, 16, 28. i 36. udarne divizije 12. korpusa NOVJ. Tako su jedinice 1. proleterske divizije u sadejstvu s 36. gardijskom tenkovskom i 13. gardijskom mehanizovanom brigadom ovladale Banjicom i Dedinjem i 15. oktobra do večeri ovladale Slavijom i izbile pred Narodnu skupštinu, Glavnu poštu i na Terazije. Šesta proleterska divizija »Nikola Tesla« ovladala je Topčiderom 14/15. oktobra poslije višerasovne borbe i ujutro 15. oktobra produžila napad preko Senjaka i Trga kod »Mostara« Ulicom Miloša Velikog i Sarajevskom ulicom prema bloku zgrada ministarstava u Nemanjinoj ulici.

¹⁵⁴ Ova odluka maršala Tita uslijedila je na predlog general-lajtnanta Velimira Terzića, šefa Vojne misije NOVJ u Moskvi, od 13. oktobra 1944. da ode u Grozni i u vojni logor kod Kolomnaje (po jednoj verziji Kolojane), gdje je trebalo da izabere 125 mlađih ljudi iz redova ratnih zarobljenika jugoslovenskog porijekla koji su se u njemačkim jedinicama ili Paveličevoj Hrvatskoj legiji borili na istočnom frontu protiv jedinica Crvene armije. Ovi ljudi bi se uključili u tenkovsku brigadu NOVJ koja se nalazila u formiranju u SSSR-u i upotrijebili za pomoćne dužnosti, s čime se saglasila i sovjetska Vrhovna komanda.

¹⁵⁵ Misli se na 12. udarni korpus 1. armijske grupe NOVJ čiji je komandant bio general-major Danilo Lekić, a politički komesar pukovnik Stefan Mitrović. Pošto je ovaj korpus bio potčinjen 1. armijskoj grupi NOVJ, od koje je primao naređenja, zbog izdavanja potrebnih direktiva Štabu 1. armijske grupe od strane vrhovnog komandanta i Štabu 12. udarnog korpusa od Vrhovnog štaba, dolazilo je do kolizije koja je otežavala koordinaciju sadejstva jedinica NOVJ i Crvene armije u borbama za oslobođenje Beograda.

¹⁵⁶ Ovo je Titov odgovor na depešu Vrhovnog štaba od 16. oktobra 1944. kojom ga je obavijestio da je 28. divizija angažovana u borbama za Beograd i da 12. korpus predlaže da se na Sremsku Mitrovicu uputi 36. divizija koja se nalazi kod Obrenovca. U vezi s tim Vrhovni štab je zatražio odobrenje od maršala Tita za izdavanje odgovarajućeg naređenja, što je Tito odbio.

¹⁵⁷ Jedinice 12. udarnog korpusa NOVJ (11, 16. i 36. divizija) ojačane artiljerijom i 19. divizijom Crvene armije prešle su Savu na odsjeku Obrenovac — Umka 21/22. oktobra 1944.

¹⁵⁸ Prema izvještaju Vrhovnog štaba od 16. oktobra 1944, general-lajtnant Aleksandar Ranković se toga dana iz Barija (u Italiji) prebacio u Valjevo, ali se zbog situacije vratio ponovo s pola puta u Arandelovac, gdje se nalazio Vrhovni štab.

¹⁵⁹ Poslije oslobođenja Niša 14. oktobra 1944. u ovom mjestu, pored jedinica NOVJ, zadržali su se i dijelovi 2. bugarske armije (6. divizija), kao i Crvene armije. Međutim, bugarske jedinice su čim su ušle u Niš počele da izvlače plijen uklanjajući na silu i stražare ispred magacina, što je dovelo do zategnutih odnosa između Glavnog štaba NOV i PO Srbije, s jedne strane, i komande 2. bugarske armije, s druge strane. Stoga je Glavni štab Srbije uputio više depeša Vrhovnom štabu moleći za ličnu intervenciju maršala Tita, na što je vrhovni komandant odgovorio ovim naređenjem. Tako je, na primjer, u depeši Glavnog štaba Srbije od 15. oktobra 1944. stajalo: »Poželjno je da bugarska vojska što prije izađe iz Niša. Mi ćemo tražiti. Molimo

intervenišite i vi« (A-VII, k. 184, reg. br. 20-7/1). U drugoj depeši s istim datumom upućenoj Vrhovnom štabu kaže se sljedeće: »Neophodno je da viša komanda Crvene armije najstrože naredi i ruskim i bugarskim jedinicama da sav plijen ostane nama. Raznose i materijal iz magacina. Mi zastupamo gledište da je sav plijen naš, a ukoliko savezničke vojske imaju hitne potrebe — da traže od nas« (A-VII k. 26, reg. br. 9-7/8). U jednoj depeši od 16. oktobra 1944. upućenoj Vrhovnom štabu NOV i POJ rečeno je: »Držanje bugarske vojske sve gore. Nasilno uzimaju i plijen i ono što su naše jedinice osvojile. Očevidno da se ne radi o spontanom ponašanju odozdo, već i o sistemu odozgo. Pokušali smo da sredimo odnose s Bugarima. Ide vrlo teško, jer njihovi rukovodioci neće da razumiju. Njihova teza: 1) Borili smo se i plijen je naš. 2) Potrebno je da plijen bude naš radi podizanja morala vojske. Takvo gledište imao je zamjenik komandanta odnosno komesar II bugarske armije puk[ovnik] Blagorjanov. U vezi s ovim potrebno je da se bugarska vojska povuče što prije u Bugarsku. Čak i za operacije na Kosovu i Ibru dovoljno bi bilo da s našim jedinicama sadejstvuju njihova artiljerija i tenkovi« (A-VII, k. 26, reg. br. 9-6/8).

¹⁶⁰ Postupajući po ovom naređenju maršala Tita, Glavni štab Srbije prenio je ovu zapovijest komandantu 6. bugarske divizije, koji se obavezao da će njegove jedinice napustiti Niš 18. oktobra 1944. u 17 časova. Zapovijest je predata i komandantu 2. bugarske armije, pa je ova armija u smislu Titovog naređenja počela da napušta Niš i njegov širi rejon 17. oktobra prebacujući svoje jedinice komunikacijom Kuršumlija—Priština i Lebane—Medveda radi učešća u operacijama na Kosovu s jedinicama 13. korpusa NOVJ protiv glavnine njemačke Grupe armija »E«, koja je u to vrijeme izbila na Kosmet.

¹⁶¹ Ovo je bila druga uzastopna depeša vrhovnog komandanta NOV i POJ maršala Tita upućena 16. oktobra 1944. Glavnom štabu NOV i PO Srbije u vezi s prisvajanjem i otimanjem ratnog plijena od strane jedinica 2. bugarske armije, o čemu je Glavni štab Srbije obavijestio s više depeša 15. i 16. oktobra Vrhovni štab NOV i POJ (vid. nap. 159).

¹⁶² Ovo je Titov odgovor na depešu komandanta Glavnog štaba NOV PO Srbije general-lajtnanta Koče Popovića od 14. oktobra 1944. kojom je molio Tita da dođe kod njega na referisanje i tom prilikom je pitao gdje da se javi. O tome vid. i u nap. 164.

¹⁶³ Ovaj Titov odgovor je uslijedio na predlog Glavnog štaba NOV i PO Srbije od 14. oktobra 1944. upućen Vrhovnom štabu: »Nenaoružano ljudstvo nećemo više slati u postojeće jedinice, gde su samo teret, nego ćemo stvoriti dopunske jedinice koje će vežbati u pozadini sve dok ne stigne naoružanje« (A-VII, k. 184, reg. br. 20-6/1).

¹⁶⁴ Ovo je druga uzastopna depeša vrhovnog komandanta upućena komandantu Glavnog štaba NOV i PO Srbije general-lajtnantu Koči Popoviću (više o prvoj vid. u nap. 162). Izgleda da prvo Titovo naređenje Koča Popović nije primio, pa je 15. oktobra 1944. uputio ponovo depešu vrhovnom komandantu: »Treba li da krećem za Beograd?« (A-VII, k. 184, reg. br. 20-7/1). Zbog toga je Tito intervenisao naređujući generalu Popoviću da mu se javi u Vršac. Time je otpalo i prvobitno Titovo naređenje od 10. oktobra 1944. da se general Popović uputi prema Beogradu, što je izgleda i dovodilo do zabune (vid. str. 49).

¹⁶⁵ Upućena je 1. krajiška brigada 5. krajiške udarne divizije 1. proletarskog korpusa NOVJ i to tek nakon oslobođenja Beograda, kada je Tito prenio staranje o bezbjednosti na Vojnu upravu za Banat, Bačku i Baranju (vid. str. 96).

¹⁶⁶ Misli se na pripadnike njemačke narodnosne grupe, tzv. Folksdojčere (Volksdeutscher). Naseljavanje ove nacionalne manjine počelo je sistematski u 17. vijeku s ciljem da se izvrši prodor u Podunavlje, a kasnije su postali instrument prodiranja nemačkog imperijalizma prema Jugoistoku (»Drang nach Südosten«). Na teritoriji bivše Kraljevine Jugoslavije postojale su četiri osnovne grupacije Folksdojčera: jedna u Sloveniji, druga u Bosanskoj krajini, treća u Slavoniji i četvrta u Vojvodini. Cijeni se da je uoči aprilskog rata u Jugoslaviji bilo preko 500 000 Folksdojčera i to:

u Sloveniji oko 15 000, u zapadnoj Bosni, Slavoniji i Sremu oko 180 000, u Banatu oko 120 000 i u Baranji i Bačkoj oko 200 000. Kao nacionalna manjina, Folksdojčeri su predstavljali najbrojniju petu kolonu u zemlji, odlično organizovanu i pripremljenu za subverzivnu djelatnost. Uoči aprilskog rata njihova legalna organizacija Kulturni savez (Kulturbund) brojala je 402 mjesne organizacije s oko 400 000 članova. Unutar ove organizacije postojala je poluvojna špijunska i subverzivna organizacija »Jupiter« na čelu s dr Jankom Sepom, vođom Folksdojčera u Vojvodini, čiji je cilj bio da u slučaju rata pristupe diverzijama, atentatima i drugim aktima sabotaže, što su uspješno i sproveli. Svi Folksdojčeri, s malim izuzecima, stavili su se za vrijeme okupacije u službu okupatora obrazujući brojne vojne i poluvojne organizacije Domovinske straže (Heimatschutz) i Oružane momčadi (Wehrmannschaft) i druge. Na teritoriji tzv. Nezavisne Države Hrvatske organizovani su brojni policijski bataljoni i pukovi sastavljeni od Folksdojčera, dok je u Banatu, prema naređenju rajhsfirera SS Hajnriha Himmlera od 1. marta 1942, formirana zloglasna njemačka SS brdska dobrovoljačka divizija »Princ Eugen« (kasnije preimenovana u 7. SS brdsku dobrovoljačku diviziju »Princ Eugen«), čije se brojno stanje kretalo do 20 000 vojnika regrutovanih pretežno iz jugoslovenskog, a dijelom i iz rumunskog dijela Banata. Formiranje ove divizije završeno je sredinom ljeta 1942, kada je ona prebačena u južnu Srbiju, gdje je u okolini Kruševca počinila i prve zločine. Međutim, već s krajem aprilskog rata prve zločine počinili su Folksdojčeri u Banatu (Pančevu) strijeljavajući veći broj Srba, a zatim su teror i zločine nastavili tokom cijelog rata. Kada su se jedinice Crvene armije približile Banatu u svom prodiranju kroz Rumuniju, njemačke komande počele su da iseljavaju Folksdojčere u Treći Rajh pod šifrom »Nevolja domovine« (»Heimatnot«). Međutim, dok je većina Folksdojčera iseljena s područja Slovenije i NDH, iz Banata je iseljeno, prema procjeni, samo oko 10% pripadnika njemačke narodnosne grupe.

Kada je Tito prešao iz Krajeve u Vršac 15. oktobra 1944, preduzete su mjere da se spriječi svaki međusobni obračun između Folksdojčera i mađarskih fašista, s jedne, i pripadnika NOP-a, s druge strane. Zbog toga je Tito uveo 17. oktobra 1944. i Vojnu upravu za Banat, Bačku i Baranju prenošenjem kompetencija narodne vlasti na vojne vlasti dok se ne srede odnosi i ne uspostave potrebni uslovi za normalno funkcionisanje narodne vlasti. Posebno je teško stanje bilo u Vršcu i Beloj Crkvi i nekim drugim mjestima u Banatu. Početkom oktobra u Vršcu su na mučki način ubijena dva pripadnika Crvene armije, pa su stanovnici, bez znanja vojnih vlasti, izvršili nedozvoljenu odmazdu nad grupom Folksdojčera. Pored toga, u Vršcu se nalazio jedan dio Vrhovnog štaba i NKOJ-a s Titom na čelu, pa je bilo logično da se preduzmu i odgovarajuće mjere obezbjeđenja, na što je Tito ovim naređenjem i mislio. Paralelno s tim preduzete su mjere za izolaciju Folksdojčera, koji su smješteni u privremeno organizovane logore po napuštenim selima. Kasnije, do kraja 1948, dozvoljeno je iseljavanje Folksdojčera u Zapadnu Njemačku, dok je u Jugoslaviji ostalo i još živi oko 50 000 pripadnika njemačke nacionalnosti.

¹⁶⁷ Do toga susreta nije tada došlo zbog razvoja situacije i borbi za oslobođenje Beograda, pa su se tako Tito i Peko Dapčević, komandant 1. armijske grupe NOVJ, najvjerovatnije sastali 25. oktobra 1944. kada je Tito prešao iz Vršca u Beograd.

¹⁶⁸ Žujović je uspio da se prebaci u Vršac 21. oktobra 1944. Više o tome vid. u nap. 174.

¹⁶⁹ General-lajtnant Kornjejev je bio tada šef sovjetske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ.

¹⁷⁰ Ovo rješenje vrhovnog komandanta NOV i POJ uslijedilo je na predlog Štaba 1. armijske grupe NOVJ da 12. korpus, uz pomoć sovjetske tehnike, forsira Savu i otpočne dejstva u istočnom Sremu, poslije čega bi se dijelovi 1. armijske grupe i sovjetske jedinice prebacili na lijevu obalu Save i otpočeli borbe za oslobođenje Zemuna.

Međutim, sovjetske i jugoslovenske jedinice prešle su Savu preko starog Savskog mosta istog dana kad je Beograd oslobođen, tj. 20. oktobra, i povele borbe

za oslobođenje Zemuna. U međuvremenu je njemačka Korpusna grupa »Fon Štetter« (nazvana po imenu njenog komandanta general-lajtnanta Valtera Štettera Ritera fon Grabenhofena, komandanta 1. brdske divizije) pošto nije uspjela da se od Smedereva probije u Beograd, bila je okružena južno od Avale na prostoru Boleč — Vrčin — Zuce — Leštane, odakle se, probijajući se iz okruženja, uputila 21. oktobra 1944. prema Obrenovcu i Šapcu, gdje ju je dočekaio 12. udarni korpus NOVJ pod komandom general-majora Danila Lekića, komandanta i pukovnika Stefana Mitrovića, političkog komesara. U oštrim borbama odbijen je pokušaj ostataka ove Grupe (oko 12 000 vojnika) da preko Obrenovca pređu Savu i prebace se u istočni Srem. Ova neprijateljska grupacija odbačena je prema Šapcu, gdje su Nijemci imali uspostavljen jako branjeni mostobran, nazivan mostobranom »Jug«. Zbog ovih dejstava 12. udarni korpus NOVJ nije mogao forsirati Savu, kako je prvobitno planirano, već ju je prešao bez borbe na odsjeku Obrenovac — Umka 21/22. oktobra 1944. s priručnim sredstvima. Tom prilikom su se s 12. korpusom prebacili pet sovjetskih artiljerijskih pukova i 19. streljačka divizija (komandant pukovnik R. M. Palatkin) Crvene armije.

Korpusna grupa »Fon Štetter« formirana je »ad hoc« početkom oktobra 1944. u sjeveroistočnoj Srbiji. U njenom su se sastavu nalazili 1. brdska divizija, dijelovi 117. lovačke divizije (komandant general-lajtnant August Vitman) i Divizije »Brandenburg«, 92. motorizovana grenadirska brigada, kao i više drugih jedinica bataljonskog sastava (ukupno oko 25 000 vojnika). Grupa se povlačila iz sjeveroistočne Srbije u pravcu Beograda, pod udarcima 14. udarnog korpusa NOVJ (komandant potpukovnik Radivoje Jovanović, politički komesar potpukovnik Raja Nedeljković) i sovjetskog 75. streljačkog korpusa (komandant general-major A. Z. Akimenko) 57. armije (komandant general-lajtnant N. A. Gagen). U borbama za uništenje ove jake neprijateljske grupacije učestvovala su jedinice 1. proleterskog i 12. udarnog korpusa 1. armijske grupe NOVJ i 23. udarne (srpske) divizije 14. udarnog korpusa NOVJ, kao i jedinice Crvene armije.

¹⁷¹ Zemun su oslobodile 22. oktobra 1944. jedinice 73. streljačke gardijske divizije general-majora Semjona Antonovića Kozaka i dijelovi 1. proleterske divizije (komandant pukovnik Vaso Jovanović, politički komesar potpukovnik Vladimir Vlado Ščekić) i 6. proleterske divizije NOVJ (komandant pukovnik Đoko Jovanić, politički komesar potpukovnik Nikola Nikica Peinović).

¹⁷² Misli se na zapovijest o pohvali boraca i rukovodilaca 1. armijske grupe NOVJ koju je vrhovni komandant NOV i POJ izdao 20. oktobra 1944. kada je oslobođen Beograd.

¹⁷³ Ovo je Titov odgovor na depešu Vrhovnog štaba NOV i POJ od 16. oktobra 1944. kojom je obaviješten da je general-lajtnant Peko Dapčević, komandant 1. armijske grupe NOVJ, ostavio englesku vojnu misiju u Valjevu, da je brigadir Ficroj Maklin, šef misije, zamolio za dozvolu da obide front kod Beograda i da je za to zainteresovan general Henri Mejtland Vilson, vrhovni saveznički komandant na Sredozemlju.

¹⁷⁴ Ranković se tada nalazio u Arandelovcu i više puta je pokušavao da se prebaci u Vršac, ali nije uspio (vid. nap. 91). Žujović je uspio da se prebaci 21. oktobra u Vršac, gdje je ostao dva dana, pa se potom ponovo vratio u Beograd da bi pripremio prihvata vrhovnog komandanta NOV i POJ maršala Tita (vid. nap. 233).

¹⁷⁵ Ovo je Titov odgovor na depešu Glavnog štaba NOV i PO Srbije od 16. oktobra 1944. kojom je traženo da se bugarske jedinice povuku u Bugarsku (vid. nap. 159). Međutim, taj zahtjev maršala Tita nije pronađen, ali se iz daljih dejstava vidi da 2. bugarska armija nije povučena iz Srbije, već su njene jedinice usmjerene za dejstva prema Kosovu zajedno s jedinicama 13. udarnog korpusa NOVJ i Operativnog štaba NOV i PO Kosova i Metohije. Najvjerovatnije je da je sovjetska Vrhovna komanda ponovo insistirala da bugarske jedinice, i pored nekorektnog ponašanja, ostanu i dalje u Jugoslaviji jer u to vrijeme još nije bilo potpisano primirje s Bugarskom, pa se na ovaj način željela i afirmacija bugarskih jedinica da bi se olakšao položaj otečestvenofrontovske Bugarske poslije 9. septembra 1944. Pored toga, treba imati u vidu

da je i Štab 3. ukrajinskog fronta Crvene armije zamolio maršala Tita 14. oktobra da dozvoli učešće 2. bugarskoj armiji u niškoj operaciji.

¹⁷⁶ Vjerovatno je riječ o depeši Glavnog štaba NOV i PO Srbije od 12. oktobra 1944. Vrhovnom štabu NOV i POJ: »U vezi sa saopštenjem Radio-Londona o prisustvu bugarske vojske u Jugoslaviji, mislimo da bi trebalo zvanično objaviti da bugarska vojska ima odobrenje. Možda bi bilo dobro da tu izjavu potpiše Glavni odbor Srbije.« (A-VII, k. 26, reg. br. 9-4/8).

¹⁷⁷ Tito je ovako odgovorio na depeše Glavnog štaba NOV i PO Srbije od 15. i 16. oktobra. O tome vid. nap. 159. i 160.

¹⁷⁸ Zbog nepovoljnih uslova i teškoća oko dobijanja aviona, Koča Popović je došao u Vršac tek 21. oktobra 1944. Više o tome vid. u nap. 207.

¹⁷⁹ Poslije aprilskog rata 1941. pristupilo se, na osnovu Hitlerovih smjernica od 12. aprila, komadanju Jugoslavije. Na konferenciji u Beču 18, 19. i 20. aprila 1941. predstavnici Hitlerove Njemačke, Musolinijeve Italije, Hortijeve Mađarske i Antoneskuove Rumunije sporazumjeli su se o podjeli jugoslovenske teritorije. Na osnovu tog sporazuma Bačka i Baranja su pripale Mađarskoj, dok je Banat (u kome je živjelo oko 120 000 Folksdojčera od ukupno oko 650 000 stanovnika) ostao u okviru Nedićeve Srbije. Međutim, to potpadanje pod upravu kvislinške vlade u Srbiji bilo je formalno jer je stvarna vlast na osnovu Uredbe o unutrašnjoj upravi u Banatu od 14. juna 1941. koju je donio Savjet komesara (kvislinška vlada u Beogradu) u sporazumu s dr Jankom Sepom, vođom Folksdojčera u Vojvodini (osim Srema, koji je pripao tzv. NDH), pripala de facto Folksdojčerima bez obzira na to što su oni tada činili samo petinu stanovništva (Srba je bilo oko 225 000, Nijemaca 120 000, Mađara 95 000, Rumuna 62 000, Slovaka 18 000, Roma 4600, Jevreja 4100, Rusina 4000 itd.).

¹⁸⁰ Za vrijeme njemačke vladavine u Banatu je vršen bezobziran teror protiv pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta. Stvoreni su mnogi koncentracioni logori, dok su za taoce, pored odraslih, uzimana čak i djeca od 19 mjeseci do 3 godine. Najpoznatiji je bio koncentracioni logor u Petrovgradu (sada Zrenjaninu), osnovan jula 1942. U ovom logoru uhapšeni su bili podvrgavani najstrašnijem teroru, mučenju i gladi. Slično je bilo i u Baranji, a naročito u Bačkoj. U ovim oblastima bilo je formirano 13 logora s kapacitetom od 20 000 zatvorenika. Kasnije je većina zatvorenika iz ovih logora deportovana u Mađarsku; samo u najpoznatijem mađarskom logoru u Šarvaru izgubilo je život preko 8000 logoraša iz Bačke i Baranje. Naročito su bile oštre mjere u pogledu denacionalizacije stanovništva, koja se svodila na masovna protjerivanja Srba, dok je na njihova imanja doseljeno oko 20 000 mađarskih iseljenika iz Bukovine i Moldavije. Već prvih dana okupacije deportovano je iz Bačke oko 50 000 kolonista, a ubijeno (prema mađarskim podacima) 1435 nedužnih ljudi. Naročito stravičan zločin su počinili mađarski fašisti u Novom Sadu 20. i 21. januara 1942, kada je na najgнусniji način pobijeno 3309 Srba i Jevreja, između kojih i 194 deteta i 294 starca. Pobijeni su ubacivani u rupe napravljene kroz led na Dunavu. Slično je bilo i u drugim krajevima Bačke, a naročito u Šajkaškoj (u Žablju, Čurugu i još nekim mjestima), gdje je za 11 ubijenih mađarskih žandarma platilo životom 1100 Srba. Jedini koji je u to vrijeme ustao protiv takvih zločina u mađarskom parlamentu bio je poslanik Endre Bajči Žilinski, najsvjetlija ličnost mađarskog političkog života iz godina drugog svjetskog rata. — To su bili najglavniji razlozi koji su naveli Tita da formira Vojnu upravu za Banat, Bačku i Baranju kako bi se spriječili međusobni obračuni i nova krvoprolića.

¹⁸¹ Vojna uprava za Banat, Bačku i Baranju ukinuta je početkom februara 1945. po naređenju vrhovnog komandanta NOV i POJ maršala Tita od 27. januara 1945.

¹⁸² Za komandanta Vojne uprave imenovan je general-major Ivan Rukavina.

¹⁸³ Komandant Vojne uprave general Rukavina je svojom naredbom regulisao vojno-teritorijalnu organizaciju vojne vlasti i nadležnosti na području Vojne uprave.

¹⁸⁴ Upućena je 1. krajiška brigada 5. udarne divizije NOVJ. Više o razlozima za njeno upućivanje vid. u nap. 166, 179. i 180.

¹⁸⁵ Misli se na naoružanje koje je primljeno kao pomoć Crvene armije na osnovu postignutog sporazuma za vrijeme bavljenja maršala Tita u Moskvi od 21. do 28. septembra 1944. Opširnije o tome govori se u tomu 23, nap. 453.

¹⁸⁶ Odgovor maršala Tita na depešu maršala Tolbuhina, komandanta 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, od 17. oktobra 1944. da dio jedinica 1. proletarskog korpusa sadejstvuje jednoj diviziji Crvene armije u zauzimanju Zemuna i Bežanije. Vrhovni komandant NOV i POJ je odlučio da u forsiranju Save učestvuje 12. udarni korpus NOVJ sa svojom 16. i 36. divizijom. Pored tih divizija, Savu je prešla i 11. udarna divizija 12. korpusa NOVJ (vid. nap. 170).

¹⁸⁷ Najverovatnije je da se ima u vidu Odluka Predsjedništva Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije od 7. septembra 1944. po kojoj je odlikovana grupa sovjetskih oficira, među kojima su bili general-lajtnant Nikolaj Vasiljevič Kornjejev, šef sovjetske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, i general-major Anatolij Petrovič Gorškov, šef sovjetske vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Srbije. Obojica su tada odlikovani Ordenom partizanske zvijezde I reda.

General-lajtnant Aleksandar Ranković je na ovo Titovo naređenje odgovorio: »Svi smo još u Arandelovcu. 19. o. m. poleteću k Vama. Crni [Šreten Žujović] nalazi se kod Peka [Dapčevića]. Pozvan hitno ovamo kako bismo zajedno pošli«. Međutim, Ranković ni tada ni pri još jednom pokušaju nije uspio da se prebaci preko Dunava, dok je Žujoviću to pošlo za rukom (vid. nap. 91 i 174).

¹⁸⁸ Meljnikov je tada bio član sovjetske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ.

¹⁸⁹ Velimir Terzić se u to vrijeme nalazio na dužnosti šefa Vojne misije NOVJ u Moskvi.

¹⁹⁰ Nije poznato sa sigurnošću zašto je Tito tražio ovu informaciju, ali je Vrhovni štab istog dana (18. oktobra 1944.) poslao sljedeću depešu Glavnom štabu NOV i PO Makedonije: »Hitno javite gdje imate sposobne aerodrome« (A-VII, k. 26, reg. br. 8-7/2). I vrhovni komandant je sam uputio 28. oktobra 1944. depešu Glavnom štabu Makedonije zahtijevajući da mu dostavi podatke o aerodromu (vid. nap. 273).

¹⁹¹ O razlozima za prebacivanje ordenja s Visa u Vršac vid. u nap. 187.

¹⁹² Ova Titova odluka je uslijedila na depešu Vrhovnog štaba NOV i POJ od 19. oktobra 1944. kojom je obaviješten da je brigadir Ficroj Maklin, šef britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu, predložio da se teško bombarduju Skoplje, Priština, Kosovska Mitrovica i Kraljevo, gdje su se, po britanskim procjenama, nalazile jake neprijateljske snage.

¹⁹³ Ovo Titovo odobrenje je odgovor na depešu Vrhovnog štaba NOV i POJ od 18. oktobra 1944. kojom je zatražena dozvola da pukovnik Eleri Hantington, šef Samostalne američke vojne misije pri Vrhovnom štabu, na njegovu molbu može posjetiti front.

¹⁹⁴ Ovo naređenje Tito je uputio Vrhovnom štabu da bi se traženim rukovodilcima izvršila odgovarajuća popuna za potrebe Vojne uprave za Banat, Bačku i Baranju koja je obrazovana po njegovom naređenju od 17. oktobra 1944 (vid. str. 96—97). Postupajući po ovom naređenju, Vrhovni štab je 20. oktobra 1944. naredio Štabu 5. udarnog korpusa NOVJ da uputi 10 sposobnih rukovodilaca za rukovođenje mjesnim i okružnim komandama.

¹⁹⁵ Ovu informaciju maršal Tito je najverovatnije tražio na zahtjev sovjetske vojne misije da bi se uskladila dejstva jedinica NOVJ u Makedoniji s bugarskim otečestvenofrontovskim jedinicama, čija se upotreba planirala u Štabu 3. ukrajinskog fronta. Tada su se pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Makedonije nalazila tri korpusa: 15, 16. i Bregalničko-strumički korpus NOVJ sa sedam divizija i tri NOP odreda.

¹⁹⁶ U oslobođenju Beograda, od strane jedinica Crvene armije učestvovao je 4. gardijski mehanizovani korpus (13, 14. i 15. gardijska mehanizovana i 36. gardijska tenkovska brigada, 230. haubički artiljerijski puk, 140. minobacački puk, 58. puk gardijskih minobacača »kačuša«, 42. lovačka protivtenkovska brigada, 22. protivavionska artiljerijska divizija i 218. samostalni inženjerski bataljon) pod komandom general-lajtnanta Ždanova, i 73, 109. i 236. streljačka divizija 57. armije general-lajtnanta Gagen. Ove sovjetske jedinice podržavao je 9. korpus 17. vazduhoplovne armije general-pukovnika Sudeca (vid. i nap. 152).

¹⁹⁷ Više o jedinicama Crvene armije koje su učestvovala u oslobođenju Beograda vid. u nap. 153.

¹⁹⁸ Ovo obavještenje maršal Tito je dostavio na molbu maršala Tolbuhina od 20. oktobra 1944. kojom je u jutarnjim časovima zamolio Tita da s jedinicama NOVJ posjedne lijevu obalu Dunava od Novog Sada (isključno) do Beograda. Više o tome vidi. u nap. 201.

¹⁹⁹ General-lajtnant Kosta Nađ u to vrijeme je bio komandant Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine.

²⁰⁰ Pet artiljerijskih pukova i jedna streljačka divizija Crvene armije sadejstvovali su jedinicama 12. udarnog korpusa NOVJ pri forsiranju Save 21/22. oktobra 1944. pod parolom »Naprijed za oslobođenje Vojvodine«. Vid. i nap. 170.

²⁰¹ Lijevom obalom Tise od Starog Bečea prema Titelu bile su raspoređene dvije brigade Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine, dok su lijevu obalu Dunava, od Pančeva prema ušću Tise posjele dvije brigade 5. udarne divizije 1. proleterskog korpusa NOVJ po zapovijesti Štaba 1. armijske grupe NOVJ od 21. oktobra 1944. Međutim, zbog povoljnog razvoja situacije u Banatu i oslobođenja Titela 22. a Novog Sada 23/24. oktobra 1944, obustavljeno je prebacivanje 5. divizije na lijevu obalu Dunava, pa je ona povučena u širi rejon Beograda radi preoružanja, dok je njena 1. krajiška brigada upućena u Vršac.

²⁰² Ovo obavještenje vrhovni komandant NOV i POJ dostavio je maršalu Tolbuhinu, komandantu 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, u vezi s njegovim predlogom od 20. oktobra 1944. za dejstva jedinica NOVJ u Sremu, za što je maršal Tito izdao direktivu 21. oktobra 1944. Štabu 1. armijske grupe (vid. str. 116). Međutim, zbog razvoja situacije u vezi s teškim borbama s Korpusnom grupom »Fon Štetner« (vid. nap. 170), koja se iz obruča probijala prema Obrenovcu i Šapcu, došlo je do izvjesnih promjena u postavljenim zadacima kako po Titovoj direktivi tako i po ovom obavještenju. Takođe ni podaci o učešću 2. proleterske i 21. udarne divizije NOVJ u borbama za Zemun i Bežaniju nisu bili tačni. To je vjerovatno nastalo zbog slabijeg obavješćavanja između vrhovnog komandanta NOV i POJ i Štaba 1. armijske grupe NOVJ u vrijeme kad se Tito nalazio u Vršcu, a Štab 1. armijske grupe u Arandelovcu. Tako je situacija 21. oktobra 1944. bila sljedeća: Druga proleterska divizija 21. oktobra 1944. nalazila se u borbama s njemačkim jedinicama u rejonu Kraljeva. Dvadeset prva udarna divizija nalazila se prikupljena na prostoru Dušanovac — Mali Mokri Lug — Veliki Mokri Lug, odakle je u 19 časova izvršila pokret prema selu Junkovcu radi učešća u gonjenju njemačke Korpusne grupe »Fon Štetner«.

Dvadeset osma udarna divizija 21. oktobra 1944. vočila je veoma teške borbe s ostacima njemačke Korpusne grupe »Fon Štetner« na prostoru Obrenovac — Umka, kojom prilikom je u dvodnevni borbama (20. i 21. oktobra) imala 82 poginula i 192 ranjena borca, među kojima i mnoge rukovodioce. Divizija nije forsirala Savu, već je ostala na njenoj desnoj obali obezbjeđujući južni bok 12. udarnog korpusa NOVJ (u čijem se sastavu nalazila) za vrijeme njegovog forsiranja Save 21/22. oktobra i dejstava u Sremu.

Šesnaesta udarna divizija 12. udarnog korpusa NOVJ 21. oktobra 1944. završila je dvodnevne teške borbe s dijelovima njemačke 1. brdske divizije Korpusne grupe »Fon Štetner« na odsjeku selo Stubline — selo Skela (kod Obrenovca), kojom prilikom je ubijeno u borbi oko 800, a zarobljeno oko 1000 njemačkih vojnika. Divizija

je potom 21/22. oktobra forsirala Savu kod sela Skele prodirući u Srem na lijevom krilu 12. udarnog korpusa NOVJ.

Peta udarna divizija 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ 21. oktobra 1944. pripremala se za posjedanje lijeve obale Dunava (vid. nap. 201).

Trideset šesta udarna divizija 12. udarnog korpusa NOVJ 21. oktobra 1944. vršila je pripreme u rejonu Umke za forsiranje Save u večernjim satima istoga dana, na desnom krilu borbenog rasporeda korpusa.

Od sovjetskih jedinica 73. gardijska divizija s jednom motomehanizovanom brigadom 4. gardijskog mehanizovanog korpusa učestvovala je u borbama za oslobođenje Zemuna i Bežanije sa 6. proleterskom divizijom NOVJ i 13. proleterskom brigadom »Rade Končar« 1. proleterske divizije.

²⁰³ Prva proleterska udarna divizija (bez 13. proleterske brigade) po oslobođenju Beograda ostala je u njemu kao garnizonska jedinica, dok je 6. proleterska udarna divizija »Nikola Tesla« s 1. i 2. ličkom (proleterskom) i 22. srpskom (Kosmajskom) brigadom učestvovala u borbama za oslobođenje Bežanije.

²⁰⁴ Šesnaesta divizija je ojačana sa 117. protivtenkovskim i 563. minobacačkim artiljerijskim pukom, o čemu je maršal Tolbuhin izvijestio maršala Tita depešom 21. oktobra 1944. u 16,45 časova.

²⁰⁵ Ovo je Titov odgovor na obavještenje Štaba Baze NOVJ u Bariju i Vrhovnog štaba NOV i POJ od 20. oktobra 1944. o predlogu britanskog vicemaršala avijacije Viliijama Eliota, komandanta Balkanskih vazduhoplovnih snaga (Balkan Air Force — BAF), da se za odbranu Dubrovnika angažuju tri savezničke baterije (iz engleskog 221. artiljerijskog divizion) i da se dozvoli korišćenje aerodroma u Grudi (Konavli) za eskadrile NOVJ u sastavu Kraljevskih vazduhoplovnih snaga Velike Britanije (Royal Air Force — RAF).

²⁰⁶ Misli se na prebacivanje vazduhoplovnih mehaničara jugoslovenskog porijekla koji su bili zaposleni u britanskim bazama u Alžiru. Više o njima vid. u nap. 103.

²⁰⁷ Ovo Titovo obavještenje uslijedilo je na depešu Glavnog štaba NOV i PO Srbije od 20. oktobra 1944. u kojoj je rečeno da general-lajtnant Koča Popović, komandant Glavnog štaba Srbije, očekuje avion koji je najavila sovjetska vojna misija pri Glavnom štabu Srbije radi njegovog odlaska na referisanja vrhovnom komandantu u Vršac. General Popović se zadržao u Vršcu dva dana, pa je odatle odtelio 23. oktobra za Beograd noseći sa sobom plan prebacivanja maršala Tita i njegove pratnje iz Vršca u oslobođeni Beograd.

²⁰⁸ Poslije oslobođenja Zemuna 22. oktobra 1944. od strane jedinica 73. streljačke gardijske divizije Crvene armije i dijelova 1. i 6. proleterske divizije NOVJ, 6. proleterska divizija produžila je da dejstvuje u istočnom Sremu zajedno s jedinicama 12. udarnog korpusa, dok su u Beogradu zadržane 1. proleterska i 5. udarna divizija, koje su ostale na odmoru, sređivanju, popuni i preoružanju sve do kraja novembra 1944, kada su upućene na sremski front radi učešća u decembarskoj ofanzivi jedinica 1. proleterskog korpusa NOVJ i 68. streljačkog korpusa Crvene armije.

²⁰⁹ Prezidijum Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije odlikovao je (za odvažnost i hrabrost pokazane u borbama za oslobođenje Beograda) ordenima i medaljama 794 jugoslovenska borca i starješine i preko 2000 sovjetskih vojnika, od čega je 13 sovjetskih boraca proglašeno za narodne heroje Jugoslavije.

²¹⁰ U Beogradu je tada ostala 1. proleterska divizija, dok je 6. proleterska divizija »Nikola Tesla« ubrzo poslije oslobođenja Zemuna 22. oktobra 1944. upućena na sremski front, pa je već 24. oktobra s dijelovima 12. udarnog korpusa NOVJ ušla u Staru Pazovu.

²¹¹ Ta divizija nije angažovana za dejstva u pravcu Zemuna, već je kraće vrijeme zadržana na odmoru i popuni u Beogradu, da bi krajem oktobra 1944. po naređenju Štaba 1. proleterskog korpusa bila upućena na sremski front, gdje je stavljena pod komandu 12. korpusa NOVJ.

²¹² Te divizije (11, 16, 28. i 36. divizija) nalazile su se u sastavu 12. udarnog korpusa NOVJ. Međutim, zbog razvoja situacije južno od Save u borbama s njemačkom Korpusnom grupom »Fon Štetner«, koja se probijala iz obruča južno od Avale prema Obrenovcu i Šapcu, došlo je do izvjesnih manjih promjena, pa su tako 21/22. oktobra Savu prešle na odsjeku Obrenovac — Umka 11, 16. i 36. divizija radi dejstava u istočnom Sremu i za oslobođenje Rume i Sremske Mitrovice, dok je 28. udarna divizija zadržana na desnoj obali Save kao bočno obezbjeđenje glavnine korpusnih snaga koje su se prebacile u Srem. Ova divizija dejstvujući prema Šapcu ušla je u to mjesto 26. oktobra 1944. pošto su njemačke jedinice napustile šabački mostobran (nazivanom mostobranom »Jug«) i povukle se u Srem.

²¹³ Više o prebacivanju 5. udarne divizije na lijevu obalu Dunava vid. u nap. 201.

²¹⁴ Zbog jakog otpora njemačkih jedinica u istočnom Sremu došlo je do izvjesnih korekcija, pa je do kraja oktobra 1944. na sremskom frontu bilo angažovano pet divizija: 6. proleterska, 11, 16, 21. i 36. udarna divizija, dok je 28. divizija ostala na desnoj obali Save od Obrenovca prema Šapcu.

²¹⁵ Rumu su oslobodile jedinice 16. udarne divizije i 5. vojvođanske brigade 36. udarne divizije.

²¹⁶ Odnosi se na 9, 10. i 11. vojvođansku brigadu Sremske operativne zone koje su dejstvovale u pozadini sremskog fronta, uglavnom na Fruškoj gori i prema Dunavu.

²¹⁷ Sovjetska 57. armija (komandant general-lajtnant N. A. Gagen) 3. ukrajinskog fronta po oslobođenju Beograda prebačena je prema Dunavu, gdje je 7/8. novembra 1944. otpočela bitka za batinski mostobran uz dejstva i 51. udarne divizije NOVJ, dok su u vrijeme borbi za oslobođenje Beograda prema rijeci Tisi dejstvovale jedinice sovjetske 46. armije.

²¹⁸ Ovo je odgovor maršala Tita na depešu Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 21. oktobra 1944. o prikupljenim avijatičarima za školovanje prema naredjenju Vrhovnog štaba od 13. oktobra 1944. raspisanom svim glavnim štabovima i štabovima 2, 3, 5. i 8. korpusa NOVJ.

²¹⁹ Postupajući po ovom Titovom naredjenju, Glavni štab NOV i PO Srbije obavijestio je 28. oktobra 1944. Vrhovni štab da je naredio ubrzano prebacivanje 23. udarne divizije prema Kraljevu i da je preduzeo sve mjere za obezbjeđenje sadejstva na tome prostoru.

²²⁰ Misli se na 1. jugoslovensku brigadu pod komandom potpukovnika Marka Mesića.

²²¹ Ovo je Titov odgovor na depešu Moše Pijade od 14. oktobra 1944. kojom je molio da iz Moskve dođe u Beograd na referisanje. Postupajući po ovom Titovom odobrenju Pijade je iz Moskve poslao depešu 29. oktobra kojom je obavijestio da 30. oktobra kreće avionom za Kraljevu, pa je zamolio prihvata, pošto je sa sobom nosio i arhivu. Međutim, prema depeši šefa Vojne misije NOVJ general-lajtnanta Velimira Terzića od 31. oktobra 1944, Pijade je toga dana u 13 časova poletio za Beograd.

²²² Riječ je o novčanicama Demokratske Federativne Jugoslavije koje su se tada štampale u Moskvi prema nacrtima Antuna Augustinčića.

²²³ U šestodnevним borbama protiv njemačkih borbenih grupa »Fišer« i »Hart« jačine jedne ojačane divizije učestvovala su za oslobođenje Kragujevca jedinice 17. udarne divizije NOVJ i 93. i 113. divizije 68. streljačkog korpusa Crvene armije (komandant general-major Nikolaj Nikolajevič Škodunovič). U tim borbama poginulo je na prilazima grada oko 400, ranjeno preko 400 i zarobljeno 150 neprijateljskih vojnika, dok je na ulicama Kragujevca izbrojano 2127 poginulih njemačkih vojnika i oficira uz veliki ratni plijen. Sedamnaesta divizija je imala 52 mrtva, 198 ranjenih i kontuzovanih i 28 nestalih boraca.

²²⁴ Misli se na strijeljanje oko 7000 građana Kragujevca od 16 do 60 godina starosti koje su izvršili 21. oktobra 1941. pripadnici 3. bataljona 749. puka njemačke

717. pješadijske divizije i Nedićevog 5. dobrovoljačkog odreda Srpskog dobrovoljačkog korpusa za odmazdu zbog pretrpljenih gubitaka u borbama protiv partizana.

²²⁵ Titel je 22. oktobra 1944. oslobodio 5. bataljon 12. vojvođanske brigade.

²²⁶ U Novi Sad je ušao Novosadski NOP odred 23/24. oktobra, pošto su se okupatorske mađarske i njemačke jedinice povukle bez otpora.

²²⁷ Misli se na 3. vojvođansku diviziju, koja se nalazila u formiranju. Divizija je zvanično formirana 31. oktobra 1944. u Novom Sadu od 7. 8. i 12. vojvođanske brigade. Sredinom novembra, po odluci Vrhovnog štaba NOV i POJ, preimenovana je u 51. udarnu diviziju NOVJ.

²²⁸ Kamenicu je zauzela 7. vojvođanska brigada poslije šestočasovne borbe, kojom prilikom je zarobljeno 59 neprijateljskih vojnika.

²²⁹ Više o pokretu 5. udarne divizije vid. u nap. 201.

²³⁰ Rumu je branila Borbeni grupa »Cimerman« (dva ojačana puka: Grenadirski puk »Tvrđava Beograd« i 5. SS policijski puk) njemačke Divizije »Bether«. Rumu su poslije dvodnevnih i veoma oštih borbi u četvrtom jurišu oslobodile 27. oktobra jedinice 16. udarne divizije 12. udarnog korpusa NOVJ.

²³¹ Maršal Tolbuhin, komandant 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, izvijestio je 23. oktobra 1944. maršala Tita da će Ruma biti bombardovana 24. oktobra.

²³² Više o dolasku generala Koče Popovića u Vršac, gdje se nalazio Tito, vid. u nap. 207.

²³³ Maršal Tito je sa svojom najbližom pratnjom prešao u Beograd 25. oktobra 1944, što se može zaključiti iz depeše general-lajtnanta Sretena Žujovića, koji je 22. oktobra 1944. obavijestio Tita da je u Beograd stigao iz Pančeva poslije 6 časova vožnje, da se privremeno zadržao u Rumunskoj ulici br. 23 (sada Užičkoj) i da je poželjno da se sačeka s dolaskom u Beograd pošto još nema svjetla i vode, što će se regulisati tek za tri dana.

Zatim je sovjetski general Šadrin, koji je bio odgovoran za Titovo prebacivanje brodom od Pančeva do Beograda, obavijestio 24. oktobra Koču Popovića, komandanta Glavnog štaba NOV i PO Srbije, da Tito stiže u Beograd »sutra«, tj. 25. oktobra 1944. Koča Popović je napustio Vršac (gdje se nalazio na referisanju) 23. oktobra i sa sobom je ponio i plan dolaska maršala Tita.

Tito je inače trebalo da dođe u Beograd 23. oktobra, ali je datum dolaska odložen dijelom zbog situacije u Beogradu o kojoj ga je obavijestio Žujović, a dijelom i zbog toga što je 23. oktobra prilikom prebacivanja iz Pančeva u Beograd poginuo Ivan Milutinović, kada je motorna skela na kojoj se nalazio naišla na minu.

²³⁴ Titel je oslobodio 22. oktobra 1944. Peti bataljon 12. vojvođanske brigade.

²³⁵ Novosadski NOP odred oslobodio je 23/24. oktobra Novi Sad, koji su branile slabije mađarske fašističke snage.

²³⁶ Detaljnije o prebacivanju 5. udarne divizije na lijevu obalu Dunava od Pančeva prema ušću Tise govori se u nap. 201.

²³⁷ Misli se na britanski specijalno obučeni pješadijski odred za zaštitu tri engleske baterije (211. artiljerijskog divizion) koji se iskrcao za odbranu Dubrovnika. Međutim, Britanci su kasnije iskoristili ovo Titovo odobrenje, pa su umjesto komandosa jačine oko 500 vojnika, postepeno pojačavali ovaj odred, tako da je njegovo brojno stanje bilo veće od dozvoljenog, zbog čega su nastale odgovarajuće teškoće u odnosima i intervencije Vrhovnog štaba NOV i POJ, dok taj odred nije povučen u Italiju u januaru 1945.

²³⁸ Velebit je tada bio šef Vojne misije NOVJ u Londonu.

²³⁹ Misli se na ukazivanje pomoći u naoružanju i drugim potrebama za NOVJ od strane Saveznika.

²⁴⁰ Ovo je Titov odgovor na depešu Štaba Baze NOVJ u Bariju od 20. oktobra 1944. u vezi s upućivanjem tri brdske baterije koje su formirane u Monopoliju (u Italiji) za potrebe NOVJ.

²⁴¹ Ovo je drugo Titovo naređenje od 24. oktobra 1944. za prebacivanje dijela 1. tenkovske brigade NOVJ u Dubrovnik. Potpunije o tome govori se u nap. 56.

²⁴² Načelnik Artiljerijskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ bio je tada pukovnik Branko Obradović.

²⁴³ Pregledi su dostavljeni svim potčinjenim štabovima uz propratni akt Artiljerijskog odjeljenja VŠ NOV i POJ od 25. oktobra 1944, u kome su iznijeta opšta načela o organizaciji i formaciji artiljerije NOVJ.

²⁴⁴ Misli se na prostor između rijeka Save i Dunava, tj. na sremski front. Na tom frontu 25. oktobra 1944. nalazio se u napadu 12. udarni korpus NOVJ s 11, 16. i 36. divizijom i Sremskom operativnom zonom (u pozadini fronta), dok je 6. proleterska udarna divizija »Nikola Tesla« 1. proleterskog korpusa (koja mu je potčinjena 23. oktobra) uvedena u borbu tek 29/30. oktobra kod Velikih Radinaca. Dvanaesti korpus NOVJ se tada nalazio pod komandom Štaba 1. armijske grupe NOVJ, koji je istovremeno bio i Štab 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ. Krajem mjeseca na front je upućena i 21. udarna divizija 1. proleterskog korpusa, koja je takođe stavljena pod komandu 12. korpusa, koji je od nje, 6. proleterske i 36. udarne divizije obrazovao Operativnu grupu.

²⁴⁵ Vrhovni štab NOV i POJ u to vrijeme nije imao tačan uvid u neprijateljske snage u Sremu, kao i u fortifikacijsko uređenje sremske utvrđene zone, kako su njemačke komande nazivale ratište u Sremu. Njemačke jedinice su još septembra 1944. počele da utvrđuju Srem i vremenom su izgradile sedam veoma jakih odbrambenih položaja, od kojih su četiri položaja bili izgrađeni kao neprekidna linija rovova od Save do Dunava. Te odbrambene položaje njemačke komande su šifrovano nazivale (od istoka prema zapadu) braon, zelenom, žutom, crnom, crvenom, nibelunškom i ponovo zelenom linijom. Prvi položaji su bili izgrađeni po sistemu utvrđenih otpornih tačaka na liniji selo Dobrinici — selo Putinci — selo Šatrinci — selo Krušedol (braon linija), Ruma je bilo glavno neprijateljsko uporište na zelenoj, dok je Sremska Mitrovica to bila na žutoj liniji. Ilok je to bio na petoj odbrambenoj odnosno crvenoj liniji, pa je zauzet tek u decembarskoj ofanzivi 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ i 68. streljačkog korpusa Crvene armije. Posljednji njemački odbrambeni položaji (zeleni linija) u Sremu protezali su se istočno od linije Županja—Vinkovci—Vukovar i oni su probijeni tek u proljetnoj ofanzivi 1. armije JA, tj. 12. aprila 1945.

²⁴⁶ Peta udarna divizija nije angažovana za oslobođenje Šapca, već je raspoređena u Beogradu i okolini, gdje su do decembra 1944. izvršene njena reorganizacija, popuna i preoružanje. Na desnoj obali Save od Obrenovca prema ušću Drine djelovala je 28. udarna divizija, koja je ušla u Šabac 26. oktobra 1944, iz koga su se njemačke jedinice prethodno povukle u Srem poslije prihvatanja razbijenih dijelova Korpusne grupe »Fon Štetter«.

²⁴⁷ General-lajtnant Koča Popović je u to vrijeme bio komandant Glavnog štaba NOV i PO Srbije, čije su jedinice vodile borbe s Grupom armija »E« na Kosovu i u dolini Zapadne Morave. Prema Drini je tada upućena 28. udarna divizija, dok je u sjeveroistočnoj Bosni djelovao 3. udarni korpus NOVJ.

²⁴⁸ Ovo mišljenje je iznio vrhovni komandant NOV i POJ maršal Tito poslije informacije koju mu je dostavio maršal Tolbuhin 25. oktobra 1944. u 3 časa ujutro. Tolbuhin je tada depešom obavijestio Tita da jedan sovjetski korpus do 29. oktobra 1944. prelazi u odbranu na liniji Novi Sad (isključno) — Vrdnik — Prnjavor — Ruma — Jarak i dalje na istok lijevom obalom Save do Obrenovca, a odatle na Lazarevac do Arandelovca (isključno), pa je tom prilikom zamolio maršala Tita da ga obavijesti o daljim zadacima 1. proleterskog i 12. udarnog korpusa NOVJ. U vezi s Titovim predlogom o rasporedu sovjetskog 64. i 68. streljačkog korpusa, Tolbuhin je odgovorio da ne može postupiti pošto nema naređenje svoje Vrhovne komande.

²⁴⁹ Pet artiljerijskih pukova Crvene armije ostalo je na sremskom frontu sve do decembra 1944, kada su ušli u sastav sovjetskog 68. streljačkog korpusa radi učešća u decembarskoj ofanzivi jedinica NOVJ i Crvene armije u Sremu.

²⁵⁰ Na ovaj Titov zahtjev Tolbuhin je odgovorio istog dana, 25. oktobra, u 11,10 časova izvještavajući ga da će za podršku jedinica 1. proleterskog i 12. udarnog korpusa biti angažovano pet sovjetskih artiljerijskih pukova, od kojih je jedan bio puk gardijskih minobacača (»kačuša«).

²⁵¹ Postupajući po ovom Titovom naređenju, Glavni štab NOV i PO Hrvatske naredio je 25. oktobra 1944. Štabu 6. udarnog korpusa NOVJ da ruši komunikaciju Osijek — Zagreb.

²⁵² U vrijeme kada je Tito izdao ovo naređenje jedinice 12. udarnog korpusa NOVJ oslobodile su istočni Srem i produžile s dejstvima na zapad. Prvi veći zadatak je bilo oslobođenje Rume 27. oktobra 1944.

²⁵³ Potpunije o iskrcavanju komandosa za zaštitu artiljerije govori se u nap. 237.

²⁵⁴ Zenicu je neprijatelj pretvorio u veoma jako uporište zbog njenog saobraćajnog i privrednog značaja. Do napada jedinica 5. udarnog korpusa na ovo mjesto tada nije ni došlo, a za rušenje komunikacija angažovane su 4, 10. i Srednjobosanska divizija.

²⁵⁵ Misli se na dejstva Primorske operativne grupe prema Boki i 29. udarne divizije 2. udarnog korpusa NOVJ na širem području Mostara. Tako su jedinice Primorske operativne grupe u svome napredovanju prema Boki oslobodile 21. oktobra Grahovo, 23. oktobra selo Dragaj, a 24. oktobra niz mjesta u Boki, među kojima Bijelu, Baošić, Đenoviće, Kumbor i Kamenare.

²⁵⁶ U vrijeme kada je vrhovni komandant NOV i POJ izdao ovo naređenje, 3. i 12. dalmatinska brigada već su dejstvovale na prostoru Omiš — Baška Voda u sadejstvu s dijelovima 1. tenkovske brigade (3. tenkovski i 4. inženjerski bataljon i pola 2. tenkovskog bataljona), ali je njihovo napredovanje prema Splitu zaustavljeno usljed jakog neprijateljevog otpora.

²⁵⁷ Misli se na 1. i 11. dalmatinsku brigadu i jednu polovinu 1. tenkovske brigade (1. tenkovski i jedna polovina 2. tenkovskog bataljona). Ove dvije brigade prebačene su s Visa, Brača, Hvara i Korčule na Pelješac 10/11. oktobra 1944, odakle su otpočele s napadom u pravcu Stona sadejstvujući 29. diviziji 2. udarnog korpusa NOVJ u borbama za oslobođenje Dubrovnika.

²⁵⁸ Beograd je oslobođen 20. oktobra 1944. Potpunije o jedinicama NOVJ i Crvene armije koje su učestvovala u njegovom oslobođenju govori se u nap. 153.

²⁵⁹ Nacistička Njemačka je sa svojim saveznicima napala Sovjetski Savez 22. juna 1941.

²⁶⁰ U jesen 1941. oslobođeni su cijela zapadna Srbija, Šumadija i dio Pomoravlja (osim nekih većih mjesta). Ta oslobođena kompaktna teritorija u narodu je poznata kao Užička Republika. Tada je na tom prostoru dejstvovalo 12 partizanskih odreda s oko 15 000 boraca.

²⁶¹ Misli se na prvu neprijateljsku ofanzivu koja je preduzeta krajem septembra 1941. na oslobođenu teritoriju u Srbiji.

²⁶² Misli se na bataljone iz sastava Kragujevačkog, Šumadijskog i Kraljevačkog NOP odreda i na Beogradski bataljon Posavskog NOP odreda, koji su ušli u sastav 1. proleterske brigade, i na 1. i 4. bataljon Užičkog, 2. bataljon Čačanskog i 3. bataljon 2. Šumadijskog NOP odreda od kojih je 1. marta 1942. u Čajniču formirama 2. proleterska udarna brigada NOVJ.

²⁶³ Odnosi se na 1, 2, 3, 4. i 5. proletersku brigadu, koje su 24. juna 1942, po zapovjesti vrhovnog komandanta NOP i DV Jugoslavije, krenule sa Zelengore u pohod prema Bosanskoj krajini kao Grupa proleterskih udarnih brigada Vrhovnog štaba NOP i DVJ. Tada je ta grupa prešla u nastupanje u dvije kolone: desnom (2. proleterska i 4. proleterska crnogorska brigada) opštim pravcem Kalinovik — planina

Treskavica — Kreševo — Gornji i Donji Vakuf — Kupres, i lijevom (1. proleterska i 3. proleterska sandžačka brigada) opštim pravcem Kalinovik — planina Treskavica — planina Bjelašnica — Prozor — Livno — planina Cincar, sa zadatkom da na svojim pravcima ruše komunikacije i oslobađaju naselja.

Peta proleterska (crnogorska) brigada i Hercegovački NOP odred imali su zadatak da obezbijede bolnicu i zbjege na Zelengori, a u slučaju da se ne mogu zadržati na tom prostoru, te jedinice su dobile zadatak da se probiju prema zapadnoj Bosni u sastav Grupe proleterskih udarnih brigada, što je malo kasnije i učinjeno.

²⁶⁴ Postupajući po ovom Titovom naređenju, Glavni štab NOV i PO Srbije svojom depešom od 28. oktobra 1944. izvijestio je Vrhovni štab da ubrzava pokret 23. divizije prema Kraljevu. Međutim, zbog razvoja situacije, 23. divizija je orijentisana prema Čačku.

²⁶⁵ Odnosi se na 223. streljačku diviziju (komandant pukovnik A. G. Sagitov) sovjetskog 68. korpusa. Ona je 4. novembra 1944. stigla u rejon Kraljeva da bi se priključila dejstvima 2. proleterske divizije, koja se već nalazila na tome sektoru.

²⁶⁶ Druga proleterska divizija je vodila borbe s neprijateljem u rejonu Kraljeva već krajem oktobra 1944, ali su njene snage bile nedovoljne za zauzimanje ovog mjesta jer je neprijatelj jakim snagama čvrsto držao u svojim rukama Kraljevo, Čačak i Užice obezbjeđujući izvlačenje dijela snaga Grupe armija »E« dolinom Zapadne Morave, pa su borbe na tome prostoru trajale skoro sve do kraja godine. Kraljevo je oslobođeno 29. novembra, Čačak 2/3. decembra, a Užice 16. decembra 1944.

²⁶⁷ Misli se na Štab 3. ukrajinskog fronta Crvene armije.

²⁶⁸ Toga dana se maršal Tito nalazio u Vršcu, odakle se u večernjim satima automobilom prebacio u rejon Pančeva, a odatle sovjetskim monitorom Dunavske ratne flote u Beograd.

²⁶⁹ Prvi kontakti između maršala Tita i dr Ivana Šubašića u vezi s formiranjem jedinstvene jugoslovenske vlade otpočeli su 21. oktobra 1944. u Vršcu, gdje je Šubašić, na Titov poziv od 9. oktobra 1944, došao iz Londona.

²⁷⁰ Razgovori su završeni 1. novembra 1944. u Beogradu potpisivanjem Beogradskog sporazuma Tito — Šubašić (vid. str. 162).

²⁷¹ Ovim naređenjem upućenim Vrhovnom štabu NOV i POJ, koji se još nalazio u Arandelovcu, maršal Tito je još jednom potvrdio svoju odluku od 5. oktobra 1944. o imenovanju Borisa Kidriča za političkog komesara Glavnog štaba NOV i PO Slovenije.

²⁷² Pukovnik Pero Popivoda nalazio se na dužnosti komandanta 7. udarnog korpusa, ali je svojim krajnje nemoralnim životom potpuno izgubio svaki autoritet, pa je Edvard Kardelj, koji se po zadatku maršala Tita nalazio u septembru 1944. u Sloveniji, predložio 30. septembra 1944. da se smijeni s položaja, liši čina i stavi pod sud. Isto je predložio i Glavni štab Slovenije svojom depešom od 5. oktobra 1944. Pošto se Tito u to vrijeme nalazio u Krajovi (u Rumuniji), Vrhovni štab je opozvao s dužnosti pukovnika Pera Popivodu, ali kao što se vidi, vrhovni komandant je tu mjeru pooštrio stavljanjem pod sud. Popivoda je potom postavljen na nižu dužnost: određen je za komandanta 22. srpske divizije, da bi se poslije rata, 1948. godine, izjasnio za Informbiro i kasnije emigrirao.

²⁷³ Postupajući po ovom Titovom naređenju, Glavni štab NOV i PO Make-donije izvijestio je 29. oktobra 1944. da se aerodrom nalazi u Berovu.

²⁷⁴ Sjenicu su prethodno oslobodile 14/15. oktobra 1944. Sedma crnogorska brigada i dijelovi 37. udarne divizije. Ali kada je u drugoj polovini oktobra njemačka Borbena grupa »Šoerlen« izvršila prodor u Sandžak, njene jedinice su to mjesto ponovo zauzele 24. oktobra 1944.

²⁷⁵ Misli se na podizanje pontonskog mosta u Višegradu, pošto su stari most porušile jedinice 37. sandžačke udarne divizije NOVJ, pa je prelazak preko nabujale Drine za njemačke trupe bio otežan. Zbog toga su njemačke jedinice preduzele mjere

za podizanje pontonskog mosta do popravke porušenog mosta kako bi se omogućilo povlačenje dijela snaga Grupe armija »E« k Sarajevu.

²⁷⁶ Postupajući po ovom naređenju vrhovnog komandanta, Štab 2. udarnog korpusa NOVJ (komandant general-major Radovan Vukanović, politički komesar Radoje Dakić) izdao je potrebna naređenja Štabu 37. udarne divizije, pa je tako most na rijeci Limu, prije ulaska jedinica njemačke Borbene grupe »Šoerlen« u Prijepolje, bio porušen. Međutim, neprijatelj je taj most popravio do 8. novembra, kada je Borbena grupa »Šoerlen« nastavila prodiranje kroz Sandžak prema Višegradu.

²⁷⁷ Artiljerija nije mogla da bude upućena u Sandžak zbog slabog stanja saobraćajnih komunikacija i potrebe za dejstva protiv opkoljenog njemačkog 21. brdskog armijskog korpusa u Crnoj Gori.

²⁷⁸ Tu odluku Tito je donio da bi se usporilo povlačenje dijelova njemačke Grupe armija »E« dolinom rijeke Bosne, kao i njemačkih i kvislinških snaga na relaciji Mostar — Sarajevo.

²⁷⁹ Odluku o formiranju Štaba vazduhoplovstva NOVJ Tito je donio pošto je prethodno 16. oktobra 1944. potpisao u Beloj Crkvi sporazum s maršalom Tolbuhinom, komandantom 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, o ulasku Vazduhoplovne grupe »Vitruk« u sastav Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (vid. nap. 106). Pored ove grupe jačine dvije vazduhoplovne divizije u NOVJ su se nalazile još Eskadrila za vezu Vrhovnog štaba NOV i POJ, Eskadrila 5. udarnog korpusa NOVJ i 1. i 2. lovačka eskadrila u sastavu Balkanskih vazduhoplovnih snaga Velike Britanije (Balkan Air Force — BAF) pod komandom vicemaršala avijacije Vilijama Eliota.

²⁸⁰ Ovo je Titov odgovor na Čerčilovu poruku od 26. oktobra koju mu je uručio brigadir Ficroj Maklin, šef britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, 27. oktobra 1944. Poruka je glasila: »Najtoplije čestitke na velikom događaju, kada su snage našeg sovjetskog saveznika, zajedno s vašim snagama oslobodile Beograd. Oslobođenje Beograda donosi kraj nacističkom teroru u Jugoslaviji, koja je četiri godine strašno stradala. Kraj vaše borbe je blizu. Radujem se što će se u skorij budućnosti proglasiti definitivno oslobođenje Jugoslavije«. (»Slobodna reč«, 9. novembar 1944.) Sličnu poruku Čerčil je uputio i dr Ivanu Šubašiću, predsjedniku kraljevske jugoslovenske vlade.

²⁸¹ U to vrijeme u štabu Draže Mihailovića nalazila se jedino američka vojna misija na čelu s pukovnikom Robertom Mekdaulom, koja se upravo spremala da napusti četničku tzv. Vrhovnu komandu Jugoslovenske vojske u otadžbini, dok su Britanci sve svoje misije iz četničkih štabova povukli još u proljeće 1944. po Čerčilovoj odluci od decembra 1943.

²⁸² Ovakvo naređenje Tito je dostavio i Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, kao i svim neposredno potčinjenim štabovima zapadno od Drine. Ovu odluku Tito je donio pošto je u to vrijeme najveći dio Srbije i Vojvodine bio oslobođen, pa je želio da brigu oko ranjenika u potpunosti preduzmu sanitetski organi NOVJ. Međutim, s transportom ranjenika se kasnilo zbog pomanjkanja aviona, pa je Glavni štab Slovenije uputio 27. novembra 1944. Vrhovnom štabu depešu u kojoj je, pored ostalog, stajalo i ovo: »Stanje naših ranjenika je očajno. Na transport čeka 600 teških ranjenika. Molimo da se što prije uspostavi direktna avionska veza s Beogradom« (A-IZDG, f. 41/II). Slična depeša je upućena i 30. novembra, pri čemu je Vrhovni štab obaviješten da je potrebno 60 avionskih poleta »zbog slabog aerodroma«.

²⁸³ Ovo je Titov odgovor na depešu Glavnog štaba NOV i PO Slovenije od 30. oktobra 1944. da se pri Glavnom štabu Slovenije nalazi pomenuta grupa savezničkih oficira bez dozvole Vrhovnog štaba za dalji rad.

²⁸⁴ Po upućivanju u Dubrovnik, ti divizionii su ušli u sastav Artiljerijske grupe 2. udarnog korpusa NOVJ.

²⁸⁵ Ovu odluku Tito je donio poslije pogibije general-majora Vladimira Vlada Četkovića, komandanta 8. udarnog korpusa. Postavljanjem general-majora Petra Drapšina na ovu dužnost (na kojoj je ostao sve do rasformiranja Štaba 8. korpusa

NOVJ 2. marta 1945, kada je formirana 4. armija JA i za čijeg je komandanta opet određen Drapšin), maršal Tito nije usvojio predlog Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 22. oktobra 1944. da se na upražnjeno mjesto komandanta 8. udarnog korpusa postavi njegov načelnik štaba pukovnik Milan Kuprešanin.

²⁸⁶ Misli se na 1. tenkovsku brigadu NOVJ. Više o njenim dijelovima u sastavu 29. udarne divizije vid. u nap. 56.

²⁸⁷ Odgovor maršala Tita na depešu Štaba 8. korpusa NOVJ od 29. oktobra 1944. o neutvrđenom iskrcavanju Saveznika na sektoru Vodica, 30 km zapadno od Šibenika radi spajanja s četnicima. Međutim, ovaj izvještaj Štab 8. korpusa NOVJ dostavio je i s jednom ogradom pretpostavljajući da je tu akciju izvršio *njemački trup*, preobučen u engleske uniforme, što je najvjerovatnije bilo tačno. Zato je bilo naređeno štabu 19. udarne divizije da energično djeluje bez obzira na to o kome se radi na tom prostoru.

Njemački trupovi su bile specijalno obučavane grupe jačine oko 30 ljudi za izvršenje diverzantskih i terorističkih akcija na slobodnoj partizanskoj teritoriji radi napada na štabove, organe narodne vlasti itd. Regrutovani su iz redova Nijemaca, ustaša, domobrana, pa i četnika (u Dalmaciji). Prva škola za obuku trupova osnovana je u Trapistima kod Banjaluke. Oblačili su se u partizanska ili saveznička odijela i bili su naoružani isto kao i pripadnici NOVJ (odnosno Saveznici), a nazivani su po imenima njihovih starješina. Uglavnom su djelovali na teritoriji tzv. Nezavisne Države Hrvatske.

²⁸⁸ Ovo Titovo rješenje uslijedilo je na depešu Moše Pijade od 29. oktobra 1944. kojom je Tito obaviješten da Pijade kreće 30. oktobra iz Moskve za Krajuvu, gdje ga treba prihvatiti. Za Beograd je Moša otputovao 31. oktobra, ali nije odmah stigao zbog lošeg vremena, pa je Tito tražio objašnjenje od Vojne misije NOVJ u Moskvi.

²⁸⁹ Više o odlasku dr Zlatana Sremeca, povjerenika za narodno zdravlje NKOJ-a, u Moskvu vid. u tomu 23, nap. 318.

²⁹⁰ U Moskvi je i dalje ostao kao ambasador Stanoje Simić.

²⁹¹ Postupajući po ovom Titovom naređenju, Glavni štab Hrvatske dostavio je 1. novembra 1944. Vrhovnom štabu opširniji izvještaj (depešom), u kome je objasnio neaktivnost nekih jedinica i mjere koje je preduzeo da se njihova dejstva dovedu u sklad s ovim naređenjem vrhovnog komandanta.

²⁹² Postupajući po ovom Titovom naređenju, Štab 8. korpusa dostavio je 4. novembra 1944. vrhovnom komandantu opširan izvještaj, u kome je rečeno da je general Četković letio na ostrvo Vis avionom tipa »Fieseler 167«, da je avion njemačke izrade, dvokrilac s putnom brzinom od 250 km i s 2 mitraljeza 7,9 mm (taj avion je zbog male brzine i velike pokretljivosti nazivan i »rodom«), da je imao sve propisane jugoslovenske oznake koje su se mogle vidjeti na velikoj daljini, da su o njegovom letu obaviješteni svi saveznički avioni koji su toga dana letjeli nad Jugoslavijom, da je avion iz Eskadrile Vrhovnog štaba na Visu, da je poletio s aerodroma u Tičevu 21. oktobra 1944, da je oboren u blizini Vrdova na planini Dinari od jednog iz grupe od 4 saveznička lovca tipa »mustang«, da se zapalio i da je poginuo samo general Četković, dok je posada aviona preživjela i da je ranjeni pilot Pezelj uspio da spusti avion, koji je nakon slijetanja izgorio.

²⁹³ Dvadeset četvrti NO divizija djelovala je na pravcu Kuršumlja — Vučitrn po naređenju Glavnog štaba NOV i PO Srbije od 5. oktobra 1944. u sadejstvu s 2. bugarskom armijom. Divizija se borila na veoma teškom i neprohodnom terenu na planini Kopaoniku, istočno od prevoja Prepolac, preko koga su napadale bugarske jedinice. U oštrim borbama od 23. do 27. oktobra 1944. divizija je zauzela niz naselja, ali se potom, zbog neuspjeha bugarskih jedinica u napadu na Prepolac, morala povući 29/30. oktobra na lijevu obalu rijeke Laba.

U šestodnevnom borbama 24. divizija imala je 116 poginulih, 180 ranjenih 93 nestala borca i rukovodioca od 3054 boraca i rukovodilaca koliko je tada bilo

u diviziji, što znači da su njeni gubici iznosili oko 13% cjelokupnog boračkog sastava. Pored toga, jedinice su na tom prostoru gladovale, jer su naišle na potpuno prazna sela, pa borci po nekoliko dana nisu imali ni hljeba.

²⁹⁴ Ovaj sporazum Tito i Šubašić postigli su poslije desetodnevnih pregovora (s manjim prekidom) koji su vođeni u Vršku od 21. do 25. oktobra i u oslobođenom Beogradu. Sporazum je značio dalju konkretizaciju Viškog sporazuma od 16. juna 1944. i korak bliže k formiranju jedinstvene vlade u zemlji koju bi priznali svi Saveznici (vlada je obrazovana 7. marta 1945).

²⁹⁵ Sporazum je potpisan 1. novembra 1944. u Beogradu, ali su razgovori produženi s kraćim prekidima do 7. decembra 1944, kada je kao aneks Beogradskom sporazumu potpisan i zajednički dogovor o održavanju izbora za Ustavotvornu skupštinu (vid. str. 162 i 163 i tom 25).

²⁹⁶ Postupajući po ovom Titovom naređenju, Glavni štab NOV i PO Hrvatske odmah je izdao potrebna naređenja potčinjenim štabovima za dostavljanje obavještajnih podataka, o čemu je potom dostavio jedan opširan izvještaj Vrhovnom štabu NOV i POJ o rasporedu neprijatelja na operativnom području Glavnog štaba.

²⁹⁷ Ovo naređenje Tito je uputio Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske za formiranje Gardijske brigade Vrhovnog štaba NOV i POJ. Slična naređenja su upućena i drugim glavnim štabovima i neposredno potčinjenim štabovima korpusa. Posebna naredba za formiranje Gardijske brigade ne postoji, te se kao datum njenog formiranja uzima 1. novembar 1944. Tog dana upućene su prve depeše kojima je traženo ljudstvo za formiranje ove jedinice, čiji je zadatak bio obezbjeđenje Vrhovnog štaba NOV i POJ, ali su te depeše stizale u naznačene štabove sa zakašnjenjem od jednog dana, kao što je slučaj i s ovom depešom upućenom Glavnom štabu Hrvatske.

²⁹⁸ Postupajući po ovom naređenju maršala Tita, Glavni štab NOV i PO Srbije dostavio je opširan izvještaj 21. novembra 1944. Vrhovnom štabu o organizaciji vojnih vlasti u Srbiji, formiranju vojnih oblasti, komandi područja i komandi mjesta. Iz izvještaja se vidi da je Vojna oblast 13. korpusa imala 6 komandi područja s 32 komande mjesta, da je Vojna oblast 14. korpusa imala 3 vojna područja sa 17 komandi mjesta, da je Vojna oblast centralne Srbije imala 4 vojna područja sa 27 komandi mjesta, da je Vojna oblast zapadne Srbije imala 3 vojna područja s 20 komandi mjesta i da je Vojna oblast Kosova i Metohije imala 6 komandi područja s 19 komandi mjesta.

²⁹⁹ Glavni štab NOV i PO Srbije je postupio po ovom Titovom naređenju izdajući potrebne instrukcije za uništenje zaostalih četničkih grupa poslije povlačenja glavnine četničkih snaga iz Srbije preko Sandžaka k jugoistočnoj Bosni.

³⁰⁰ Ova Titova odluka uslijedila je na pitanje Glavnog štaba NOV i PO Makedonije od 3. novembra 1944. o odobrenju odlaska britanske vojne misije kapetana Rajnera. Zapravo, to pitanje je postavio Štab Baze NOVJ u Bariju preko majora Dikinsona, šefa Samostalne američke vojne misije pri Glavnom štabu Makedonije, pošto je prestao prijem materijala od Saveznika do tada upućivan jedinicama NOVJ u Makedoniji. S ovim predlogom saglasio se i Glavni štab Makedonije.

³⁰¹ Ovo je Titov odgovor na depešu Glavnog štaba NOV i PO Makedonije od 3. novembra 1944. kojom je obaviješten da je engleska vojna misija pri Glavnom štabu Makedonije zatražila odobrenje da 300 vojnika (koji su nastupali dolinom rijeke Škumbe k Ohridskom jezeru) pređe granicu i izvrši pokret k selu Mali Vljaj.

³⁰² Misli se na povlačenje posljednjih jedinica njemačke Grupe armija »E« iz Grčke preko Makedonije ka Kosovu i Metohiji i dalje preko Sandžaka ili dolinom Zapadne Morave k Drini.

³⁰³ Na Kosovu, od Uroševca do Kosovske Mitrovice, i dalje, dolinom Ibra do Ušća, nalazila se Korpusna grupa »Šolc« jačine oko 3 divizije. U njenom sastavu su se nalazile borbene grupe »Langer«, »Bredov« i »Šuster-Voldan« koje su sa osloncem na Žegovac, Koznicu i Kopaonik obezbjeđivale povlačenje njemačkih jedinica dolinama rijeka Nerodimke, Sitnice i Ibra koje su tada bile ugrožene od 13. udarnog

korpusa NOVJ (3 divizije) i 2. bugarske armije (2 pešadijske i 1 konjička divizija i 1 tenkovska brigada) jačine preko 30 000 vojnika. U Starom Trgu, kod Kosovske Mitrovice u to vrijeme se nalazilo i komandno mjesto Grupe armija »E«.

³⁰⁴ Misli se na 11. vazduhoplovnu i 22. pešadijsku diviziju 22. brdskog armijskog korpusa koje su se nalazile u sjevernom dijelu Makedonije i prema Uroševcu kao zaštitnica Grupe armija »E«.

³⁰⁵ Poslije oslobođenja Strumice od strane jedinica 51. udarne divizije 5. novembra 1944, Glavni štab NOV i PO Makedonije, postupajući po ovom Titovom naređenju, izdao je instrukcije Bregalničko-strumičkom korpusu da svoje jedinice uputi u Valandovo, Dojran i Đevdeliju, da one zaposjednu granicu prema Grčkoj i ne dozvole prelazak stranim (pa ni savezničkim) trupama preko granice bez odgovarajućeg odobrenja.

³⁰⁶ Đevdeliju i Dojran oslobodile su 7. novembra 1944. jedinice Bregalničko-strumičkog korpusa, a Bitolj 4. novembra 1944. trupe 49. divizije 15. udarnog korpusa NOVJ.

³⁰⁷ Misli se na artiljerijske jedinice formirane u Gravini i Monopoliju (u Italiji).

³⁰⁸ Ovo je Titov odgovor na traženje Vojne misije NOVJ u Moskvi da se pošalju spiskovi i karakteristike za avijatičare koji su upućeni u SSSR na školovanje.

³⁰⁹ Na ovaj Titov zahtjev odgovorio je Velimir Terzić, šef Vojne misije NOVJ u Moskvi opširnijom depešom od 4. novembra 1944. u kojoj je rečeno da će se obuka u 2. tenkovskoj brigadi završiti do 19. novembra 1944, da će tada dobiti tenkove i da će se brigada što prije uputiti u zemlju. Međutim, 2. tenkovska brigada nije po završenoj obuci i formiranju upućena u Jugoslaviju, već je u zemlju stigla tek u proljeće 1945, kada je učestvovala u probujskom sremu fronta 12. aprila 1945. u sastavu 1. armije JA.

³¹⁰ Riječ je o Terzićevoj supruzi Danici i najstarijem sinu Iliji.

³¹¹ Na ovo Titovo naređenje Terzić je odgovorio 5. novembra 1944. da će Lazu Stefanovića uputiti prvom prilikom; za Đuru Salaja je predložio da se zadrži u Moskvi dok se ne rasformira Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« pošto je bio neophodan.

³¹² Terzić je 5. novembra 1944. obavijestio maršala Tita da se Moša Pijade »nalazi negdje na putu za Beograd« i da »zbog rđavog vremena nije mogao ranije stići tamo«.

³¹³ Misli se na 7. novembar 1917, kada je počela oktobarska revolucija jurišem proleterijata na Zimski dvorac u Petrogradu (sada Lenjingradu).

³¹⁴ U to vrijeme je bila oslobođena cijela Srbija osim doline Zapadne Morave od Kraljeva prema Čacku i doline Đetinje s Užicom i dijela zapadnog Sandžaka.

³¹⁵ Vojvodina je bila cijela oslobođena, osim Baranje, za čije su oslobođenje vršile posljednje pripreme jedinice sovjetske 57. armije i 12. udarnog korpusa NOVJ (51. udarna divizija).

³¹⁶ Beograd je oslobođen 20. oktobra 1944. Potpunije o tome govori se u nap. 153.

³¹⁷ Ovo naređenje upućeno je cirkularnom vezom svim štabovima neposredno potčinjenim Vrhovnom štabu NOV i POJ. Redakcija objavljuje naređenje koje je upućeno Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske.

³¹⁸ Ivan Milutinović, član Vrhovnog štaba NOV i POJ i Politbiroa CK KPJ, poginuo je 23. oktobra 1944, kada je skela s kojom se po odlasku iz Vršca prebacivao Dunavom od Pančeva za Beograd naišla na minu.

³¹⁹ Ovo naređenje vrhovnog komandanta NOV i POJ uslijedilo je zbog pogibije general-majora Vladimira Vlada Četkovića, komandanta 8. korpusa NOVJ, koji je izgubio život prilikom napada savezničkih lovaca na njegov avion kojim se prebacivao s aerodroma Tičevo na Vis (vid. nap. 292).

³²⁰ Misli se na izvještaj o dejstvima jedinica NOVJ od 30. oktobra do 5. novembra 1944.

³²¹ Riječ je o inž. Ferdinandu Šnajderu, članu KP Austrije od 1929, koji je u avgustu 1944. prišao jedinicama NOVJ, a potom učestvovao kao borac NOVJ u borbama protiv okupatora u Makedoniji. Britanska vojna misija je kada je saznala za njegovo prelazanje u NOVJ zatražila od Glavnog štaba NOV i PO Makedonije da im ga preda navodeći da je to odobrio i Vrhovni štab, što nije bilo tačno. U vezi s tim Glavni štab NOV i PO Makedonije obavijestio je 3. novembra 1944. Vrhovni štab i zatražio odgovor, na što je Tito odgovorio ovom depešom.

³²² Ovo je Titov stav u vezi s izvještajem Glavnog štaba NOV i PO Makedonije od 30. oktobra 1944. kojim je Vrhovni štab obaviješten da britanska vojna misija pri Glavnom štabu NOV i PO Makedonije traži da joj se dostave podaci o eksploataciji rudnika na području Makedonije od okupacije aprila 1941. do 30. oktobra 1944. Britanci su se naročito interesovali za eksploataciju hroma, pa je u vezi s tim Glavni štab Makedonije zatražio objašnjenje.

³²³ Glavni štab NOV i PO Makedonije je tražio početkom oktobra 1944. od Vrhovnog štaba NOV i POJ da mu dodijeli brojeve za još dva korpusa, osim 15, čije je formiranje odobrio Vrhovni štab za vrijeme Titovog odsustvovanja iz zemlje. Pošto Glavni štab nije dobio brojeve, dva novoformirana korpusa nazvao je 1. i 2. makedonskim korpusom, a treći Bregalničko-strumičkim, na čemu mu je, kao što se vidi, Tito zamjerio. Ubrzo poslije ovoga Tito je pozvao komandanta i političkog komesara na referisanje u Beograd, gdje su dobili i odgovarajuće direktive za reorganizaciju jedinica Glavnog štaba Makedonije. Tako su 16. udarni korpus (bivši 1. makedonski korpus) i Bregalničko-strumički korpus rasformirani 6. decembra 1944, dok je 15. udarni korpus (bivši 2. makedonski korpus) reorganizovan i preformiran radi njegovog upućivanja početkom 1945. u istočni Srem.

³²⁴ Riječ je o zaostalom grupicama četnika Draže Mihailovića ili grupama koje su se prebacivale iz istočne Bosne preko Drine u zapadnu Srbiju. Te grupe su terorisale narod, ubijale pripadnike NOP-a (odbornike i druge aktiviste) i pokušavale da unesu u narod nepovjerenje i neizvjesnost. To su bile obično grupe jačine najviše oko 20—30 četnika, koje su krili njihovi jataci ili su se na terenu održavali skrivajući se od organa Ozne i jedinica Korpusa narodne odbrane Jugoslavije. Takvu jednu grupu vodio je sa sobom u jugozapadnoj Srbiji i bivši komandant 2. ravnogorskog četničkog korpusa kapetan Predrag Raković zvan »Frike«. Da ne bi pao u ruke organa Ozne, on je 20. decembra 1944. izvršio samoubistvo u selu Miokovcima kod Čačka. Tom prilikom Ozna je zaplijenila radio-stanicu sa šiframa za vezu s Dražom Mihailovićem.

³²⁵ Odnosi se na Vladimira, sina Spasenije Cane Babović iz braka s Ibrahimom Babovićem, geometrom iz Trebinja, prekaljenim revolucionarom i članom KPJ od 1926.

³²⁶ Odnosi se na dan koji je praznovao bugarski narod kao uspomenu na kulturne i prosvetne radnike i revolucionare iz bugarske prošlosti koji su svojim djelovanjem doprinosili buđenju nacionalne svijesti bugarskog naroda. Najpoznatiji od njih su bili: Paisip Hilendarski, Georgi Stojkov Rakovski, Petar Beron, Neofit Bozovevi, Petko Slavejkov i Najden Gerov.

³²⁷ Ovo je Titov odgovor na pozdravni telegram bugarskih studenata iz Sofije od 5. novembra 1944, koji glasi:

»Druže Maršale,

Bugarska akademska omladina prilikom prvog slobodnog proslavljanja bugarskog praznika Dana narodnih budilaca pozdravlja Vas i šalje najsrdačnije pozdrave Vama i narodima bratske Jugoslavije. Druže Maršale, tucite i uništavajte nemilosrdno našeg opšteg i slavenskog neprijatelja — krvavi hitlerizam, zakletog neprijatelja slobode čovečanstva i svetske kulture« (»Политика«, 6. novembar 1944).

³²⁸ Riječ je o Eskadrili za vezu Vrhovnog štaba NOV i POJ koja se polovinom oktobra 1944. sastojala od 8 aviona. Oni su s Visa poletjeli 8. novembra 1944. u pravcu Nikšić — Zemun (vid. nap. 135).

³²⁹ Misli se na direktivu koju je Tito izdao 3. oktobra 1944. o popunjavanju postojećih divizija do 10 000 boraca i zabrani formiranja novih divizija.

³³⁰ U srednjoj Bosni je već dejstvovala Srednjobosanska divizija od tri brigade (14, 18. i 19. srednjobosanske brigade). O tome je Štab 5. udarnog korpusa izvjestio 3. oktobra 1944. Vrhovni štab navodeći da je pomenuta divizija već postigla izvjesne rezultate. Tom prilikom je tražen i redni broj za diviziju, na što je vrhovni komandant odgovorio tek ovim naređenjem, dok je Vrhovni štab prečutao izvještaj 5. udarnog korpusa u vrijeme kada se Tito nalazio u Krajevi (u Rumuniji). Međutim, pošto su divizije 5. udarnog korpusa NOVJ imale u svome sastavu oko 6000 boraca sa stalnom tendencijom rasta, Srednjobosanska divizija je iz potreba u srednjoj Bosni, ostala i dalje u punom sastavu, pa je najzad Vrhovni štab dao pristanak da ta divizija ostane kao takva i 15. decembra 1944. joj dodijelio redni broj »53«; od tada se ona zvanično nazivala 53. udarna (srednjobosanska) divizija NOVJ.

³³¹ Tito je održao ovaj govor na Prvom zasijedanju Velike antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije održane u Beogradu od 9. do 12. novembra 1944. godine. Prisustvovalo je 885 delegata iz svih krajeva Srbije.

Pripreme za sazivanje skupštine počele su u drugoj polovini 1944. Datum njenog održavanja Tito je odlagao više puta smatrajući da ona treba da ima što reprezentativniji karakter. Zbog toga se čekalo oslobođenje Beograda i velikog dijela Srbije. Skupština je usvojila izvještaj o radu Glavnog narodnooslobodilačkog odbora Srbije obrazovanog još 17. novembra 1941. u Užicu i izvještaj o radu predstavnika Glavnog NOO Srbije na Drugom zasijedanju AVNOJ-a 29. novembra 1943. u Jajcu. Donijeta je odluka o konstituisanju Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije kao vrhovnog zakonodavnog i izvršnog organa državne vlasti demokratske i federalne Srbije. Skupštine je izabrala 277 poslanika i Predsjedništvo (od 40 članova) kao izvršni organ Skupštine. Za predsjednika Skupštine izabran je dr Siniša Stanković, a za sekretara Petar Stambolić. Sem toga, izabrana su i 82 predstavnika Srbije u Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije. Skupština je donijela odluku da se AVNOJ-u uputi predlog za dodjelu naziva narodnog heroja maršalu Jugoslavije Josipu Brozu Titu.

Isti poslanici (delegati) koji su učestvovali u radu Velike antifašističke skupštine nastavili su s radom i 13. novembra 1944, kada je održana Osnivačka skupština Jedinog narodnooslobodilačkog fronta Srbije. Konstituisanje JNOF-a Srbije je završeno izborom Plenuma od 81 člana i Izvršnog odbora od 33 člana na čelu s predsjednikom Stanojem Simićem, a sekretarom Blagojem Neškovićem, sekretarom PK KPJ za Srbiju.

³³² Ovom Titovom zahtjevu i pitanju prethodila je depeša Glavnog štaba NOV i PO Slovenije od 8. novembra 1944, u kojoj je stajalo i ovo: »Danas se desila strašna nesreća. Kod probanja efikasnosti bacača koje su prije dva dana bacili Englezi, eksplodirala je u cijevi mina i teško ranila komandanta general-lajtnanta Rozmana, general-majora Ambrožiča, pukovnika Žnidarčiča Franca i majora Malnariča. Dva borca su na mjestu mrtva. Lakše ranjen major Rok, pomoćnik načelnika štaba. General-lajtnant Rozman uskoro poslije operacije umro. Stanje ostalih je neizvjesno«. Dalje je navedeno da je formirana komisija, da se ne zna da li je uzrok nesreće nepravilno rukovanje ili sabotaza, da su dvije mine ispaljene i da su za to vrijeme svi bili u zaklonu, da je treća mina eksplodirala dok su se prisutni nalazili van zaklona i da je to u svakom slučaju bila lakomislenost. (A-VII, k. 26, reg. br. 2-19/5).

Dva dana kasnije (postupajući po ovom naređenju maršala Tita), Glavni štab Slovenije dostavio je 10. novembra 1944. Vrhovnom štabu detaljan izvještaj o stanju ostalih ranjenih starješina.

³³³ Glavni štab NOV i PO Slovenije predložio je 8. novembra da se za komandanta Glavnog štaba postavi general-major Dušan Kveder. Izgleda da se taj predlog miniošao s ovom Titovom odlukom, koja je donijeta poslije depeše Glavnog štaba NOV i PO Slovenije od 8. novembra o pogibiji general-lajtnanta Franca Rozmana Staneta, komandanta Glavnog štaba. Ambrožič je ostao na toj dužnosti samo nekoliko dana, pa je Tito prihvatio predlog o imenovanju Kvedera za komandanta.

³³⁴ Ovo je Titov odgovor na molbu Glavnog štaba NOV i PO Slovenije da mu se uputi potpukovnik Milan Lah na službu u Operativnom odjeljenju Glavnog štaba; do tada se nalazio na službi u Bazi NOVJ u Bariju. Lah je po dolasku postavljen za drugog pomoćnika načelnika Operativnog odjeljenja.

³³⁵ Istom depešom kojom je od strane Glavnog štaba Slovenije predložen 8. novembra 1944. za komandanta Dušan Kveder, predložen je i potpukovnik Mile Kilibarda za vršioca načelnika Glavnog štaba Slovenije. Međutim, iz istih razloga kao za Kvedera, Tito je donio takvo rješenje, pa je Kilibarda čim je ovo Titovo rješenje primljeno, postavljen za vršioca dužnosti načelnika štaba.

³³⁶ Ovo naređenje Tito je donio na predlog Glavnog štaba NOV i PO Slovenije od 5. novembra 1944, kojim je, na sugestiju Edvarda Kardelja i u saglasnosti sa Centralnim komitetom KP Austrije, predloženo da se formira jedan bataljon od dobrovoljaca, zarobljenika i dezertera iz njemačkog Vermahta austrijskog državljanstva, koji su dobrovoljno izrazili želju da stupe u bataljon i da se formirane bataljona prprati odgovarajućim publicitetom, za što se zalagao CK KP Austrije.

³³⁷ Ovo Titovo naređenje uslijedilo je najvjerovatnije poslije izvještaja Štaba 8. korpusa NOVJ o dolasku savezničke ekipe u rejon Zadra. Slično naređenje upućeno je i Štabu Mornarice NOVJ, pa je moguće da je o dolasku savezničke komisije i Štab Mornarice NOV obavijestio Vrhovni štab. Konačno regulisanje upotrebe aerodroma od strane Saveznika riješeno je sporazumom Tito — Maklin od 6. januara 1945 (vid. tom 25).

³³⁸ Misli se na glavni aerodrom u Zemuniku i na dva pomoćna aerodroma — Prkos i Nanos.

³³⁹ Kruševac su oslobodili 2. proleterska divizija (komandant potpukovnik Sredoje Urošević, politički komesar Milinko Đurović) i dijelovi sovjetskog 64. streljačkog korpusa (komandant general-major I. K. Kravcov) 57. armije 3. ukrajinskog fronta 14. oktobra 1944. Tom prilikom je zarobljeno oko 2700 neprijateljskih vojnika.

³⁴⁰ To mjesto su oslobodile 2. proleterska divizija i dijelovi sovjetske 52. streljačke divizije (komandant general-major L. M. Miljaev) 64. streljačkog korpusa 16. oktobra 1944.

³⁴¹ Poslije uspješnih dejstava 2. proleterske divizije NOVJ i sovjetske 52. streljačke divizije u dolini Zapadne Morave na pravcu Kruševac — Kraljevo, težište dejstva je prebačeno na odsjek Kraljevo — Čačak, gdje se uporno branio njemački 34. armijski korpus (pod komandom general-lajtnanta Fridriha Vilhelma Milera) štiteći povlačenje snaga Grupe armija »E« iz sjeverne Makedonije i s Kosova i iz Metohije. Zbog toga je 2. proleterska divizija NOVJ s 223. streljačkom divizijom 68. streljačkog korpusa Crvene armije angažovana, uz kasnije privlačenje i 25. udarne divizije NOVJ, u širem rejonu Kraljeva, pa je to mjesto oslobođeno 29. novembra 1944.

³⁴² Riječ je o Korpusnoj grupi »Fon Šterner«. Više o njoj vid. u nap. 170.

³⁴³ Ovo Titovo naređenje uslijedilo je na pitanje Štaba 2. udarnog korpusa NOVJ od 9. novembra 1944: »Motorizovani divizion i bataljon Tenkovske brigade nalaze se u Trebinju. Da li jedinice imaju neki konkretan zadatak od Vas i da li ih mi možemo upotrijebiti« (A-VII, k. 28, reg. br. 3-31/4).

³⁴⁴ Riječ je o jednom dijelu 1. tenkovske brigade NOVJ, koja je sadejstvovala 29. udarnoj diviziji u širem rejonu Dubrovnika. Opširnije o tome govori se u nap. 56.

³⁴⁵ Ovo je Titov odgovor na Terzićevo pitanje od 9. novembra 1944. da li da dođe na referisanje u Beograd. General Terzić je krenuo za Beograd najvjerovatnije 3. decembra 1944.

³⁴⁶ Tito je dostavio teme za Erenburga 18. novembra 1944. Potpunije o tome govori se u tomu 25.

³⁴⁷ Ovo je Titov odgovor na predlog Vojne misije NOVJ u Moskvi da se pukovnik Zdenko Ulepić zadrži u SSSR-u kao član Vojne misije za pitanja vazduhoplovstva. Međutim, Tito se, kao što se vidi, s ovim nije složio, pošto je Ulepić već njegovom naredbom od 29. oktobra 1944. o formiranju Štaba vazduhoplovstva NOVJ imenovan za načelnika Odjeljenja za nastavu.

³⁴⁸ Potpukovnik Vinko Švob se nalazio na dužnosti pomoćnika šefa Vojne misije NOVJ u Moskvi.

³⁴⁹ Pukovnik Mile Pavičić unapređen je u čin general-majora s rangom od 1. decembra 1944. Pavičić je došao u Beograd 14. novembra 1944.

³⁵⁰ Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« otpočela je sa emisijama u SSSR-u 11. novembra 1941.

³⁵¹ Rukovodioc Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« bio je Veljko Vlahović. Emisije ove radio-stanice su bile od velike pomoći za oslobodilačku borbu i revoluciju jugoslovenskih naroda i narodnosti jer je »Slobodna Jugoslavija« bila snažno glasilo preko kojega se širila istina u svijetu o narodnooslobodilačkoj borbi i zbivanjima u Jugoslaviji.

³⁵² Odnosi se na Georgi Dimitrova.

³⁵³ Nije se moglo utvrditi ko je sve predložen za odlikovanja. Najvjerovatnije je da su se predlozi odnosili na neke članove Sveslovenskog komiteta u Moskvi, kao i Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«. To se može zaključiti na osnovu odluke Prezidijuma AVNOJ-a od 23. decembra 1944. kojom su odlikovani general-lajtnat Aleksandar Semjonovič Gundurov, predsjednik Sveslovenskog komiteta u Moskvi, Ordenom partizanske zvijezde I reda, Đuro Salaj Ordenom narodnog oslobođenja, a Veljko Vlahović i Dragutin Đurđević ordenima Partizanske zvijezde I reda.

³⁵⁴ Ovu saglasnost Tito je dao na predlog Štaba 2. udarnog korpusa NOVJ i Zemaljskog odbora Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Crne Gore i Boke od 13. novembra 1944. da se za II kongres USAO-a Crne Gore i Boke dodijeli 7. omladinskoj crnogorskoj brigadi naziv »Budo Tomović« po imenu sekretara SKOJ-a za Crnu Goru i Boku, koji je 1942. poginuo kod Kolašina.

³⁵⁵ Ovu procjenu situacije i neprijateljevih namjera Tito je izvršio na osnovu izvještaja Štaba 2. udarnog korpusa NOVJ koji su dostavljeni od 11. do 14. novembra 1944.

Njemačka komanda Grupe armija »E« i komanda opkoljenog njemačkog 21. brdskog armijskog korpusa planirale su da se 21. korpus probije glavnim snagama pravcem Podgorica — Danilovgrad — Nikšić — Trebinje — Mostar, a s dijelom snaga preko Boke Kotorske, tj. preko Risna i uporišta Ledenice prema Mostaru. Za ostvarivanje tih namjera neprijatelj je formirao dvije veoma jake borbene grupe: Borbenu grupu »Podgorica« i Borbenu grupu »Kotor«.

Pokušaji njemačkog 21. brdskog armijskog korpusa da se probije pomenutim pravcima u drugoj polovini novembra i prvoj polovini decembra 1944 (s oko 27 000 vojnika) ostali su bez uspjeha usljed snažnog otpora jedinica 2. udarnog korpusa NOVJ. Tom prilikom jedinice 2. korpusa nanijele su vrlo teške gubitke njemačkim jedinicama i četnicima Pavla Đurišića, koji su se povlačili zajedno s njemačkim trupama. Zbog osujećenih namjera da se njemačke jedinice probiju u Hercegovinu, njemačke komande su odlučile da se proboj vrši na sjever pravcem Podgorica — Kolašin — Mojkovac — Bijelo Polje — Pljevlja — Prijepolje — Priboj — Višegrad, što im je i pošlo za rukom: 18. decembra 1944. izvršeno je spajanje njemačkih snaga koje su sa sjevera pošle u pomoć opkoljenim njemačkim jedinicama sjeverno od Podgorice. Deblokadu je izvršila njemačka elitna 22. pješadijska divizija, čiji su se prednji dijelovi spojili s čelnim jedinicama 21. korpusa kod Mojkovca.

³⁵⁶ U tim borbama protiv njemačkog 21. brdskog korpusa nije palo u ruke neprijatelju nijedno artiljerijsko oruđe, dok tenkovi, zbog teških terenskih uslova, u ovim borbama nisu ni korišćeni.

³⁵⁷ Cetinje je oslobođeno 13. novembra 1944. Vrhovni komandant NOV i POJ na predlog Štaba 2. udarnog korpusa NOVJ od 13. novembra 1944. pohvalio je jedinice Primorske operativne grupe (1. bokeljsku, 2. dalmatinsku, 6. i 10. crnogorsku brigadu).

³⁵⁸ Žalbe su najvjerovatnije potekle od šefova britanske i američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. U to vrijeme su postojale i objektivne teškoće, jer je Štab 2. udarnog korpusa NOVJ bio maksimalno angažovan u borbama protiv opkoljenog njemačkog 21. brdskog armijskog korpusa (komandant general-pešadije Ernst fon Lejzer), te vjerovatno nije mogao da pokloni punu pažnju prijemu materijala koji su Saveznici slali za potrebe NOVJ.

³⁵⁹ Vojna misija NOVJ u Moskvi je 10. novembra 1944. obavijestila Tita da su jugoslovenski avijatičari major Arsenije Boljević i kapetan Savo Poljanec bili do januara 1944. u njemačkom zarobljeničkom logoru Štruj. Odatle su pobjegli u Slovačku, gdje su se sa slovačkim partizanima borili protiv njemačkog okupatora. Po dolasku u Moskvu izrazili su želju da se bore u redovima Vazduhoplovstva NOVJ. Vojna misija je u skladu s ovim Titovim naređenjem obojicu avijatičara uputila u zemlju 15. novembra 1944. Major Boljević postavljen je za zamjenika komandanta 11. vazduhoplovne (lovačke) divizije NOVJ, a kapetan Poljanec određen je za komandanta 412. puka u istoj diviziji.

³⁶⁰ Misli se na stanje u Beogradu.

³⁶¹ Titovo obavještenje u vezi s depešom generala Terzića od 11. novembra 1944. da je Pavičić upućen 31. oktobra 1944. u Beograd zajedno s Mošom Pijade.

³⁶² Riječ je o Dimitru Vlahovu, starom revolucionaru, koji je još prije rata emigrirao u SSSR. Zbog svoje revolucionarne delatnosti Vlahov je u odsutnosti izabran 30. novembra 1943. na Drugom zasijedanju AVNOJ-a za jednog od pet potpredsjednika AVNOJ-a. Tito se 3. avgusta 1944. sporazumio sa sovjetskom vladom da se Vlahov uputi u zemlju, što je i učinjeno početkom novembra 1944. Postupajući po ovom Titovom naređenju, Vojna misija NOVJ u Moskvi odgovorila je 16. novembra 1944. da je »porodica Vlahova zdrava i u potpunosti svim potrebama snabdjevena« (A-VII, k. 57-4, reg. br. 3-63/1).

³⁶³ Četrdeset druga makedonska divizija (komandant Kosta Jašmakov Jašmak, politički komesar Boro Čuškar) formirana je 7. septembra 1944. u selu Lišiću (blizu Velesa) od 3. 8. i 12. makedonske NO brigade. Kasnije, kada je početkom oktobra formiran 16. korpus NOVJ (nazivan je i 1. makedonskim korpusom NOVJ), ova divizija je ušla u njegov sastav; do tada je bila pod neposrednom komandom 1. skopske operativne zone. U borbama za oslobođenje Skoplja iz sastava 42. divizije učestvovala su njene 3. i 12. brigada, dok je 8. brigada sporo nastupala od Velesa (u čijem je oslobođenju učestvovala) preko Katlanova k Skoplju.

³⁶⁴ Pedeseta makedonska divizija (komandant Boro Miljevski, politički komesar Boro Čaušev) formirana je 17. septembra 1944. u selu Mitrošincima (blizu Berova) od 4. 13. i 14. makedonske brigade. Kasnije, kada je sredinom oktobra 1944. formiran Bregalničko-strumički korpus NOVJ, ova divizija je ušla u njegov sastav; do tada se nalazila pod neposrednom komandom 3. bregalničko-strumičke zone. Divizija nije učestvovala u oslobođenju Skoplja, mada je to bilo predviđeno. Divizija se zadržala u borbama za oslobođenje Štipa (oslobođen je 8. novembra 1944. poslije oštih četvorodnevnih borbi), pa je njeno napredovanje preko Velesa u pravcu Skoplja bilo usporeno, tako da su Skoplje oslobodile 3. i 12. makedonska brigada 42. divizije i 16. makedonska brigada (komandant Gligorije Šaranović, politički komesar Stevo Vukanović) Kumanovske divizije 16. korpusa NOVJ.

³⁶⁵ U oslobođenju Skoplja, pored pomenute dve brigade 42. divizije i 16. brigade Kumanovske divizije (vid. nap. 364) učestvovali su i naoružani građani. Opšti

napad na Skoplje jedinica NOVJ počeo je u 2,30 časova. U gradu su se nalazili 47. puk njemačke 22. pješađijske divizije i neke druge njemačke jedinice. Međutim, zbog zakašnjenja 50. divizije i 8. brigade 42. divizije, njemačke jedinice su uspjele da se noću 13/14. novembra izvuku iz Skoplja u pravcu Kačanika, gdje ih je prihvatila Tvrđavska brigada »Angermiler«, pa je tako Skoplje oslobođeno u večernjim satima 13. novembra 1944.

³⁶⁶ Misli se na Beogradski sporazum Tito — Šubašić od 1. novembra 1944 (vid. nap. 294).

³⁶⁷ Beogradskim sporazumom je predviđeno da kraljevsku vlast u zemlji vrše tri regenta (namjesnika), čime je uspostavljena institucija Regentstva odnosno Namjesništva. Predviđeno je da regenti budu pripadnici srpske, slovenačke i hrvatske nacionalnosti, tj. od svake po jedan. Međutim, imenovanje regenata i njihovo usvajanje od kralja Petra II (koji je svojim ukazom na njih trebao da prenese kraljevsku vlast dok se narod na slobodnim izborima po završetku rata ne izjasni o obliku vladavine) nije išlo lako, tako da je definitivno odluka pala tek 2. marta 1945.

³⁶⁸ Jedinstvena vlada Demokratske Federativne Jugoslavije obrazovana je 7. marta 1945.

³⁶⁹ To je stari naziv za Savjetodavno vijeće za Italiju. U vrijeme kada je Tito poslao ovu instrukciju, dr Josip Smolaka se spremao da iz Kocane pođe u Rim, gdje je trebalo da predsjedava sjednici Savjetodavnog vijeća na kojoj je trebalo razmotriti političku situaciju u Italiji i pitanje ratnih zločinaca italijanskog porijekla.

³⁷⁰ Dr Miha Krek je bio neprijateljski raspoložen prema narodnooslobodilačkom pokretu, pa je na osnovu Viškog sporazuma Tito — Šubašić od 16. juna 1944. kao kompromitovani funkcioner kraljevske vlade morao da napusti položaj šefa jugoslovenske delegacije u *Sredozemnoj komisiji*.

Sredozemna ili *Mediteranska komisija* je raniji naziv za Savjetodavno vijeće za Italiju osnovano na temelju tajnog protokola Moskovske konferencije. Sačinjavali su je delegati Velike Britanije, Sjedinjenih Američkih Država, Sovjetskog Saveza, Francuske, Grčke i Kraljevine Jugoslavije, koji su imali rang ambasadora. Vijeće je bilo nadležno da po nevojnim talijanskim pitanjima daje savjete savezničkom vrhovnom komandantu na Sredozemlju, koje on nije morao da uvaži, pa je ono stoga imalo konsultativni karakter.

³⁷¹ Poslije završene primopredaje dužnosti u sjedištu kraljevske delegacije pri Savjetodavnom vijeću u ulici Kvintino Sela u Rimu 17/18. novembra 1944, dr Josip Smolaka se zadržao u Rimu do 5. decembra 1944, kada je preko Napulja otišao u Kocanu. Iz Kocane je preko Barija odletio 15. decembra 1944. u Beograd, gdje ga e Tito primio na referisanje 18. decembra 1944.

³⁷² Tito iz Krajove nije imao direktnu vezu s 2. udarnim korpusom NOVJ, pa je naredio 1. oktobra 1944. Vrhovnom štabu da izda naređenje Štabu 2. korpusa da »čvrsto zaposjedne Priboj, Pljevlja i Prijepolje u Sandžaku«. Postupajući po tom naređenju, Vrhovni štab je naredio 4. oktobra 1944. Štabu 1. armijske grupe NOVJ sljedeće:

»Maršal nam je skrenuo pažnju da treba čvrsto držati sektor Rudo — Priboj — Prijepolje — Pljevlja. Ovaj sektor treba da osmatra 37. divizija. Ta divizija ne pripada vašoj grupi, ako to Maršal nije naredio najnovijim naređenjima. Ona i dalje pripada sastavu II korpusa. Ta se divizija mnogo razvukla, pa je potrebno da smijenite njene dijelove iz Bajine Bašte. Sektor Bajine Bašte trebalo bi da drži partizanski odred.« (A-VII, k. 28, reg. br. 1-8/1).

Zatim je Vrhovni štab izdao i ovo naređenje Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ za dejstva na pomenutom sektoru. Kako je ideja za ovo potekla od Tita, dokumentat se zbog toga objavljuje u prilogima, kao i dokumenti na str. 228—235 nastali na istoj osnovi, tj. Titovoj direktivi od 8. oktobra 1944.

³⁷³ Postupajući po ovom naređenju Vrhovnog štaba, Štab 37. udarne (sandžačke) divizije (komandant potpukovnik Žarko Vidović, politički komesar potpukov-

nik Milo Jovičević) svojim naređenjem regulisao je raspored potčinjenih jedinica: 3. proleterske (sandžačke), 4. i 5. sandžačke brigade na prostoru Rudo — Priboj — Prijepolje — Pljevlja angažujući tu i 7. crnogorsku omladinsku brigadu 3. udarne (crnogorske) divizije NOVJ, koja je tada, na tom prostoru, sadejstvovala jedinicama 37. divizije. U izvršenju postavljenih zadataka 1. i 2. bataljon 3. proleterske (sandžačke) brigade i 2. i 4. bataljon 5. sandžačke brigade i jedan bataljon 7. brigade 15. oktobra 1944. su zauzeli Sjenicu i protjerali neprijatelja u pravcu Pešter — Javor — Novj Pazar.

³⁷⁴ Misli se na 29. hercegovačku udarnu diviziju (komandant general-major Vlado Šegrt, politički komesar potpukovnik Vojo Kovačević) 2. udarnog korpusa NOVJ (komandant general-major Radovan Vukanović, politički komesar pukovnik Radoje Dakić). Za izvršenje ovog zadatka Štab 29. divizije orijentisao je na kalinovičko-jahorinski sektor svoju 11. hercegovačku udarnu brigadu s Konjičkim i Kalinovičkim NOP odredom i s italijanskom 2. partizanskom brigadom divizije »Gari-baldi«. Brigada je uspješno dejstvovala na tom prostoru tokom oktobra i novembra protiv dijelova njemačke 369. legionarske »Vražje« divizije i četnika s težištem na pravcu Nevesinje — Ulog — Kalinovik — Trnovo, sadejstvujući s jedinicama Južne operativne grupe (13. hercegovačkom i 14. hercegovačkom omladinskom brigadom) 29. hercegovačke divizije.

³⁷⁵ Na sektor Prače orijentisani su dijelovi 27. udarne divizije (komandant potpukovnik Miloš Zekić, politički komesar Zarija Škerović) 3. udarnog korpusa NOVJ (komandant general-major Vladimir Popović, politički komesar pukovnik Dane Olbina).

³⁷⁶ Misli se na povlačenje dijelova njemačke Grupe armija »E« i Armijske grupe »Srbija«. Uspješnim dejstvima jedinica Glavnog štaba NOV i PO Srbije (13. i 14. udarnog korpusa NOVJ), 1. armijske grupe NOVJ (1. proleterskog i 12. udarnog korpusa NOVJ) i dijelova 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, potpuno je onemogućeno svako povlačenje njemačkih jedinica na sjever preko Beograda presijecanjem vardarsko-moravskog pravca i nabacivanjem njemačkih jedinica na dolinu Ibra i Zapadne Morave i u Sandžak. Na taj način Nijemcima je ostala jedina mogućnost da se povlače pravcima koji izvide kroz ta područja prema Drini kod Višegrada.

³⁷⁷ Misli se na jedinice pod komandom Glavnog štaba Makedonije i 2. udarnog korpusa NOVJ (vid. str. 229. i 230). Što se pak tiče Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske (komandant general-lajtnant Ivan Gošnjak, politički komesar pukovnik Rade Žigić), on je već 10. oktobra 1944. izdao depešama kratka naređenja štabovima 6. i 8. korpusa NOVJ za rušenje komunikacija u dolini Save odnosno Une i u primorskom pojasu.

³⁷⁸ Misli se na dejstva 3. i 5. brigade Narodnooslobodilačke vojske Albanije i Kosovsko-metohijske brigade Operativnog štaba za Kosovo i Metohiju. Međutim, zbog veoma jakih njemačkih snaga koje su se u to vrijeme probijale iz Grčke i Albanije preko Makedonije ka Kosovu (kroz Kačaničku klisuru), nije bilo moguće uspostaviti tiješan kontakt na naređenom području, pošto su jedinice Glavnog štaba NOV i PO Makedonije bile koncentrisane više južno od Skoplja nego prema Kačaničkoj klisuri, koju su obezbjeđivale jake snage njemačke Grupe armija »E« budući da su se jedino tada mogle uglavnom izvlačiti iz Grčke preko Makedonije ka Kosmetu i Drini.

³⁷⁹ Ubrzo poslije ove direktive koju je Vrhovni štab pripremio na osnovu naređenja maršala Tita od 8. oktobra 1944 (vid. str. 30), uslijedila je još jedna direktiva Vrhovnog štaba 14. oktobra 1944. Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ za sprječavanje povlačenja njemačkih jedinica i rušenje komunikacija, pa je Štab 2. udarnog korpusa u skladu s oba primljena naređenja (od 9. i 14. oktobra) naredio 11. i 15. oktobra 1944. svim potčinjenim jedinicama da ruše komunikacije i mostove na operativnom korpusnom području. Tako je, na primjer, čak i komandant 1. armijske grupe NOVJ general-lajtnant Peko Dapčević uputio naređenje 15. oktobra 1944. Štabu 37. sandžačke udarne divizije sljedeće sadržine: »Naredio nam maršal Tito da vam prenesem sljedeće naređenje. Špriječite po svaku cijenu, bilo kako, neprijatelja koji prodire

od Višegrada k Užicu. Rušite temeljito komunikacije.« (A-VII, k. 1253, reg. br. 5-10.) Do kraja mjeseca jedinice 37. divizije porušile su sve mostove na Limu, čime je u znatnoj mjeri usporeno povlačenje njemačkih jedinica kroz Sandžak prema Drini, tj. k Višegradu.

³⁸⁰ Postupajući po ovoj direktivi Vrhovnog štaba, Štab 3. udarnog korpusa NOVJ izmijenio je svoju prvobitnu zapovijest od 2. oktobra, pa je 10. oktobra 1944. izdao naređenje štabovima 27. i 38. divizije u duhu ove direktive Vrhovnog štaba za rušenje komunikacija, orijentišući 27. udarnu diviziju južno od rijeke Spreče prema Višegradu i Sarajevu, tj. prema rijeci Prači, dok je 38. udarnu diviziju ostavio sjeverno od rijeke Spreče za zaštitu tuzlanskog basena. U međuvremenu je Štab 3. udarnog korpusa 14. oktobra 1944. primio još jednu direktivu Vrhovnog štaba kojom je uglavnom potvrđena direktiva od 9. oktobra sa stavljanjem težišta na komunikaciju Višegrad — Sarajevo.

³⁸¹ Štab 5. udarnog korpusa NOVJ (komandant general-major Slavko Rodić politički komesar pukovnik Ilija Došen) postupio je po ovoj direktivi Vrhovnog štaba tek 25. oktobra 1944, kada je izdao zapovijest potčinjenim jedinicama za rušenje komunikacija. Do tolikog zakašnjenja je došlo zbog toga što je dio jedinica 5. korpusa vršio pripreme za napad na Travnik (oslobođen je 22. oktobra 1944), a dio jedinica je reorganizovan i popunjavan poslije oštih borbi za Banjaluku krajem septembra 1944.

³⁸² Glavni štab Hrvatske, pošto je takođe primio naređenje Vrhovnog štaba od 9. oktobra sačinjeno na osnovu Titove direktive od 8. oktobra 1944. za rušenje komunikacija, naredio je depešom 10. oktobra 1944. Štabu 8. korpusa NOVJ da ruši komunikacije u primorskom pojasu i u dolini Une. Osmi korpus NOVJ (komandant general-major Vladimir Četković, politički komesar pukovnik Boško Šiljegović) u to vrijeme je već bio otpočeo operacije za oslobođenje Dalmacije, pa je usputno pristupio i rješavanju ovih zadataka koje je pred njega postavio Vrhovni štab. Tako je Štab 8. korpusa izdao direktivu br. 3 (26. oktobra 1944) štabovima 9, 19, 20. i 26. divizije postavljajući im kao glavni zadatak likvidaciju neprijateljskih snaga na prostoru Knin — Šibenik i presijecanje komunikacija na tom prostoru.

³⁸³ Štab 37. sandžačke udarne divizije odgovorio je 12. oktobra 1944. da je preduzeto rušenje komunikacija, ali da nedostaje eksploziv. Pored toga, obavijestio je o grupisanju svojih snaga na području Rudo — Priboj — Prijepolje — Pljevlja, predlažući krajem oktobra da se pod komandu Štaba divizije stavi i 7. omladinska crnogorska brigada, koja je u to vrijeme sadejstvovala jedinicama 37. divizije u Sandžaku.

³⁸⁴ Više o naređenju izdatom Štabu 2. udarnog korpusa vid. na str. 230.

³⁸⁵ Postupajući po ovom naređenju Vrhovnog štaba, Operativni štab za Kosovo i Metohiju (komandant pukovnik Fadilj Hodža, politički komesar major Boško Čakić) dostavio je izvještaj 11. oktobra 1944. sljedeće sadržine:

»Naše snage su sada postavljene na pravo mjesto u vezi s vašim zadacima. Prekosutra ćemo formirati IV brigadu kod Đakovice, a ovdje je i I (misli se na I. kosovsko-metohijsku brigadu — prim. red.), kao i albanska. Tražimo saradnju II korpusa, za to treba uzeti plan. Oskudijevamo u oružju, municiji i eksplozivu« (A-VII, k. 28, reg. br. 5-6/4).

Četvrta kosovsko-metohijska brigada formirana je 17. oktobra 1944. kod Đakovice.

³⁸⁶ Ovi razgovori su vođeni u Moskvi, tj. na Drugoj moskovskoj konferenciji od 9. do 17. oktobra 1944. u prisustvu britanskog premijera Čerčila i maršala Staljina. Ta druga saveznička konferencija u Moskvi poznata je i pod šifrovanim nazivom »Tolstoj«.

³⁸⁷ Misli se na podjelu sfera uticaja na Balkanu. Prema Čerčilovim memoarima (Čerčil, *Drugi svjetski rat*, knj. VI, str. 206—221), došlo je 9. oktobra 1944. do sporazuma oko podjele interesnih sfera na Balkanu. Tako su sfere uticaja podijeljene u Jugoslaviji »fifti-fifti« (50% : 50%), u Bugarskoj 75% : 25%, u Grčkoj 10% : 90%.

u Rumuniji 90% : 10% i u Mađarskoj 50% : 50% u korist SSSR-a. U odnosu na Jugoslaviju Saveznici su tu podjelu nazivali vođenje »zajedničke politike« odnosno »uravnoteženog balansa«.

Edvard Kardelj je u svojim sjećanjima (*Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944—1957*, NIRO Radnička štampa/Državna založba Slovenije, str. 33) o tome, pored ostalog, kazao i ovo:

»Ta podrška Čerčilu bila je ujedno i izraz dogovora između Staljina i Čerčila o podjeli uticaja u Jugoslaviji na »fifti-fifti«, koji je bio postignut u Moskvi oktobra 1944. godine, a potvrđen i na konferenciji u Jalti, početkom 1945. godine.

U to vreme, u stvari, sva politička vlast bila je u našim rukama do te mere da su svi takvi i slični sporazumi bili smešni.«

³⁸⁸ Misli se na poziv, koji je Tito uputio 9. oktobra 1944. dr Šubašiću za sastanak u vezi s obrazovanjem jedinstvene jugoslovenske vlade. Razgovori su održani s prekidima od 21. oktobra do 1. novembra 1944. kada je potpisan Beogradski sporazum (vid. nap. 294).

³⁸⁹ Te telegrame, potpuno identične po sadržini, uputili su Antoni Idn, britanski ministar spoljnih poslova, i Vjačeslav Mihailovič Molotov, narodni komesar za spoljne poslove vlade SSSR-a, 13. oktobra 1944. maršalu Titu i dr Ivanu Šubašiću. U telegramima je izraženo zadovoljstvo zbog razmjene poruka između Tita i Šubašića o pitanjima nastavljanja razgovora na jugoslovenskoj teritoriji u vezi s rješavanjem unutrašnjih problema i obrazovanjem jedinstvene jugoslovenske vlade i rečeno da se s pouzdanjem očekuje postizanje odgovarajućeg sporazuma.

³⁹⁰ Primirje s Bugarskom je potpisano u Moskvi 28. oktobra 1944.

³⁹¹ Ovaj kominike objavljen je u moskovskom listu »Иправда« od 21. oktobra 1944. Tito ga je preveo u Vršcu i dostavio general-lajtnantu Sretenu Žujoviću Crnom, koji se tada nalazio u Beogradu radi organizovanja Titovog prihvata u oslobođenom Beogradu. Kominike je dostavljen preko Štaba 1. armijske grupe NOVJ. Objavljen je na završetku Druge moskovske konferencije Staljina i Čerčila, kada je prema britanskim izvorima postignut i sporazum o podjeli sfera uticaja na Balkanu (vid. nap. 387).

³⁹² Vrhovni štab NOV i POJ uputio je ovo naređenje Štabu 2. udarnog korpusa na osnovu Titove direktive od 21. oktobra 1944. kojom je dozvoljeno iskrcavanje savezničkih komandosa (vid. str. 113). Međutim, Britanci se nisu pridržavali dobijenog odobrenja, pa su stalno pojačavali svoje snage, s čime se Tito nije složio. Više o tome vid. u nap. 237.

³⁹³ Vrhovni štab NOV i POJ dostavio je ovo naređenje (na osnovu Titove direktive od 21. oktobra 1944) Štabu 29. udarne (hercegovačke) divizije, čiji su se dijelovi nalazili kao garnizonska posada u Dubrovniku poslije njegovog oslobođenja 18. oktobra 1944. Više o tome vid. na str. 113, i u nap. 253.

³⁹⁴ Misli se na dubrovačku luku Gruž.

³⁹⁵ Misli se na naređenje Vrhovnog štaba od 23. oktobra 1944. koje je po Titovom naređenju dostavljeno Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ. Tim naređenjem Vrhovnog štaba regulisan je odnos Štaba 2. udarnog korpusa prema savezničkom artiljerijskom odredu (divizionu) koji se iskrcao u Dubrovniku za pojačanje njegove odbrane (vid. str. 239).

³⁹⁶ Prvo naređenje za upućivanje pola 1. tenkovske brigade NOVJ prema Dubrovniku, vrhovni komandant je izdao 8. oktobra 1944. Dubrovnik je oslobođen 18. oktobra 1944, pa je naređenje ponovljeno pošto je o tome Vrhovni štab prethodno, 19. oktobra 1944, obavijestio Štab 2. udarnog korpusa NOVJ. Prvi dijelovi 1. tenkovske brigade iskrcali su se 27. oktobra 1944, dok se Štab brigade s 3. oklopnim bataljonom i Pratećom četom iskrcao 10. novembra. Ti dijelovi, koji su tada sadejstvovali 29. udarnoj diviziji, nazivali su se Južna kolona, dok je druga polovina 1. tenkovske brigade dejstvovala kao Sjeverna kolona obezbjeđujući dejstva 8. korpusa NOVJ u oslobađanju Dalmacije.

³⁹⁷ Odnosi se na prebacivanje 1. brdskog motorizovanog divizionu (koji je 2. novembra 1944. privremeno stavljen pod komandu 29. udarne divizije, dok nakon kraćeg vremena nije potčinjen Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ), kao i dva druga brdska divizionu bez posluge. Tako su dva brdska divizionu (1. i 2. divizion) i 1. motorizovani divizion upućeni 2. udarnom korpusu, dok je 2. brdski motorizovani divizion prebačen na Vis.

³⁹⁸ Maršal Tito je stigao iz Vršca u Beograd 25. oktobra 1944 (vid. nap. 233).

³⁹⁹ Najvjerovatnije se misli na poruku koju je Čerčil uputio 26. oktobra 1944. Titu povodom oslobođenja Beograda.

⁴⁰⁰ Misli se na odlazak maršala Tita 19. septembra 1944. s Visa u Moskvu, a potom na njegov povratak u Krajevu i Vršac, gdje se zadržao do odlaska u oslobođeni Beograd.

⁴⁰¹ Odnosi se najvjerovatnije na poruku koju je Čerčil poslao dr Ivana Šubašiću, predsjedniku kraljevske jugoslovenske vlade u izbjeglištvu, povodom oslobođenja Beograda; poruka je skoro identična s Čerčilovom porukom Titu.

⁴⁰² Šubašić se tada još nalazio u Vršcu; u Beograd je došao potkraj oktobra 1944.

⁴⁰³ Sporazum je potpisan 1. novembra 1944. u Beogradu (vid. str. 162).

⁴⁰⁴ Jedinstvena vlada Demokratske Federativne Jugoslavije obrazovana je 7. marta 1945. Vladu su potom priznale jedna za drugom sve tri velike sile antihitlerovske koalicije: Velika Britanija, SSSR i Sjedinjene Američke Države. Više o tome vid. u tomu 26.

⁴⁰⁵ Najvjerovatnije se misli na odnose između britanske vojne misije, s jedne strane, i nekih članova Vrhovnog štaba NOV i POJ, s druge strane, za vreme odsustva maršala Tita s Visa. Međutim, pošto je Titov odlazak za Moskvu držan u najvećoj tajnosti, Britanci i Amerikanci su na svaki način pokušavali da dođu do podataka o Titovom »nestanku« s Visa. Tada je vjerovatno dolazilo do obostranih replika, što je pobudilo brigadira Maklina, šefa britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu, da se na sve to požali maršalu Titu. Potpunije o tome govori se na str. 50.

⁴⁰⁶ Riječ je o sporazumu koji je potpisan 5. oktobra 1944. u Krajevu. Vid. str. 18.

⁴⁰⁷ Početkom decembra 1944. upućen je u Beograd kao predstavnik bugarske otečestvenofrontovske vlade Petar Todorov, opunomoćeni ministar.

HRONOLOGIJA

1944.

6. oktobar

Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« objavila je vijest da je general-lajtnant Kornjejev, šef sovjetske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, uručio maršalu Titu Orden Suvorova I reda. Prilikom te male svečanosti u Krajovi, Kornjejev je, pored ostalog, rekao i ovo: »Pod rukovodstvom svog najdaro-vitijeg vođe maršala Tita svi narodi Jugoslavije ustali su u sveti rat. Među evropskim narodima stajali su kao hridina usred uzburkanog okeana. U borbi protiv njemačke ratne mašine išli ste ruku pod ruku s velikim Sovjetskim Savezom i ostalim demokratskim državama«. Tito je na ovo odgovorio prigodnim govorom.

Naredio je Vrhovnom štabu NOV i POJ da u Krajovu pošalje hitno 10 ordena narodnog heroja.

Naredio je Vrhovnom štabu NOV i POJ da prestane izdavati naređenja jedinicama u Srbiji pošto su one neposredno pod njegovom komandom, kao i da ne formira Šumadijsku diviziju.

Naredio je da se Aleksandar Ranković sa svojim aparatom odmah prebaci kod Štaba 1. armijske grupe NOVJ.

Naredio je da se hitno prebace preostali tenkisti u SSSR, tj. četvrta grupa od 150 ljudi.

Obavestio je Vrhovni štab NOV i POJ da je general-majora Apostolskog unapredio u čin general-lajtnanta.

Obavijestio je Rodoljuba Čolakovića, sekretara Prezidijuma AVNOJ-a, da se zvanje narodnog heroja dcdjeljuje Iliji Harišu Gromovniku.

Naredio je Aleksandru Rankoviću da se ranjenici više ne šalju ni u SSSR, ni u Italiju, osim u specijalnim slučajevima.

Naredio je Vrhovnom štabu NOV i POJ da se Oton Župančič razmijeni za zarobljenog njemačkog generala.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Srbije da dostavi cijene hljeba, brašna, odijela, obuće, šibica i duvana na crnoj berzi. Izdao je direktivu Glavnom štabu NOV i PO Srbije za dejstva 14. udarnog korpusa NOVJ i zauzimanje Niša.

Odložio je zasijedanje ASNOS-a do daljeg naređenja.

Naredio je Štabu 1. armijske grupe NOVJ da na sektoru Valjeva i na terenu 1. armijske grupe ostavlja NOP cdrede i pokoji bataljon za borbu protiv četnika.

Naredio je Štabu 1. armijske grupe NOVJ da pripadnike šuma-dijskih brigada uključi u druge jedinice i da sluša samo njegova naređenja.

Po Titovom naređenju Vrhovni štab je izdao direktivu Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ za dejstva u Sandžaku i sjeverozapadnom dijelu Crne Gore.

Naredio je Bazi NOVJ u Bariju da se Glavnom štabu NOV i PO Slovenije u prvom redu hitnosti dopreme oružje, municija i eksploziv.

7. oktobar

Dao je instrukcije Edvardu Kardelju za pregovore sa predstavnicima Unre.

Zatražio je informaciju od Aleksandra Rankovića o prebjeglim domobranskim pilotima Crvenoj armiji.

Obavijestio je Aleksandra Rankovića o svome mišljenju povodom članka »Slobodne Jugoslavije« o ujedinjenju Makedonije. Informisao je Aleksandra Rankovića o uslovima pod kojima Kraljevska jugoslovenska ratna mornarica, pod komandom Saveznika ulazi u sastav Mornarice NOVJ.

Obustavio je slanje uputstva za odlikovanje pripadnika NOVJ. Donio je propis o zastavama na brodovima i o tome obavijestio Štab Mornarice NOVJ preko Vrhovnog štaba NOV i POJ. Informisao je Aleksandra Rankovića o svome stavu povodom zahtjeva šefa britanske vojne misije za odlazak u Vojvodinu. Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Srbije da mu se u Kraju jave potpukovnik Đoka Ivanović i major Čolanović.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Srbije da mu se javi komandant Glavnog štaba.

Naredio je Vrhovnom štabu NOV i POJ da se Glavni štab NOV i PO Vojvodine prebaci u Banat.

Naredio je Vojnoj misiji NOVJ u Moskvi da uputi i rasporedi jedan broj vojno-političkih funkcionera.

Naredio je Moši Pijade u Moskvi da objavi saopštenje njegovog Kabineta o razgovorima s delegacijom otečestvenofrontovske Bugarske 5. oktobra u Kraju.

8. oktobar

Naredio je svim predsjednicima antifašističkih zemaljskih vijeća narodnog oslobođenja da dostave karakteristike za najistaknutije ljude u NOP-u i jugoslovenskih političara u zemlji i inostranstvu koji pokazuju interesovanje za NOP i Saveznike.

Obavijestio je Aleksandra Rankovića o imenovanju komandanta Beograda i zatražio da se 2. udarnom korpusu NOVJ naredi da razara komunikacije kroz Sandžak i dolinom Lima.

Naredio je Aleksandru Rankoviću da izda potrebno naređenje 29. udarnoj diviziji da dejstvuje prema Dubrovniku i spriječi povlačenje njemačkih jedinica obalnim pojasom.

Izdao je direktivu komandantu 1. armijske grupe NOVJ za dejstva prema Beogradu.

Naredio je Štabu 1. armijske grupe NOVJ da prikupi 1. inžinjerijsku brigadu radi osposobljavanja objekata na oslobođenoj teritoriji Srbije.

Naredio je Vojnoj misiji NOVJ u Moskvi da pošalje radio-stanicu dometa 2000 km.

Dostavio je Vojnoj misiji NOVJ u Moskvi cijene namirnica u Srbiji.

Vrhovni štab NOV i POJ je u ime vrhovnog komandanta izdao naredbu o postavljenju novog rukovodstva u Štabu 1. tenkovske brigade NOVJ i stavljanju brigade privremeno pod komandu 26. udarne divizije.

9. oktobar

Uputio je Šubašiću poziv na sastanak u vezi s realizacijom Viškog sporazuma o obrazovanju jedinstvene jugoslovenske vlade.

Naredio je svim štabovima da dostavljaju izvještaje o broju bačenih paketa od strane sovjetske avijacije.

Saglasio se da se NKOJ prebaci kod Pirota, da Amerikanci pošalju svoju misiju kod Glavnog štaba NOV i PO Srbije i da Saveznici koriste luke, ali po posebnom dogovoru.

Obavijestio je Aleksandra Rankovića da su u Krajevu stigli sovjetski instruktori za rad po liniji Ozne.

Obavijestio je Vrhovni štab NOV i POJ da je Božidara Masla-rića proizveo u čin general-majora.

Dao je instrukcije Milovanu Đilasu da se preko Tanjuga i »Slobodne Jugoslavije« pojača propaganda povodom ulaska jedinica Crvene armije u zemlju.

Vrhovni štab NOV i POJ je po Titovom naređenju naredio Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da sa svojim jedinicama ruši komunikacije, a posebno od Slavenskog Broda do Zagreba i da spriječi nesmetano povlačenje neprijatelja.

Vrhovni štab NOV i POJ je po Titovom naređenju naredio Glavnom štabu NOV i PO Makedonije da sa svojim jedinicama ruši komunikacije, spriječi nesmetano povlačenje neprijatelja i posebnu pažnju pokloni Kačaničkoj klisuri i gornjem toku Vardara.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Srbije da uputi pukovnika Vladimira Smirnova u Krajevu.

Odobrio je preseljenje Glavnog štaba NOV i PO Srbije na pirotski sektor.

Naredio je Štabu 1. armijske grupe NOVJ da prikupi sve vazduhoplovno osoblje radi njegovog prebacivanja u vazduhoplovnu bazu.

Naredio je Štabu 1. armijske grupe NOVJ da za 10. oktobar pripremi aerodrom u Divcima.

Vrhovni štab NOV i POJ je po Titovoj direktivi naredio Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ da sistematski ruši komunikacije na pravcu Kraljevo—Višegrad i kroz Sandžak.

Vrhovni štab NOV i POJ je po Titovom naređenju naredio 3. udarnom korpusu NOVJ da ruši komunikacije u istočnoj Bosni i spriječi neometano povlačenje njemačkih jedinica.

Vrhovni štab NOV i POJ je po Titovom naređenju naredio 5. udarnom korpusu NOVJ da ruši komunikacije i spriječi neometano povlačenje njemačkih jedinica dolinom rijeke Bosne.

Vrhovni štab NOV i POJ je po Titovoj direktivi naredio Štabu 37. udarne divizije da mobiliše stanovništvo kako bi se sistematski rušile komunikacije u Limskoj dolini, od Čačka do Višegrada i od Pljevalja ka Goraždu, radi usporavanja povlačenja jedinica njemačke Grupe armija »E« prema Drini.

Vrhovni štab NOV i POJ je po Titovom naređenju naredio 8. korpusu NOVJ da spriječi nesmetano povlačenje njemačkih jedinica preko Primorja i da nastavi ofanzivne operacije na cijelom sektoru.

10. oktobar

Naredio je da 5. udarni korpus NOVJ uputi dvojicu uhapšenih iz špijunske mreže u Vrhovni štab NOV i POJ i da se NKOJ, AVNOJ i ostali spuste na valjevski sektor.

Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« objavila je pozdravni telegram koji je Štab Makedonske brigade »Goce Delčev« poslao s proslave svoga formiranja u Sofiji maršalu Titu.

Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« objavila je pozdravni telegram koji su s Osnivačke skupštine Kluba slovenačkih umetnika uputili 3. oktobra učesnici skupštine maršalu Titu povodom njegovog govora 12. septembra 1944. na Visu, pozdravljajući njegov čvrst stav u pogledu Koruške, Slovenačkog primorja, Istre i Trsta.

Upozorio je Aleksandra Rankovića na neredovno slanje izvještaja »Slobodnoj Jugoslaviji«.

Dao je sugestije komandantu Glavnog štaba NOV i PO Srbije za najbolju varijantu njegovog prebacivanja u pravcu Beograda.

Vrhovni štab NOV i POJ je po Titovoj direktivi naredio Operativnom štabu NOV i PO za Kosovo i Metohiju da sa svojim jedinicama sistematski ruši komunikacije na Kosovu i Metohiji kako bi se spriječilo nesmetano povlačenje neprijateljskih jedinica na sjever.

Dao je instrukcije komandantu 1. armijske grupe NOVJ i Sretenu Žujoviću kako da objasne razloge šefovima britanske i američke vojne misije njegovog odlaska u Moskvu.

Naredio je komandantu 1. armijske grupe NOVJ da se njegove jedinice najkasnije do 11. oktobra spoje s jedinicama Crvene armije, a zatim da nastave dejstva prema Beogradu.

Poslao je zahtjev britanskoj vojnoj misiji kod Vrhovnog štaba NOV i POJ za upućivanje jugoslovenskih stručnjaka i mehaničara iz britanskih radionica u Jugoslaviju.

11. oktobar

Izdao je uputstvo Vrhovnom štabu NOV i POJ za način popune 12. udarnog korpusa NOVJ, za slanje artiljeraca iz Italije u Krajovu, za formiranje avio-baze u Beloj Crkvi, za izbor poslanika i stavljanje italijanske partizanske divizije »Osopo« pod komandu NOVJ.

Naredio je Vojnoj misiji NOVJ u Moskvi da pismo crveno-armejca saopšti preko »Slobodne Jugoslavije« i obavijestio o slanju na kurs 50 radio-telegrafista.

Naredio je Moši Pijade i Velimiru Terziću da pojačaju propagandu preko »Slobodne Jugoslavije« o borbama jedinica Crvene armije u Jugoslaviji.

13. oktobar

Naredio je Štabu 1. armijske grupe NOVJ da izda zapovijest za napad na Beograd i obavijestio ga o slanju sovjetskih oficira za vezu.

Zatražio je izvještaj od Štaba 1. armijske grupe NOVJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ o položaju 28. udarne divizije i njenom zadatku da zauzme Sremsku Mitrovicu.

Primio je zajedničku poruku sovjetskog komesara za spoljne poslove Vjačeslava Mihailoviča Molotova i britanskog ministra spoljnih poslova Antoni Idna u kojoj oni izražavaju zadovoljstvo zbog razmjene poruka Tito-Šubašić u vezi s obrazovanjem jedinstvene vlade. Oba ministra su izrazila nadu da će Tito i Šubašić postići sporazum o ovom pitanju.

Obavijestio je Vojnu misiju NOVJ u Moskvi o ukidanju vojnog logora u SSSR-u u kojem su se nalazili bivši sovjetski zarobljenici jugoslovenskog porijekla koji su izrazili želju da se bore u jedinicama NOVJ.

Obavijestio je Mošu Pijade u Moskvi da s dolaskom u Jugoslaviju sačekva nekoliko dana.

Preko Vojne misije u Moskvi dostavio je tekst saopštenja za »Slobodnu Jugoslaviju« o borbama jugoslovensko-sovjetskih jedinica na prilazima Beograda.

Obavijestio je Mošu Pijade u Moskvi o pogrešnom informisanju »Slobodne Jugoslavije« o dodjeli pomoći u žitu od SSSR-a.

14. oktobar

Saglasio se s predlogom maršala Tolbuhina, komandanta 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, za upotrebu otečestvenofrontovskih bugarskih jedinica u istočnim dijelovima Jugoslavije.

Upoznao je maršala Tolbuhina s planom upotrebe jugoslovenskih i sovjetskih jedinica na odsjeku Kraljevo-Čačak-Užice-Višegrad.

Primio je depešu maršala Tolbuhina s predlogom za upotrebu otečestvenofrontovskih bugarskih jedinica u istočnim dijelovima Jugoslavije.

Izdao je Uputstvo o načinu predlaganja i dodjeljivanja ordena. Naredio je Arsu Jovanoviću da izda naređenje jedinicama 37. udarne divizije da spriječe svaki prodor u pravcu Užica i obavijestio o namjeri da se po oslobođenju Beograda bace jače snage za spriječavanje povlačenja njemačkih jedinica iz Grčke i Albanije.

Naredio je Arsu Jovanoviću da »Slobodnoj Jugoslaviji« šalje izvještaje o učešću bugarskih jedinica u borbama za Leskovac i na području Niša i da preduzme mjere da se cio Vrhovni štab prebaci kod Štaba 1. armijske grupe NOVJ.

Naredio je Arsu Jovanoviću da provjeri rad u Bazi NOVJ u Bariju na utovaru materijala za Saveznike.

Naredio je postupak s avijatičarima predviđenim za školovanje u SSSR-u.

Obavijestio je komandanta Glavnog štaba NOV i PO Srbije da je na molbu komandanta sovjetskih trupa dozvolio da jedinice otečestvenofrontovske Bugarske učestvuju u borbama za Niš.

Naredio je komandantu 1. armijske grupe NOVJ da predloži za odlikovanje i unapređenje borce i starješine koji su se istakli u borbama u Srbiji i za oslobođenje Beograda.

Naredio je komandantu 1. armijske grupe NOVJ da dostavi imena komandanata 11, 21. i 28. udarne divizije i da 28. divizija i dalje ostane pod komandom Grupe.

Odobrio je Bazi NOVJ u Bariju da materijal prebaci savezničkim brodovima.

Preko Vojne misije NOVJ u Moskvi dostavio je tekst saopštenja za »Slobodnu Jugoslaviju« o uličnim borbama u Beogradu.

Preko Vojne misije NOVJ u Moskvi dostavio je tekst saopštenja za »Slobodnu Jugoslaviju« o borbama za Niš.

15. oktobar

Dostavio je maršalu Tolbuhinu mišljenje o upotrebi sovjetskih tenkovskih i motomehanizovanih jedinica u istočnom Sremu poslije oslobođenja Beograda.

Primio je predlog maršala Tolbuhina za upotrebu sovjetskih jedinica poslije oslobođenja Beograda.

Obavijestio je Štab 1. armijske grupe NOVJ da će se svi trofeji, po dogovoru s Vrhovnom komandom Crvene armije, po oslobođenju Beograda staviti na raspolaganje NOVJ.

Preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« uputio je telegram građanima i omladini Pirota kao odgovor na njihove pozdrave s velikog narodnog zbora u Pirotu.

Preko Vojne misije NOVJ u Moskvi dostavio je tekst saopštenja za »Slobodnu Jugoslaviju« o borbama u Beogradu.

Obavijestio je generala Terzića u Moskvi da može otputovati u Grozni (SSSR) i dao mu instrukcije za popunu Tenkovske brigade.

Preko Vojne misije NOVJ u Moskvi poslao je »Slobodnoj Jugoslaviji« uputstvo za otklanjanje teškoća u prijemima depeša.

Prešao je iz Krajove u Vršac.

16. oktobar

Potpisao je u Beloj Crkvi sporazum s komandantom 3. ukrajinskog fronta maršalom Tolbuhinom o potčinjavanju dviju sovjetskih vazduhoplovnih divizija Vrhovnom štabu.

Naredio je Vrhovnom štabu NOV i POJ da prestane da izdaje naređenja 12. udarnom korpusu NOVJ i da mu Ranković dođe u Vršac.

Naredio je Peku Dapčeviću da mu hitno preko Bele Crkve uputi u Vršac jednu od najboljih brigada, eventualno krajišku, i pozvao ga da on ili Žujović dođe k njemu na razgovor.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Srbije da bugarske trupe odmah napuste Niš i da svi trofeji i magacini ostanu na raspolaganju NOVJ.

Naredio je generalu Koči Popoviću da se odmah javi u Vršac. Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Srbije da će zatražiti od sovjetske Vrhovne komande u Moskvi da bugarske otečestveno-frontovske jedinice napuste Srbiju i da će o tome obavijestiti i vladu SSSR-a.

Dao je saglasnost Štabu 1. armijske grupe NOVJ da 12. udarni korpus NOVJ forsira Savu kod Obrenovca.

17. oktobar

Primio je predlog maršala Tolbuhina za upotrebu sovjetskih jedinica u istočnom Sremu poslije oslobođenja Beograda.

Izdao je direktivu za organizovanje ekonomske službe u NOV i POJ.

Odobrio je šefu britanske vojne misije da posjeti front kod 1. armijske grupe NOVJ i naredio da Ranković i Žujović dođu k njemu u Vršac.

Naredio je Koči Popoviću da preduzme mjere protiv izvlačenja materijala iz magacina od strane bugarskih jedinica i obavijestio je Glavni štab NOV i PO Srbije da je zahtijevao od sovjetske Vrhovne komande da bugarske otcčestvenofrontovske jedinice napuste Srbiju i Kosovo i zatražio je konkretne podatke o prisvajanju ratnog plijena od strane pripadnika Crvene armije.

Naredio je komandantu 1. armijske grupe NOVJ da u Belu Crkvu pošalje brigadu one divizije koja će se najprije kompletirati sovjetskim naoružanjem.

Naredio je da se formira Vojna uprava za Banat, Bačku i Baranju.

18. oktobar

Upoznao je maršala Tolbuhina sa zadacima 12. udarnog korpusa NOVJ poslije forsiranja rijeke Save sjeverno od Obrenovca u sadejstvu s jedinicama Crvene armije.

Naredio je Aleksandru Rankoviću da u Vršac sa sobom ponese vrpce za odgovarajuće ordene kojima su odlikovani sovjetski oficiri, kao i odluku AVNOJ-a o odlikovanjima.

Izdao je uputstvo Arsu Jovanoviću o načinu dostavljanja izvještaja za »Slobodnu Jugoslaviju«.

Zatražio je od Arsa Jovanovića da mu pošalje podatke o aerodromu kod Glavnog štaba NOV i PO Makedonije.

Naredio je Bazi NOVJ u Bariju da ordenje prebaci u Vršac.

19. oktobar

Naredio je da Vrhovni štab NOV i POJ saopšti šefu britanske vojne misije da ne dozvoljava predloženo bombardovanje gradova, da je protiv njihovog rušenja i dao odobrenje da šef Samostalne američke vojne misije obiđe front.

Naredio je Vrhovnom štabu NOV i POJ da dostavi podatke o broju odreda i divizija pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Makedonije.

20. oktobar

Uputio je telegram zahvalnosti vrhovnom komandantu Crvene armije maršalu Staljinu zbog učešća i doprinosa jedinica Crvene armije u oslobođenju Beograda.

Primio je depešu maršala Tolbuhina s molbom da ga obavijesti o daljim namjerama jedinica NOVJ po oslobođenju Beograda u istočnom Sremu.

Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« objavila je pozdravni telegram upućen maršalu Titu od novoformirane 4. kosovsko-metohijske brigade.

Primio je depešu maršala Tolbuhina o daljim dejstvima sovjetskih jedinica po oslobođenju Beograda.

Upoznao je maršala Tolbuhina sa zadacima jedinica NOVJ na lijevoj obali Dunava i zamolio podršku sovjetske artiljerije jedinicama 12. udarnog korpusa NOVJ pri forsiranju Save,

Zahvalio je maršalu Tolbuhinu na pokazanoj hrabrosti i doprinosu sovjetskih jedinica u borbama za oslobođenje Beograda s jedinicama NOVJ.

Uputio je pismo šefu sovjetske misije generalu Kornjejevu u kome je zahvalio na odlikovanju koje je dodijeljeno njemu i grupi oficira NOVJ.

Naredio je komandantu Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine da s dvije brigade zaposjedne Dunav nizvodno od Starog Bečaja prema 5. udarnoj diviziji.

Izdao je zapovijest komandantu 1. armijske grupe NOVJ u kojoj je odao priznanje ovoj Grupi »za vanredno junaštvo i upornost u borbi za oslobođenje Beograda«.

21. oktobar

Upoznao je maršala Tolbuhina s planom dejstava jedinica NOVJ u istočnom Sremu i zamolio za sadejstvo sovjetskih artiljerijskih jedinica.

Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« objavila je pozdravni telegram koji je Sveslovenski komitet u Moskvi uputio maršalu Titu povodom oslobođenja Beograda.

Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« objavila je pozdravni telegram Antifašističkog fronta žena Suhe krajine za okrug Grosuplje upućen maršalu Titu povodom njegovog odlikovanja Ordenom Suvorova I reda.

Primio je obavještenje maršala Tolbuhina o sadejstvu sovjetskih jedinica 12. udarnom korpusu NOVJ u borbama za oslobođenje istočnog Srema.

Dao je saglasnost Vrhovnom štabu NOV i POJ da za pojačanje odbrane Dubrovnika Englezi upotrijebe 3 baterije, da se koristi aerodrom u Konavlima za eskadrile NOVJ i zatražio da se što prije prebaci tehničko osoblje iz sjeverne Afrike u zemlju.

Obavijestio je komandanta Glavnog štaba NOV i PO Srbije da će mu poslati avion radi njegovog dolaska u Beograd.

Naredio je komandantu 1. armijske grupe NOVJ da se njegove jedinice poslije zauzimanja Zemuna odmore, popune i dobro naoružaju i da se sprema najprije jedna do dvije divizije.

Izdao je direktivu komandantu 1. armijske grupe NOVJ za dejstva u Sremu.

Primio je pozdravni telegram građana Beograda povodom njegovog oslobođenja.

22. oktobar

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da sve avijatičare uputi u Belu Crkvu.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Srbije da 23. udarnu diviziju ubaci u borbu kod Kraljeva.

Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« objavila je pohvalu koju je maršal Tito uputio borcima i rukovodiocima 17. udarne divizije povodom oslobođenja Kragujevca.

Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« objavila je pozdravni telegram koji je Titu uputila konferencija Bugarskog zemljoradničkog saveza.

Obavestio je Mošu Pijade u Moskvi da može doći u Beograd i da sa sobom ponese izvjesnu količinu novih novčanica.

Dostavio je preko Moše Pijade u Moskvi tekst saopštenja za »Slobodnu Jugoslaviju« u vezi s oslobođenjem Kragujevca od strane jedinica 17. udarne divizije i jedinica Crvene armije.

23. oktobar

Upoznao je maršala Tolbuhina s dejstvom jedinica NOVJ u istočnom Sremu i sjeverno od Dunava i zamolio da se bombarduje rejon Rume.

Primio je depešu maršala Tolbuhina o ispunjavanju zahtjeva za bombardovanje rejona Rume od strane sovjetske avijacije.

Primio je obavještenje maršala Tolbuhina o sadejstvu sovjetskih jedinica 1. proleterskom i 12. udarnom korpusu NOVJ u borbama za oslobođenje istočnog Srema.

Primio je telegrafsko obavještenje maršala Tolbuhina o upotrebi Vazduhoplovne grupe »Vitruk« za podršku jedinica NOVJ.

Obavijestio je štab 1. armijske grupe NOVJ o načinu prebacivanja dijela Vrhovnog štaba NOV i POJ iz Vršca u Beograd. Vrhovni štab NOV i POJ je po Titovom naređenju izdao direktivu Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ za odbranu Dubrovnika i uspostavljanje odnosa s britanskim komandosom (Odredom »Floyd«).

Vrhovni štab NOV i POJ je po Titovom naređenju upoznao Štab 29. udarne divizije s odobrenjem za iskrcavanje tri engleske baterije za zaštitu Dubrovnika i čišćenje luke i naredio Štabu divizije da spriječi povezivanje četnika s Englezima.

24. oktobar

Naredio je komandantu 1. armijske grupe NOVJ da se ne prebacuje 5. udarna divizija za obezbjeđenje lijeve obale Dunava, pošto su jedinice Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine zauzele Titel.

Urgirao je kod Baze NOVJ u Bariju da ubrza prebacivanje polovine 1. tenkovske brigade NOVJ u Dubrovnik.

Obavijestio je Štab Baze NOVJ u Bariju da je odobrio da se jedan komandos iskrca u Dubrovniku kao zaštita engleske artiljerije, ali je primijetio da je nezgodno što Saveznici uslovljavaju odobrenje za iskrcavanje komandosa ukazivanjem pomoći u materijalu.

Primio je pozdravni telegram s velikog zbora naroda Kragujevca i okoline povodom oslobođenja Beograda.

25. oktobar

Iz Vršca je Tito prešao u Beograd.

Odobrio je formaciju artiljerije i naredio da se artiljerija razvija po usvojenim načelima.

Predložio je maršalu Tolbuhinu upotrebu 64. i 68. streljačkog korpusa Crvene armije i upoznao ga sa zadacima 1. i 12. udarnog korpusa NOVJ i jedinica NOVJ na odsjeku Kraljevo—Čačak.

Primio je obavještenje maršala Tolbuhina o zadacima sovjetskih jedinica sjeverno od Dunava i molbu da se dostave dalji zadaci 1. proleterskog i 12. udarnog korpusa NOVJ.

Primio je obavještenje maršala Tolbuhina o upotrebi sovjetske artiljerije za podršku 12. udarnog korpusa NOVJ u Sremu.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da njegove jedinice prvenstveno dejstvuju na komunikacije.

Odobrio je Glavnom štabu NOV i PO Slovenije da teže ranjenike šalje u Italiju.

Obavijestio je Štab 2. udarnog korpusa NOVJ da je odobrio iskrcavanje britanskog komandosa.

Naredio je Štabu 5. udarnog korpusa NOVJ da zauzme Zenicu. Naredio je Štabu 8. korpusa NOVJ da upotrijebi k Neretvi 1. tenkovsku brigadu NOVJ i 26. udarnu diviziju.

27. oktobar

Održao je govor na Banjici pred početak defilea jedinica NOVJ koje su učestvovala u borbama za oslobođenje Beograda.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Srbije da 23. udarnu i 2. proletersku diviziju upotrijebi u širem rejonu Kraljeva.

Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« objavila je telegram koji je Erkoli (Palmiro Toljati), generalni sekretar KP Italije, uputio maršalu Titu povodom oslobođenja Beograda. U telegramu je, pored ostalog, rečeno i ovo: »Vaša pobjeda je u isto vrijeme i naša pobjeda. Nadamo se da će se zajedničkom borbom italijanskog naroda i naroda Jugoslavije protiv hitlerovske Njemačke i protiv fašističkog imperijalizma učvrstiti među oba naroda odnos bratstva i prijateljstva i tijesna saradnja radi ostvarenja naprednih i narodnih demokratskih težnji koje će biti garancija da će sva pitanja koja se tiču obaju naroda naći pravilno rješenje prema njihovim težnjama i interesima« (A—CK SKJ Fond emisija Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«, MF 17)

28. oktobar

Tanjug je objavio saopštenje o razgovorima Tito—Šubašić 25. oktobra 1944. na slobodnoj teritoriji.

Obavijestio je Vrhovni štab NOV i POJ o imenovanju Borisa Kidriča za političkog komesara Glavnog štaba NOV i PO Slovenije i smjeni Pera Popivode s položaja komandanta 7. udarnog korpusa NOVJ.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Makedonije o dolasku sovjetske vojne misije.

Naredio je komandantu Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine da obavezno šalje izvještaje za »Slobodnu Jugoslaviju«.

Naredio je Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ da ruši mostove u Sandžaku.

Naredio je Štabu 5. udarnog korpusa NOVJ da njegove jedinice napadaju komunikacije Mostar — Sarajevo — Slavonski Brod.

29. oktobar

U »Politici« je objavljena čestitka boraca 13. udarnog korpusa NOVJ upućena maršalu Titu povodom oslobođenja Beograda u kojoj se, pored ostalog, kaže: »Vama, jedinom pravom predstavniku naroda Jugoslavije, čestitamo oslobođenje glavnog grada nove Jugoslavije i zaklinjemo se prolivenom krvlju naših drugova da ćemo čuvati tekovine naše trogodišnje borbe«. Izdao je naredbu o formiranju Štaba vazduhoplovstva NOVJ. Novoizabrani Gradski odbor Antifašističkog fronta žena Beograda sa svoga zbora uputio je pozdravni telegram Titu.

U »Politici« je objavljen pozdravni telegram 430 delegata omladinaca istočne Bosne s njihove oblasne konferencije upućen Titu povodom oslobođenja Beograda.

30. oktobar

U »Politici« je objavljen telegram maršala Tita u kome on zahvaljuje predsjedniku britanske vlade Čerčilu na njegovom telegramu upućenom povodom oslobođenja Beograda.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Slovenije da ranjenike prvenstveno evakuise u Vojvodinu i Srbiju.

Objavljen je pozdravni telegram predsjednika britanske vlade Čerčila upućen maršalu Titu povodom oslobođenja Beograda.

Primio je depešu maršala Tolbuhina s molbom da jedinice NOVJ smijene sovjetske jedinice u jugozapadnoj Srbiji.

Naredio je postupak u vezi sa sadejstvom avijacije i prihvatom savezničkih oficira.

Naredio je postupak sa savezničkim oficirima koji se nalaze kod četnika i žele da se vrate preko slobodne teritorije u Italiju.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Makedonije da redovnije dostavlja izveštaje.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Slovenije da je odobrio rad nekim članovima savezničkih vojnih misija u Sloveniji.

Naredio je Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ da prihvati artijerijske jedinice u Dubrovniku.

Postavio je general-majora Petra Drapšina za komandanta 8. korpusa NOVJ i odlikovao ga Partizanskom zvijezdom I reda.

Naredio je Štabu 8. korpusa NOVJ da obezbijedi dalmatinsku obalu i gradove i spriječi svaku prijetnju nezavisnosti zemlje.

Izdao je uputstva Štabu 8. korpusa NOVJ za prihvatanje materijala koji Saveznici šalju iz Italije i za dogovaranje s engleskom misijom pri Štabu korpusa o taktičkom bombardovanju.

Odgovorio je Vojnoj misiji NOVJ u Moskvi na pitanje o statusu jugoslovenske ambasade u Moskvi.

Naredio je Moši Pijade u Moskvi da dođe u Beograd zajedno s dr Sremecom.

31. oktobar

U svojstvu predsjednika NKOJ-a donio je odluku o stavljanju na raspolaganje svih državnih činovnika i službenika.

Zatražio je objašnjenje od Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske u vezi s neaktivnošću nekih njegovih jedinica.

Zatražio je od Velimira Stojnića, šefa Vojne misije NOVJ u Albaniji, da redovno izvještava Vrhovni štab NOV i POJ o akcijama albanskih partizana.

Zatražio je komisijski izvještaj o pogibiji komandanta 8. korpusa NOVJ general-majora Vlada Četkovića.

Naredio je da se formira 3. vojvođanska divizija, kasnije preimenovana u 51. udarnu diviziju.

Kraj oktobra

Odgovorio je na pismo žena i omladine okoline Drvara.

Pohvalio je 24. NO diviziju za dejstvo na sektoru Ibarska klišura — Južna Morava.

Pohvalio je rad NO odbora za sjevernu Italiju i Švajcarsku.

Po Titovoj sugestiji, Komitet narodnog oslobođenja Jugoslavije u inostranstvu (sa sjedištem u Bernu, u Švajcarskoj) preformiran u Narodnooslobodilački odbor za sjevernu Italiju i Švajcarsku.

- 1. novembar** Potpisao je Beogradski sporazum Tito—Šubašić o uspostavljanju institucije kraljevskog namjesništva i sastavu jedinstvene jugoslovenske vlade.
- Tanjug je objavio saopštenje o nastavku razgovora Tito—Šubašić i postignutom sporazumu o stvaranju jedinstvene vlade.
- Posjetio je ranjenike u borbama za oslobođenje Beograda u Vojnoj bolnici na Dedinju u pratnji general-lajtnanta Peka Dapčevića, pukovnika Mijalka Todorovića i pukovnika dr Voje Đukanovića i ostao s njima u dužem razgovoru.
- Naredio je glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da operacijama širih razmjera spriječi povlačenje njemačkih snaga iz Dalmacije i da koordinira dejstva s Glavnim štabom NOV i PO Slovenije.
- U »Politici« je objavljen pozdravni telegram brigadira Ficroja Maklina upućen maršalu Titu povodom oslobođenja Beograda.
- Primio je pozdravni telegram Oblasnog odbora Narodnooslobodilačkog fronta za istočnu Bosnu povodom oslobođenja Beograda u kome se, pored ostalog, kaže:
- »I ovom prilikom, druže Maršale, uvjeravamo Vas da ćete i našim pokoljenjima biti uzor kako u borbi tako i u svakom drugom poslu ka što srećnijoj budućnosti.«
- 2. novembar** Naredio je da se formira Gardijska NO brigada.
- Primio je pismo od CK Bugarske radničke partije (komunista) povodom razgovora 5. oktobra 1944. u Krajovi.
- Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Srbije da izvrši mobilizaciju svih godišta od 17 do 30 godina, da se organizuju pozadinske vojne vlasti i da se preduzmu hitne mjere za čišćenje terena od četnika.
- 3. novembar** Odobrio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske zamjenu savezničke grupe na ostrvu Istu.
- Odobrio je savezničkom ratnom dopisniku Metjusu i jednom fotoreporteru boravak u Hrvatskoj.
- Izdao je instrukciju Glavnom štabu NOV i PO Makedonije o odnosima prema savezničkim vojnim misijama.
- Izdao je naređenje Glavnom štabu NOV i PO Makedonije da nikakva engleska jedinica ne može preći jugoslovensku granicu bez odobrenja Vrhovnog štaba NOV i POJ.
- Izdao je direktivu Glavnom štabu NOV i PO Makedonije za oslobođenje pograničnog pojasa prema Grčkoj i naredio da se bez odobrenja Vrhovnog štaba ne puštaju ničije trupe na jugoslovensku teritoriju.
- Obavijestio je Štab Mornarice NOVJ o rasporedu pet artiljerijskih diviziona primljenih od Saveznika.
- Obavijestio je Vojnu misiju NOVJ u Moskvi o slanju avijatičara u SSSR i zatražio podatke o stanju formiranja tenkovske brigade u SSSR-u.
- Obavijestio je generala Terzića da su mu žena i dijete zdravi.
- Naredio je Vojnoj misiji NOVJ u Moskvi da Laza Stefanović i Đuro Salaj dođu u Beograd.
- U »Politici« objavljen pozdravni telegram Slovenskog komiteta u Bugarskoj upućen iz Sofije maršalu Titu povodom oslobođenja Beograda. U telegramu se, pored ostalog, kaže:

»Slavenski komitet u Bugarskoj bratski se raduje oslobođenju Beograda zajedno s Vama i šalje Vama, legendarnom vojskovođi i inspiratoru boraca za slobodu, svim Vašim slavnim i hrabrim vojnicima i svim jugoslovenskim narodima svoje bratske tople pozdrave.«

4. novembar

Na Titovu sugestiju, CK KPJ je izdao proglas povodom 27-godišnjice oktobarske revolucije.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Hrvatske o obećanju britanske vojne misije da će Britanci pružiti veću vazduhoplovnu pomoć trupama na zemlji.

Zatražio je od Glavnog štaba NOV i PO Makedonije redovnije dostavljanje izvještaja o vojnoj situaciji u Makedoniji.

Zahvalio je brigadiru Maklinu, šefu britanske vojne misije, i pukovniku Hantingtonu, šefu Samostalne američke vojne misije, na telegramima koje su mu uputili povodom oslobođenja Beograda.

Upozorio je Štab 8. korpusa NOVJ na pojačanu savezničku vazduhoplovnu aktivnost.

U »Politici« su objavljeni telegrami saučešća šefa britanske vojne misije brigadira Ficroja Maklina i šefa Samostalne američke vojne misije pukovnika Eleri Hantingtona upućeni Titu povodom tragične smrti general-lajtnanta Ivana Milutinovića, člana Vrhovnog štaba NOV i POJ, člana Politbiroa CK KPJ, člana Predsjedništva AVNOJ-a i NKOJ-a.

Obavijestio je Vojnu misiju NOVJ u Moskvi o načinu dostavljanja izvještaja za »Slobodnu Jugoslaviju«.

5. novembar

Primio je pozdravni telegram bugarskih studenata s prve slobodne proslave bugarskog praznika Dana narodnih budilaca.

6. novembar

Uputio je čestitku Staljinu povodom 27-godišnjice oktobarske revolucije.

Čestitao je maršalu Tolbuhinu 27-godišnjicu oktobarske revolucije.

Odobrio je Glavnom štabu NOV i PO Makedonije formiranje 15. udarnog korpusa NOVJ od tri divizije na njegovom operativnom području i zamjerio na nazivima koji su dati za 1. i 2. korpus.

Izdao je instrukciju Glavnom štabu NOV i PO Makedonije o odnosu prema engleskoj vojnoj misiji.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Srbije da preduzme mjere za uništenje zaostalih četničkih grupa u zapadnoj Srbiji.

Naredio je Vojnoj misiji NOVJ u Moskvi da prvom prilikom pošalje u Beograd sina Spasenije Cane Babović.

Odgovorio je na pozdravni telegram bugarskih studenata od 5. novembra 1944.

7. novembar

Prisustvovao je svečanoj akademiji u Narodnom pozorištu u Beogradu povodom 27-godišnjice oktobarske revolucije.

Priredio je svečanu večeru povodom 27-godišnjice oktobarske revolucije, na kojoj su prisustvovali dr Ivan Ribar, članovi NKOJ-a i Vrhovnog štaba NOV i POJ i predstavnici sovjetske, ame-

ričke i čehoslovačke vojne misije i tom prilikom je održao pozdravni govor ističući značaj oktobarske revolucije.

U svojstvu predsjednika NKOJ-a, zajedno s povjerenikom za ishranu NKOJ-a Milom Peruničićem, donio je odluku o raspodjeli 50 000 tona žita dodijeljenog kao pomoć od vlade SSSR-a. Naredio je Štabu Mornarice NOVJ da uputi eskadrilu za vezu u Beograd.

Izdao je instrukcije Štabu 5. udarnog korpusa NOVJ za formiranje nove divizije.

Primio je pozdravni telegram Slovenaca i Hrvata iz Istre, Trsta i Gorice s njihovog prvog zbora u kome je Titu i NOVJ izražena zahvalnost »za borbu za oslobođenje naše uže domovine Istre, Trsta i Gorice i za njihovo priključenje jednokrvnoj braći u Federativnoj Demokratskoj Jugoslaviji«. («Политика», 8. novembar 1944)

8. novembar Prisustvovao je svečanoj večeri koju je sovjetska vojna misija pri Vrhovnom štabu NOV i POJ priredila povodom proslave 27-godišnjice oktobarske revolucije.

9. novembar Održao je govor u dvorani Kolarčevog univerziteta pred Velikom antifašističkom skupštinom narodnog oslobođenja Srbije. Primio je pozdravni telegram delegata Velike antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije.

U svojstvu predsjednika NKOJ-a, zajedno s povjerenikom unutrašnjih poslova Vladom Zečevićem, donio je odluku o ukidanju Nedićevih organa Srpske zajednice rada i Nacionalne službe za obnovu Srbije.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Slovenije da dostavi izvještaj o pogibiji general-lajtnanta Franca Rozmana Staneta. Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Slovenije da formira austrijski bataljon.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Slovenije o imenovanju privremenog komandanta Glavnog štaba Slovenije i postavljenju načelnika toga Štaba.

U »Politici« je objavljen pozdravni telegram Glavnog štaba NOV i PO Makedonije upućen maršalu Titu povodom oslobođenja Beograda.

Poslao je telegram zahvalnosti 2. proleterskoj diviziji NOVJ za oslobođenje Kruševca, Trstenika i Vrnjačke Banje i za borbu kod Kraljeva zajedno s jedinicama Crvene armije.

Izdao je instrukcije Štabu Mornarice NOVJ u vezi s datim odobrenjem za korišćenje tri aerodroma oko Zadra od strane Saveznika.

Centralni komitet KPJ je, uz Titovu saglasnost, stavio Paška Romca, političkog komesara 16. divizije, na raspolaganje PK KPJ za Vojvodinu.

Izrazio je priznanje 23. udarnoj diviziji za uspješno sadejstvo jedinicama Crvene armije pri uništenju nemačkih 1. brdske i 117. lovačke divizije.

10. novembar Italijanska štampa objavila je Titov telegram u kome je on zahvalio Palmiru Toljatiću Erkoliju, generalnom sekretaru KP Italije, na njegovom telegramu u vezi s oslobođenjem Beograda.

Izdao je Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ naređenje za upotrebu artiljerijskih i tenkovskih jedinica.

Obavijestio je Vojnu misiju NOVJ u Moskvi da se generali Ulepić i Pavičić što prije jave u Beograd i čestitao je ženidbu članu Vojne misije potpukovniku Vinku Švobu.

Dozvolio je generalu Terziću da doputuje u Beograd; obavijestio ga je da će teme za Ilju Erenburga dostaviti za dva dana.

Dozvolio je rad savezničkih avijatičara za vezu u 4. 6. i 11. udarnom korpusu NOVJ.

11. novembar

Obratio se Milovanu Đilasu sa zahtjevom da napiše jedan članak za Radio-stanicu »Slobodna Jugoslavija« povodom trogodišnjice njenog rada.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Srbije da uputi jedno lice za prijem pomoći od bugarske vlade u hrani i odjeći.

Na Titov predlog Predsjedništvo AVNOJ-a posmrtno je odlikovalo Ordenom narodnog heroja Jugoslavije general-lajtnanta Franca Rozmana Staneta, komandanta Glavnog štaba NOV i PO Slovenije.

Prihvaćen je predlog Velike antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije da AVNOJ dodijeli Titu zvanje Narodnog heroja Jugoslavije i odlučeno je da taj predlog formuliše Predsjedništvo Skupštine.

12. novembar

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Hrvatske da grupa poručnika Gudvina postaje samostalna američka vojna misija pri Glavnom štabu Hrvatske.

Odobrio je članu američke vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske Brodu Stimpsonu da otputuje u Bari na liječenje i da se po ozdravljenju vrati na istu dužnost.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Hrvatske o važnosti dozvole izdate grupi pukovnika Makfarlejna.

13. novembar

Primio je pozdravne telegrame 820 odbornika s Drugog zasjedanja Oblasne skupštine Dalmacije održanog na Hvaru i Izvršnog odbora JNOF Hrvatske za Dalmaciju.

Objavljen je telegram žena Bosanske krajine i Drvara upućen Titu povodom oslobođenja Drvara.

Objavljen je telegram maršala Tita kao odgovor na pozdravni telegram žena Bosanske krajine i Drvara.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Makedonije da američka grupa od tri oficira postaje samostalna američka misija pri Glavnom štabu.

Primio je pozdravni telegram Izvršnog odbora JNOF-a Hrvatske.

14. novembar

Na predlog Zemaljskog odbora USAO-a Crne Gore i Boke, odobrio je da 7. crnogorska udarna brigada 3. udarne divizije dobije naziv: 7. crnogorska omladinska brigada »Budo Tomović.«

Naredio je Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ da ruši komunikacije i spriječi prodor neprijatelja na pravcu Nikšić — Bileća ili preko Boke.

Odobrio je zamjenu savezničkih podoficira članova savezničke vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske.

Izrazio je zahvalnost jedinicama Primorske operativne grupe za oslobođenje Cetinja.

Izdao je instrukciju Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ povodom žalbi Saveznika na neuređan prijem materijala i obavijestio ga o promenama u američkoj vojnoj misiji.

Obavijestio je Vojnu misiju NOVJ u Moskvi o uključivanju dvaju pilota avijacije NOVJ; dao podatke za Komesarijat za veze vlade SSSR-a i obavijestio o dolasku generala Pavičića u Beograd.

Naredio je Vojnoj misiji NOVJ u Moskvi da opskrbi porodicu Dimitra Vlahova.

Primio je pozdravni telegram delegata orašačkog sreza sa skupštine Jedinštenog narodnooslobodilačkog fronta održane u Arandelovcu.

15. novembar

Naredio je svim glavnim štabovima, štabovima korpusa i Komandi grada Beograda da se poprave uslovi stanovanja jedinica i obezbijedi čuvanje sanitetskih ustanova.

Izrazio je zahvalnost jedinicama 42. i 50. udarne divizije za oslobođenje Skoplja.

Obavijestio je povjerenika za spoljne poslove NKOJ-a Josipa Smolaku o rezultatima pregovora s dr Ivanom Šubašićem.

Pokrajinski odbor Osvobodilne fronte za slovenačku Korušku uputio je Titu pozdravni telegram u kojem je zahvalio na njegovim riječima koje je izgovorio 12. septembra 1944. povodom druge godišnjice 1. dalmatinske brigade, a koje su se odnosile na Korušku.

»Druže maršale Tito,

Slovinci u Koruškoj udruženi u Osvobodilnoj fronti već su se digli na otpor protiv vjekovnog ugnjetaca svih Slovena. Ohrabreni Vašim riječima, oni će u bratskoj slozi s narodima Jugoslavije pod pobjedonosnim zastavama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i pod Vašim vrhovnim zapovjedništvom udvostručiti svoje borbene napore sve dotle dok i sveta koruška zemlja ne bude očišćena od njemačke fašističke zvijeri.

Vama, maršale Tito, velikom vodi naroda Jugoslavije, oslobodiocu koruških Slovenaca, naš zahvalni pozdrav.« (»Борба«, 15. novembar 1944)

Primio je pozdravni telegram konferencije Antifašističkog fronta žena za okrug Podgrmeč, u kome se, pored ostalog, kaže:

»Dragi naš Maršale, mi nikada nismo zaboravili tvoje pohvalne riječi o ženama Jugoslavije. Tvoje riječi dale su nam snage da izdržimo sve teškoće i da iz dana u dan radimo za narodno oslobođenje [i sada], kada je pobjeda blizu, mi ti se zaklinjemo, voljeni naš druže Tito, da ćemo uložiti sve svoje snage da što prije slomimo krvavog neprijatelja, da ćemo nastojati da što bolje izgradimo našu novu federalnu Bosnu i Hercegovinu, koja je sastavni dio naše drage Demokratske Federativne Jugoslavije.« (»Борба«, 15. novembar 1944)

Na Titov predlog Predsjedništvo AVNOJ-a odlikovalo je Ordenom narodnog heroja Lazu Štekovića i posmrtno Mahmuta Ibrahimpašića, Ordenom narodnog oslobođenja 1. i 2. vojvođansku brigadu 16. udarne divizije i 3. vojvođansku brigadu 36. udarne divizije, Ordenom partizanske zvezde I reda 1. proletersku, 3. krajišku (proletersku) i 13. proletersku brigadu »Rade Končar« 1. proleterske divizije, 5. krajišku (kozaračku) brigadu 11. udarne divizije i 6. vojvođansku brigadu 36. udarne divizije.

BIOGRAFSKE BELEŠKE
REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA
SKRAĆENICE
POPIS ILUSTRACIJA

BIOGRAFSKE BELEŠKE*

Akimenko Andrijan Zaharovič (1898), učesnik građanskog rata. U Crvenu armiju stupio 1918. Član KPSS od 1940. Do početka drugog svjetskog rata bio je, pored ostalog, načelnik odjeljenja u armiji i načelnik štaba streljačkog korpusa. U otadžbinskom ratu Sovjetskog Saveza je bio komandant 127 (2. gardijske) streljačke divizije, zatim 3. gardijske divizije, a od 1944. do kraja rata — komandant 75. streljačkog korpusa 2, a potom 3. ukrajinskog fronta Crvene armije. Poslije rata bio je na raznim dužnostima do 1955, kada je penzionisan. General-major je Sovjetske armije od 1942 — 268

Ambrožič Lado (1908), učitelj. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je komandant brigade »Matija Gubec«, komandant 3. operativne zone (alpske), komandant 9. korpusa NOVJ i načelnik GŠ Slovenije. Poslije rata bio na raznim dužnostima u JRV do 1953 (kad je preveden u rezervu). Poslije je bio na raznim dužnostima u građanstvu. Napisao je više knjiga s tematikim iz NOR-a i monografija partizanskih jedinica: »Partizanska protivofanziva« (1965), »Pohod Štirinajste« (1967). General-major u rezervi — 198, 283, 284

Andonov Metodija Čento (1903—1957), trgovac; prije rata bio aktivni učesnik Udružene opozicije. Više puta zatvaran i interniran. Za vrijeme okupacije se opredjeljuje za NOP, zbog čega su ga bugarski okupatori hapsili i internirali. U oktobru 1943. stupa u NOV i postaje član Glavnog štaba Makedonije. Bio je predsjednik Inicijativnog odbora za sazivanje ASNOM-a i jedno vrijeme predsjednik ASNOM-a, zatim predsjednik Narodnog sabora Makedonije i član Prezidijuma AVNOJ-a. Zbog nacionalističkih stavova osuđen 1946 — 254

Antonesku Jon (Antonescu Ion, 1882—1946), rumunski general; od 1933. bio načelnik rumunskog Generalštaba, a od 1938. ministar spoljnih poslova. Prisilio kralja Karola II da abdicira i zaveo fašističku diktaturu; 1940. proglasio se za šefa države. Priključio Rumuniju Trojnom paktu; 1946. osuđen i pogubljen kao ratni zločinac — 269

Apostolski Mihailo (1906), prije rata generalštabni major; učesnik NOR-a od 1941; bio član Pokrajinskog štaba za Makedoniju; zatim komandant Glavnog štaba NOV i PO Makedonije; 1945. pomoćnik načelnika Generalštaba JNA; 1946—1952. komandant Sarajevske vojne oblasti, pa načelnik Više vojne akademije JNA, predsjednik Makedonske akademije nauka i umjetnosti; član Savjeta Federacije. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 7, 189, 250, 295

Augustinčić Antun (1900—1979), vajar svjetskog glasa, član JAZU. Bio je predsjednik Društva prijatelja SSSR-a (1940). U NOP-u učestvuje od 1941. Te godine uhapšen i u zatvoru u Gracu ostaje do 1943. Član ZAVNOH-a i potpredsjednik AVNOJ-a od 1943 — 273

Babović Ibrahim (1905—1934), geometar, partijski radnik, sekretar MK KPJ za Beograd. Uhapšen februara 1930. i 16. septembra iste godine osuđen na 7 godina robije. Zbog pokušaja bjekstva iz sremskomitrovačke tamnice 1932. osuđen februara 1933. na još dva mjeseca dodatne kazne robije. U Staroj Gradiški tamnovao pod veoma teškim uslovima, te se teško razbolio. Novembra 1933. prebačen u Sremsku Mitrovicu. Juna 1934. transportovan u Lepoglavu, gdje je, bez ikakvog liječenja, kao težak

* Biografske beleške sačinili: Milovan Dželebdžić, mr Ubavka Ostojić-Fejić, Kadvika Petrović • mr Enes Milak, Ljiljana Matić i Dragutin Ristić.

plućni bolesnik, umro 4. oktobra 1934. — 282

Babović Spasenija Cane (1907—1977), tekstilna radnica. Mlada pristupa radničkom pokretu, član SKOJ-a od 1927, a KPJ od 1928. Od 1928. do 1937. na raznim dužnostima: član MK KPJ za Beograd, član OK KPJ u Kragujevcu. Aktivno radila na stvaranju Narodnog fronta (1935—1937). Više puta hapšena i mučena, a 1937. Sud za zaštitu države osudio ju je na 2 godine robije. Iz zatvora izašla 1939. i izabrana za člana PK KPJ za Srbiju. Na V zemaljskoj konferenciji KPJ izabrana za člana CK KPJ. Jedan je od organizatora ustanka u Srbiji; bila je član Vojne komisije PK KPJ za Srbiju, pa partijski radnik u vojnim jedinicama; 1942. pomoćnik je političkog komesara 2. proleterske brigade. Prvi je predsjednik Antifašističkog fronta žena Jugoslavije. Na Prvom zasjedanju AVNOJ-a izabrana za člana Predsjedništva. Poslije oslobođenja bila je poslanik Savezne skupštine i Skupštine Srbije, ministar u vladi Srbije i vladi Jugoslavije, pa član Izvršnog vijeća Srbije i SIV-a; član Saveznog odbora SSRNJ, član Predsjedništva SUBNORJ, IK CK SK Srbije i član CK SKJ — 191, 251, 282

Babović Vladimir, sin Spasenije Cane i Ibrahima Babovića — 282

Bajči-Zilinski Endre (Bajcsy-Zsilinsky Endre; 1886—1944), poslije sloma Austro-Ugarske i mađarske revolucije bio je jedno vrijeme član Gembesove profašističke partije, zatim je prišao liberalnoj opoziciji protiv konzervativnog kontra-revolucionarnog režima. God. 1939. postao je vođa Stranke malih posjednika. On je 1929. upozoravao javnost na buduću njemačku opasnost, 1932. se zalagao za austro-češko-njemačku saradnju, a 1932—1933. je tražio oslonac na Italiju. Aprila 1941. u Parlamentu ustao protiv napada na Jugoslaviju. Organizovao je pokret protiv Njemačke, osobito poslije okupacije Mađarske marta 1944. Uхваćen od strane okupatora i strijeljan decembra 1944 — 269

Banović Nikola (1920), zemljoradnik. Član SKOJ-a od 1937, a KPJ od 1938. U NOR-u od 1941. Bio pomoćnik komesara čete 4. crnogorke brigade,

komandir čete u istoj brigadi, zamjenik komandanta i komandant bataljona, zamjenik komandanta 6. crnogorske brigade, komandant 10. crnogorske brigade. Poslije rata bio komandant 21. divizije i načelnik štaba korpusa. Pukovnik JNA u penziji — 216

Barodkin, major, sovjetski instruktor za rad po liniji Ozne pri Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ — 39

Beron dr Petar (1800—1871), bugarski književnik, ljekar i naučnik. Bio organizator bugarskih škola i sastavio prvi moderni bugarski bukvar 1824 — 282

Bjelica Jevrem (1909), aktivni vazduhoplovni poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u je od 13. jula 1941. Pored ostalog, bio je komandant 3. vazduhoplovne baze, komandir Eskadrile za vezu Vrhovnog štaba i komandant 42. vazduhoplovne jurišne divizije NOVJ. Poslije rata komandant Vazduhoplovnog vojnog učilišta, zatim vršio i druge funkcije u Komandi Vazduhoplovstva JA. Zbog solidarisanja s Rezolucijom Informbiroa lišen je čina pukovnika JA i isključen iz KPJ (tada se nalazio na dužnosti zamjenika generalnog direktora Jugoslovensko-sovjetskog mješovitog društva za civilni saobraćaj — »Justa«) — 143

Bilgarjanov Bojan (1896), bugarski političar i državnik. Član BKP od 1920. U Moskvi pohađao Generalštabnu akademiju 1922, a 1923. se vraća u Bugarsku i učestvuje u septembarskom ustanku. Zbog revolucionarne delatnosti 1924. osuđen na smrt, pa pomilovan 1933. Zatim odlazi u SSSR, gde uči na Lenjinskoj školi i radi u Kominterni, a 1935. vraća se u Bugarsku. Član CK BKP postaje 1937. Od 1941. radi u Centralnoj vojnoj komisiji CK BKP, od 1942. do 1944. delegat je CK BKP pri VŠ NOV i PO Jugoslavije, početkom 1944. se vraća u Bugarsku i zauzima visoke vojne dužnosti. Poslije rata biran je za sekretara CK BKP, člana Politbiroa CK BKP i više puta za poslanika Narodnog sabora — 266

Boljević Arsenije (1904—1953), vazduhoplovni major u vojsci Kraljevine Jugoslavije. Zarobljen u aprilskom ratu i odveden u logor Strij. Pobjegao iz logora

sa Savom Poljancem i borio se u redovima čeških partizana. Vratio se u zemlju krajem 1944. Bio komandant 11. lovačke avio-divizije. Poslije rata bio na dužnosti u Vazduhoplovstvu JA. Izgubio život u saobraćajnoj nesreći — 218, 286

Brod Stimpson (Broad Stimpson), član Samostalne američke vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske — 210, 211, 309

Broz Žarko (1924), stariji sin Josipa Broza Tita. Nakon Titovog hapšenja 1928, zajedno s majkom Pelagijom otišao u SSSR gdje je i odrastao i školovao se. Bio je borac Crvene armije od 1941. Ostao je bez desne ruke u bici za Moskvu 3. decembra 1941. Na Vis je došao iz Moskve preko Barija 6. juna 1944. Pratio je Tita u Kazertu na njegove razgovore s Vilsonom i Čerčilom od 6. do 14. avgusta i za vrijeme njegovog boravka u Moskvi od 21. do 28. septembra 1944. Potom je bio kraće vrijeme pri GŠ NOV i PO Srbije, a zatim u Vrhovnom štabu. Poslije rata bio je na raznim dužnostima u organima savezne uprave. Penzionisan je kao savjetnik u SIV-u. Rezervni je poručnik Crvene armije i kapetan I klase JNA — 114

Bubanj Viktor (1918—1972), građevinski tehničar. God. 1936. postao je član SKOJ-a, a 1939. član KPJ; sredinom septembra 1941. izabran za člana OK KPH za Hrvatsko primorje, a ujedno je rukovodio partijskom tehnikom. U maju 1942. postavljen je za komandanta 1. primorsko-goranskog NOP odreda, 12. oktobra 1942. za komandanta 6. udarne primorsko-goranske brigade, a krajem 1942. bio je određen za zamjenika komandanta 5. operativne zone Hrvatske; 17. marta 1943. postaje komandant 14. primorsko-goranske brigade. Aprila 1944. odlazi u SSSR u pilotsku školu, da bi 1. maja 1945. bio postavljen za političkog komesara novoformiranog 254. lovačkog avio-puka; u jesen 1946. postavljen je za načelnika Štaba Komande JRV; u maju 1965. postaje komandant Ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane, januara 1970. postavljen je za načelnika Generalštaba JNA. Bio je i na visokim partijskim funkcijama. Narodni heroj — 143

Črvulanov, delegat CK Bugarske radničke partije (komunista) pri CK KPJ — 245

Čakić Boško (1920—1967), politički radnik. U NOP-u je od 1941, a od januara 1942. postaje i član KPJ; bio je sekretar MK KPJ za Uroševac; član Oblasnog komiteta KPJ za Kosmet; politički komesar Glavnog štaba NOV i PO Kosova i Metohije; poslanik Savezne skupštine i u diplomatskoj službi — 289

Čaušev Boro (1917), radnik. Prije rata pristupio naprednom radničkom pokretu. Član KPJ od 1940, u NOP-u od 1941. Bio član Mjesnog komiteta KPJ Negotino. U NOVJ bio politički komesar čete, politički komesar bataljona 14. makedonske brigade, politički komesar 50. pa 48. divizije. Od 1949. radi u građanstvu; državni sekretar za unutrašnje poslove, član Izvršnog vijeća, član CK SK Makedonije, poslanik Savezne skupštine i Sobraanja Makedonije. General-potpukovnik JNA u rezervi — 286

Čerčil Winston (Churchill Winston; 1874—1965), jedan od najvećih britanskih državnika i političara; pripadnik Konzervativne stranke. Završio vojnu akademiju 1897; više puta bio ministar (od 1908. do 1939); predsjednik vlade od maja 1940. do 1945. i od 1951. do 1955. U doba oktobarske socijalističke revolucije jedan od zagovornika i organizatora intervencije protiv Sovjetske Rusije. Kao pobornik tradicionalne britanske politike ravnoteže snaga na Kontinentu, još 1936. zahtijevao je energičnu akciju protiv nacističke agresije. Od trenutka fašističkog napada na Sovjetski Savez zalagao se za stvaranje antihitlerovske koalicije — 144, 238, 242, 253, 278, 289, 290, 291, 305

Čolaković Rodoljub (1900), politički radnik. Član KPJ od 1919. Pripadao organizaciji Crvena pravda, koja je 1921. u Delnicama izvršila atentat na ministra Milorada Draškovića, pa je zbog učešća u atentatu osuđen na 12 godina robije. Po izdržanoj kazni emigrirao u Beč; u Moskvi je završio MLŠ. Po zadacima Partije radio u Francuskoj, Čehoslovačkoj i Španiji do 1939. Na savjetovanju u Moskvi 1936. kooptiran u ru-

kovodstvo KPJ i na toj dužnosti ostao do 1938. U NOR-u od 1941; član Glavnog štaba za Srbiju, politički komesar Glavnog štaba za Bosnu i Hercegovinu, član PK KPJ za BiH, vijećnik na Prvom i Drugom zasijedanju AVNOJ-a, vijećnik ZAVNOBiH-a, sekretar Predsjedništva AVNOJ-a. U vladi DFJ ministar, pa prvi predsjednik vlade BiH. Od 1948. bio član CK SKJ, CK SK BiH, Savezne vlade, a potom član i potpredsjednik SIV-a i dr. Objavio više književnih i historiografsko-publicističkih i memoarskih djela. Narodni heroj, odlikovan Ordenom junaka socijalističkog rada, član Savjeta Federacije — 8, 295

Čolanović Marko (1895—1951), aktivni kapetan I klase u vojsci Kraljevine Jugoslavije. Poslije kapitulacije Italije u NOVJ je stupio septembra 1943. Bio je na raznim ekonomskim (intendantskim) dužnostima pri Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ i Vrhovnom štabu NOV i POJ. Poslije rata je bio na sličnim dužnostima u Komandi pozadine JA. Član KPJ je od 1947. Izjasnio se za Rezoluciju Informbiroa, pa je 1951. lišen čina potpukovnika JA i isključen iz KPJ — 26, 254, 296

Čuškar Boro (1916), student. Član SKOJ-a od 1935. Jedan od rukovodilaca naprednog studentskog pokreta u Skoplju. Član KPJ od 1939. Hapšen i proganjan. U NOP-u od 1941, a u NOV od 1943. Bio politički komesar brigade, politički komesar 42. divizije, politički komesar 15. korpusa, član ASNOM-a. Poslije rata na radu u Odjeljenju zaštite naroda, pomoćnik ministra unutrašnjih poslova Makedonije, poslanik u Saboru Makedonije i Saveznoj skupštini. General-major milicije u penziji — 286

Četković Vladimir Vlado (1911—1944), radnik. U radničkom pokretu od tridesetih godina; član KPJ od 1935. Organizator štrajkova i drugih akcija rudara Trepče. Učesnik je španskog građanskog rata, poručnik španske republikanske vojske. Po padu Republike bio je u logorima u Francuskoj, odakle je pobjegao i stigao u Jugoslaviju. U NOR-u komandant Ličke grupe NOPO i član GŠ Hrvatske; komandant 8. divizije i 8. korpusa. Poginuo je 21. oktobra 1944. u Dalmaciji; bio general-

-major NOVJ. Narodni heroj — 158, 278, 279, 281, 289, 305

Dakić Radoje Brko (1911—1946), radnik. Hapšen i proganjan više puta. U radničkom pokretu od tridesetih godina, a član KPJ od 1934. Sekretar MK KPJ za Beograd (1939) i organizator više akcija beogradskih radnika i studenata. U NOR-u od 1941: član i sekretar PK KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak, politički komesar 2. udarnog korpusa NOVJ. Pukovnik JA. Poslije rata sekretar Sindikata Jugoslavije. Narodni heroj — 278, 288

Dapčević Peko (1913), student; u radnički pokret stupio kao gimnazijalac, a član je KPJ od 1933. Godine 1936. i 1937. bio član OK KPJ za Cetinje. U španskom ratu bio komandant bataljona (u činu poručnika). Poslije poraza Republike 1939. zatočen u logoru u Francuskoj; sljedeće godine pobjegao u Austriju, a 1941. došao u Jugoslaviju. U NOR-u od 1941: komandant Lovčenskog odreda, zatim Glavnog štaba za Crnu Goru, 4. proleterske crnogorske brigade, 2. divizije, 2. udarnog korpusa, 1. armijske grupe, 1. armije; član AVNOJ-a i CASNO-a. Poslije rata zamjenik, zatim načelnik Generalštaba JNA, član SIV-a, ambasador, potpredsjednik Skupštine Jugoslavije; član CK SKJ. General-pukovnik JNA. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 5, 13, 15, 16, 30, 32, 33, 50, 51, 56, 57, 68, 72, 73, 88, 89, 94, 98, 106, 115, 116, 122, 123, 249, 251, 253, 256, 258, 267, 268, 270, 288, 300, 306

Dejtn (Dane), član Samostalne američke vojne misije pri štabu 2. udarnog korpusa NOVJ — 217

Devic Karl-Krebs fon (Dewitz Karl-Krebs von), general-major. Zarobljen je od pripadnika 13. krajiške udarne brigade u borbi za oslobođenje Banjaluke septembra 1944. Tada je bio na dužnosti komandanta Borbene grupe »Devic« i trupnog poligona u Slavanskom Brodu. Razmijenjen je za slovenačkog pjesnika Otona Župančiča. Strijeljali su ga nacisti 1945 — 250

Dikinson (Dickinson), major, šef Samostalne američke vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Makedonije — 212

Dimitrov Georgi (1882—1949), revolucionar bugarskog i međunarodnog radničkog pokreta. Član SDP Bugarske od 1902. Od 1906. sekretar je Nacionalnog sindikalnog saveza Bugarske i rukovodi mnogim radničkim akcijama. Član CK SDP (tijesni socijalisti) od 1909. Zalagao se za saradnju balkanskih socijaldemokratskih partija i za stvaranje Balkanske socijalističke federacije. Borac protiv bugarske osvajačke politike u balkanskim ratovima i I svjetskom ratu. Jedan je od osnivača Bugarske komunističke partije i organizator septembarškog ustanka u Bugarskoj (1923). Na III kongresu KI (1921) izabran u Izvršni komitet. Po emigriranju radio u KI i BKF. U Njemačkoj uhapšen 1933. i na procesu u Lajpcigu uspješno branio komunistički pokret. Iz Njemačke protjeran u SSSR 1934. Na VII kongresu KI dao jedan od najznačajnijih referata. Od 1935. do 1943. bio je generalni sekretar KI. Organizator Otečestvenog fronta Bugarske i otpora fašizmu u njoj. Od 1945. do 1948. bio je predsjednik vlade i generalni sekretar KP Bugarske — 207, 285

Došen Ilija (1914), član KPJ od 1936. Diplomirao na Pravnom fakultetu u Beogradu 1940. U NOR-u od 1941; bio politički komesar 5. krajiškog NOP odreda, 10. krajiške brigade, 5. i 10. divizije i 5. korpusa NOVJ. Poslije rata bio je, između ostalog, član CK SKJ i Izvršnog komiteta CK SK BiH, ministar u vladi BiH, predsjednik Vrhovnog suda BiH i Vrhovnog suda Jugoslavije, potpredsjednik SUBNOR Jugoslavije, poslanik republičke i Savezne skupštine i dr. Narodni heroj — 289

Drapšin Petar (Petar Ilić; 1914—1945), student. Član KPJ od 1937. Učestvovao u španskom građanskom ratu od 1937. do 1939, gdje je postao oficir. Po slomu Republike interniran u logor u Francuskoj. Preko partijskih veza došao u Zagreb, a odatle upućen u Hercegovinu, gdje je bio jedan od organizatora ustanka. U NOR-u: komandant Operativnog štaba NOP odreda za Hercegovinu, zatim 2. operativne zone Hrvatske, 12. divizije, 6. i 8. korpusa i 4. armije. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj — 150, 278, 279, 305

Dudić Dragojlo (1887—1941), zemljoradnik. Učestvovao u balkanskim ratovima i I svjetskom ratu. Učesnik Vukovarskog kongresa KPJ. Pripadao je grupi naprednih seljaka-književnika, koji su se bavili tzv. socijalnom književnošću. Pred II svjetski rat je izabran za člana OK KPJ za Valjevo. Glavni je organizator savjetovanja Okružnog komiteta u Zlatariću 22. juna 1941. i jedan od istaknutih organizatora ustanka u valjevskom kraju. Prvi politički komesar Kolubarske partizanske čete, zatim zamjenik, pa komandant Valjevskog NOP odreda. Prvi je predsjednik Glavnog narodnooslobodilačkog odbora Srbije. Napisao je ratni *Dnevnik*. Poginuo je 29. novembra 1941. Narodni heroj — 254

Dukanec Mato, kapetan ustaško-domobranske Hrvatske vazduhoplovne legije koja se borila na istočnom frontu u sastavu njemačkih oružanih snaga. Bio je komandir jurišne eskadrile. Prebjegao je na stranu Crvene armije i izrazio želju da se bori na strani NOVJ — 20

Dilas Milovan Đido (1911), studirao filozofiju i prava. Kao član KPJ uhapšen 1933. i osuđen na 3 godine robije. Po izlasku s robije bio član MK KPJ Beograda i PK KPJ za Srbiju. Na V konferenciji KPJ izabran za člana Politbiroa CK KPJ. U NOR-u član Vrhovnog štaba. Od 1945. do 1954. ministar i član Politbiroa (IK) CK SKJ i predsjednik Skupštine SFRJ. U 1953. godini objavio niz članaka revizionističke i anarhističko-liberalističke sadržine suprotstavljajući se politici SKJ. Na plenumu CK SKJ 1954. isključen iz CK, a potom i iz SKJ. Zbog neprijateljskog rada 1957. godine osuđen na 9 godina robije; lišen funkcija i odlikovanja i penzionisan. Postao antikomunista i neprijatelj socijalističke Jugoslavije. Objavio u inostranstvu više knjiga i napisao antijugoslovenskog i antikomunističkog sadržaja — 41, 207, 261, 297, 309

Dukanović dr Vojislav Voja (1915), ljekar; završio je Medicinski fakultet u Beogradu 1941; član KPJ od 1941; u NOR-u od 1941. Bio referent saniteta Durmitorskog NOP odreda i Operativnog štaba NOV i PO za Hercegovinu, upravnik Centralne vojne bolnice u

Vrbnici, pomoćnik člana IO za zdravlje AVNOJ-a, član Sanitetskog odjeljenja VŠ NOV i POJ, referent saniteta u 1. proleterskoj diviziji i 1. proleterskom korpusu i načelnik saniteta u 1. armiji NOVJ. Poslije rata načelnik Sanitetskog odjeljenja 2. armije JA, inspektor u Sanitetskoj upravi MNO, sekretar Saveznog komiteta za narodno zdravlje, s koje je dužnosti preveden u rezervu 1947. u činu pukovnika JA. Poslije toga bio na funkcijama u savezним organima za zdravstvo. Penzionisan 1964. na funkciji specijalnog savjetnika za zdravstvo u SNS. Poslije toga nalazio se na službi pri Svjetskoj zdravstvenoj agenciji pri OUN u Ženevi — 306

Đurdev Dragutin (1913), u revolucionarnom pokretu učestvuje od 1932. kao student Pravnog fakulteta u Beogradu i kasnije kao aktivist OMPOK-a u Banatu. Član KPJ od 1937. Od 1936. do 1939. bio je dobrovoljac na strani republikanske Španije; od 1939. do kraja 1944. u SSSR-u; bio je urednik i spiker Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«. Po dolasku u Jugoslaviju zamjenik saveznog javnog tužioca, ambasador u Belgiji, Luksemburgu, Čileu, Peruu i na drugim dužnostima — 285

Đurić Ljubodrag Ljubo (1917), učitelj. Član KPJ od 1939. a u NOR-u od 1941. Bio je zamjenik komandanta 2. proleterske brigade, komandant iste brigade, i 2. proleterske divizije, zamjenik komandanta GŠ Srbije i komandant Beograda od oktobra 1944. Poslije rata generalni sekretar i član Savezne vlade, direktor »Službenog lista SFRJ«. General-major JNA u penziji — 30, 32, 56

Đurišić Pavle (1907—1945), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije; četnički komandant. U decembru 1941. od Draže Mihailovića dobio zvanje vojvode i imenovan za komandanta Linskih četničkih odreda, bio zamjenik komandanta Nedićevog dobrovoljačkog korpusa, komandant četničke komande Crne Gore, Boke i Starog Rasa. Njegove jedinice su učestvovalе u više krupnih poduhvata (samostalno i zajedno s okupatorom) protiv NOVJ i izvršile mnogobrojne zločine nad rodoljubima i pripadnicima NOP-a i genocid nad muslimanskim življem u Sandžaku i istočnoj Bosni.

Ubile su ga ustaše u Gradiški aprila 1945 — 285

Đurović Milinko (1910), diplomirani pravnik. Član je KPJ od 1936. Bio je sekretar RK i član MK KPJ za Beograd. U NOR-u od 1941: bio je instruktor PK KPJ za Crnu Goru, član OK KPJ za Nikšić, politički komesar Nikšićkog i Durmitorskog NOPO, član Politodjela 5. crnogorske, 2. dalmatinske brigade, pa 2. proleterske divizije, politički komesar iste divizije, instruktor PK KPJ za Srbiju. Poslije rata bio je zamjenik načelnika Političke uprave JNA, politički komesar 7. armijske oblasti i načelnik Vojnoizdavačkog zavoda »Vojno delo«. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 284

Džefli (Jefley), narednik, član britanske obavještajne grupe kapetana Džipsona na ostrvu Istu — 168

Džipson Džordž (Gibson George), kapetan, šef britanske obavještajne grupe na ostrvu Istu — 168

Džonson (Johnson), član Samostalne američke vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske — 210

Eliot Vilijam (Elliott William), vice-maršal, komandant Balkanskog vazduhoplovstva (Balkan Air Force-BAF) — 19, 113, 252, 253, 272, 278

Erenburg Ilija Grigorijevič (1891—1967), ruski književnik. Kao učesnik u revolucionarnom pokretu emigrirao 1909. u Pariz. Vratio se u Rusiju 1917, zauzeo antiboljševički stav, ali već 1921. menja stav i prihvata tekovine oktobarske revolucije. Do II svjetskog rata živi više u Francuskoj nego u SSSR-u. U početku književnog stvaranja je mistik, individualist i skeptik, kasnije piše romane feljtonskog stila izlažući duhovito i živo svoje koncepcije o revoluciji, politici, ljubavi i suprotnostima civilizacije. Za vrijeme II svjetskog rata ističe se mobilizatorskom publicistikom — 205, 309

Gagen Nikolaj Aleksandrovič (1895—1969), učesnik prvog svjetskog i građanskog rata. Stupio u Crvenu armiju 1919. Bio je komandir čete i komandant bataljona. Poslije revolucije do velikog

otadžbinskog rata Sovjetskog Saveza bio je komandant bataljona, predavač u Saratovskoj školi, komandant puka i komandant streljačke divizije. Za vrijeme velikog otadžbinskog rata bio je komandant streljačke divizije, Volhovske operativne grupe i streljačkog korpusa, od 1943. je komandant 57. armije do kraja 1944. a od kraja 1944 — komandant 26. armije Crvene armije. Od 1947 — 1959. je pomoćnik komandanta trupa vojnog okruga. General-lajtnant Sovjetske armije od 1943 — 268, 271, 273

Gerov Najden (1823—1900), bugarski književnik, pjesnik, filolog i leksikograf. Izradio »Rječnik bugarskog jezika« (u pet tomova) — 282

Goranović Maksim (1909), inženjer agronomije i novinar. Član KPJ je od 1937. Zatvaran zbog revolucionarne djelatnosti 1939/40; u NOR-u je od jula 1941; bio je na dužnostima u politodjelima 3. dalmatinske, 7. banijske i 1. vojvođanske brigade, intendant u Glavnom štabu Vojvodine i na službi u NKOJ-u. Poslije rata bio je pomoćnik ministra poljoprivrede DFJ i studirao na Poljoprivrednom institutu u Moskvi. Prihvatio Rezoluciju IB i 1954. emigrirao iz zemlje; lišen čina potpukovnika JNA i isključen iz SKJ — 252, 253

Gordijanko, major, sovjetski instruktor za rad po liniji Ozne pri Glavnom štabu NOV i PO Srbije — 39

Gorškov Anatolij Petrovič (1908), borac Crvene armije od 1930. Član KPSS od 1930. Za vrijeme velikog otadžbinskog rata Sovjetskog Saveza 1941—1945. bio je komandant Tuskog radničkog puka, zamjenik načelnika štaba Brjanskog partizanskog odreda, načelnik Operativne grupe partizanskih odreda Orlovске oblasti, delegat Centralnog i Beloruskog štaba partizanskih odreda pri Beloruskom frontu. Od februara 1944. zamjenik načelnika Vojne misije SSSR pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. Od jula 1944. do kraja godine šef Sovjetske vojne misije pri GŠ NOV i PO Srbije. Od 1945. do 1957. na raznim dužnostima. Od 1957. je u ostavci. General-major je Sovjetske armije od 1943 — 270.

Gošnjak Ivan (1909—1980), stolar. Član KPJ od 1933. Od 1935. do 1937. u

SSSR-u, gdje je završio Lenjinsku partijsku školu i oficirski kurs. Od 1937. do 1939. učestvuje u španskom građanskom ratu na strani republikanske Španije u internacionalnim brigadama i imao čin kapetana. Poslije poraza republikanske Španije interniran u koncentracioni logor u Francuskoj, gdje je bio sekretar partijske organizacije jugoslovenske grupe interbrigadista. Septembra 1941. bježi u Pariz, a zatim, u prvoj polovini jula 1942. preko Njemačke u Jugoslaviju. U NOR-u od jula 1942. Bio je zamjenik komandanta GŠ Hrvatske, komandant 1. korpusa NOV Hrvatske i komandant GŠ Hrvatske. Poslije rata komandant 2. armije JA, načelnik Personalne uprave JA, zamjenik ministra narodne odbrane FNRRJ, državni sekretar za poslove narodne odbrane, član CK SKJ i član IK CK SKJ. Narodni heroj — 288

Grizer (Greaser), poručnik, šef Samostalne američke vojne misije pri Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ — 217

Grulović Nikola (1888—1959), obučarski radnik. U revolucionarnom pokretu od 1906. a član Srpske socijaldemokratske partije od 1910. Učestvovao u oktobarskoj revoluciji i građanskom ratu u SSSR-u, gdje je bio organizator jugoslovenskih jedinica, komandant 3. jugoslovenskog odreda i politički komesar Jugoslovenskog komunističkog puka Crvene armije. Član RKP (b) od 1918. Po povratku u Jugoslaviju (1919) učesnik Kongresa ujedinjenja, biran za poslanika 1920. Član PK KPJ za Srbiju od 1935. U NOR-u član Glavnog štaba Srbije, vijećnik AVNOJ-a, član PK KPJ i NOO Vojvodine. Bio član CK SK Srbije, predsjednik Republičkog vijeća Skupštine Srbije, član SO SSRNJ i SO SUBNORJ — 254

Gudvin Džon (Goodwin John), poručnik, šef Samostalne američke vojne misije pri Glavnom štabu Hrvatske — 210, 309

Gundorov Aleksandar Semjonovič (1895—1973), učesnik je velike oktobarske socijalističke revolucije. U Crvenoj armiji je od 1918. Član KPSS od 1915. Za vrijeme građanskog rata bio je komandant odreda Crvene garde. Od 1930. je komandant inženjerije streljačke divizije, od 1937. je načelnik inženjerije stre-

ljačkog korpusa, a zatim iste godine postao je načelnik Vojnoinženjerijske akademije. U velikom otadžbinskom ratu Sovjetskog Saveza 1941—1945. je bio komandant 4. 8. i 6. pionirske (inženjerijske) armije do aprila 1944, a potom načelnik inženjerijske službe Sjevernokavkaskog fronta, pa načelnik inženjerijske službe Moskovskog fronta protivvazdušne odbrane. Od 1944. je zamjenik generalnog inspektora i generalni inspektor inženjerijskih trupa Crvene armije. Poslije rata je bio od 1946. do 1951. pomoćnik načelnika inženjerijskih trupa Kopnene vojske. Od 1942. je predsjednik Sveslovenskog komiteta i aktivni organizator raznih skupova i drugih aktivnosti ovog komiteta. U posljednjoj godini je bio na čelu Slovenskog komiteta SSSR. General-lajtnant Sovjetske armije od 1940 — 285

Hantington Eleri (Huntington Ellery), pukovnik, šef Obavještajnog odjeljenja 5. američke armije, a od 11. avgusta 1944. šef Samostalne američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ (ili kako su Amerikanci govorili: kod maršala Tita) — 50, 183, 253, 254, 259, 270, 307

Hariman Averel (Harriman Averell; 1891), poslovan čovjek, publicista i diplomata. Po završenom školovanju duže vrijeme radio u firmi Union Pacific; 1941. i 1942. specijalni Ruzveltov predstavnik u Velikoj Britaniji i SSSR-u; od jeseni 1943. američki ambasador u Moskvi; 1945. ambasador u Londonu, zatim državni sekretar za trgovinu, guverner Njujorka, pomoćnik državnog sekretara za spoljne poslove u Kenedijevoj vladi — 238

Hariš Ivan (Ilija Gromovnik, 1903), prije rata radnik, učestvovao u akcijama naprednih pokreta u Kanadi, Meksiku, Panami, Kolumbiji, Ekvadoru i Argentini, gdje je 1934. primljen u KP. Učestvovao je u španskom građanskom ratu od 1936. kao diverzant, instruktor-diverzant, instruktor diverzantskih grupa i savjetnik brigade i dobio čin poručnika. Iz logora u Francuskoj prebacio se u Jugoslaviju i već prvih dana ustanka 1941. dejstvovao u Gorskot kotaru i Hrvatskom primorju kao organizator i instruktor diverzantskih grupa, od 1942.

rukovodio diverzantskom sekcijom Glavnog štaba Hrvatske i bio komandant Grupe diverzantskih odreda Hrvatske. Objavio je autobiografsku knjigu »Diverzant«. General-major JNA u penziji. Narodni heroj — 8, 250, 295

Haslem (Huslem), član britanske obavještajne vojne misije kapetana Džipsona na ostrvu Istu — 168

Himmler Hajnrih (Himmler Heinrich; 1900—1945), rajhsfirer SS, ministar Trećeg Rajha. Učesnik pokušaja fašističkog puča 1923. u Minhenu. Član Nacionalsocijalističke njemačke partije rada i šef SS-jedinica od 1929. Poslije Hitlerovog dolaska na vlast, šef njemačke policije, a od 1936. i Tajne državne policije (Gestapoa). Jedan od glavnih organizatora koncentracionih logora u nacističkoj Njemačkoj i okupiranoj Evropi. Od 1943. ministar unutrašnjih poslova, a od jula 1944. komandant rezervne vojske. Poslije kapitulacije fašističke Njemačke pokušao je da pobjegne, ali je prepoznat i uhvaćen od britanskih jedinica; tada je maja 1945. izvršio samoubistvo — 267

Hince, član Samostalne američke vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Makedonije — 212

Hitler Adolf (1889—1945), njemački nacistički diktator, vođa NSNRP, kancelar Trećeg Rajha od 1933. do 1945; jedan od najvećih zločinaca u novijoj istoriji. Kao eksponent revanšističko-militarističkih krugova Njemačke, pokušao da izvrši državni prevrat (oktobra 1923). Napisao je knjigu »Mein Kampf«, u kojoj je izložio program nacizma i svoje rasističke poglede. Zahvaljujući podršci krupne buržoazije, junkera i sitnoburžoaskih elemenata, 1933. postao kancelar Njemačke, potom zaveo najsuroviju vladavinu. Jedan je od tvorca Osovine Rim—Berlin, Antikominternpakta i Trojnog pakta. Pod njegovim vodstvom Njemačka je vodila osvajački rat (1939—1945), u kome je izgubilo živote oko 50 miliona ljudi — 133, 244, 245, 269

Hodža Fadilj (Hoxha Fadil; 1916), završio učiteljsku školu u Albaniji, kuda je emigrirao 1932. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je sekretar MK

KPJ u Đakovici, član Biroa Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju, instruktor CK KPJ, politički komesar i komandant NOPO »Zejnel Ajdini«, komandant NOPO »Emin Duraku«, komandant GŠ NOV i PO za Kosovo i Metohiju, zamjenik komandanta Vojne uprave i dr. Poslije rata bio je predsjednik Oblasnog NO AKMO, Izvršnog vijeća i Skupštine AKMO i član SIV-a. Bio je član CK SKS, CK SKJ i Izvršnog biroa Predsjedništva SKJ. Član je Predsjedništva SFRJ i Savjeta Federacije. Narodni heroj — 289

Hođa Mehmed (1908), društveno-politički radnik u penziji. U NOB-u učestvovao od 1941 (od kapitulacije Italije nalazio se u logoru). Poslije oslobođenja bio ministar u vladi NR Srbije, član Izvršnog vijeća NR Srbije, član Predsjedništva Glavnog odbora SSRN Srbije. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 255

Horti Miklós (Horthy de Nagybánya Miklos; 1868—1957), austrougarski admiral, regent Mađarske (1920—1944). Pomoću Nijemaca ugušio ustanak mornara u Boki Kotorskoj 1918. Nakon revolucije u Mađarskoj (1919) stao na čelo kontrarevolucionarnih snaga i postavši regent (1920) zavodi krvavi teror nad radničkom klasom i ostalim naprednim snagama. Godine 1940. priključio Mađarsku Trojnom paktu i u aprilu 1941. pridružuje se Hitleru i Musoliniju u napadu na Jugoslaviju. Ratni zločinac. Umro u Portugaliji, kuda je 1944. pobjegao — 269

Hubmajer Danilo (1901—1965), kapetan korvete u vojsci Kraljevine Jugoslavije. Prije rata završio je Vojnu akademiju u Beogradu i Vazduhoplovno-tehnički fakultet u Parizu, pa je u Jugoslovenskom ratnom vazduhoplovstvu radio kao inženjer. U NOVJ je stupio septembra 1943. Bio na tehničkim dužnostima u Vazduhoplovstvu NOVJ (pomoćnik načelnika Tehničkog odjeljenja i dr.). Poslije rata bio komandant Vazduhoplovne škole specijalista i na pozadinskim dužnostima u Komandi Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva. Penzionisan 1956. u činu pukovnika JNA — 143

Ibrahimpasić Mahmut (Mašo; 1922—1944), učenik učiteljske škole. U NOR-u

od 1941, a član KPJ od 1942. Bio je politički komesar omladinske čete, zamjenik političkog komesara 4. bataljona 8. krajiške brigade i politički komesar 5. kozaračke brigade. Poginuo 19. oktobra 1944. kod Ripnja u borbama za oslobođenje Beograda. Narodni heroj — 311

Idn Antoni (Eden Anthoni Robert; 1897—1977), britanski političar i državnik. U I svjetskom ratu bio oficir u Generalštabu, a politikom se počeo baviti 1923, kada je izabran na listi Konzervativne stranke za člana parlamenta, u kome je ostao do 1957. Između dva svjetska rata predstavljao je Veliku Britaniju u Društvu naroda u Ženevi (1931. i 1935), bio lord čuvar državnog pečata (1934. i 1935) i ministar inostranih poslova (1935—1938). Podnio ostavku 1938. zbog Čemberlenove minhenške politike. Ponovo je prihvatio položaj ministra inostranih poslova u Čerčilovoj vladi (1940—1945. i 1951—1955). Kada je Čerčil 1955. demisionirao, Idn je postao predsjednik vlade (1955—1957) — 237, 238, 290, 299

Injkov, kapetan, sovjetski instruktor za rad po liniji Ozne pri Glavnom štabu NOV i PO Makedonije — 39

Ivanović Đoko (1918), završio prava. U NOR-u i član KPJ od 1941. U ratu je bio intendant 5. proleterske crnogorske brigade, intendant 3. i 17. divizije, načelnik intendature 3. korpusa, komandant pozadine 3. armije i dr. Poslije rata bio je načelnik Saobraćajne uprave u MNO, načelnik štaba pozadine JA, zamjenik komandanta 3. oblasti za pozadinu, načelnik Intendantske uprave DSNO, inspektor pozadine Glavne inspekcije JNA i predsjednik Savjeta za naučni rad u oružanim snagama Jugoslavije. General-potpukovnik JNA u rezervi. Završio je Višu vojnu akademiju JNA i doktorirao na pravnom fakultetu. Objavio je više članaka iz oblasti pozadine, snabdijevanja i međunarodnog ratnog prava — 26, 254, 296

Ivanović Miladin (1906), učitelj. U naprednom pokretu od 1934, a član KPJ od 1936. U NOP-u od 1941. Bio je komandir čete Posavskog NOPO, komandant 2 (beogradskog) bataljona Posavskog NOPO, komandant 6 (beogradskog) bataljona, član Štaba 1.

proleterske brigade, komandant 1. dalmatinske brigade, oficir za vezu sa Sovjetskom misijom pri Vrhovnom štabu, komandant 23. divizije NOVJ. Poslije rata vojni izaslanik Jugoslavije u Čehoslovačkoj, načelnik štaba armijske oblasti, zamjenik komandanta vojne oblasti, načelnik štaba područja. General-potpukovnik JNA — 202

Janko dr Sep (Janko Sepp; 1905), doktor pravnih nauka. Od 1939. do sredine aprila 1941. predsjednik Kulturbunda, a zatim do oktobra 1944. vođa njemačke narodne grupe u Banatu i u Srbiji, tj. folksdojčera. Jedan od glavnih organizatora pete kolone u Jugoslaviji i borbenih grupa folksdojčera. Imao je zvanje SS-oberšturmfirera. Pobjegao je krajem 1944. u Zapadnu Njemačku, gdje je zarobljen od Saveznika, ali je uspio da pobjegne početkom marta 1947. iz logora u Volfspergu u Argentinu. Proglašen je za ratnog zločinca — 267

Jašmak Kosta (1912), oficir JNA u penziji. Završio Vojnu akademiju. Član KPJ od 1944. U NOB-u bio od 1944. Za vrijeme rata bio komandant 3. makedonske udarne brigade i 42. udarne brigade i načelnik štaba 15. korpusa NOVJ. Bio član ASNOM-a — 286

Jeločnik Hubert (1909), aktivni oficir u vojsci Kraljevine Jugoslavije. Prije rata završio Pomorsku vojnu akademiju u Dubrovniku i pilotski kurs. U NOVJ stupio avgusta 1943. Bio instruktor, navigator i pomoćnik načelnika Odjeljenja za nastavu u Štabu Vazduhoplovstva NOVJ. Poslije rata završio Vojnu vazduhoplovnu akademiju u Sovjetskom Savezu. Potom bio na raznim dužnostima u Komandi Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva i u vazduhoplovno-tehničkom institutu. Penzionisan 1965. u činu pukovnika JNA — 143

Jokanović Vlado (1898), profesor Pravnog fakulteta u Sarajevu. Kao student prišao revolucionarnom radničkom pokretu. Po završetku studija u Zagrebu kao član KPJ radi na obnavljanju partijskih organizacija u Bosni, a jedno vrijeme je bio član sarajevskog Mjesnog komiteta i Pokrajinskog komiteta za BiH. Hapšen i izveden pred

Državni sud za zaštitu države, ali oslobođen zbog nedostatka dokaza. Učestvuje u NOB-u 1941. i 1942. Italijani ga odvođe u logor na Mamuli (Boka Kotorska). Nakon kapitulacije Italije ponovo u NOB-u 1943, 1944 i 1945. član ZAVNOBiH-a. Objavio je niz članaka i rasprava u periodičnoj štampi — 38, 257

Jovanić Đoko (1917), student. Član SKOJ-a od 1935, član KPJ od 1939. Zbog ilegalnog revolucionarnog rada, kao dak viših razreda gimnazije uhapšen u Subotici, osuđen na 10 mjeseci strogog zatvora i isključen iz svih srednjih škola. God. 1941. radi na organizovanju oružanog ustanka u južnoj Lici. Pod njegovim rukovodstvom 27. jula 1941. počele su oružane akcije u okolini Srba. Bio komandant partizanskih odreda za Srb, zatim politički komesar 2. bataljona odreda »Sloboda«, komandant bataljona »Marko Orešković«, komandant 3. ličkog odreda, pomoćnik komandanta Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske i komandant 6. proleterske divizije. Poslije rata završio Višu vojnu akademiju »K.J. Vorosilov« u Moskvi, a zatim vršio razne odgovorne dužnosti u Generalštabu JNA, načelnik štaba i komandant armijske oblasti i dr.; član Konferencije organizacije SK u JNA. Nosilac je »Partizanske spomenice 1941«, General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 268

Jovanović Arso (1907—1948), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941: član Glavnog štaba NOPO za Crnu Goru, komandant Crnogorskog NOPO za operacije u Sandžaku, od decembra 1941. do kraja rata načelnik Vrhovnog štaba odnosno Generalštaba JA. Od 1946. do 1948. u SSSR-u završio Vojnu akademiju »K.J. Vorosilov«; po povratku u zemlju (1948) načelnik Više vojne akademije; general-pukovnik JNA. Prihvatio Rezoluciju IB, postao neprijatelj socijalističke Jugoslavije; poginuo na granici pri pokušaju bjekstva iz zemlje avgusta 1948 — 6, 31, 67, 68, 69, 83, 94, 101, 102, 113, 299, 301

Jovanović Radivoje Bradonja (1918), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, kada postaje i član KPJ.

Bio zamjenik komandanta Užičkog NOPO; komandant Grupe NOPO zapadne Srbije i član Vrhovnog štaba; komandant Glavnog štaba Srbije, komandant 1. šumadijske brigade i komandant 25. divizije; zatim komandant 14. korpusa NOVJ. Od 1946. do 1948. u SSSR-u završio Artiljerijsku akademiju »Đeržinski«. Do 1959. na dužnostima u JNA (načelnik Uprave artiljerije u DSNO, komandant korpusa i dr.). General-potpukovnik JNA u penziji. Po izlasku iz JNA član Izvršnog vijeća SR Srbije, član CK SKS i poslanik. Godine 1972. isključen iz SKJ i penzionisan. Narodni heroj — 268

Jovanović Vaso (1915), vazduhoplovni poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ i u NOR-u od 1941; komandant bataljona »18. oktobar«; zamjenik komandanta 2. bataljona 1. proleterske brigade, pa komandant Rogatičkog NOPO, načelnik Štaba 1. pa 2. proleterske brigade i 1. proleterske divizije; komandant 1. proleterske divizije. Poslije rata komandant armije i dr. General-pukovnik JNA u penziji — 268

Jovičević Milo (1907), zemljoradnik. Pripadao je naprednom radničkom pokretu. Član KPJ od 1939, a učesnik NOB-a od 1941. najprije kao organizator ustanka u svom kraju, a zatim na raznim političkim dužnostima (bio je politički komesar brigade i divizije). Poslije rata rukovodilac personalne službe Predsjedništva vlade DFJ, sekretar Centralnog odbora Narodnog fronta Jugoslavije, republički ministar prosvjete i predsjednik Savjeta za prosvjetu NR Crne Gore, predsjednik Sreskog i Opštinskog NO Cetinje. Biran za člana CK SK Crne Gore i za republičkog poslanika. Predsjednik Savezne komisije za vjerska pitanja. Nosilac je »Partizanske spomenice 1941« — 288

Jovičević Pavle (1910), metalski radnik. God. 1933. postao je član KPJ i profesionalni politički radnik. Bio sekretar MK KPJ u Peći. Od 1939. član Oblasnog komiteta KPJ za Kosmet. Više puta hapšen i stalno proganjan zbog revolucionarnog rada. Jedan od organizatora ustanka na Kosovu. Radio na stvaranju i jačanju organizacija KPJ u Prištini, Gnjilanu, Uroševcu, Prizrenu

i drugim mjestima. Bio zamjenik političkog komesara Glavnog štaba za Kosovo i Metohiju; od aprila 1943. do povratka Miladina Popovića iz Albanije obavljao dužnost političkog sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju, a zatim bio član Biroa Oblasnog komiteta. Na osnivačkoj konferenciji NOO Kosova i Metohije krajem 1943. izabran za potpredsjednika. Poslije rata predsjednik Oblasnog NO AKMO, poslanik Savezne skupštine i Skupštine Srbije, član Biroa Oblasnog komiteta SKJ za Kosovo i CK SK Srbije. Potpukovnik JNA u rezervi. Narodni heroj — 235

Kapica Pjotr Leonidovič (1894), sovjetski fizičar. Od 1921. do 1934. radio s E. Raderfordom na Univerzitetu u Kembridžu. Član Kraljevskog društva od 1929. i prvi stranac član ovog naučnog društva za 200 godina njegovog postojanja. Član Akademije nauka SSSR od 1939, nosilac mnogih počasnih naučnih zvanja. Najpoznatiji su mu radovi s područja magnetizma i fizike niskih temperatura. Naučni rad je počeo ispitivanjem inercije elektrona i svojstava radioaktivnog zračenja. Otkrio je superfluidnost. Nakon 1945. bavio se nuklearnom fizikom i sudjeluje u programu vještačkih Zemljinih satelita — 254

Kardelj Edvard (B.L., Be, Bevc, Birk, Krištof, Leuc, Mali, Petar Lovrič, Sperans, Šestak) (1910—1979), revolucionar, državnik, publicist, marksistički teoretičar. Član SKOJ-a od 1926. kao dak učiteljske škole; od 1928. član KPJ i član MK SKOJ-a za Ljubljano. Godine 1929. član PK SKOJ-a za Sloveniju, zatim njegov sekretar. Februara 1930. uhapšen, a 18. septembra osuđen na 2 godine strogog zatvora. Od 1932. nastavlja rad u Sloveniji. Jedan od osnivača novog PK KPJ, u kojem je radio do novembra 1934. kad je otišao u Beč, gdje je bilo sjedište CK KPJ. Jedan od organizatora i učesnika Pokrajinske konferencije KPJ za Sloveniju (15. i 16. septembra 1934). U SSSR-u od kraja 1934. do početka 1937. slušalac Medunarodne lenjinske škole, aspirant i ujedno predavač na njoj. U to vrijeme je bio i član rukovodećeg aktiva KPJ u Moskvi. Avgusta 1936. učestvovao je na savjetovanju rukovodilaca KPJ, na

kojem je bilo postavljeno novo centralno rukovodstvo. Na Titov predlog, u početku 1937. vratio se u Jugoslaviju. Na Osnivačkom kongresu KP Slovenije 18. aprila 1937. izabran za člana CK KPSI. Od maja 1938. član Privremenog CK KPJ. Na V zemaljskoj konferenciji KPJ podnio je izvještaj o političkoj situaciji i bio izabran za člana CK KPJ i Politbiroa. Učesnik majskog savjetovanja CK KPJ u Zagrebu 1941; zatim je organizovao kao delegat CK KPJ ustanak u Sloveniji i Hrvatskoj. U jesen 1941. otišao u Vrhovni štab NOV i POJ, gdje je bio na savjetovanju u Stolicama imenovan za člana toga štaba. U Vrhovnom štabu je na oslobođenoj teritoriji u Užicu uređivao *Borbu*. Od početka januara 1942. dalje opet je u Zagrebu, gdje je s Ivom Lolom Ribarom predstavljao Povjereništvo CK KPJ za okupirani deo Jugoslavije. Marta iste godine otišao je u Ljubljano; u ljeto 1942. se s Glavnim štabom NOV i PO Slovenije povukao na oslobođenu teritoriju. Na Prvom zasjedanju AVNOJ-a 26. novembra 1942. izabran za potpredsjednika Izvršnog odbora. U početku oktobra 1943. otišao u Vrhovni štab NOV i POJ, a radio i u CK KPJ. Aktivno je učestvovao u pripremanju Drugog zasjedanja AVNOJ-a, na kojem je bio izabran u Predsjedništvo i za potpredsjednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije. Poslije oslobođenja kao najbliži Titov saradnik obavlja najodgovornije partijske i državne dužnosti; bio za sve vreme član CK KPJ odnosno SKJ, član Politbiroa, sekretar CK, član IK; potpredsjednik SIV-a, predsjednik Savezne skupštine, član Predsjedništva SFRJ i Predsjedništva CK SKJ. Narodni heroj — 19, 38, 250, 252, 256, 277, 284, 290, 296

Karpenter Đorđž Albert (Carpenter George Albert), podnarednik, član Britanske vojne misije pri štabu 9. udarnog korpusa NOVJ — 148

Kecmanović Vojislav (Đedo 1881—1953) ljekar i politički radnik. Studirao medicinu u Pragu, gdje je i diplomirao. Kao ljekar radio u Tuzli. Učesnik je u balkanskom ratu kao dobrovoljac. Za vrijeme I svjetskog rata suđen u banjalučkom procesu, a potom bio u zatvoru u

Zenici. Od 1918. ljekar u Sarajevu i Bijeljini. Istaknuti kulturno-prosvjetni radnik u Bijeljini i Semberiji. Učesnik NOP-a od 1941. Bio član Predsjedništva AVNOJ-a, vijećnik i predsjednik ZAVNOBiH-a. Poslije rata predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine BiH — 254

Kern Ivan (1898), kapetan bojnog broda u ratnoj mornarici bivše Jugoslovenske vojske. U I svjetskom ratu bio austrougarski oficir, potom je stupio u vojsku Kraljevine Jugoslavije. U aprilskom ratu emigrirao iz zemlje, pa je krajem II svjetskog rata učestvovao u pregovorima s predstavnicima Mornarice NOVJ o uključanju Kraljevske mornarice u sastav Mornarice NOVJ; tada je obavljao funkciju vršioca dužnosti komandanta Kraljevske jugoslovenske mornarice — 253

Kidrič Boris (1912—1953), politički radnik. Član SKOJ-a od 1927, a član KPJ od 1928. Zbog revolucionarnog rada 1929. osuđen na godinu dana robije. Radio na obnavljanju organizacija KPJ u Sloveniji; član PK KPJ Slovenije. Od 1935. kandidat za člana CK i sekretar CK SKOJ-a. Od 1935. do 1939. živio u emigraciji. U Parizu je radio s Titom. Od 1939. u Jugoslaviji živi ilegalno i obavlja važne funkcije. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana CK KPJ. U NOR-u je prvi politički komesar Glavnog štaba Slovenije, sekretar IO OF i sekretar SNOS-a; član Politbiroa CK SKSI; vijećnik AVNOJ-a od Drugog zasjedanja. Do 1946. predsjednik vlade Slovenije, a od tada do 1953. ministar u vladi Jugoslavije, pa član SIV-a. Biran za poslanika Skupštine Slovenije i Skupštine Jugoslavije. Do 1948. član CK, a od tada član Politbiroa odnosno Izvršnog komiteta i Sekretarijata IK CK SKJ. Jedan je od istaknutih teoretičara Jugoslavije i graditelja njenog ekonomskog sistema. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom junaka socijalističkog rada — 138, 252, 277, 304

Kilibarda Milo (1913), službenik. Član KPJ od 1941. U NOR-u komesar bataljona, komandant bataljona u Lovčenskom odredu, zamjenik komandanta bataljona u 5. proleterskoj brigadi. U

Sloveniji od kraja 1942. do oslobođenja — komandant brigade, načelnik štaba 14. divizije, komandant 4. operativne zone, načelnik Glavnog štaba NOV i PO Slovenije. Poslije rata komandant divizije, vojnog područja, načelnik uprave u DSNO. Završio Višu vojnu akademiju. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 284

Knežević Vladimir Voloda (1915—1942), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ od 1941. Bio je jedan od organizatora ustanka u pljevaljskom srezu, komandant GŠ NOPO za Sandžak od oktobra 1941. do juna 1942, od tada komandant 3. proleterske sandžačke brigade. Mučki ubijen od četnika u Trnovu kod Mrkonjić-Grada 2/3. oktobra 1942. Narodni heroj — 42

Kornjejev Nikolaj Vasiljevič (1900—1976), učesnik građanskog rata. U Crvenoj armiji od 1918, od kada je i član KPSS. Između dva rata nalazio se na raznim komandnim i štabnim dužnostima, a od 1934. je načelnik štaba streljačke divizije. U velikom otadžbinskom ratu Sovjetskog Saveza 1941—1945. bio je načelnik štaba niza armija. Od 1944—1945. načelnik Vojne misije SSSR pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. Poslije rata do penzionisanja predavač u vojnim školama Sovjetske armije do 1950. General-lajtnant Sovjetske armije je od 1943 — 3, 87, 88, 110, 249, 267, 270, 295, 302

Koster (Coster), član Samostalne američke vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske — 210

Kostov Trajčo (1897—1949), bugarski partijski radnik i državnik. Studirao prava. Član BKP od 1920, a član CK BKP od 1931. Učestvovao u septembar-skom ustanku 1923. Zbog revolucionarne djelatnosti hapšen, maltretiran i osuđivan. Boravio nekoliko godina u Sovjetskom Savezu, gdje je radio u Balkanskom sekretarijatu Kominterne. Po povratku u Bugarsku postaje sekretar CK BKP. Aprila 1942. uhapšen i od fašističkog vojnog suda osuđen na doživotnu robiju. Poslije oslobođenja 9. septembra 1944. bio ministar elektrifikacije, potpredsjednik vlade, član Politbira i sekretar CK BKP. Poslije napada od IB na Jugoslaviju i raščiš-

ćavanja u BKP smijenjen, uhapšen i novembra 1949. osuđen na smrt. Poslije XX kongresa KPSS, na plenumu CK BKP aprila 1956. posmrtno rehabilitovan i svi procesi povezani s njim poništeni su kao neosnovani i nezakoniti — 246

Kovačević Vojo (1912), student tehnike. Član KPJ od 1934; 1937/39. bio član Univerzitetskog komiteta KPJ u Beogradu. Više puta hapšen i proganjan. U NOR-u od 1941; član OK KPJ Nikšić, ilegalni politički radnik u Crnoj Gori, rukovodilac Političkog odjeljenja 2. dalmatinske i 10. hercegovačke brigade i 29. hercegovačke divizije i politički komesar iste divizije. Od decembra 1944. do kraja rata politički komesar GŠ Srbije. Poslije rata politički komesar armije i oblasti, načelnik Tehničke uprave u SSNO, član stalnog dijela Konferencije partijske organizacije u JNA i dr. Narodni heroj. Penzionisan je kao general-pukovnik JNA — 288

Kozak Semjon Antonovič (1902—1954), general-lajtnant sovjetske armije, dvostruki heroj Sovjetskog Saveza i narodni heroj Jugoslavije. Učesnik građanskog rata u SSSR-u, služio u jedinicama za specijalne zadatke. Član KPSS od 1923. U otadžbinskom ratu bio komandant 73. staljingradske gardijske streljačke divizije, koja je prešla put od Volge do srednjeg toka Dunava. Za rezultate rukovođenja borbenim akcijama 73. gardijske streljačke divizije postignute u beogradskoj operaciji odlikovan je Ordenom narodnog heroja Jugoslavije — 268

Krajg, saveznički oficir, najvjerovatnije član neke od savezničkih obavještajnih grupa na operativnom području GŠ NOV i PO Slovenije — 148

Krajger Boris (1914—1967), student. Član KPJ od 1934. Osuđivan kao komunist i do maja 1937. tri i po godine bio na robiji. Bio član Centralne omladinske komisije odnosno CK SKOJ-a, član OK KPJ za Ljubljanu. U NOR-u od 1941: organizacioni sekretar CK KPSI, politički komesar GŠ NOV i PO Slovenije, sekretar PK KPSI za Slovenačko primorje, vijećnik AVNOJ-a i član SNOS-a. Poslije 1945. bio, između ostalog, ministar i predsjednik vlade SRSI i potpredsjednik SIV-a, član IK

CK SKSI i član CK KPJ. Narodni heroj — 138

Kravec Ivan Kondratevič (1896—1964), borac Crvene armije od 1918. Član KPSS od 1925. Do početka II svjetskog rata bio načelnik štaba brigade i divizije. U velikom otadžbinskom ratu Sovjetskog Saveza 1941—1945. bio načelnik štaba divizije, pa komandant divizije i 29. gardijskog i 64. streljačkog korpusa 3. ukrajinskog fronta. Poslije rata komandovao korpusom, a zatim bio je generalni inspektor u Inspekciji pješadije. Poginuo je u avionskom udesu nad Avalom 19. oktobra 1964. kao član delegacije sovjetskih ratnih veterana određene za proslavu 20-godišnjice oslobođenja Beograda. General-lajtnant Sovjetske armije i heroj Sovjetskog Saveza — 284

Krek Miha (1897—1969), advokat i političar. Potpredsjednik klerikalne Prosvetne zveze. Od 1935. ministar u Stojadinovićevoj, Cvetkovićevoj i Simovićevoj vladi. Aprila 1941. emigrirao u SAD. Vođa slovenačkih klerikalaca u emigraciji — 223, 287

Kuprešanin Milan (1911), prije II svjetskog rata bio finansijski službenik. U NOR-u i član KPJ od 1941. U ratu bio komandant sektora Gospić, komandant 1. ličkog NOP odreda »Velebit«, komandant 3. ličke brigade, načelnik štaba 4. korpusa NOVJ, komandant 19. divizije, načelnik štaba 8. korpusa. Pohađao je u SSSR-u Višu vojnu akademiju »K.J. Vorosilov«. Poslije rata bio komandant pozadine JA, komandant armije, pomoćnik državnog sekretara za narodnu odbranu. Biran za člana CK SK Hrvatske, poslanika Savezne skupštine, člana Republičkog odbora SSRN Hrvatske i predsjednika rezervnih vojnih starješina Hrvatske. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 279

Kveder Dušan (Tomaž; 1915—1966), student Tehničkog fakulteta u Zagrebu i Pravnog fakulteta u Ljubljani. Član KPJ od 1933; od 1935. je član PK SKOJ-a za Sloveniju. Emigrirao je iz Jugoslavije 1936. Učesnik je u španskom građanskom ratu od 1937. do 1939. U NOR-u je od 1941. Jedan je od organizatora ustanka u Štajerskoj. Za vrijeme rata je bio politički komesar Štajerskog bataljona, 2. grupe NOP odreda, 4.

operativne zone, Alpske operativne zone i 9. udarnog korpusa NOVJ, zatim načelnik, pa komandant Glavnog štaba NOV i PO Slovenije. Poslije rata bio načelnik uprave u Generalštabu JNA, a 1953. je prešao u diplomatsku službu. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj — 284

Lah Milan (1913), prije II svjetskog rata poručnik Jugoslovenske vojske. U NOP-u od 1941, a u NOVJ od 1942. Član KPJ od 1945. U ratu je bio načelnik Štaba 7. krajiške brigade, oficir za vezu Vrhovnog štaba sa stranim misijama, zamjenik načelnika Glavnog štaba Slovenije i dr. Poslije rata bio je načelnik Odjeljenja u DSNO, načelnik Katedre štabne službe Više vojne akademije i načelnik Štaba komande grada Beograda. General-major JNA u penziji — 198, 284

Lazarević Božo (1909), revolucionarnom radničkom pokretu pristupio u gimnaziji u Podgorici, kada je primljen i za člana SKOJ-a; član KPJ je postao kao vazduhoplovni kapetan-pilot 1939. u Zagrebu. U NOP-u je od 1941; bio je komandant Velebitskog sektora, komandant Piperskog bataljona i na drugim vojnim dužnostima. U proljeće 1944. bio je član Vojne misije NOP-a u Velikoj Britaniji i u tom svojstvu obavljao određene zadatke u sjevernoj Africi i Italiji. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 143

Lejzer Ernst fon (Leyser Ernst von), general-pješadije. Na jugoslovenskom ratistu je bio komandant 15. pa 21. armijskog korpusa. Sudio mu je američki vojni sud u Landsbergu, na procesu (od 8. jula 1947. do 19. februara 1948) sto dvadeset sedmorici ratnih zločinaca, ali je ubrzo pušten iz zatvora — 286

Lekić Danilo (1913), diplomirao na Filozofskom fakultetu u Skoplju. U napredni radnički pokret uključio se kao student; član KPJ od 1935. U španskom građanskom ratu vršio je odgovorne funkcije — zamjenik komandanta Baze interbrigada, politički komesar čete i bataljona i vršilac dužnosti političkog komesara 15. brigade. Ima vidnu ulogu u političko-partijskom radu među Jugoslovenima u koncentracionim logorima u Francuskoj. U NOR-u politički komesar Mačvanskog NOPO, komandant 1.

proleterske brigade, komandant 16 (vojvođanske) divizije i 12. korpusa NOVJ. Poslije rata komandant 4. armije, glavni inspektor JNA, pomoćnik saveznog sekretara za inostrane poslove, predsjednik Komisije Predsjedništva CK SKJ za narodnu odbranu i dr. General-pukovnik. Narodni heroj — 32, 53, 83, 89, 255, 260, 261, 265, 268

Lenjin Vladimir Ilić (1870—1924), vođa i organizator RSDRP (boljševika), vođa oktobarske socijalističke revolucije i organizator sovjetske države, dosljedni nastavljatelj djela Marksa i Engelsa, klasik marksizma, osnivač Komunističke internacionale — 177, 186

Lozić Miodrag (1898), prije rata aktivni vazduhoplovni pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Učesnik u puču od 27. marta 1941, bio je načelnik Štaba Kraljevskog ratnog vazduhoplovstva. Izbjegao je na Srednji istok, pa je jedno vrijeme vršio funkciju načelnika Vrhovne komande u emigraciji, a zatim je određen za vojnog izaslanika kraljevske jugoslovenske vlade u Sovjetskom Savezu, gdje se u martu 1944. deklarirao za narodnooslobodilački pokret zajedno s jugoslovenskim ambasadorom Stanojem Simićem. Zatim je bio načelnik Vazduhoplovnog odjeljenja Glavnog štaba Srbije, pa načelnik štaba Vazduhoplovstva NOVJ. Poslije rata je bio pomoćnik šefa Vojne misije u Njemačkoj. Solidarisao se s Rezolucijom Informbiroa i lišen čina pukovnika JA — 143

Lučić Dušan (1901), rezervni potpukovnik JNA. Prije rata je završio Tehnički fakultet u Ganu (Belgija) i Specijalnu školu za mehaničare aeronautičke konstrukcije u Parizu; bio je aktivni inženjer-oficir na službi u Štabu Komande ratnog vazduhoplovstva Kraljevine Jugoslavije. Za vrijeme rata nalazio se u Italiji i Švajcarskoj. U NOR-u od avgusta 1944; bio je na tehničkim dužnostima u Bazi NOVJ u Bariju, a zatim načelnik Tehničkog odjeljenja Štaba Vazduhoplovstva NOVJ. Preveden je u rezervu 1945 — 143

Maček dr Vladimir Vlatko (1879—1964), pravnik i političar; predsjednik HSS-a. Nosilac liste Bloka narodnog sporazuma,

odnosno UO na parlamentarnim izborima 1935. i 1938. Potpredsjednik vlade u avgustu 1939. i krajem te godine osniva koncentracione logore za antifasiste. Bio potpredsjednik u vladi D. Simovića; kad je proglašena NDH, kao vođa HSS-a pozvao je hrvatski narod da se pokori novoj vlasti. U maju 1945. odlazi iz zemlje; do 1946. živio u Parizu, a poslije u SAD — 178

Makfarlejn (Makfarlan), britanski pukovnik, šef obavještajne grupe na operativnim područjima glavnih štabova Hrvatske i Slovenije — 209, 309

Maklin Ficroj (Maclean Fitzroy; 1911), engleski političar i član parlamenta, šef vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. Učestvovao u borbama od početka II svjetskog rata, osobito u Malaji i Africi. God. 1943. engleski premijer ga kao svog prijatelja i predstavnika šalje u Jugoslaviju. Znatno je doprinio tome da engleska vlada shvati ulogu i važnost NOVJ, i da se ostvare teheranski zaključci i ukaže pomoć jugoslovenskim partizanima. Od 1945. je podsekretar u engleskom Ministarstvu vojnom. Kao prijatelj Jugoslavije napisao je tri knjige o borbi jugoslovenskih naroda — 25, 50, 94, 104, 170, 182, 243, 253, 257, 259, 268, 270, 278, 284, 291, 306, 307

Malinovski Rodion Jakovlevič (1898—1967), maršal i dvostruki heroj Sovjetskog Saveza i narodni heroj Jugoslavije. Poreklom iz seljačke porodice. U I svjetskom ratu bio kao vojni obveznik, najprije na Istočnom frontu, a zatim u sastavu ruskog ekspedicionog korpusa na Zapadnom frontu. Učesnik građanskog rata u Rusiji 1918—1920. Član KPSS od 1926, a CK KPSS od 1956. Vojnu akademiju »M.V. Frunze« završio 1930. U španskom građanskom ratu učestvovao od januara 1937. do maja 1938. i bio savjetnik u republikanskoj armiji. U II svjetskom ratu bio komandant 48. streljačkog korpusa, komandant 6. armije, komandant Južnog fronta, zamjenik komandanta Sjeverozapadnog kavkaskog fronta, komandant 2. gardijske armije, komandant Južnog, Juzozapadnog, 3. i 2. ukrajinskog fronta. Komandovao je Zabajkalskim frontom, koji je zajedno sa sov-

jetskim 1. i 2. dalekoistočnim frontom učestvovao u uništenju japanske Kvantunške armije 1945. Poslije II svjetskog rata bio komandant Dalekoistočnog vojnog okruga, komandant kopnenih snaga SSSR-a, prvi zamjenik ministra odbrane SSSR-a i ministar odbrane SSSR-a — 77, 264

Malnarič Jože (1917), prije II svjetskog rata građevinski tehničar. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio politički komesar bataljona i Zapadnodolenskog NOPO, komandant Istočnodolenskog NOPO, brigade »Matija Gubec«, Oficirske škole GŠ Slovenije, načelnik Štaba i pomoćnik komandanta 7. korpusa. Poslije rata načelnik odjeljenja u armiji, načelnik Katedre VVA i JNA i inspektor u Glavnoj inspekciji. General-potpukovnik JNA u rezervi — 283

Mandić Gligorije Gligo (1912), podoficir Mornarice Kraljevine Jugoslavije. Otpušten iz vojske kao komunista. Član KPJ od 1935. Do 1940. radio kao mašinista u Beogradu; bio sekretar Saveza mašinista Jugoslavije. Kao član MK KPJ Herceg-Novi organizator je ustanka. U NOR-u od 1941: politički komesar čete, komandant Orjenskog bataljona Nikšićkog NOPO, komandant Komskog NOPO, komandant 1. dalmatinske brigade, 17. divizije i 12. korpusa NOVJ. Poslije rata komandant 4. armije, KNOJ-a i dr. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 120

Maslarić Božidur (Andrejev; 1895—1963), profesor i partijski radnik. Član KPJ od 1919. Bio je član MK KPJ u Osijeku i PK KPJ za Hrvatsku. Zbog stalnih progona i hapšenja prešao u ilegalnost, a potom upućen za predavača na KUNMZ-u. S KUNMZ-a prešao za rukovodioca Jugoslavenskog sektora na MLŠ. U Španiju odlazi 1936; 1937. postaje komandant 2. bataljona 63. španske brigade, a poslije pogibije B. Parovića prelazi na rad u Bazu interbrigada kao predstavnik KPJ pri KP Španije. Vraća se u SSSR 1939. U toku II svjetskog rata bio je potpredsjednik Sveslovenskog komiteta u Moskvi i radio na popularizaciji NOB-a preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«.

U oktobru 1944. dolazu u Jugoslaviju. Bio je ministar Savezne vlade i savezni poslanik; potpredsjednik Izvršnog vijeća NR Hrvatske; član CK SKJ, CK SKH i član IK CK SKH. Narodni heroj — 40, 257, 297

Medenica Đuro (1911), prije II svjetskog rata student prava. Član KPJ od 1934. Zbog revolucionarnog rada osuđen 1937. na godinu dana zatvora. Jedan je od organizatora ustanka 1941. u kolašinskom srezu. U ratu je bio politički komesar Komskog NOP odreda, bataljona u 4. crnogorskoj proleterskoj brigadi, rukovodilac Politodjela 27. divizije, politički komesar 51. divizije i Operativnog štaba za Kosovo i Metohiju i dr. Poslije rata pomoćnik ministra Savezne vlade, Javni pravobranilac FNRJ, direktor Uprave carina FNRJ, zamjenik predsjednika Saveznog savjeta za pravosuđe, sudija Ustavnog suda SFRJ. Rezervni pukovnik JNA — 260

Mekdaul Robert (Mac Dowel), pukovnik, šef američke vojne misije pri Vrhovnoj četničkoj komandi od 26. avgusta do 1. novembra 1944 — 278

Meknar (Macnaar), britanski potpukovnik, šef grupe za izviđanje i uređenje (osposobljavanje) aerodroma u Konavlima i dubrovačke luke — 239, 240

Meljnikov Aleksej Nikolajevič (1905—1964), borac Crvene armije od 1925. Član KPSS od 1928. Do velikog otadžbinskog rata Sovjetskog Saveza 1941—1945. nalazio se na raznim komandnim funkcijama i štabnim dužnostima u Generalštabu Crvene armije. U otadžbinskom ratu zamjenik načelnika Štaba Rezervnog fronta i 2. udarne armije. Od 1943. zamjenik načelnika odjeljenja u Generalštabu. Od početka 1944. stariji pomoćnik načelnika Vojne misije SSSR pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. Po završetku rata bio na raznim dužnostima u Generalštabu Sovjetske armije, a zatim predavač na akademiji. Od 1962. do smrti načelnik katedre na Vojnoj akademiji Generalštaba Sovjetske armije. General-major Sovjetske armije od kraja 1944 — 101, 270

Mesić Marko (1901), prije rata je bio aktivni potpukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Od avgusta 1941. do

31. januara 1943. bio je komandant artiljerijskog divizionu u ustaško-domobranskoj 369. pješadijskoj pukovniji, kada je prebjegao kod Staljingrada s cijelom jedinicom na stranu Crvene armije. Potom mu je povjereno formiranje 1. jugoslovenske brigade NOVJ u Sovjetskom Savezu, čiji je postao i komandant. Od oktobra 1944. nalazio se na dužnostima komandanta Nižeg artiljerijskog kursa, a zatim i komandanta Artiljerijske oficirske škole. Poslije rata je bio artiljerijski instruktor. Potpukovnik JNA u penziji — 13, 118, 250, 273

Mešterović dr Đura (1908), ljekar. Učestvovao u španskom građanskom ratu od 1937. do 1939. Po slomu Republike bio u koncentracionom logoru u Francuskoj. Član KPJ od 1938. U NOR-u ljekar Valjevskog, pa Posavskog NOP odreda, upravnik Vojne bolnice u Žabljaku, upravnik bolnice u Foči, šef hirurške ekipe 1. proleterske divizije, referent saniteta 3. korpusa NOVJ, šef ljekarske misije VŠ u Italiji, član Vojne misije u SSSR-u, šef odsjeka u Sanitetskom odjeljenju VŠ (Generalštaba). Poslije rata zamjenik, pa načelnik Sanitetske uprave JNA, predsjednik Crvenog krsta Jugoslavije. General-pukovnik JNA u penziji — 28, 254

Metjuz Kenet (Matthews Kenneth), engleski pjesnik, filozof, novinar i jedno vrijeme predstavnik Radio-Londona (BBC) za Srednji istok i ratni dopisnik — 169, 306

Mihailović Dragoljub Draža (1893—1946), vođa kolaboracionističkog četničkog pokreta u Jugoslaviji od 1941. do 1945. Do rata generalštabni pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije, vojni izaslanik u Sofiji i Pragu. Maja 1941. počeo da stvara četničke odrede. Njegov pokret ima izrazito nacionalistički, šovinistički, velikosrpski i antikomunistički karakter. U cilju slamanja NOP-a u Jugoslaviji i očuvanja monarhije, uspostavlja saradnju i sklapa sporazume s okupatorom i kvislinzima. Četničke vojne formacije vodile su borbu protiv NOP-a od jeseni 1941. do maja 1945. Mihailović je uživao pomoć i podršku određenih krugova zapadnih saveznika naročito do 1943. Bio je ministar iz-

bjeegličke vlade, načelnik štaba Vrhovne komande vojske Kraljevine Jugoslavije i komandant tzv. Jugoslovenske vojske u otadžbini; jula 1942. unaprijeđen je u čin armijskog generala. Uхваćen 1946. i na javnom procesu u Beogradu, kao ratni zločinac i izdajnik, osuđen na smrt — 134, 178, 278, 282

Miler Fridrih Vilhelm (Müller Friedrich Wilhelm), general-lajtnant i komandant korpusa »Miler« (koji je u novembru 1944. preimenovan u 34. armijski korpus). Bio je prije toga na dužnosti njemačkog komandanta na ostrvu Kritu. Zarobili su ga Saveznici i predali Grcima, koji su ga osudili za ratne zločine na smrt 1945 — 284

Milevski Boro (1916—1963), završio je gimnaziju u Kragujevcu i Vojnu akademiju Jugoslovenske vojske. Kao artiljerijski potporučnik učestvovao u aprilskom ratu 1941. Krajem 1943. stupio je u Kumanovski NOP odred. Po formiranju 3. makedonske udarne brigade postavljen je za načelnika njenog štaba, a zatim za komandanta 4. makedonske udarne brigade; u septembru 1944. je određen za komandanta 50. divizije NOVJ. U proboju sremskog fronta učestvuje kao komandant artiljerije 15. udarnog korpusa NOVJ. Poslije rata završio je artiljerijsko školovanje u SSSR-u, a zatim se nalazio na visokim artiljerijskim dužnostima u JNA, bio je komandant Artiljerijske oficirske škole. Poginuo je u zemljotresu 1963. u Skoplju kao aktivni pukovnik JNA, na dužnosti pomoćnika načelnika artiljerije Skopske armije — 286

Milojević Miloje (1912), prije rata vojni službenik JV. U NOR-u od 1941. Član KPJ od marta 1942. Bio zamjenik komandanta bataljona, zamjenik komandanta i komandant 1. proleterske brigade, zamjenik komandanta i komandant divizije i dr. Poslije rata na raznim dužnostima u JNA — komandant grada Beograda, komandant armije; bio član Predsjedništva Saveznog odbora SUBNORJ, Centralnog odbora SSRNJ i dr. Godine 1964. penzionisan u činu general-pukovnika JNA. Narodni heroj — 263

Milosavljević Milosav (1911), zanatlija. Član KPJ od 1934. Bio je član

MK KPJ u Čačku, sekretar OK KPJ užičkog, a zatim valjevskog okruga. U NOR-u od 1941; politički komesar Valjevskog, Rogatičkog, Drinskog i Sjevernohercegovačkog NOPO i 2. proleterske divizije, a vršio je i dužnost političkog komesara GŠ NOV i PO Srbije i dr. Bio je vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata obavljao odgovorne dužnosti u CK SKS, Sindikatu Srbije i Vojvodine. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 250

Milutinović Ivan Milutin (1901—1944), pravnik. Član KPJ od 1923. Kao student rukovodio Udruženjem marksisata na Beogradskom univerzitetu. Više puta osuđivan na robiju (ukupno 8 godina i 6 mjeseci). Tokom 1940. postao član CK KPJ. Od kraja 1939. do maja 1940. nalazio se u koncentracijskom logoru u Bileći. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana Politbira CK KPJ. U NOR-u od 1941: član Vrhovnog štaba, komandant Glavnog štaba za Crnu Goru, delegat Vrhovnog štaba i CK KPJ u Crnoj Gori, organizator narodne vlasti; vijećnik AVNOJ-a i član njegovog Predsjedništva, član NKOJ-a; general-lajtnant NOVJ. Poginuo nesrećnim slučajem na Dunavu kod Beograda 23. oktobra 1944. Narodni heroj — 182, 183, 274, 281, 307

Miljavec Leonid Mihailovič (1906), borac Crvene armije od 1928. Član KPSS od 1940. Do velikog otadžbinskog rata Sovjetskog Saveza 1941—1945. nalazio se na raznim dužnostima u Crvenoj armiji. Za vrijeme otadžbinskog rata bio zamjenik načelnika štaba i načelnik štaba streljačke divizije, zatim komandant streljačke brigade, a od 1943. načelnik štaba streljačkog korpusa. Od 1944. je komandant 52. streljačke divizije 57. armije 3. ukrajinskog fronta Crvene armije. Po završetku rata nalazio se na raznim komandnim dužnostima. General-major od 1944 — 284

Miljanić dr Niko (1892—1957), hirur, profesor univerziteta i politički radnik. Završio Medicinski fakultet u Parizu. U I svjetskom ratu učestvovao kao dobrovoljac. Jedan od osnivača Medicinskog fakulteta u Beogradu. Član Francuske hirurške akademije. U NOR-u od 1942. Bio član AVNOJ-a i prvi pred-

sjednik CASNO-a. Objavio veći broj naučnih radova — 254

Minderović Čedomir Čeda (1912—1966), književnik. U NOR-u i član KPJ od 1941. U ratu je bio politički komesar bataljona u Posavskom NOPO, član Politodjela 2. proleterske, 16. muslimanske brigade, 27. divizije i na radu u Propagandnom odjeljenju VŠ NOVJ. Poslije rata član Agitpropa CK KP Srbije, generalni sekretar Saveza književnika Jugoslavije, predsjednik Udruženja književnika Srbije i član CK SK Srbije. U predratnim književnim djelima prikazuje bijedu gradskih predgrađa i buntovnost politički i socijalno potlačanih. Rezervni potpukovnik JNA — 53, 260

Mišović Miloš, komandant 17. srpske brigade 24. udarne divizije NOVJ — 161

Mitrović Stefan (1909), u naprednom pokretu učestvuje od 1931. kao student Beogradskog univerziteta. Član PK SKOJ-a za Srbiju i član CK SKOJ-a. Zbog revolucionarnog rada više puta hapšen, a 1937. osuđen na 3 godine robije. U NOR-u na partijsko-političkim dužnostima, a od 1943. komesar divizije, korpusa i načelnik Propagandnog odjeljenja Generalštaba. Poslije rata na radu u Upravi za propagandu i agitaciju CK KPJ. Zbog prihvatanja Rezolucije IB 1948. isključen iz Partije i lišen čina — 255, 265, 268

Molotov Vjačeslav Mihailovič (1890), sovjetski političar. U radničkom pokretu od 1907, član Politbira RKP(b) od 1921. U 1929/1930. član Prezidijuma KI; od 1930. do 1941. predsjednik Sovjeta narodnih komesara SSSR-a. Od tada do 1957. ministar inostranih poslova i potpredsjednik vlade. Poslije toga ambasador. Jedan od najistaknutijih Staljinovih saradnika; vidno se angažovao u kampanji IB protiv Jugoslavije. Na plenumu CK KPS juna 1957. isključen iz CK zbog antipartijske djelatnosti i otpora politici XX kongresa KPSS i smijenjen s funkcije prvog zamjenika predsjednika vlade — 236, 237, 238, 290, 299

Musolini Benito (Mussolini Benito) (1883—1945), italijanski fašistički diktator, organizator vođa fašizma. Jedan od

organizatora italijanskog iredentizma. God. 1919. formirao fašističke odrede za borbu protiv revolucionarnog pokreta Italije; 1922. izveo marš na Rim i postao predsjednik vlade. God. 1925. zaveo fašističku diktaturu. Spoljnu politiku usmjerio na osvajanja u Evropi i Africi i na borbu protiv progresa u svijetu. Pod njegovim rukovodstvom fašistička Italija je vodila rat za osvajanje Etiopije (1935—1936), intervenisala u Španiji u korist Franka i učestvovala u II svjetskom ratu kao član koalicije fašističkih država. Po padu fašizma (1943) u sjevernoj Italiji, koju su okupirali Nijemci, bio šef Italijanske Socijalne Republike. Uхватili ga italijanski partizani i ubili 28. aprila 1945 — 269

Nad Kosta (1911), radnik i podoficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U naprednom radničkom pokretu učestvuje od rane mladosti. Proganjan i hapšen više puta, a 1933. osuđen na 2 godine robije. Po odluci KPJ otišao u Španiju. U španskoj republikanskoj vojsci bio komandant Balkanskog bataljona. Član KPJ od 1937. Od 1939. u koncentracionom logoru u Francuskoj. U NOR-u jedan od organizatora ustanka na Kordunu, član Glavnog štaba BiH, komandant Operativnog štaba za Bosansku krajinu, komandant 1. bosanskog, pa 3. korpusa NOVJ; komandant Glavnog štaba Vojvodine i komandant 3. armije JA. Poslije rata komandant armije, komandant vojne oblasti, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu, poslanik Skupštine Srbije i Skupštine Jugoslavije, član CK SKS i CK SKJ, predsjednik SUBNORJ. General armije JNA. Narodni heroj — 27, 109, 111, 123, 254, 271

Nazor Vladimir (1876—1949), književnik. Službovao kao profesor i direktor u nizu mjesta Dalmacije i Istre. Od 1931. u Zagrebu, gdje je penzionisan 1933. prije punog radnog staža. U sporu na književnoj ljevici optuživan zbog glasanja 1935. za listu B. Jevtića. U danima okupacije aktivan u NOP-u, a 1942. odlazi s Goranom Kovačićem u partizane. Predsjednik ZAVNOH-a, a potom i Prezidijuma Sabora NRH — 254

Nedeljković Radisav Raja (1911), studirao prava. Član KPJ od 1937. U

Beogradu učestvovao u brojnim akcijama KPJ. Od 1939. član Okružnog komiteta KPJ za Kragujevac. Jedan je od istaknutih organizatora ustanka u kragujevačkom okrugu. Bio komandant Kragujevačkog NOPO, komandant 3. bataljona 1. proleterske brigade, rukovodilac Politodjela 4. krajiške i zamjenik političkog komesara 1. krajiške brigade, politički komesar 23. divizije, politički komesar 14. korpusa NOVJ, član CK KP Srbije. Poslije rata ministar u vladi Srbije, državni sekretar u SIV-u, član CK SKJ, član Predsjedništva SO SUBNOR Jugoslavije, član SO SSRNJ i dr. General-major JNA u rezervi. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 251, 268

Nedić Milan (1877—1946), oficir srpske vojske, a potom u vojsci Kraljevine Jugoslavije armijski general, komandant armije, načelnik Glavnog generalštaba, ministar vojske i mornarice. Kao ministar podržao Ljotićevu organizaciju, propagirao snagu Hitlerove Njemačke i unosio defetizam u JV. Otvoreno se stavio u službu njemačkih okupatora i od 29. avgusta 1941. predsjednik kvislinške srpske vlade. Za cijelo vrijeme rata borio se protiv NOP-a. Njegove vojne jedinice počinile su mnogobrojne zločine. Uхваćen i kao kvisling i ratni zločinac predat sudu; u zatvoru u Beogradu izvršio samoubistvo 4. februara 1946 — 134, 178, 274, 308

Nenezić Radojica (1921), zemljoradnik. Član KPJ od 1940. U NOR-u od 1941. U ratu bio komandant bataljona 1. slavonskog odreda, zamjenik komandanta 12. slavonske brigade i komandant 17. brigade, zatim načelnik štaba 6. korpusa, a od februara 1944. komandant 28. divizije. Poslije rata završio Vojnu akademiju »M.V. Frunze« u SSSR-u i kurs operatike na Ratnoj školi JNA i bio komandant korpusa, armije, načelnik uprave u Generalštabu JNA i na drugim dužnostima u JNA. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 263

Neofit Bozveli (1785—1848), bugarski književnik, kaluđer i učitelj. Pisao pod uticajem Zaharija Orfelina i Dositeja Obradovića. Delo »Slavenobolgarskoe

detovodstvo« štampao u Srbiji (u Kra-
gujevcu) — 282

Nešković dr Blagoje (1907), ljekar. U naprednom studentskom pokretu učestvuje od 1927; član KPJ od 1936. Dobrovoljac u španskom građanskom ratu u redovima španske republikanske vojske. Po povratku u Jugoslaviju (1940) uključio se u partijski rad. U NOR-u od 1941. Sekretar PK KPJ za Srbiju i član CK KPJ, a od Osnivačkog kongresa KPS (maja 1945) do 1948. sekretar CK KPS i predsjednik vlade NR Srbije, 1948—1952. bio potpredsjednik vlade FNRJ i član PB CK KPJ. Poslije isključenja iz SKJ (1952) zbog kolebljivog stava u odnosu na partijsku liniju, posvetio se ljekarskom pozivu i naučnom radu u Onkološkom institutu. Profesor univerziteta — 283

Netkalf (Netcalf), član britanske obavještajne grupe kapetana Džipsona na ostrvu Istu — 168

Ničel (Nitchil), član britanske obavještajne grupe kapetana Džipsona na ostrvu Istu — 168

Obrovski Branko (1907), kapetan I klase vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941. Član KPJ od 1943. Za vrijeme rata bio komandant bataljona, načelnik štaba 3. divizije NOVJ, komandant Haubičkog diviziona Vrhovnog štaba NOV i POJ, vršilac dužnosti načelnika Štaba 2. proleterske divizije, pomoćnik načelnika Štaba 2. udarnog korpusa, pomoćnik načelnika i načelnik Artiljerijskog odjeljenja Vrhovnog štaba i komandant artiljerije JA. Poslije rata završio Višu vojnu akademiju i kurs operativne JNA. Bio je na visokim komandnim i štapskim dužnostima, komandant artiljerije JNA i komandant protivvazdušne odbrane JNA, na kojoj je dužnosti i penzionisan 1962. u činu general-potpukovnika JNA — 275

Odincev, oficir Crvene armije i instruktor za rad po liniji Ozne pri Glavnom štabu NOV i PO Srbije — 39

Olšina Dane (1919), još kao mlad radnik prišao naprednom radničkom pokretu; član KPJ od aprila 1941. Od ljeta 1941. član Mjesnog komiteta KPJ u okupiranom Sarajevu; u aprilu 1942.

izašao na oslobođenu teritoriju, pa potom stupio u 6. proletersku brigadu. Bio je član Oblasnog komiteta za istočnu Bosnu, zamjenik političkog komesara 16. muslimanske brigade, politički komesar 6. istočnobosanske brigade, politički komesar 3. korpusa NOVJ, načelnik OZN-e za grad Sarajevo. Poslije rata predsjednik Skupštine grada Sarajeva, član Izvršnog vijeća Bosne i Hercegovine. Pukovnik JNA u rezervi — 288

Pajević Miloš (1905—1969), major u vojsci Kraljevine Jugoslavije. U NOVJ stupio avgusta 1943. Za vrijeme rata bio komandant artiljerijskog divizionu 2. proleterske divizije, komandant Artiljerijske grupe 2. udarnog korpusa, pomoćnik komandanta Višeg oficirskog kursa 2. udarnog korpusa, pomoćnik načelnika štaba 37. sandžačke udarne divizije i na službi u Artiljerijskom odjeljenju Vrhovnog štaba. Poslije rata je bio načelnik artiljerije armije, načelnik štaba Komande artiljerije JNA i predsjednik Ispitne komisije za čin artiljerijskog majora, na kojoj je funkciji i penzionisan 1961. u činu pukovnika JNA. Član KPJ od 1944 — 260

Pajsij Hilendarski (1722—1798), bugarski kaluder i pisac. Prvi ideolog probuđenog bugarskog nacionalnog pokreta. Na osnovu istorijskih izvora napisao djelo »Istorija slavjanobugarska« 1762. Ovo djelo bilo je upereno protiv namerenja grčke kulture, denacionalizacije i jelinizacije Bugara — 282

Palatkin Roman Matvejevič, pukovnik, komandant 19. streljačke divizije 57. armije 3. ukrajinskog fronta — 268

Pavelić (Pavelich), narednik, član Britanske vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske — 213

Pavelić dr Ante (1889—1959), vođa fašističkog ustaškog pokreta, poglavnik tzv. Nezavisne Države Hrvatske, kviling i ratni zločinac. God. 1928. osnovao klerofašistički pokret (Hrvatski ustaški pokret), koji je djelovao kao ultradesničarska teroristička organizacija. U zemlji 1939. osnovao ustaški centar u Zagrebu. Desetog aprila 1941. uz pomoć Nijemaca stvorena je NDH, a sedam dana kasnije Pavelić je obrazovao ustašku

vladu. Stvorio je oružane snage, aparat državne i policijske vlasti i ustaške organizacije. Po ugledu na nacizam i fašizam, zaveo fašistički režim, čiji je cilj bio istrebljenje komunista i svih rodoljuba, uništenje Srba, Jevreja, Roma i u okviru napora nacizma i fašizma borba protiv progressa i demokratije u svijetu. Po njegovom nalogu represivni organi i oružane snage NDH ubile su stotine hiljada ljudi. Poslije bjekstva iz Jugoslavije, živio pod zaštitom reakcionarnih krugova i umro u Madridu — 250, 253, 261, 265

Pavičić Mile (1899—1948), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u komandir čete, nastavnik Oficirske škole Vrhovnog štaba, referent za vojne vlasti u pozadini, zatim za vojno vazduhoplovstvo VŠ, vojni inspektor Štaba 1. bosanskog korpusa, komandant 1. vazduhoplovne baze NOVJ, član Vojne misije VŠ u SSSR-u. Poslije rata general-major i zamjenik komandanta Vazduhoplovstva JA — 154, 206, 218, 285, 286, 309, 310

Peinović Nikola (1921), prije II svjetskog rata zemljoradnik. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio politički komesar bataljona »Marko Orešković«, politički komesar 1. ličke brigade, pomoćnik političkog komesara 2. ličke brigade, politički komesar 6. proleterske divizije »Nikola Tesla« i dr. Poslije rata politički komesar divizije, pomoćnik komandanta za MPV korpusa, vojni izaslanik JNA u Poljskoj, načelnik katedre Više vojne akademije JNA i dr. General-potpukovnik JNA — 268

Pejpireni (Papiereni), član Samostalne američke vojne misije pri Štabu 2. udarnog korpusa — 217

Perhavec Stanislav (1910), kapetan I klase u vojsci Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1942, a član KPJ od 1943. Bio načelnik Štaba 11. udarnog korpusa GŠ NOV i PO Hrvatske, načelnik artiljerije GŠ NOV i PO Hrvatske i načelnik Meteorološkog odjeljenja Štaba Vazduhoplovstva NOVJ. Poslije rata završio vazduhoplovnu školu u Sovjetskom Savezu. Bio komandant vazduhoplovne divizije i načelnik Vazduhoplovne škole u Rajlovcu. Penzionisan 1962. u činu pukovnika JNA — 143

Perhinac Stanislav (tako piše u dokumentu; pogrešno) vid. Perhavec Stanislav

Peruničić Mile (1890—1961), učitelj. Učestvovao u mladoturskoj revoluciji u Sandžaku 1908. i u crnogorskoj vojsci u 1. balkanskom i 1. svjetskom ratu. Između dva rata pripadao Demokratskoj stranci. Član KPJ od 1942. U NOR-u od 1941: komandant Crnogorsko-sandžačkog odreda, član GŠ NOPO Sandžaka, zamjenik komandanta 3. proleterske sandžačke brigade; vijećnik AVNOJ-a, sekretar AVNOJ-a i dr. Poslije rata je bio sekretar Privremene narodne skupštine, Ustavotvorne skupštine i Prezidijuma Savezne narodne skupštine — 308

Petar II Karađorđević (1923—1970), sin kralja Aleksandra; na prijesto stupio 27. marta 1941. nakon vojnog puča koji je izveden pod vođstvom generala Dušana Simovića i u kome je oboreno Namjesništvo s knezom-namjesnikom Pavlom na čelu. Poslije fašističkog napada na Jugoslaviju, 15. aprila 1941. bježi iz domovine i živi u Londonu. U toku NOR-a podržava četnički pokret Draže Mihailovića, koga u januaru 1942. imenuje za mintstra vojske, mornarice i vazduhoplovstva. Na Drugom zasjedanju AVNOJ-a (29. novembra 1943) zabranjen mu je povratak u zemlju dok narod nakon oslobođenja ne riješi pitanje kralja, što je i učinila Ustavotvorna skupština 29. novembra 1945. ukidanjem monarhije, oduzimanjem svih prava kralju Petru II i njegovoj rodbini — 162, 242, 287

Peterson Ernest (Paterson Ernest), narednik i šifrant u Britanskoj vojnoj misiji pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske i Štabu 4. udarnog korpusa — 213

Petrović Mitja, major, šef Propagandnog odjeljenja ustaško-domobranskog vazduhoplovstva i simpatizer NOP-a — 20

Petrović Nikola (1910), mašinski inženjer. U revolucionarni pokret se uključuje za vrijeme studija u Pragu. Član SKOJ-a od 1930, a KPJ od 1932. Član Agitprop-komisije PK KPJ za Srbiju od 1938, a u toku 1939. i 1940. radi u tehnici CK KPJ na održavanju veza s predstavnicima

ma drugih partija. U NOP-u učestvuje od 1941; bio član PK KPJ za Vojvodinu, Predsjedništva AVNOJ-a, Komiteta nacionalnog oslobođenja Jugoslavije, vlade DFJ i FNRJ. Saradnik Istorijskog instituta u Beogradu — 28, 254

Pijade Moša (Čika Janko, Janko, Šiki; 1890—1957). Studirao slikarstvo u Minhenu i Parizu; od 1910. bavio se novinarstvom. Član KPJ od 1920. Poslije zabrane KPJ 1921. postao član njenog IO. Radio na stvaranju Nezavisnih radničkih sindikata. Bio delegat na II konferenciji BKF 1922. Jedan je od osnivača NRPJ 1923. Zbog organizovanja ilegalne štamparije i publikovanja organa KPJ »Komunist«, 1925. osuđen na 20 godina robije, koja mu je smanjena na 12 godina. U Sremskoj Mitrovici zbog političkog rada 1934. osuđen na još 2 godine robije. Mandatar CK KPJ, jedan od glavnih organizatora i predavača Komunističkog univerziteta u sremskomitrovačkoj kaznioni. S R. Čolakovićem na robiji preveo Marksov »Kapital«. Po izlasku s robije bio zatvoren u bilečkom logoru. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana CK KPJ. U NOR-u od 1941: radio na organizovanju ustanka u Crnoj Gori; u Vrhovnom štabu rukovodio radom vojnih vlasti u pozadini; vijećnik AVNOJ-a na Prvom zasjedanju; od Drugog zasjedanja potpredsjednik Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata bio potpredsjednik Prezidijuma Savezne skupštine; potpredsjednik SIV-a, predsjednik Savezne narodne skupštine; član PB odnosno IK CK SKJ. Napisao je više radova. Narodni heroj i Junak socijalističkog rada — 18, 60, 61, 119, 120, 153, 154, 176, 261, 262, 273, 279, 281, 286, 296, 298, 299, 302, 303, 305

Pikl Eduard vid. *Pikl Edvard*

Pikl Edvard (1902), kapetan korvete u vojsci Kraljevine Jugoslavije. Prije rata završio Nižu školu Vojne akademije u Beogradu i više avio-kurseva i radio-telegrafski kurs. Učestvovao je u aprilskom ratu 1941. i odučen u zarobljeništvo u Italiju. U NOVJ stupio poslije kapitulacije Italije 1943. Za vrijeme rata bio instruktor, komandant vazduhoplovne škole i načelnik Odjeljenja za vezu u Štabu Vazduhoplovstva NOVJ. Poslije

rata nalazio se na raznim dužnostima u Komandi Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva. Penzionisan 1958. u činu pukovnika JNA — 143

Pirc France Franjo (1899—1954), u austrougarskoj vojsci završio oficirsku školu, a u Jugoslovenskoj vojsci pilot-sku školu. Imao je čin pukovnika. Za NOP radio od 1941, a u NOVJ od 1943. U ratu je bio načelnik Odjeljenja za vazduhoplovstvo Vrhovnog štaba NOV i POJ i komandant Vazduhoplovstva jugoslovenske armije. Poslije rata je komandant Vazduhoplovstva JNA i ambasador FNRJ u Argentini. General-major avijacije — 143

Poljanec Savo (1907—1966), završio Vojnu akademiju u bivšoj Jugoslovenskoj vojsci. Aprilski rat 1941. zatekao ga je kao vazduhoplovnog oficira (pilota-lovca) u činu kapetana I klase. Ranjen je u borbama nad Beogradom poslije obaranja dva njemačka aviona. Jedno vrijeme se krio u Beogradu, ali je otkriven i upućen u zarobljenički logor Osnabruk. Na putu iz logora u logor uspio je da pobjegne, ali je uhvaćen i prebačen u logor Strij, odakle je ponovo pobjegao u ljeto 1944. i priključio se slovačkim partizanima. Poslije ranjavanja prebačen je u Pšemis, a odatle u Moskvu, odakle je po Titovom naređenju upućen za Beograd, gdje je primio komandu nad jednim lovačkim pukom. Poslije rata komandant vazduhoplovne divizije, instruktor za pilotažu, upravnik Vazduhoplovnog tehničkog instituta i na kraju načelnik vazduhoplovne Vojne akademije, na kojoj je dužnosti i penzionisan 1958. u činu pukovnika avijacije JNA — 218, 286

Popivoda Pero (1916—1979), službenik. U NOR-u od 1941. Bio je zamjenik komandanta Lovčenskog bataljona za operacije u Sandžaku, zatim intendant Glavne intendature VŠ, načelnik Štaba 1. slovenačke NOU brigade »Tone Tomšič«, komandant 2. operativne zone Slovenije, načelnik Štaba 14. divizije, komandant 15. divizije, pa 7. korpusa NOVJ i 22. srpske divizije. Poslije rata bio je načelnik Operativne uprave JRV. Kao pristalica IB prebjegao 1948. u SSSR, gdje je nastavio neprijateljsku

djelatnost protiv Jugoslavije. Lišen je čina general-majora JA i isključen iz KPJ — 138, 277, 304

Popović Bogdan Bočo (1926), zemljoradnik. U NOR-u i član SKOJ-a od 1941; član KPJ od 1942; u NOR-u borac Kraljevačkog bataljona u Kraljevačkom NOP odredu »Jovan Kursula«; borac i kurir u Štabu 1. proleterske brigade; završio je Pilotsku lovačku školu u SSSR-u 1944, kad se vratio u zemlju i raspoređen na komandne dužnosti u Vazduhoplovstvu NOVJ (JA). Poslije rata je bio komandant lovačkog puka, na kojoj dužnosti je i penzionisan u činu pukovnika JNA. Nosilac je »Partizanske spomenice 1941« — 154

Popović Konstantin Koča (1908), apsolvirao na Filozofskom fakultetu u Parizu; bavio se književnošću i publicistikom. Član KPJ od 1933. Više puta hapšen. Učesnik španskog građanskog rata. God. 1939. vratio se u Jugoslaviju; bio član PK KPJ za Srbiju do hapšenja 1940. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u Srbiji; komandant Posavskog NOPO, 1. proleterske brigade, 1. proleterske divizije i 1. proleterskog korpusa, Glavnog štaba NOV i PO Srbije i komandant 2. armije. Bio je član AVNOJ-a od Prvog i član njegovog Predsjedništva od Drugog zasjedanja. Poslije rata bio je načelnik Generalštaba JNA, državni sekretar za inostrane poslove, član SIV-a, potpredsjednik Republike, član Predsjedništva SFRJ, Predsjedništva CK SKJ i Savjeta Federacije. Rezervni general-pukovnik JNA. Narodni heroj — 26, 38, 43, 49, 71, 85, 86, 87, 95, 104, 114, 122, 167, 250, 253, 254, 259, 266, 269, 272, 274, 275, 300, 301

Popović Vladimir Vlado (1914—1972), student. U radnički pokret stupio 1929; član KPJ od 1932. Bio sekretar MK KPJ u Beogradu. Hapšen i proganjan. Kao predstavnik Beogradskog univerziteta učestvovao na Svjetskoj konferenciji studenata komunista i socijalista i na Svjetskoj konferenciji studenata. U španskom građanskom ratu dobio čin kaptana i najviše odlikovanje. Po povratku iz Španije član PK SKOJ-a za Srbiju, instruktor CK KPJ. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za kandidata za

člana CK KPJ. U NOR-u od 1941: delegat CK KPJ u Hrvatskoj, sekretar Operativnog rukovodstva CK KPH; član Vrhovnog štaba; politički komesar, pa komandant 3. korpusa NOVJ, potom predstavnik NKOJ-a u Bugarskoj. Poslije rata ambasador, član SIV-a, generalni sekretar predsjednika Republike; član CK SKJ, Narodni heroj — 254, 288

Raičević Milisav (1910), sudijski pripravnik; završio je Pravni fakultet u Beogradu 1937; član KPJ od 1937; hapšen zbog pripadnosti naprednom radničkom pokretu; u NOR-u od 1941; bio komandir voda, komandant i politički komesar bataljona, politički komesar 5. crnogorske brigade, rukovodilac Politodjela 7. krajiške brigade i 26. dalmatinske divizije, politički komesar Mornarice NOVJ i načelnik Personalnog odjeljenja KNOJ-a. Poslije rata je bio politički komesar Artiljerijske škole i učilišta, načelnik klase u VVA, načelnik VIZ-a JNA i načelnik odjeljka u VGI; penzionisan je 1965. u činu general-majora JNA — 55, 261

Rajčević vid. *Raičević Milisav*

Rajner, kapetan, šef Britanske vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Makedonije — 280

Raković Predrag (1912—1944), aktivni poručnik u vojsci Kraljevine Jugoslavije. Poslije aprilskog rata 1941. pristupio četnicima Draže Mihailovića i postao komandant 2. ravnogorskog četničkog korpusa, na kojoj je dužnosti izgubio život u decembru 1944. u borbi s pripadnicima Ožne; tada je imao čin kaptana I klase — 282

Rakovski-Stojkov Georgi (1821—1867), bugarski revolucionar, političar i publicista, istoričar i pjesnik; neko vrijeme je kao emigrant živio u Srbiji; s Ljubenom Karavelovom je 1862. osnovao bugarsku dobrovoljačku legiju za borbu protiv turske vladavine. Kasnije je prešao u Rumuniju i umro u Bukureštu. Oslobođilačka borba protiv turske vlasti inspirisala je njegovu poeziju i publicistički rad — 282

Ranković Aleksandar Marko (1909), član SKOJ-a od 1927, a KPJ od 1928;

iste godine postaje i sekretar PK SKOJ-a za Srbiju; 1929. osuđen na 6 godina robije; član i sekretar PK KPJ za Srbiju od 1937; član Privremenog rukovodstva KPJ od maja 1938 (kasnijeg CK KPJ). Na V konferenciji KPJ (1940) izabran za člana Politbira CK KPJ. U NOR-u od 1941: član VŠ NOV i POJ, član Predsjedništva AVNOJ-a. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom junaka socijalističkog rada. Poslije rata bio ministar unutrašnjih poslova i potpredsjednik Savezne vlade odnosno SIV-a, od 1963. do 1966. potpredsjednik Republike, član IK CK SKJ. Zbog birokratsko-dogmatskog suprotstavljanja razvitku socijalističkog samoupravljanja i politici nacionalne ravnopravnosti i zloupotrebe svog položaja u Službi državne bezbjednosti, na IV plenumu CK SKJ (jula 1966) lišen funkcija, a na sjednici CK SK Srbije (septembra iste godine) isključen iz SKJ i penzionisan — 4, 5, 9, 20, 21, 22, 25, 30, 31, 38, 39, 47, 48, 53, 83, 94, 100, 249, 251, 253, 259, 265, 268, 270, 295, 296, 297, 298, 300, 301

Ribar dr Ivan (1881—1968), političar i državnik; od 1920. do 1922. predsjednik najprije Ustavotvorne, a zatim Narodne skupštine Kraljevine SHS; od 1921. na čelu Odbora za pomoć gladnima u Rusiji. Našao se u opoziciji šestojanuarskom režimu. Godine 1935. je kandidat za poslanika na listi UO. U godinama pred okupaciju i 1941. radi na okupljanju progresivnih snaga u Demokratskoj stranci. Odlazi na slobodnu teritoriju 1942. i postaje član KPJ. Na Prvom i Drugom zasjedanju AVNOJ-a biran je za predsjednika AVNOJ-a. Poslije oslobođenja predsjednik Skupštine DFJ — 307

Rid Staford (Reid Stafford), major, član Samostalne američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ — 148

Rjušinski, poljski diplomata u Moskvi — 237

Rodić Slavko (1918—1949), geometar. U NOR-u i član KPJ od 1941. Jedan je od organizatora ustanka i prvi komandant gerilskih odreda Drvara. U oslobođanju Drvara 27. jula 1941. istakao se hrabrošću i vještim rukovođenjem.

Do februara 1942. komandant Petrovačkog, pa komandant Bihaćkog bataljona. Prvi je komandant 5. krajiškog odreda, a potom zamjenik komandanta Operativnog štaba NOP i DV za Bosansku krajinu, komandant 5. divizije, komandant 5. korpusa NOVJ (od maja 1943). Kao komandant istakao se u operacijama u tzv. 4. ofanzivi, sarajevskoj operaciji i dr. Poslije rata komandant 5. armije JA, zamjenik načelnika Generalštaba, član CK KP BiH, član Saveznog odbora NF Jugoslavije. General-potpukovnik JA. Narodni heroj — 289

Rok vid. Tavčar Franc Rok

Romac Paško (1915), član KPJ od 1937. Zbog revolucionarne djelatnosti osuđivan na robiju, koju je izdržavao u Skoplju, Nišu i u Sremskoj Mitrovici. U avgustu 1941. s grupom komunista bježi iz zatvora i odlazi u NOVJ. U ratu je bio član Politodjela 1. dalmatinske brigade, politički komesar 1. i 16. vojvođanske brigade i dr. Poslije rata organizacioni sekretar PK KPJ za Vojvodinu, predsjednik Glavnog združnog saveza FNRJ, potpredsjednik Centralnog vijeća SSJ i dr. Biran je za člana CK SK Srbije, CK SKJ i više puta za poslanika Savezne skupštine. Rezervni pukovnik JNA. Narodni heroj — 308

Rozman Franc Stane (1912—1944), radnik. Rano se uključio u napredni radnički pokret. Od 1936. do 1939. učesnik španskog građanskog rata, gdje je postao član KP Španije i dobio čin kapetana španske republikanske vojske i komandovao bataljonom. Od 1939. bio u koncentracionim logorima u Francuskoj, gdje je postao član KPJ. U 1941. na prinudnom radu u Njemačkoj, odakle je avgusta 1941. pobjegao u domovinu i stupio u partizane. U NOR-u je bio komandant Štajerskog bataljona, komandant 2. grupe odreda i komandant 4. operativne zone (štajerske), a od jula 1943. komandant Glavnog štaba NOV i PO Slovenije. Na toj dužnosti nesrećnim slučajem poginuo 7. novembra 1944. Bio je član SNOS-a i AVNOJ-a. Kao veoma sposoban vojni komandant bio je cijenjen i vanredno omiljen među starješinama, borbama i u narodu.

General-lajtnant NOVJ. Narodni heroj — 283, 284, 308, 309

Ruan, narednik, član Samostalne američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ — 148

Rukavina Ivan Ivo (1912), student. Član SKOJ-a od 1933, a član KPJ od 1935. Zbog progona, po odluci Partije emigrirao 1934; u toku 1935. i 1936. radio u tehnici KPJ koja je pripremala izdavanje »Proletera«. Učesnik španskog građanskog rata; bio je kapetan, komandant bataljona. Po porazu Republike interniran u logor u Francusku, a 1939. dolazi u zemlju, postaje član PK SKOJ-a za Hrvatsku. U NOR-u od 1941. Bio je jedan od organizatora ustanka u Hrvatskoj: komandant GŠ Hrvatske, zatim 4. korpusa, Vojne uprave za Vojvodinu i šef Vojne misije u Parizu. Poslije rata načelnik uprave u SSNO, komandant armije, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu; član CK SKH i CK SKJ, general armije. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 269

Rupnik Leon Leo (1880—1946), general vojske Kraljevine Jugoslavije, ratni zločinac. Poslije okupacije zemlje 1941. stavio se na raspolaganje italijanskom okupatoru. Kao ljubljanski župan organizovao u Ljubljani kvislinšku civilnu upravu. Poslije kapitulacije Italije 1943. u službi je njemačkog okupatora i tada postaje šef Pokrajinske uprave u tzv. Ljubljanskoj pokrajini. Organizovao kvislinšku vojnu formaciju Slovensko domobranstvo, koja je u borbi protiv NOVJ vršila masovni teror nad stanovništvom Slovenije. Maja 1945. pobjegao u inostranstvo, ali je 1946. kao ratni zločinac izručen jugoslovenskim vlastima. Na procesu pred Vojnim sudom 4. armije JA, 21—30. avgusta 1946, osuđen na smrt i strijeljan — 178

Sagitov Ahnov Gajngudinovič, pukovnik, komandant streljačke divizije 68. streljačkog korpusa 3. ukrajinskog fronta — 223

Salaj Đuro (1889—1958), partijski i sindikalni funkcioner. Član KPJ od 1919, a član PB CK KPJ od III kongresa KPJ 1926. do 1930. U emigraciji u SSSR-u od 1930. do 1944. Od 1942.

do 1944. bio je redaktor i spiker Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«. Vratio se u zemlju krajem 1944. Član CK KPJ od V kongresa KPJ (1948), član PB CK KPJ, predsjednik CV SSJ, član SIV-a — 176, 281, 285, 306

Sardžent Orm (Sargent Orm), državni podsekretar u britanskom Ministarstvu spoljnih poslova — 236

Savič Pavle Paja (1909), profesor univerziteta. Od 1935. do 1939. u Parizu (zajedno s Irenom Žoljo-Kiri i drugim fizičarima) uspješno radio na značajnim naučnim istraživanjima. Član KPJ od 1934. U NOR-u od 1941: na radu u Vrhovnom štabu, vijećnik AVNOJ-a (potpredsjednik na Prvom zasjedanju); član Vojne misije VŠ u Moskvi. Poslije rata ministar u vladi Srbije, direktor Instituta za nuklearne nauke, potpredsjednik Savezne komisije za nuklearnu energiju. Objavio više naučnih radova; počasni doktor Beogradskog univerziteta, član više naučnih društava i akademija; predsjednik SANU. Dobitnik nagrade AVNOJ-a. Član Savjeta Federacije — 28, 254

Savič Sreta (1913), službenik. U NOP-u i član KPJ od 1941. U NOVJ od marta 1942. Za vrijeme rata je, između ostalog, bio komandant odreda, zamjenik komandanta Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine i komandant 51. vojvođanske udarne divizije. Poslije rata komandant divizije, pomoćnik komandanta armije i KNOJ-a, načelnik odjeljenja u Vojnoistorijskom institutu, predsjednik Predsjedništva SUBNOR Vojvodine. Završio je Višu vojnu akademiju JNA. General-potpukovnik JNA u penziji — 260

Simić Stanoje (1893—1970), diplomata i političar. Diplomirao prava. Između dva svjetska rata diplomatski činovnik. Izbjeglička vlada Kraljevine Jugoslavije 1943. imenovala ga je za ambasadora u SSSR-u. God. 1944. podnio je ostavku na taj položaj i stavio se na raspolaganje rukovodstvu NOP-a Jugoslavije. U NOR-u je bio predsjednik Narodnog fronta Srbije. Poslije rata ambasador Jugoslavije u SAD, ministar inostranih poslova, zatim ministar bez portfelja u vladi FNRJ — 254, 279, 283

Simić Vladimir (1908), major, pomoćnik načelnika Odjeljenja za vazduš-

ni saobraćaj. Poslije rata bio zamjenik komandanta transportne grupe i dr. Penzionisan 1956. u činu potpukovnika JNA — 143

Simović Milan (1917), podoficir-avijatičar u vojsci Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio komandant bataljona u Kraljevačkom NOP odred, šef Obavještajnog odsjeka 1. proleterske divizije, komandant 1. vazduhoplovne baze NOVJ i načelnik Personalnog odjeljenja Štaba Vazduhoplovstva NOVJ. Poslije rata bio komandant vazduhoplovne divizije, načelnik uprave i pomoćnik komandanta u RV, generalni direktor JAT-a, načelnik štaba i komandant RV i PVO. General-pukovnik JNA u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 143

Slavejkov Petko (1827—1895), bugarski književnik, nacionalni i prosvjetni radnik. Najistaknutiji pjesnik bugarskog preporoda. Djela: »Basnenik«, »Veseluške«, »Bugarske priče«, »Slavuj« i dr. — 282

Smajević Vasilije (1913—1973), apsolutno prava. Kao student uključio se u napredni radnički pokret. Član KPJ od 1935. Bio član Povjereništva Pokrajinskog komiteta KPJ za jugoistočnu Srbiju i organizacioni sekretar Okružnog komiteta KPJ za leskovački okrug. U NOR-u je jedan od organizatora ustanka na jugu Srbije; član Štaba Jastrebačkog, Leskovačkog, Jablaničkog i Crnotravnog odreda; 1944. bio politički komesar 20. divizije i 13. korpusa NOVJ i član Glavnog štaba Srbije. Poslije rata potpredsjednik Savezne planske komisije, pomoćnik komandanta armije, član CK SK Srbije, potpredsjednik Saveznog odbora SUBNORJ. General-major JNA — 251

Smirnov Vladimir (1899), inženjer. U NOR-u od 1941, član KPJ od 1942. Bio načelnik Tehničkog odjeljenja VŠ odnosno Tehničke službe Generalštaba. Poslije rata komandant Inženjerije JNA, načelnik Građevinske uprave, zamjenik načelnika ove uprave. General-potpukovnik JNA u penziji — 258

Smit (Smith), član britanske obavještajne grupe kapetana Džipsona na ostrvu Istu — 168

Smodlaka Josip (1869—1956), političar; advokat. Od 1901. poslanik u Dalmatinskom saboru; oštro je kritikovao austrijsku upravu u Dalmaciji; u Narodnom vijeću u Zagrebu zalagao se za ujedinjenje Države Slovenaca, Hrvata i Srba s Kraljevinom Srbijom. Potkraj 1939. postao senator. U NOP stupa 1941. u Splitu; biran je za vijećnika AVNOJ-a i ZAVNOH-a; bio je povjerenik za inostrane poslove NKOJ-a, zatim ministar i u diplomatskoj službi — 223, 287, 310

Sorokoumov, major, sovjetski instruktor za rad po Ozni pri Glavnom štabu NOV i PO Slovenije — 39

Spiridonov vid. Trajčo Kostov — 246

Sremec dr Zlatan (1898), doktor medicine. Član HSS-a od 1924. U NOP-u od 1943. Bio je član Predsjedništva ZAVNOH-a, član Predsjedništva AVNOJ-a, član NKOJ-a (povjerenik za narodno zdravlje) i ministar u Privremenoj vladi DFJ. Poslije rata ministar u vladi FNRJ, predsjednik Sabora Hrvatske, član Predsjedništva JNOF-a Hrvatske, član Saveznog odbora SSRNJ — 153, 279, 305

Staljin Josif Visarionovič (1879—1953), sovjetski državnik, političar, generalisimus. Član RSDRP od 1898; po njemu rascjepu prilazi boljševicima. Više puta hapšen i proganjan. Od 1917. član PB RSDRP i vojnog rukovodstva revolucije. U Lenjinovoj vladi komesar za nacionalna pitanja. Od 1922. do 1952. generalni sekretar SKP(b); od 1925. član Izvršnog komiteta KI. Od 1941. do 1953. predsjednik sovjetske vlade i vrhovni komandant oružanih snaga SSSR-a. Uzeo svu vlast u svoje ruke, stvorio kult sopstvene ličnosti. Postao je glavni nosilac dogmatizma i odstupanja od marksizma. Inicijator kampanje IB protiv socijalističke Jugoslavije i SKJ. Na XX kongresu KPSS kritikovana je njegova politika — 3, 107, 110, 177, 179, 186, 187, 238, 289, 290, 301, 307

Stambolić Petar (1912), inženjer agronomije; član SKOJ-a od 1933, a član KPJ od 1935. Jedan od istaknutih organizatora i rukovodilaca studentskog pokreta. Bio je član Univerzitetskog komiteta KPJ u Beogradu; instruktor

PK KPJ za Srbiju; učesnik V zemaljske konferencije KPJ. Hapšen i proganjan. U NOR-u jedan od organizatora ustanaka u Srbiji, sekretar Glavnog NOO Srbije, član Glavnog štaba Srbije. U 1942. radi u PK KPJ za BiH i u Sremu. U 1943. član PK KPJ za Srbiju, a 1944. komandant Glavnog štaba Srbije, potom izabran za sekretara ASNOS-a. Na Drugom zasijedanju AVNOJ-a izabran za člana Predsjedništva. Poslije rata ministar u vladi Srbije i vladi Jugoslavije, predsjednik vlade Srbije i Skupštine Srbije, predsjednik SIV-a i Skupštine Jugoslavije, sekretar CK SK Srbije, član IK odnosno Predsjedništva CK SKJ, član Predsjedništva SFRJ i Savjeta Federacije. Narodni heroj — 254, 283

Stančev Kiril, general-lajtnant, komandant otečestvenofrontovske 2. bugarske armije — 251

Stanković Dragoljub, komandant 11. srpske brigade 24. udarne divizije NOVJ — 161

Stanković Petar, major, komandant 15. srpske brigade 24. udarne divizije NOVJ — 161

Stanković dr Siniša (1892—1974), biolog i član SANU; od 1934. redovni profesor Beogradskog univerziteta. Poslije okupacije 1941. zatvoren u koncentracioni logor na Banjici, iz kojeg je 1943. pobjegao. U međuvremenu je izabran za člana Glavnog NOO Srbije; uhapšen ponovo 1943; iz logora na Banjici oslobađa se 1944. bjekstvom. Poslije oslobođenja predsjednik NOF-a Beograda, prvi predsjednik ASNOS-a i Prezidijuma Narodne skupštine NR Srbije. Objavio je više naučnih radova iz oblasti ekologije i biogeografije — 283

Stefanović Lazar Laza (1885—1950), stolarski radnik, partijski i sindikalni funkcioner; član Srpske socijaldemokratske partije od 1903. Član KPJ od 1919. Na Vukovarskom kongresu 1920. izabran za člana IO Centralnog partijskog vijeća KPJ. Komunistički poslanik 1920. Na vidovdanskom procesu 1922. osuđen na dvije godine robije. Po izlasku kao funkcioner aktivno djeluje u sindikatu i NRPJ. Na III kongresu KPJ (maja 1926) izabran za člana Politbira CK KPJ;

1928. odlazi u Moskvu. Najprije radi kao predstavnik sindikata Jugoslavije u Crvenoj sindikalnoj internacionali, a zatim je član i sekretar Međunarodnog komiteta drvodjeljskih radnika. U Jugoslaviju se vratio 1944. i bio potpredsjednik CO Jedinstvenih sindikata Jugoslavije, a od 1949. član CK KP Srbije — 176, 281, 306

Stilijanof (Stillianoff), član Samostalne američke vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Makedonije — 212

Stojnić Velimir (1916), učitelj. Član KPJ od 1936. U NOR-u od 1941. U ratu je bio politički komesar 1. krajiškog NOPO i 1. krajiške brigade, član Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, politički komesar 2 (5) bosanskog korpusa, šef Vojne misije NOVJ u Albaniji i dr. Poslije rata član SIV-a, generalni sekretar Saveza boraca NOR Jugoslavije, član Generalnog savjeta Svjetske federacije bivših boraca i Izvršnog odbora Saveznog odbora SSRNJ. Biran za člana CK SKJ na VI, VII i VIII kongresu SKJ. Član je Savjeta Federacije. General-major JNA u rezervi. Narodni heroj — 157, 305

Strugar Zarija (1920), zemljoradnik. U NOR-u od 1941; član KPJ od 1942. Bio je borac i pratilac vrhovnog komandanta NOV i POJ. Poslije rata je bio komandant artiljerijskog divizionara i načelnik štaba artiljerijskog puka. Penzionisan je 1964. u činu potpukovnika JNA — 103

Sudec Vladimir Aleksandrovič (1904), maršal avijacije, heroj Sovjetskog Saveza i narodni heroj Jugoslavije. Član KPSS od 1924. U sovjetskoj armiji od 1927, u kojoj završava vazduhoplovnu Vojnotehničku školu i vojnu akademiju »M.V. Frunze«. Učestvovao u sovjetsko-finskom ratu 1939—1940, a u ratu 1941—1945. komandant avio-korpusa, zatim vojnog okruga i komandant 17. vazduhoplovne armije. Kao komandant 17. vazduhoplovne armije u sastavu 3. ukrajinskog fronta učestvovao u operacijama na jugoslovenskom bojištu. Poslije rata načelnik Glavnog štaba vazduhoplovstva, komandant avijacije dalekog dejstva, zamjenik komandanta vazduhoplovstva, zamjenik ministra odbrane, zamjenik komandanta Varšav-

skog ugovora, vojni inspektor, kandidat za člana CK KPSS — 271

Svetlin Janez-Ivan, potpukovnik, pomoćnik načelnika Odjeljenja aerodromske službe Štaba Vazduhoplovstva NOVJ — 143

Šadrin, general-lajtnant Crvene armije. Rukovodio je Titovim obezbjeđenjem u Krajovi i Vršcu, tj. do njegovog dolaska u oslobođeni Beograd 25. oktobra 1944 — 274

Šaranović Gligorije (1909), prije rata je bio rudarski radnik u Trepči. U NOR-u je od 1941; bio je pozadinski politički radnik, politički komesar čete, komandant bataljona, komandant 8. preševske, 16. makedonske i 6. kosovsko-metohijske brigade i komandant Grupe brigada Glavnog štaba Makedonije, zatim šef Ozne u Operativnom štabu za Kosovo i Metohiju. Preveden je u rezervu 1947. i od tada je vršio razne funkcije u Ozni Srbije i Kosmeta. Rezervni potpukovnik JNA — 286

Šekić Vladimir Vlado (1917), student. U napredni omladinski pokret uključio se kao đak viših razreda gimnazije. Član KPJ od 1937. Aktivno je djelovao u naprednom pokretu na Beogradskom univerzitetu i u svom kraju. Hapšen i proganjan. Bio je sekretar međuopštinskog biroa i član Mjesnog komiteta KPJ Berane. Jedan od organizatora ustanka u svom kraju. Bio je politički komesar čete, zamjenik političkog komesara 1. bataljona 1. proleterske brigade, zamjenik političkog komesara 1. dalmatinske (proleterske) brigade, politički komesar 1. proleterske brigade, politički komesar 1. proleterske divizije. Poslije rata politički komesar armije, politički komesar KNOJ-a, politički komesar JRM, komandant Graničnih jedinica. General-pukovnik JNA. Član Predsjedništva Saveznog odbora SUBNORJ. Narodni heroj — 268

Šegrt Vlado (1907), zemljoradnik. Član KPJ od 1931. U NOR-u od 1941; jedan je od organizatora ustanka u okolini Trebinja. Bio je komandir čete, komandant Hercegovačko-crnogorskog udarnog bataljona, zatim Sjevernohercegovačkog NOPO, 10. hercegovačke brigade, zamjenik komandanta 3. divi-

zije i komandant 29. divizije. Bio je vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata republički i savezni poslanik, član vlade NR BiH, predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine NR BiH, potpredsjednik Narodne skupštine NR BiH. Bio je član CK SKJ i Izvršnog komiteta CK SK BiH i dr. Član Savjeta Federacije. General-major u rezervi. Narodni heroj — 288

Šiljegović Boško (1915), student filozofije. U napredni pokret uključio se kao đak 1934/35, a član KPJ od 1940. Aktivno politički djelovao u svom rodnom kraju i na studijama. Zbog revolucionarnog rada isključen s Filozofskog fakulteta u Skoplju. Sekretar Sreskog komiteta KPJ Bosanska Dubica. Istaknuti organizator ustanka na Kozari. Bio je politički komesar 2. krajiškog odreda, član Okružnog komiteta KPJ, politički komesar 5. krajiške brigade, član Oblasnog komiteta za Bosansku krajinu, politički komesar 4. divizije, politički komesar 8. korpusa NOVJ, politički komesar 4. armije, vijećnik AVNOJ-a i vijećnik ZAVNOBiH-a. Poslije rata politički komesar armije, načelnik Političke uprave JNA, glavni urednik Vojne enciklopedije, član CK SKJ, predsjednik Komisije za istoriju SKJ i dr. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 289

Šiljegović Miloš (1909—1952), učitelj. Član KPJ od 1940, a u NOR-u od 1941; bio komandant bataljona u 2. krajiškom NOPO, zamjenik komandanta, pa komandant 5. kozaračke brigade, komandant 7. krajiške i 2. krajiške brigade i komandant 11. krajiške divizije. Poslije rata bio na štabnim dužnostima. General-major JNA — 263

Škerović Zarija (1914), prije II svjetskog rata završio srednjotehničku školu. Član KPJ od 1939. Bio je član OK KP Slovenije za Maribor od 1940. U NOR-u od 1941. U ratu je bio politički komesar bataljona u Zetskom NOPO i 5. crnogorskoj brigadi, zamjenik političkog komesara 5. dalmatinske brigade, rukovodilac Politodjela 6. istočnobosanske brigade, politički komesar 27. divizije. Poslije rata je načelnik Vojno-političke škole, pomoćnik komandanta za moralno-političko vaspitanje korpu-

sa i armije. General-potpukovnik JNA u penziji — 288

Škodunović Nikolaj Nikolajevič, general-major Crvene armije. U borbama za oslobođenje Srbije bio je komandant 68. streljačkog korpusa 57. armije 3. ukrajinskog fronta Crvene armije. Poginuo je u avionskom udesu nad Avalom 19. oktobra 1964. kada je kao član delegacije sovjetskih ratnih veterana dolazio iz Moskve u Beograd radi učešća u proslavi 20-godišnjice oslobođenja Beograda — 273

Šnajder Ferdinand (Schneider Ferdinand), član KP Austrije od 1929; prebjegao iz njemačke vojske u jedinice NOVJ u Makedoniji avgusta 1944 — 282

Šotra Branko (1907—1960), profesor, slikar i grafičar. Član KPJ od 1928. Prije II svjetskog rata više puta hapšen i proganjan. U NOR-u od 1941. Nalazio se na raznim vojnim i političkim dužnostima: politički komesar čete u Kopaoničkom NOP odredu, komandant Vranjskog područja i dr. Poslije rata bio načelnik Doma JNA. Preveden je u rezervu u činu pukovnika JNA. Jedno vrijeme je, poslije toga, bio i rektor Akademije primjenjenih umjetnosti u Beogradu. Umro je u Štokholmu za vrijeme operacije — 260

Šotra Prvoslav (tako piše u dokumentu; pogrešno) vid. Šotra Branko

Špoljar Vladimir, vazduhoplovni poručnik u ustaško-domobranskoj Hrvatskoj vazduhoplovnoj legiji na istočnom frontu. Prebjegao 20. septembra 1944. na stranu Crvene armije i izrazio želju da se bori u Vazduhoplovstvu NOVJ protiv okupatora — 20

Šteković Lazar Lazo (1924—1952), prije II svjetskog rata zemljoradnik. U NOR-u od 1941. Član KPJ od 1943. Od prvih ustaničkih dana jula 1941. do kraja rata 1945. pokazivao izuzetnu ličnu hrabrost. Poginuo nesrećnim slučajem 22. marta 1952. Narodni heroj — 311

Štetner Valter (Stetner Walter; ?—1944), njemački general-lajtnant, komandant 1. brdske divizije i Korpusne grupe »Von Stetner«. Poginuo je pod Avalom 15. oktobra 1944. prilikom pokušaja proboja iz obruča — 268

Šubašić dr Ivan (1892—1955), advokat i političar. Bio pristalica HSS-a. Za bana Banovine Hrvatske imenovan 1939. poslije sporazuma Cvetković—Maček; aprila 1941. odbio zahtjeve za puštanjem na slobodu uhapšenih komunista. Pred ulazak Nijemaca pobjegao zajedno sa članovima vlade u emigraciju. Predsjednik izbjegličke vlade od juma 1944; u tom svojstvu sklopio s maršalom Titom dva sporazuma (16. juna i 2. novembra 1944), na osnovu kojih je u novoj jedinstvenoj privremenoj vladi, formiranoj 7. marta 1945, postavljen za ministra inostranih poslova. Zbog neslaganja s političkim kursom u zemlji, podnio ostavku pred izbore za Ustavotvornu skupštinu (1945) — 36, 137, 162, 163, 164, 223, 236, 242, 252, 253, 256, 257, 277, 278, 287, 290, 291, 297, 299, 304, 306, 310

Švob Vinko (1915), klesarski (kamenorezački) radnik. Član KPJ od 1934. Zbog svoje revolucionarne djelatnosti proganjan i hapšen. U NOR-u od 1941. Jedan od organizatora ustanka u Gorskotom kotaru, Hrvatskom primorju i Lici. Za vrijeme rata bio, pored ostalog, i pomoćnik šefa Vojne misije NOVJ u Moskvi (1944. i 1945). Poslije rata školovao se u Sovjetskom Savezu. Po povratku u zemlju 1945. nalazio se na raznim političkim i pozadinskim dužnostima (pomoćnik načelnika Političke uprave JA, komandant pozadine u Jugoslovenskoj mornarici i dr.). Penzionisan je 1960. u činu pukovnika JNA — 206, 285, 309

Tavčar Franc Rok (1920), student. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je ilegalni radnik do 1942. kada je stupio u NOVJ. Poslije toga politički komesar i komandant bataljona, politički komesar 3. slovenačke brigade »Ivan Gradnik« zamjenik komandanta 7. udarnog korpusa NOVJ, pomoćnik načelnika Glavnog štaba NOV i PO Slovenije i načelnik štaba 2. slovenačke divizije KNOJ-a. Poslije rata je bio komandant divizije, načelnik Uprave inženjerije JNA, načelnik Inženjerijskog školskog centra, komandant armijske oblasti, poslanik, član CK SKJ. Narodni heroj — 283

Terpešev Dobri (1884—1967), bugarski političar i državnik. Član BRSDP od 1903. Zbog revolucionarne djelatnosti

među vojnicima 1912. osuđen na smrt, a poslije pomilovan. Od 1924. do 1925. je politički rukovodilac čete »Hristo Botev«. God. 1925. osuđen na smrt i u zatvoru proveo do 1937. Član CK BKP postao 1938. Bio je organizacioni sekretar CK BKP. Godine 1941. je uhapšen i osuđen na 7 godina i 6 mjeseci zatvora, a 1943. bježi iz zatvora i postaje član Politbiroa CK BKP i jedan od glavnih rukovodilaca i organizatora partizanskog pokreta u Bugarskoj. Poslije 9. septembra 1944. bio ministar bez portfelja, predsjednik Vrhovnog privrednog savjeta i Državne planske komisije, potpredsjednik Ministarskog savjeta i predsjednik Međunarodnog saveza boraca protiv fašizma. Biran za člana Politbiroa CK BKP i više puta za poslanika Narodnog sobranja — 18, 244

Terskij, kapetan, instruktor za rad po liniji Ozne pri Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine — 39

Terzić Danica (1915), prije rata je bila učiteljica. Član KPJ je od 1950. U NOR-u od 1941; bila je pozadinski ilegalni radnik u AFŽ-u u podgoričkom srežu u Crnoj Gori, a od 1942. do kraja rata u donjem Sremu — 281

Terzić Ilija (1939), najstariji sin general-lajtnanta Velimira Terzića i supruge mu Danice — 281

Terzić Velimir (1908), kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije, završio Višu školu Vojne akademije. U NOR-u i član KPJ od 1941: komandant Bjelopoljskog NOPO, načelnik GŠ Crne Gore, zamjenik komandanta 5. crnogorske proleterske brigade, načelnik štaba 4. operativne zone Hrvatske, zamjenik načelnika VŠ. Poslije rata komandant armije, glavni inspektor JNA, načelnik Više vojne akademije i Vojnoistorijskog instituta i dr. General-pukovnik JNA u penziji. Napisao više radova iz oblasti istorije i vojne nauke — 28, 34, 35, 54, 55, 58, 59, 74, 75, 80, 81, 82, 101, 154, 174, 175, 176, 185, 191, 205, 206, 218, 219, 250, 256, 265, 270, 273, 281, 284, 286, 298, 300, 306, 309

Todorov Petar, član CK BRP(k), delegat bugarske vlade Otečestvenog fronta za razgovore s Titom u Krajavi 5. oktobra

1944. i bugarski opunomoćeni ministar pri NKOJ-u u oslobođenom Beogradu, a kasnije pri Privremenoj vladi DFJ — 18, 291

Todorović Mijalko Plavi (1913), diplomirao na Tehničkom fakultetu u Beogradu. Aktivista u studentskom pokretu (član Izvršnog odbora Ujedinjene studentske omladine). Član KPJ od 1936, a od 1939. sekretar MK KPJ za Kragujevac i član Oblasnog komiteta za Kragujevac; od 1940. član PK KPJ za Srbiju. U NOR-u sekretar OK za Kragujevac; politički komesar 1. proleterske brigade, 1. proleterske divizije; vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata pomoćnik ministra narodne odbrane, ministar Savezne vlade, potpredsjednik SIV-a, predsjednik Skupštine Jugoslavije. Bio član CK SK Srbije, CK SKJ i sekretar IK CK SKJ. Član Savjeta Federacije. General-potpukovnik JNA u rezervi. Narodni heroj — 249, 256, 306

Tolbuhin Fjodor Ivanovič (1894—1949), maršal Sovjetskog Saveza. U I svjetskom ratu komandovao bataljonom. U građanskom ratu u Rusiji 1918—1920. načelnik štaba divizije i na službi u Štabu 3. armije Zapadnog fronta. Završio vojnu akademiju »M.V. Frunze«. U II svjetskom ratu načelnik Štaba Zakavkaskog fronta, komandant 57. armije, komandant Južnog fronta, komandant 4. ukrajinskog fronta i komandant 3. ukrajinskog fronta. Poslije rata predsjednik Savezne kontrolne komisije u Rumuniji i Bugarskoj i komandant Zakavkaskog vojnog okruga. Odlikovan Ordenom heroja SSSR i dr. Narodni heroj Jugoslavije — 51, 66, 77, 99, 108, 109, 112, 121, 127, 187, 236, 259, 262, 264, 270, 271, 272, 274, 275, 276, 278, 299, 300, 301, 302, 303, 305

Toljati Palmiro (Togliatti Palmiro, pseudonim Erkoli; 1893—1964), jedan od osnivača i višegodišnji generalni sekretar KP Italije (od 1926). Od 1924. član IK KI, od 1928. član Prezidijuma, a od 1935. član Sekretarijata IK KI. Od 1936. do 1939. bio predstavnik KP Italije u Španiji. U Italiju se iz Sovjetskog Saveza vratio u martu 1944; tvorac politike nacionalnog jedinstva; ministar i potpredsjednik u svim vladama od 1944. do 1946. Istaknuti marksistički teoretičar — 304, 308

Ulepič Zdenko (1906), prije II svjetskog rata vazduhoplovni oficir Jugoslovenske vojske. Od aprila 1941. do oktobra 1943. bio je u zarobljeničkim logorima u Njemačkoj i internaciji u Italiji, a od tada učesnik NOR-a. U ratu je bio načelnik službe veze 31. divizije, zamjenik načelnika Vazduhoplovnog odjeljenja u Vrhovnom štabu i u Vojnoj misiji u SSSR-u. U martu 1945. postao je načelnik Štaba Grupe vazduhoplovnih divizija. Član KPJ od 1945. Poslije rata je načelnik Štaba Ratnog vazduhoplovstva, komandant Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva i pomoćnik državnog sekretara za narodnu odbranu za Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušnu odbranu. Bio je član Savjeta narodne odbrane. General-pukovnik avijacije u penziji — 143, 206, 285, 309

Urošević Sredoje (1917), učitelj. Član KPJ od 1940, u NOR-u od 1941. U ratu je bio komandant bataljona u Čačanskom NOPO i u 2. proleterskoj brigadi, načelnik štaba i komandant 2. proleterske brigade i komandant 2. proleterske divizije. Bio je vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata bio je komandant divizije, načelnik Pješadijske oficirske škole i dr., savezni i republički poslanik. General-major JNA u penziji. Narodni heroj — 201, 284

Vatson (Watson), član britanske obavještajne grupe kapetana Džipsona na ostrvu Istu — 168

Velebit dr Vladimir (1907), Pravni fakultet završio u Zagrebu 1931, a doktorirao 1933. Član KPJ od 1939. U NOR-u od 1941. U ratu je bio ilegalni politički radnik u Zagrebu, načelnik Vojnosudskog odjeljenja pri Vrhovnom štabu i šef Vojne misije u Velikoj Britaniji. Poslije rata pomoćnik ministra za inostrane poslove FNRJ, ambasador FNRJ u Velikoj Britaniji, državni podsekretar u DSIP-u, izvršni sekretar Evropske ekonomske komisije UN. General-major JNA u rezervi — 53, 124, 256

Vidmar Josip (1895), akademik, kritičar, esejista, dramaturg i prevodilac. Godine 1914. upisao se na Visoku tehničku školu u Pragu. Od 1915. do 1918. u ruskom zarobljeništvu, a potom studirao istoriju književnosti u Beču, Pragu,

Parizu i diplomirao na Filozofskom fakultetu u Ljubljani. Od 1934. je dramaturg Narodnog pozorišta u Ljubljani. Aktivno je učestvovao u organizovanju Društva prijatelja Sovjetskog Saveza. Jedan je od osnivača OF 27. aprila 1941. Kao član Izvršnog odbora OF djelovao je do ljeta 1942. u Ljubljani, a zatim se prebacio na oslobođenu teritoriju. Za predsjednika Izvršnog odbora OF izabran 14. januara 1943, na kojoj dužnosti je ostao sve do aprila 1953. Bio je predsjednik SNOS-a i član AVNOJ-a. Poslije rata je predsjednik Vijeća naroda Narodne skupštine FNRJ, predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine Slovenije, redovni profesor za teoriju drame na Ljubljanskoj Akademiji za pozorišnu umjetnost, član i predsjednik Slovenačke akademije nauka i umjetnosti. Dobio je nagradu AVNOJ-a. Odlikovan je Ordenom junaka socijalističkog rada i drugim visokim odlikovanjima. Dodeljena mu Njegoševa nagrada za književnost 1981 — 254

Vidović Žarko (1913), artiljerijski potporučnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio komandant 1. pljevaljskog bataljona i Pljevaljskog NOPO, pa Bjelopoljskog NOPO, zatim komandant bataljona, načelnik štaba i komandant 3. sandžačke brigade, na kraju komandant 37 (sandžačke) i 11. (krajiške) divizije. Poslije rata bio je komandant PAO JNA, načelnik Uprave artiljerije JNA i dr. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 287

Vilson Henri Mejtland (Wilson Henry Maitland; 1881—1964), britanski feldmaršal; učesnik burskog i I svjetskog rata; 1939—1941. komandant britanskih snaga u Africi; kao komandant korpusa 1941. učestvovao u ratu u Grčkoj, a zatim komandant britanskih snaga na Srednjem istoku; 1944. vrhovni komandant savezničkih snaga na Sredozemlju; 1944. unaprijeđen u čin feldmaršala; 1944—1947. šef britanske misije u Vašingtonu — 237, 268

Vitman August (Wittmann August), general-lajtnant, komandant njemačke 117. lovačke divizije i jedno vrijeme Korpusne grupe »Fon Štetner« — 268

Vitruk Andrej Nikifirovič (1902—1946), sovjetski general-major avijacije, heroj Sovjetskog Saveza i narodni heroj Jugoslavije. Za vrijeme II svjetskog rata u borbama za oslobođenje Jugoslavije komandovao je jurišnom vazduhoplovnom divizijom i Vazduhoplovnom grupom »Vitruk«, koja je uspješno sadejstvovala s jedinicama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Za narodnog heroja Jugoslavije proglašen je 1945 — 258

Vlahov Dimitar (1878—1953), publicista. Jedan od osnivača Narodne federativne partije poslije Hurijeta u Turskoj i narodni poslanik Makedonije u mladoturskom parlamentu; učestvovao u osnivanju VMRO (ujedinjene) 1924. Učesnik Sveslovenskog kongresa u Moskvi 1941. Poslije oslobođenja Jugoslavije predsjednik NOF Makedonije i potpredsjednik Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ — 219, 310

Vlahović Veljko (1914—1975), student tehnike. Član SKOJ-a od 1933, a KPJ od 1935. Po odluci KPJ odlazi u Prag da pomogne rad jugoslovenskih studenata u Pragu. U Španiju došao 29. januara 1937. i borio se u Balkanskom internacionalnom bataljonu »Dimitrov«, i pored drugih poslova radio i u kadrovskoj sekciji Baze internacionalnih brigada. Ranjen 14. februara 1937. na Harami. Po izliječenju na radu u Parizu. Poslije izbora u CK SKOJ-a upućen u Moskvu za predstavnika SKOJ-a u KOI. Sekretar KOI do 1943. Od 1941. do 1944. preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« popularisao NOR. U Jugoslaviju se vratio 1944. i bio na raznim odgovornim dužnostima: poslanik Savezne narodne skupštine, predsjednik Vijeća naroda u Narodnoj skupštini FNRJ, predsjednik Spoljnopoličkog odbora, član CK SKJ i Izvršnog komiteta CK SKJ i dr. Narodni heroj — 285

Voloda vid. Smirnov Vladimir

Vučković Ljubo (1915—1977), poručnik Jugoslovenske vojske. U NOR-u i član KPJ od 1941. U ratu bio komandant bataljona Lovčenskog partizanskog odreda, komandant 2. dalmatinske, pa 4. crnogorske brigade, komandant 2. proleterske divizije, komandant 13. korpusa i načelnik Štaba 2. armije. Poslije rata

bio na visokim dužnostima. Predsjednik Saveza rezervnih vojnih starješina Jugoslavije i načelnik Generalštaba Jugoslovenske narodne armije. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 250

Vukanović Radovan (1906), apsolvirao prava. Član SKOJ-a od 1924, a član KPJ od 1926. Bio sekretar PK SKOJ-a za Crnu Goru i član PK KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak. Proganjan i više puta hapšen. U NOR-u od 1941: politički komesar bataljona, zamjenik komandanta Crnogorskog NOP odreda za operacije u Sandžaku, komandant 2. bataljona 1. proleterske brigade, 4. proleterske brigade, 3. divizije, 2. korpusa NOVJ, pa pomoćnik komandanta 2. armije. Poslije rata komandant armije i vojne oblasti, načelnik Uprave pješadije, načelnik Više vojne akademije. Bio vijećnik AVNOJ-a i CASNO-a i poslanik Skupštine Crne Gore. General-pukovnik u penziji. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 278, 288

Vukanović Stevan (1920), prije rata je bio dak. Za vrijeme rata zatvaran od okupatora. U NOR-u je od decembra 1943; bio je politički komesar čete, bataljona, 12. bujanovačke i 16. makedonske brigade. Poslije rata je bio politički komesar 16. brigade i 1. brigade 8. makedonske divizije KNOJ-a, a zatim na raznim dužnostima u 7. armiji, Upravi pješadije i Pješadijskom školskom centru. Penzionisan je 1973. u činu pukovnika JNA — 286

Vukmanović Svetozar Tempo (1912), student. Član SKOJ-a od 1932, a član KPJ od 1933; od 1935. profesionalni revolucionar. Hapšen i proganjan. Član MK KPJ za Beograd od 1938, a PK KPJ za Srbiju od 1939. Od 1940. kandidat za člana CK KPJ. Jedno vrijeme bio instruktor CK a dosta dugo radio u partijskoj tehnici CK KPJ. U NOR-u od 1941: delegat CK KPJ i VŠ u BiH, komandant GŠ BiH, član VŠ; delegat CK KPJ i VŠ u Makedoniji i na Kosovu. Jedan od organizatora saradnje između komunističkih partija Albanije, Grčke i Bugarske i KPJ. Poslije rata bio načelnik Glavne političke uprave JNA, pomoćnik ministra narodne odbrane, ministar u Saveznoj vladi, potpredsjednik

SIV-a, predsjednik CV SSJ, član CK i IK CK SKJ; član Saveznog odbora SSRNJ, poslanik Skupštine Jugoslavije. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 189

Vukosavljević Sreten (1881—1960), profesor univerziteta, sociolog sela, politički radnik. Učesnik u pokretu za oslobođenje Južnih Slovena od Turaka. Poslije I svjetskog rata neko vrijeme aktivan u političkom životu (poslanik), a od 1925. do aprilskog rata radi kao novinar. U NOP-u od 1943, otkada je i predsjednik ZAVNO-a Sandžaka; 1944. ministar u vladi dr Ivana Šubašića; marta 1945. ministar u Privremenoj vladi DF Jugoslavije, poslanik, član Prezidijuma Skupštine Srbije. Objavio više radova iz sociologije sela — 254

Zakurdajev, major, sovjetski instruktor za rad po liniji Ozne pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske — 39

Zečević Vladimir Vlada (1903—1970), sveštenik. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. Član Vrhovnog štaba, vijećnik AVNOJ-a, član Izvršnog odbora na Prvom zasijedanju, a član NKOJ-a na Drugom zasijedanju AVNOJ-a. Poslije rata ministar unutrašnjih poslova; ministar građevina Savezne vlade; predsjednik Saveznog vijeća Savezne narodne skupštine. Bio poslanik Ustavotvorne i Savezne narodne skupštine, član SO SUBNORJ. Rezervni pukovnik JNA — 308

Zekić Miloš (1915), prije II svjetskog rata činovnik. Član KPJ od 1940, a u NOR-u od 1941. U ratu je bio zamjenik komandanta i komandant Birčanskog NOPO, komandant 1. fruškogorskog bataljona, komandant 6. istočnobosanske brigade i komandant 38. i 27. divizije. Poslije rata komandant divizije, vojni izaslanik JNA u Rumuniji, zamjenik načelnika Personalne uprave JNA, komandant grada Beograda, član Opunomoćstva CK SKJ za organizaciju SK u JNA i dr. Završio je Višu vojnu akademiju JNA. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 288

Zubundžija Ladislav, major, pomoćnik načelnika Štaba Vazduhoplovstva NOVJ — 143

Žavronkov, major, sovjetski instruktor za rad po liniji Ozne pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske — 39

Ždanov Vladimir Ivanovič (1902—1964), general-pukovnik Crvene armije. U Crvenu armiju stupio je 1923. U II svjetskom ratu istakao se u borbama na Volgi, u južnoj Ukrajini, jaško-kišinjevskej operaciji, Bugarskoj, Jugoslaviji, Mađarskoj. Bio je komandant 4. gardijskog mehanizovanog korpusa, koji je učestvovao u oslobađanju Beograda oktobra 1944. Poslije rata bio je komandant armije, zamjenik komandanta vojnog okruga. Poginuo je u avionskoj nesreći na Avali kod Beograda kao član sovjetske delegacije ratnih veterana koja je putovala na proslavu 20. godišnjice oslobođenja Beograda. Narodni heroj Jugoslavije — 259, 265, 271

Žigić Rade (1909—1952), prije rata privatni namještenik. Član KPJ od 1939. U NOR-u od 1941; bio politički komesar Ličke grupe NOPO, zamjenik političkog komesara GŠ Hrvatske, politički komesar divizije i politički komesar GŠ Hrvatske. Poslije rata politički komesar 2. armije, ministar u vladi Hrvatske, kandidat za člana CK KPJ i dr. Prihvatio Rezoluciju IB. Isključen iz KPJ i lišen čina. Zbog neprijateljskog rada osuđen — 288

Žnidarić Franc (Tone, Mladen, Marko, Štefan, 1913—1944), kao gimnazijalac je isključivan iz škole zbog svojih naprednih pogleda; član je SKOJ-a od 1933; član Okružnog komiteta SKOJ-a (1935); u Sovjetskom Savezu 1935—1936, gdje završava KUNMZ i vojni kurs; u Španiji 1936—1939; u NOR-u od 1941 (nosilac »Partizanske spomenice 1941«). Nalazio se na raznim vojnim dužnostima, pored ostalog bio je na službi u Glavnom štabu NOV i PO Slovenije, na kojoj je funkciji umro u decembru 1944. uslijed zadobijenih rana 7. novembra 1944; pukovnik NOVJ — 283

Žujović Sreten Crni (1899—1976), namještenik. U radničkom pokretu od 1921; član KPJ od 1924, a od 1926. sekretar RK KPJ u Beogradu i sekretar SBOTIČ-a. Više puta hapšen; od 1933. do 1935. nalazio se u emigraciji i na školovanju u SSSR-u. Od 1935. instruktor CK KPJ, a od avgusta 1936. do početka 1938.

član Politbiroa CK KPJ. Na V konferenciji KPJ izabran u CK KPJ. U NOR-u od 1941: komandant GŠ za Srbiju, član VŠ NOV i POJ, vijećnik AVNOJ-a, član NKOJ-a i Privremene vlade DFJ. Poslije rata ministar u vladi FNRJ; general-pukovnik. God. 1948. solidarisao se sa Rezolucijom Informbiroa, zbog čega je bio isključen iz CK KPJ i Partije. Kasnije, na osnovu njegovog političkog držanja, ponovo primljen u SKJ — 33, 38, 50, 94, 238, 251, 257, 267, 268, 270, 274, 290, 298, 300, 301

Župančič Oton (1878—1949), veliki slovenački pjesnik. Studirao istoriju i geografiju na Filozofskom fakultetu u

Beču. Između dva svjetska rata bio je dramaturg i upravnik Narodnog pozorišta u Ljubljani. Za člana Slovenske akademije nauka i umjetnosti izabran 1939. U NOP-u od 1941. Na skupštini delegata slovenačkog naroda u Kočevju 1943. izabran u plenum OF. Počeo je pisati pjesme kao gimnazijalac i objavljivati ih u časopisima 1894. Izdato je više zbirki njegovih pjesama. Bio je pjesnik borbe za nacionalno i socijalno oslobođenje. Istakao se kao najveći slovenački prevodilac (najznačajniji su njegovi prevodi Šekspira). Imao je veliki uticaj na slovenačko pjesništvo i na razvitak slovenačkog književnog jezika — 10, 250, 295

REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA

AFRIKA — 53, 113, 135
 ALBANIJA — 228, 229, 230, 235, 299, 305
 ALŽIR — 52, 260, 272
 AMERIKA — 134, 135, 144, 178, 179, 195, 223
 ANKARA — 237
 ARANĐELOVAC — 44, 51, 239—241, 249, 257, 259, 265, 268, 270, 271, 275, 310
 ARŽANO (kod MAKARSKE) — 132
 AŠANJA (selo) — 99
 AVALA — 59, 259, 268, 273

BAČKA — 96, 97, 266, 267, 269, 279
 BAČKA PALANKA — 121
 BAČKO PETROVO SELO — 121
 BAJINA BAŠTA — 287
 BALKAN — 179, 235, 244, 245, 289, 290
 BANAT — 27, 28, 96, 97, 254, 256, 260, 266, 267, 269, 270, 271, 296
 BANJALUKA — 250, 289
 BANJICA vid. BEOGRAD
 BAOŠIĆ — 276
 BARANJA — 96, 97, 266, 267, 269, 270, 281
 BARI — 70, 103, 124, 125, 174, 211, 241, 249, 250, 251, 252, 254, 256, 259, 260, 263, 265, 272, 275, 280, 284, 287, 296, 299, 300, 301, 303, 309
 BAŠKA VODA — 276
 BATAJNICA (selo) — 99
 BEČ — 269
 BELA CRKVA (kod VRŠCA) — 88, 98, 117, 258, 267, 269, 278, 298, 300, 301
 BELA PALANKA — 251
 BELEGIŠ — 112
 BELI POTOK — 59
 BEOGRAD — 13, 30, 32, 47, 49, 51, 56, 57, 59, 67, 72, 74, 77, 78, 80, 83, 89, 106, 107, 108, 112—115, 119, 121—123, 126, 127, 129, 130, 131—140, 142, 145—161, 163—177, 179—220, 222, 223, 230—233, 242—244, 249, 251, 252, 254—256, 258—275, 277—286, 280, 290, 291, 296, 298—310
 BERANE — 230
 BERN — 305
 BEROVO — 277, 286
 BEŠENOVO (selo u SREMU) — 254
 BEŽANIJA (selo) — 112, 270—272
 BIHAĆ — 156
 BIJELA — 276
 BIJELO POLJE — 230, 285
 BIJE LJINA — 127
 BILEĆA — 309, 315
 BITOLJ — 172, 281
 BJELAŠNICA — 277
 BOKA KOTORSKA — 131, 215, 240, 255, 276, 288, 309
 BOLEĆ — 202, 268
 BOSANSKA KRAJINA — 104, 106, 159, 259, 266, 309
 BOSNA — 66, 106, 131, 194, 230, 232, 261, 262, 267, 277, 280, 282, 284, 288, 297, 304, 306
 BOSNA (rijeka) — 278, 297

BOSNA I HERCEGOVINA — 163, 196, 262, 310
 BRAČ — 255, 276
 BRČKO — 127
 BRZAN — 51
 BUGARSKA — 18, 192, 235, 237, 238, 244, 252, 264, 266, 268, 289, 290, 296, 299, 306, 307
 BUFARIK — 52
 BUJANOVAC — 250
 BUKOVINA — 269
 BUKUREŠT — 28, 254

CAREVO SELO — 264
 CETINJE — 216, 230, 286, 310
 CETINJSKA DOLINA — 132
 CINCAR — 277
 CRNA GORA — 39, 67, 70, 106, 133, 134, 163, 196, 216, 229, 235, 262, 278, 296, 309
 CRNOGORSKO PRIMORJE — 230

ČAČAK — 66, 67, 234, 262, 277, 281, 284, 297, 299, 303
 ČAJNIČE — 227, 230
 ČAKOR — 230
 ČENTA — 121
 ČEREVIĆ — 121
 ČURUG — 269

DALMACIJA — 106, 133, 156, 196, 230, 232, 262, 279, 289, 290, 306
 DALMATINSKO PRIMORJE — 233
 DANILOVGRAD — 285
 DEDINJE vid. BEOGRAD
 DEMOKRATSKA FEDERATIVNA JUGOSLAVIJA vid. JUGOSLAVIJA
 DERVENTA — 232
 DIVCI — 45, 249, 251, 256—259, 297
 DOBOJ — 231, 232
 DOBRINCI (selo u SREMU) — 99, 275
 DONJA RAČA — 51
 DONJI VAKUF — 277
 DORJAN — 172, 281
 DRAGAJ — 276
 DRAVA — 96, 260
 DRINA — 127, 262, 275, 277, 278, 280, 282, 288, 289, 297
 DRINJAČA — 231
 DRVAR — 159, 160, 256, 305, 309
 DRŽANOVO — 76
 DUBROVNIK — 31, 113, 125, 141, 149, 173, 233, 239, 240, 241, 255, 259, 272, 274—276, 278, 289, 290, 296, 302, 303, 305
 DUNAV — 57, 96, 98, 109, 111, 112, 116, 121, 250, 254, 264, 270, 271, 273—275, 281, 302, 303
 DUŠANOVAC (dio BEOGRADA)

ĐAKOVICA — 289
 ĐENOVIĆI — 276
 ĐETINJA — 281
 ĐEVĐELIJA — 172, 281

ENGLESKA vid. VELIKA BRITANIJA
EVROPA — 133, 135, 177, 186, 187, 195

FOČA — 230, 255
FRANCUSKA — 242, 287
FRUŠKA GORA — 116, 273
FURLANDIJA — 260

GLOGONJ — 121
GORAŽDE — 67, 227, 230, 234, 297
GORNJI MILANOVAC — 66, 262
GORNJI VAKUF — 232, 277
GRAB (selo kod DUBROVNIKA) — 240
GRAHOVO — 276
GRAVINA — 53, 103, 260, 281
GRČKA — 172, 264, 280, 281, 287—289, 299, 306
GROCKA — 109
GROSUPLJE — 302
GROZNI — 82, 265
GRUDA (KONAVLI) — 272
GRUŽ — 290

HERCEGOVINA — 233, 285
HRVATSKA — 20, 39, 133, 134, 163, 169, 263, 306
HRVATSKO PRIMORJE — 67, 233, 298
HRVATSKO ZAGORJE — 106
HVAR — 255, 309

IBAR — 251, 280
IBARSKA DOLINA — 264, 288
IBARSKA KLISURA — 161, 305
ILOK — 121, 127, 275
IRIG — 116
IST — 168
ISTRA — 298, 306
ITALIJA — 9, 53, 124, 129, 145, 151, 170, 204, 265, 269, 275, 287, 295, 298, 305

JABLANICA — 232
JADRANSKO MORE — 22
JAHORINA — 227
JAJINCI — 78
JALTA — 290
JARAK — 112, 116, 275
JASTREBAC — 251, 264
JAVOR — 288
JUGOISTOČNA EVROPA — 238
JUGOSLAVIJA — 3, 18, 36, 79, 106—108, 133—135, 137, 162—164, 177, 178, 182, 183, 186, 192, 196, 235, 236, 238, 242, 244, 245, 249—251, 255, 257, 263, 264, 267—269, 272, 278, 281, 282, 285, 289, 290, 295, 298, 299, 304, 310
JULIJSKA KRAJINA — 261
JUNKOVAC — 271
JUŽNA MORAVA — 161, 305

KAČANIK — 287
KAČANIČKA KLISURA — 229, 288, 297
KALINOVIK — 230, 255, 276, 277, 288
KAMENARE — 276
KATLANOVO — 286
KAZERTA — 237
KLENAK — 112
KISELJAK — 232
KIKINDA — 109
KNIČANIN — 109
KNIN — 156, 289
KOČANE — 287
KOČANI — 264
KOLAŠIN — 285
KOLOJAN — 261
KONAVLI — 113, 239, 240, 302
KONJIC — 232
KOPAONIK — 251, 264, 279, 280

KORČULA — 255, 276
KORUŠKA — 298, 310
KOSMET vid. KOSOVO I METOHIJA
KOSOVO — 46, 67, 85, 95, 235, 254, 266, 275, 280
KOSOVO I METOHIJA — 172, 229, 266, 284, 288, 298
KOSOVSKA MITROVICA — 270, 280
KOZNICA — 280
KRAGUJEVAC — 51, 66, 118, 120, 256, 273, 302, 303
KRAJINA vid. BOSANSKA KRAJINA
KRALJEVINA JUGOSLAVIJA vid. JUGOSLAVIJA
KRALJEVO — 46, 66, 118, 136, 201, 228, 234, 258, 262, 270, 271, 273, 277, 281, 284, 297, 299, 302—304, 308
KRAJOVA — 3—45, 47—50, 52—61, 65—72, 74—77, 79—82, 153, 169, 249—254, 258—260, 264, 267, 273, 274, 279, 283, 287, 291, 295—297, 306
KREŠEVO — 277
KRUŠEDOL — 275
KRUŠEVAC — 201, 267, 284, 308
KUKUJEVCI — 127
KUMANNOVO — 172
KUMBOR — 276
KUPINOVO — 99
KUPRES — 277
KURŠUMLIJA — 279
KUSADAK — 32
KVIBEK — 238

LAB — 279
LAPAC — 156
LEBANE — 266
LEDENICE (u HERCEGOVINI) — 285
LEDINCI — 121
LESKOVAC — 49, 68, 250, 251, 258, 259, 263, 299
LENJINGRAD — 281
LEŠTANE — 268
LIKA — 106, 262
LIM — 30, 141, 230, 240, 278, 289, 296
LIŠĆE (selo kod VELESA) — 286
LIVNO — 277
LONDON — 36, 53, 164, 238, 242, 253, 256, 260, 274, 277
LOZNICA — 127, 261
LUBLIN — 238

MAĐARSKA — 116, 236, 269, 290
MAKARSKA — 132
MAKEDONIJA — 39, 67, 105, 134, 163, 245, 253, 257, 264, 270, 280, 281, 284, 288, 296, 307
MALA PLANA — 51
MALI MOKRI LUG — 271
MALI VLAJ — 280
MATEŠEVO — 230
MEDVEĐA — 266
METKOVIĆ — 255
METOHIJA — 228, 230, 234, 235, 254, 258, 280
MIHALJEVCI — 112
MIOKOVCI (selo kod ČAČKA) — 282
MITROŠINCI (selo kod BEROVA) — 286
MLADENOVAC — 32, 59, 256, 261
MOJKOVAC — 285
MOLDAVIJA — 269
MONOPOLI — 275, 281
MORAVA — 51, 58, 74, 264
MOSKVA — 34, 54, 60, 61, 80, 95, 119, 120, 154, 160, 207, 237, 238, 243, 249, 250, 252—254, 257, 261, 262, 270, 273, 279, 281, 285, 286, 289, 291, 296, 298—300, 302, 303, 305, 307
MOSTAR — 131, 142, 232, 276, 278, 285, 304
MRAMOR — 264

NANOS (kod ZADRA) — 284
 NAPULJ — 287
 NERETVA — 132, 233, 255, 304
 NERODIMKA — 280
 NEVESINJE — 230, 255, 288
 NIKŠIĆ — 29, 141, 193, 204, 215, 217, 227, 230, 239, 240, 263, 283, 285, 309
 NIŠ — 13, 68, 71, 75, 76, 84, 250, 251, 263—266, 295, 299, 300
 NOVA VAROŠ — 230
 NOVI BEČEJ — 109
 NOVI FUTOG — 121
 NOVI PAZAR — 241, 288
 NOVI SAD — 77, 109, 112, 116, 121, 123, 269, 271, 274, 275

NJEMAČKA — 236, 267, 269

OBRENOVAC — 32, 83, 89, 99, 109, 112, 116, 255, 265, 268, 271, 273, 275, 300
 OBREŽ — 112
 OHRIDSKO JEZERO — 280
 OMIŠ — 132, 276
 OPOVO — 121
 ORLJAN — 76
 OSIJEK — 77, 264, 276

PALANKA vid. SMEDERVSKA PALANKA
 PALE — 231, 263
 PANČEVO — 13, 30, 32, 109, 116, 121, 267, 271, 274, 277, 281
 PEJAKOVAC — 76
 PELJEŠAC — 31, 233, 255, 259, 276
 PEŠTER — 288
 PETROGRAD vid. LENJINGRAD
 PETROVAC NA MLAVI — 32
 PETROVGRAD vid. ZRENJANIN
 PETROVČIĆ — 99
 PIROT — 38, 49, 79, 250, 258, 259, 264, 297, 300
 PLOČE (kod NIŠA) — 68
 PLJEVLJA — 67, 227, 230, 234, 285, 287, 288, 289, 297
 PODUNAVLJE — 266
 POMORAVLJE — 276
 PODGORICA vid. TITOGRAĐ
 PODGRMEČ — 310
 POŽEGA vid. UŽIČKA POŽEGA
 PRAČA — 227, 231, 289
 PREPOLAC (prevoj) — 279
 PRIBOJ — 227, 285, 287, 288, 289
 PRIJEPOLE — 67, 141, 227, 230, 278, 285, 287—289
 PRIMORJE vid. HRVATSKO PRIMORJE
 PRIŠTINA — 172, 266, 279
 PRKOS (kod ZADRA) — 284
 PRNJAVOR (u SREMU) — 275
 PROKUPLJE — 76, 264
 PROZOR — 232, 277
 PUTINCI (selo u SREMU) — 275

RAKOVICA — 73
 RALJA — 32
 RENOVICA — 263
 RIM — 287
 RIPANJ — 59
 RISAN — 285
 ROGATICA — 127
 ROMANIJA — 231
 RUDO — 227, 230, 287, 288, 289
 RUMA — 112, 116, 121, 273—276, 303
 RUMUNIJA — 236, 267, 269, 277, 290
 RUSIJA vid. SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA

SANDŽAK — 46, 141, 172, 227, 229, 230, 232—234, 240, 258, 262, 277, 278, 280, 281, 288, 289, 296, 297

SANSKI MOST — 263
 SARAJEVO — 46, 77, 127, 131, 141, 142, 172, 227, 228, 230—234, 255, 258, 278, 289, 304
 SAVA — 77, 89, 99, 109, 112, 116, 255, 261, 265, 267, 268, 270, 272, 273, 275, 288, 300
 SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA — 6, 9, 55, 66, 70, 77, 107, 108, 110, 133, 134, 174, 177, 186, 195, 233, 249, 257, 261, 265, 276, 281, 285—287, 290, 291, 295, 299, 306, 308
 SEVERNA AFRIKA — 260, 301
 SISAČ — 228
 SITNICA — 280
 SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE — 236, 238, 291
 SJENICA — 67, 141, 227, 230, 277, 288
 SJEVERNA ITALIJA — 305
 SKELA — 271, 272
 SKOPLJE — 76, 222, 264, 270, 286, 287, 288, 310
 SLAVIJA vid. BEOGRAD
 SLAVONIJA — 106, 156, 261, 266, 267
 SLAVONSKI BROT — 142, 228, 297, 304
 SLOVAČKA — 286
 SLOVENIJA — 17, 39, 106, 133, 134, 138, 163, 165, 266, 267, 277, 305
 SLOVENAČKO PRIMORJE — 298
 SMEDEREVO — 268
 SMEDERVSKA PALANKA — 32, 51, 256
 SOFIJA — 38, 246, 282, 298, 306
 SOKOLAC — 231
 SOVJETSKI SAVEZ vid. SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA
 SPLIT — 173, 276
 SPREČA — 289
 SRBIJA — 3, 4, 25, 33, 35, 36, 58, 72, 85, 95, 106, 120, 133, 134, 147, 163, 167, 177, 190, 195, 196, 228—230, 233—235, 251, 254, 258, 261—263, 268, 269, 276, 278, 280, 281—283, 295, 296, 305, 307
 SREDNJA EVROPA — 179
 SREDOZEMLJE — 22, 237, 253, 287
 SREM — 53, 70, 128, 254, 255, 260, 261, 263, 267—269, 271—273, 275, 276, 300—303
 SREMSKA KAMENICA — 212, 274
 SREMSKI KARLOVCI — 112
 SREMSKA MITROVICA — 57, 77, 83, 261, 265, 273, 275, 299
 SREMSKA RAČA — 127
 SSSR vid. SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA
 STALAC — 250, 251
 STALJINGRAD vid. VOLGOGRAD
 STARI BEČEJ — 109, 111, 121, 271, 302
 STARA PAZOVA — 112, 272
 STARI SVATOVAC (kod PROKUPLJA) — 258, 259
 STARI TRG — 281
 STON — 233, 259, 276
 STUBLINE — 271
 SUHA KRAJINA — 302

ŠABAC — 112, 127, 255, 268, 271, 273, 275
 ŠAJKAŠKA — 269
 ŠARVAR — 269
 ŠATRINCI — 275
 ŠIBENIK — 279, 289
 ŠKUMBA (rijeka) — 280
 ŠTIP — 76, 264
 ŠUMADIJA — 106, 113, 133, 134, 195, 196, 276
 ŠULJAM — 254
 ŠVAJCARSKA — 305

TAROŠ — 109
 TEHERAN — 238

TERAZIJE vid. BEOGRAD

TIČEVO — 281

TISA — 109, 116, 121, 123, 271, 273

TITEL — 121, 123, 271, 274, 303

TITOGRAD — 215, 230, 285

TITOV VELES — 76, 264, 284

TOPČIDER vid. BEOGRAD

TOPOLA — 51, 59, 256, 261

TRAPISTI (kod BANJALUKE) — 279

TRAVNIK — 232

TREBINJE — 31, 255, 282, 284

TRESKAVICA — 277

TRNOVO — 288

TRST — 298

TRSTENIK — 201, 308

TRSTENIK — 255

TUZLA — 127, 231

UB — 261

ULOG — 288

UMKA — 265, 268, 271—273

UNA — 228, 288, 289

UROŠEVAC — 280, 281

UŠĆE — 280

UŽICE — 66, 67, 68, 127, 277, 281, 283, 289, 299

UŽIČKA POŽEGA — 230

VALANDOVO (selo kod SKOPLJA) — 281

VALJEVO — 38, 190, 249, 251, 257, 259, 263, 265, 268, 295

VARDAR — 229, 297

VARDIŠTE — 230

VELIKA BRITANIJA — 134, 135, 178, 179, 195, 223, 235, 238, 272, 278, 287, 291

VELIKA KIKINDA vid. KIKINDA

VELIKA PLANA — 30, 32, 51, 256

VELIKI MOKRI LUG — 271

VELIKI RADINCI — 275

VELES vid. TITOV VELES

VINKOVCI — 77, 127, 264, 275

VIS — 16, 46, 50, 70, 160, 173, 193, 228—235, 249, 251, 252, 255, 258, 264, 270, 271, 276, 279, 281, 283, 291, 298

VIŠEGRAD — 46, 66, 141, 230, 231, 234, 258, 262, 263, 277, 288, 289, 297, 299

VOLGOGRAD — 250

VOJVODINA — 33, 39, 42, 53, 106, 113, 133, 147, 175, 177, 242, 249, 254, 261, 266, 267, 269, 278, 281, 296, 305, 308

VLAŠENICA — 231

VODICE — 279

VRANJE — 250

VRNJAČKA BANJA — 201, 308

VRDNIK — 275

VRDOVO (selo na DINARI) — 279

VUČITRN — 268

VRŠAC — 83—90, 94, 97—106, 108—125, 160, 238, 249, 254, 256, 259, 260, 266—272, 274, 277, 290, 291, 300, 303

VUKOVAR — 77, 127, 234, 275

ZADAR — 152, 200, 284, 308

ZAGREB — 20, 106, 228, 276, 297

ZAPADNA EVROPA — 238

ZAPADNA MORAVA — 251, 263, 275, 277, 280, 281, 284, 288

ZELENGORA — 276, 277

ZEMUNIK (kod ZADRA) — 284

ZEMUN — 32, 57, 83, 89, 112, 115, 116, 263, 268, 270—272, 302

ZENICA — 131, 276, 304

ZRENJANIN — 109, 269

ZUCE — 268

ZVORNIK — 231, 261

ŽABALJ — 269

ŽELEZNIK — 59

ŽEVOVAC — 280

ŽULJAN — 255

ŽUPANJA — 127, 275

SKRAĆENICE

A-CKSKJ	— Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije
A-IZDG SRSI	— Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja SR Slovenije (Ljubljana)
ALM	— American League of Merit (Američka počasna legija)
A-VII	— Arhiv Vojnoistorijskog instituta
ASNOS	— Antifašistička skupština narodnog oslobođenja Srbije
AVNOJ	— Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
BAF	— Balkan Air Force (Balkanske vazduhoplovne snage — Balkansko vazduhoplovstvo)
CASNO	— Crnogorska antifašistička skupština narodnog oslobođenja Crne Gore
CK	— Centralni komitet
DFJ	— Demokratska Federativna Jugoslavije
DO	— Dobrovoljački odred (i)
DV	— Dobrovoljačka vojska
DVJ	— Dobrovoljačka vojska Jugoslavije
EAC	— European Allied Commission (Evropska saveznička komisija)
FNRJ	— Federativna Narodna Republika Jugoslavija
FO	— Foreign Office (Ministarstvo inostranih poslova Velike Britanije)
GK	— Gradski komitet
GMT	— Greenwich Mean Time (Vrijeme po Grinviču)
GŠ	— Glavni štab
IB	— Informbiro
IZDG	— Inštitut za zgodovino delavskega gibanja
JA	— Jugoslovenska armija
JNA	— Jugoslovenska narodna armija
JNOF	— Jedinstveni narodnooslobodilački front
KNOJ	— Korpus narodne odbrane Jugoslavije
KP	— Komunistička partija
KUNMZ	— Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada
MF	— Mikrofilm
MK	— Mesni komitet
NDH	— Nezavisna Država Hrvatska
NKOJ	— Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije
NIRO	— Novinska izdavačka radna organizacija
NO	— Narodnooslobodilačka (i)

NOB	— Narodnooslobodilačka borba
NOO	— Narodnooslobodilački odbor
NOP	— Narodnooslobodilački partizanski
NOPO	— Narodnooslobodilački partizanski odred (i)
NOPOJ	— Narodnooslobodilački partizanski odredi Jugoslavije
NOR	— Narodnooslobodilački rat
NOU	— Narodnooslobodilačka (i) udarna (i)
NOV	— Narodnooslobodilačka vojska
NOVJ	— Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije
OF	— Osvobodilna fronta
OZNA	— Odeljenje zaštite naroda
PB	— Politbiro
PO	— Pokrajinski odbor
POJ	— Partizanski odredi Jugoslavije
PRO	— Public Record Office (Britanski javni arhiv)
RAF	— Royal Air Force (Kraljevske vazduhoplovne snage Velike Britanije — Kraljevsko ratno vazduhoplovstvo)
SAD	— Sjedinjene Američke Države
SANU	— Srpska akademija nauka i umetnosti
SFRJ	— Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SIV	— Savezno izvršno veće
SK	— Savez komunista
SKJ	— Savez komunista Jugoslavije
SKOJ	— Savez komunističke omladine Jugoslavije
SNOS	— Slovenski narodnooslobodilački svet
SSNO	— Savezni sekretarijat za narodnu cdbranu
SSSR	— Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
SUBNORJ	— Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata Jugoslavije
UNRRA (Unra)	— United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Uprava ujedinjenih naroda za pomoć i obnovu)
USAOJ	— Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije
VŠ	— Vrhovni štab
ZAVNOBiH	— Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine
ZAVNOH	— Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske

POPIS ILUSTRACIJA

Tito za govornicom Velike antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije (Beograd, 9. novembar 1944)

Zgrada u Vršcu u kojoj se nalazio Tito od 16. do 25. oktobra 1944.

Faksimil Titovih naređenja od 9. i 10. oktobra 1944.

Maršal Tolbuhin (sjedi) za vrijeme potpisivanja sporazuma o predaji Vazduhoplovne grupe »VITRUK«; lijevo je Tito, a desno su članovi Štaba fronta

Maršal Tito potpisuje sporazum o prijemu Vazduhoplovne grupe »VITRUK«; u sredini je maršal Tolbuhin (Bela Crkva, 16. oktobar 1944)

Tito s omladinom (Vršac, druga polovina oktobra 1944)

Slijeva nadesno: Mitar Bakić, Ivan Milutinović, Tito, Nikolaj Vasiljevič Kornjejev, Koča Popović i Anatolij Petrovič Gorškov (Vršac, 22. oktobar 1944)

Tito u pratnji (slijeva nadesno) generala Arse Jovanovića, Sretena Žujovića, Peka Dapčevića i Koče Popovića vrši smotru jedinica koje su učestvovalе u borbama za oslobođenje Beograda (Banjica, 27. oktobar 1944)

Tito u pratnji general-lajtnanta Peka Dapčevića (desno) vrši smotru jedinica učesnica u oslobođenju Beograda (Banjica, 27. oktobar 1944)

Tito po završenoj smotri pozdravlja učesnike borbi za oslobođenje Beograda. Iza njega stoje slijeva nadesno generali Arso Jovanović, Peko Dapčević, Sreten Žujović i Koča Popović (Banjica, 27. oktobar 1944)

Tito se pozdravlja s članovima savezničkih vojnih misija prije nego što će održati govor učesnicima borbi za oslobođenje Beograda (Banjica, 27. oktobar 1944)

Tito govori na Banjici 27. oktobra 1944.

Faksimil Titove naredbe od 29. oktobra 1944. o formiranju Štaba Vazduhoplovstva NOVJ

Faksimil dijela prve strane »Politike« posvećene govoru maršala Tita oslobodiocima Beograda održanom 27. oktobra 1944. na Banjici

Tito govori na Banjici 27. oktobra 1944; lijevo su članovi savezničkih vojnih misija

Vrhovni komandant NOV i POJ maršal Tito na svečanoj tribini posmatra defile jedinica koje su učestvovalе u oslobođenju Beograda; lijevo su šefovi savezničkih vojnih misija (Banjica, 27. oktobar 1944)

Tito sa svečane tribine posmatra defile jedinica (Banjica, 27. oktobar 1944)

Vrhovni komandant NOV i POJ maršal Tito posmatra defile jedinica na Banjici 27. oktobra 1944.

Tito i Šubašić na završnoj sjednici održanoj u Beogradu u vezi s potpisivanjem Beogradskog sporazuma od 1. novembra 1944.

Tito i Šubašić na svečanoj akademiji povodom proslave 27-godišnjice oktobarske revolucije (Beograd, 7. novembar 1944)

Faksimil prve strane »Glasa« od 7. novembra 1944. lista JNOF-a Srbije posvećen Titovom dolasku u Beograd

Faksimil prve strane »Politike« od 10. novembra 1944. posvećene govoru maršala Tita na Velikoj antifašističkoj skupštini narodnog oslobođenja Srbije

Tito za govornicom Velike antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije (Beograd, 9. novembar 1944)

Tito (u sredini) prati rad Velike antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije; lijevo je dr Ivan Ribar, a desno dr Ivan Šubašić (Beograd, 9. novembar 1944)

Faksimil Titovog naređenja od 15. novembra 1944. o stanovanju vojnih lica

SADRŽAJ

	Strana
PREDGOVOR	VII
JOSIP BROZ TITO — SABRANA DJELA	
6. oktobar — 15. novembar 1944.	
Odgovor na pozdravnu riječ general-lajtnanta Kornjejeva, šefa Sovjetske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ (6. oktobar 1944.)	3
Za Rankovića (Aleksandra, zamjenika vrhovnog komandanta NOV i POJ) i Arsa (Jovanovića, načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ), 6. oktobar 1944.	4
Vrhovnom štabu NOV i POJ, 6. oktobar 1944.	5
Za Arsa (Jovanovića), 6. oktobar 1944.	6
Vrhovnom štabu NOV i POJ, 6. oktobar 1944.	7
Vrhovnom štabu NOV i POJ za Ročka (Rodoljuba Čolakovića, sekretara Predsjedništva AVNOJ-a), 6. oktobar 1944.	8
Za Rankovića, 6. oktobar 1944.	9
Vrhovnom štabu NOV i POJ, 6. oktobar 1944.	10
Vrhovnom štabu NOV i POJ, 6. oktobar 1944.	11
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 6. oktobar 1944.	12
Za G(lavni) š(tab NOV i PO) Srbije, 6. oktobar 1944.	13
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 6. oktobar 1944.	14
Za Peka (Dapčevića, komandanta 1. armijske grupe NOVJ), 6. oktobar 1944.	15
Za Peka (Dapčevića), 6. oktobar 1944.	16
Štabu Baze NOVJ u Bariju, 6. oktobar 1944.	17
Pijade (Moši, Moskva), 7. oktobar 1944.	18
Za Kardelja (Edvarda, potpredsjednika NKOJ-a), 7. oktobar 1944.	19
Za Rankovića, 7. oktobar 1944.	20
Za Rankovića, 7. oktobar 1944.	21
Za Rankovića, 7. oktobar 1944.	22

	Strana
Vrhovnom štabu NOV i POJ, 7. oktobar 1944.	23
Vrhovnom š(tabu NOV i POJ) za Štab Mornarice, 7. oktobar 1944.	24
Za Rankovića, 7. oktobar 1944.	25
Za G(lavni) š(tab NOV i PO) Srbije, 7. oktobar 1944.	26
(Vrhovnom štabu NOV i POJ za GŠ Vojvodine), 7. oktobar 1944.	27
General-lajtnantu Terziću (Velimiru, šefu Vojne misije NOVJ u Moskvi), 7. oktobar 1944.	28
Svim predsjednicima zemaljskih (antifašističkih) vijeća (narodnog oslobođenja) 8. oktobar 1944.	29
za Rankovića, 8. oktobar 1944.	30
Za Rankovića i Arsa (Jovanovića), 8. oktobar 1944.	31
Za Peka (Dapčevića), 8. oktobar 1944.	32
Za Peka (Dapčevića, komandanta 1. armijske grupe NOVJ) i (Sretena Žujovića) Crnog (člana Vrhovnog štaba NOV i POJ), 8. oktobar 1944.	33
General-lajtnantu Terziću (Velimiru, šefu Vojne misije NOVJ u Moskvi), 8. oktobar 1944.	34
General-lajtnantu Terziću, 8. oktobar 1944.	35
G. dr Ivanu Šubašiću, predsjedniku jugoslovenske vlade, London, 9. oktobar 1944.	36
V(rhovnom) š(tabu NOV i POJ), 9. oktobar 1944.	37
Za Rankovića, 9. oktobar 1944.	38
Za Rankovića, 9. oktobar 1944.	39
Za V(rhovni) š(tab NOV i POJ), 9. oktobar 1944.	40
Za V(rhovni) š(tab) za Đidu (Milovana Đilasa, člana Vrhovnog štaba NOV i POJ), 9. oktobar 1944.	41
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 9. oktobar 1944.	42
Koči (Popoviću, komandantu Glavnog štaba NOV i PO Srbije), 9. oktobar 1944.	43
Štabu 1. armijske grupe NOVJ, 9. oktobar 1944.	44
Prvom (proleterskom udarnom) korpusu (NOVJ), 9. oktobar 1944.	45
Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ, 9. oktobar 1944.	46
Za Rankovića, 10. oktobar 1944.	47
Rankoviću, 10. oktobar 1944.	48
Za Koču (Popovića), 10. oktobar 1944.	49
Za Peka (Dapčevića) i (Sretena Žujovića) Crnog, 10. oktobar 1944.	50
Za Peka (Dapčevića, komandanta 1. armijske grupe NOVJ), 10. oktobar 1944.	51

	Strana
Britanskoj vojnoj misiji kod (Vrhovnog štaba) NOV i POJ, 10. oktobar 1944.	52
Za Rankovića, 11. oktobar 1944.	53
Pijade (Moši) i general-lajtnantu Terziću (Velimiru, šefu Vojne misije NOVJ u Moskvi), 11. oktobar 1944.	54
General-lajtnantu Terziću, 11. oktobar 1944.	55
Za Peka (Dapčevića), 13. oktobar 1944.	56
Za Peka (Dapčevića) i V(rhovni) š(tab NOV i POJ), 13. oktobar 1944.	57
General-lajtnantu Terziću (Velimiru, šefu Vojne misije u Moskvi), 13. oktobar 1944.	58
General-lajtnantu Terziću, 13. oktobar 1944.	59
Pijade (Moši, Moskva), 13. oktobar 1944.	60
Pijade (Moši, Moskva), 13. oktobar 1944.	61
Uputstva o načinu predlaganja i dodjeljivanja ordena, 14. oktobar 1944.	62
Maršalu Tolbuhinu (komandantu 3. ukrajinskog fronta Crvene armije), 14. oktobar 1944.	66
V(rhovnom) š(tabu) za Arsa (Jovanovića), 14. oktobar 1944.	67
Za Arsa (Jovanovića), Vis, 14. oktobar 1944.	68
V(rhovnom) š(tabu) za Arsa (Jovanovića), 14. oktobar 1944.	69
V(rhovnom) š(tabu NOV i POJ), 14. oktobar 1944.	70
Za Koču (Popovića), 14. oktobar 1944.	71
Za Peka (Dapčevića), 14. oktobar 1944.	72
Peku Dapčeviću, komandantu 1. armijske grupe NOVJ, 14. oktobar 1944.	73
General-lajtnantu Terziću (Velimiru, šefu Vojne misije NOVJ u Moskvi), 14. oktobar 1944.	74
General-lajtnantu Terziću, 14. oktobar 1944.	75
Komandantu fronta maršalu Sovjetskog Saveza drugu Tolbuhinu, 14. oktobar 1944.	76
Maršalu Sovjetskog Saveza drugu Tolbuhinu, 15. oktobar 1944.	77
Štabu 1. armijske grupe NOVJ, 15. oktobar 1944.	78
Gradanima i omladini Pirota, 15. oktobar 1944.	79
General-lajtnantu Terziću (Velimiru, šefu Vojne misije NOVJ u Moskvi), 15. oktobar 1944.	80
General-lajtnantu Terziću, 15. oktobar 1944.	81
General-lajtnantu Terziću, 15. oktobar 1944.	82
V(rhovnom) š(tabu) za Arsa (Jovanovića), 16. oktobar 1944.	83

	Strana
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 16. oktobar 1944.	84
Za Koču (Popovića, komandanta Glavnog štaba NOV i PO Srbije), 16. oktobar 1944.	85
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 16. oktobar 1944.	86
Za Koču (Popovića), 16. oktobar 1944.	87
Peku Dapčeviću, komandantu 1. armijske grupe NOVJ, 16. oktobar 1944.	88
Za Peka (Dapčevića), 16. oktobar 1944.	89
Naredba o organizaciji ekonomske službe u Narodnooslobodilačkoj vojsci i partizanskim odredima Jugoslavije, 17. oktobar 1944.	90
V(rhovnom) š(tabu) za Arsa (Jovanovića), 17. oktobar 1944.	94
Za Koču (Popovića, komandanta Glavnog štaba NOV i PO Srbije), 17. oktobar 1944.	95
Naredba Vrhovnog komandanta NOV i POJ	
Uspostavljanje Vojne uprave za Banat, Bačku i Baranju, 17. oktobar 1944.	96
Za Peka (Dapčevića, komandanta 1. armijske grupe NOVJ), 17. oktobar 1944.	98
Maršalu Sovjetskog Saveza drugu Tolbuhinu, 18. oktobar 1944.	99
Za Rankovića, 18. oktobar 1944.	100
V(rhovnom) š(tabu) za Arsa (Jovanovića), 18. oktobar 1944.	101
V(rhovnom) š(tabu) za Arsa (Jovanovića), 18. oktobar 1944.	102
(Štabu Baze NOVJ u Bariju), 18. oktobar 1944.	103
V(rhovnom) š(tabu NOV i POJ), 19. oktobar 1944.	104
V(rhovnom) š(tabu NOV i POJ), 19. oktobar 1944.	105
Zapovijest general-lajtnantu Peku Dapčeviću, komandantu armije u Zap(adnoj) Srbiji, 20. oktobar 1944.	106
Za Tanjug i za svu našu štampu: Vrhovnom komandantu Crvene armije maršalu Staljinu, 20. oktobar 1944.	107
Komandantu 3. ukrajinskog fronta maršalu Sovjetskog Saveza Tolbuhinu, 20. oktobar 1944.	108
Komandantu fronta maršalu Sovjetskog Saveza drugu Tolbuhinu, 20. oktobar 1944.	109
Generalu Kornjejevu (šefu Sovjetske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ), 20. oktobar 1944.	110
G(lavnom) š(tabu NOV i PO) Vojvodine (za Kostu Nada), 20. oktobar 1944.	111
Maršalu Tolbuhinu, 21. oktobar 1944.	112
V(rhovnom) š(tabu) za Arsa (Jovanovića), 21. oktobar 1944.	113
Za Koču (Popovića, komandanta Glavnog štaba NOV i PO Srbije), 21. oktobar 1944.	114

Strana

Za Peka (Dapčevića, komandanta 1. armijske grupe NOVJ), 21. oktobar 1944.	115
Za Peka (Dapčevića), 21. oktobar 1944.	116
Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, 22. oktobar 1944.	117
Za G(lavni) š(tab NOV i PO) Srbije, 22. oktobar 1944.	118
Pijade (Moši, Moskva), 22. oktobar 1944.	119
Pijade (Moši, Moskva), 22. oktobar 1944.	120
Maršalu Sovjetskog Saveza Tolbuhinu, 23. oktobar 1944.	121
Za Peka (Dapčevića, komandanta 1. armijske grupe NOVJ), 23. oktobar 1944.	122
Za Peka (Dapčevića), 24. oktobar 1944.	123
Štabu Baze NOVJ u Bariju, 24. oktobar 1944.	124
Štabu Baze NOVJ u Bariju, 24. oktobar 1944.	125
Naređenje za formiranje artiljerijskih jedinica NOVJ, 25. oktobar 1944.	126
Komandantu fronta maršalu Sovjetskog Saveza Tolbuhinu, 25. oktobar 1944.	127
Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, 25. oktobar 1944.	128
Glavnom štabu NOV i PO Slovenije, 25. oktobar 1944.	129
Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ, 25. oktobar 1944.	130
Štabu 5. udarnog korpusa NOVJ, 25. oktobar 1944.	131
Štabu 8. korpusa NOVJ, 25. oktobar 1944.	132
Govor održan 27. oktobra 1944. na Banjici jedinicama koje su učestvovalе u borbama za oslobođenje Beograda	133
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 27. oktobar 1944.	136
Saopštenje Tanjuga o razgovorima Tito—Šubašić, 28. oktobar 1944.	137
V(rhovnom) š(tabu NOV i POJ) 28. oktobar 1944.	138
Glavnom štabu NOV i PO Makedonije, 28. oktobar 1944.	139
G(lavnom) š(tabu NOV i PO) Vojvodine, 28. oktobar 1944.	140
Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ, 28. oktobar 1944.	141
Štabu 5. udarnog korpusa NOVJ, 28. oktobar 1944.	142
Naredba o formiranju Štaba Vazduhoplovstva NOV Jugoslavije, 29. oktobar 1944.	143
Vinstonu Čerčilu, predsjedniku britanske vlade, (30. oktobar 1944.)	144
Naređenje za sadejstvo s avijacijom i za prihvāt savezničkih oficira, 30. oktobar 1944.	145
Glavnom štabu NOV i PO Makedonije, 30. oktobar 1944.	146
Glavnom štabu NOV i PO Slovenije, 30. oktobar 1944.	147

	Strana
Glavnom štabu NOV i PO Slovenije, 30. oktobar 1944.	148
Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ, 30. oktobar 1944.	149
Štabu 8. udarnog korpusa NOVJ, 30. oktobar 1944.	150
Štabu 8. udarnog korpusa NOVJ, 30. oktobar 1944.	151
Štabu 8. udarnog korpusa NOVJ 30. oktobar 1944.	152
Pijade (Moši, Moskva), 30. oktobar 1944.	153
General-lajtnantu Terziću (Velimiru, šefu Vojne misije NOVJ u Moskvi), 30. oktobar 1944.	154
Odluka o stavljanju na raspoloženje svih državnih činovnika i službenika, 31. oktobar 1944.	155
Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, 31. oktobar 1944.	156
Za Albaniju (Velimiru Stojniću, šefu Vojne misije NOVJ u Albaniji), 31. oktobar 1944.	157
Štabu 8. udarnog korpusa NOVJ, 31. oktobar 1944.	158
Odgovor maršala Tita na pismo žena i omladinki okoline Drvara, (oktobar 1944. godine)	159
Pohvala 24. srpske udarne divizije (oktobar 1944.)	161
Sporazum Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i Kraljevske jugoslovenske vlade od 1. novembra 1944. godine	162
Saopštenje Tanjuga o razgovorima Tito—Šubašić, 1. novembar 1944.	164
Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, 1. novembar 1944.	165
Naređenje za formiranje Gardijske brigade Vrhovnog štaba NOV i POJ, 2. novembar 1944.	166
G(lavnom) š(tabu NOV i PO) Srbije za Koču (Popovića), 2. novembar 1944.	167
Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, 3. novembar 1944.	168
Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, 3. novembar 1944.	169
Glavnom štabu NOV i PO Makedonije, 3. novembar 1944.	170
Glavnom štabu NOV i PO Makedonije, 3. novembar 1944.	171
Glavnom štabu NOV i PO Makedonije, 3. novembar 1944.	172
Štabu Mornarice NOVJ, 3. novembar 1944.	173
General-lajtnantu Terziću (Velimiru, šefu Vojne misije NOVJ u Moskvi), 3. novembar 1944.	174
General-lajtnantu Terziću, 3. novembar 1944.	175
General-lajtnantu Terziću, 3. novembar 1944.	176
Narodi Jugoslavije! Radnici, seljaci, građani! Vojnici, podoficiri, oficiri i politički radnici Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije! Omladino Jugoslavije!, 4. novembar 1944.	177

Strana

Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, 4. novembar 1944.	180
G(lavnom) š(tabu NOV i PO) Makedonije, 4. novembar 1944.	181
Gospodinu generalu Ficroju Maklinu, šefu Britanske vojne misije pri NOV i POJ, 4. novembar 1944.	182
Gospodinu pukovniku Eleri C. Hantingtonu, (šefu Samostalne američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ), 4. novembar 1944.	183
Štabu 8. udarnog korpusa NOVJ, 4. novembar 1944.	184
General-lajtnantu Terziću (Velimiru, šefu Vojne misije NOVJ u Moskvi), 4. novembar 1944.	185
Vrhovnom komandantu Crvene armije maršalu Sovjetskog Saveza J. V. Staljinu, 6. novembar 1944.	186
Maršalu Sovjetskog Saveza drugu Tolbuhinu, 6. novembar 1944.	187
Glavnom štabu NOV i PO Makedonije, 6. novembar 1944.	188
Delegatu V(rhovnog) š(taba) generalu (Svetozaru Vukmanoviću) Tempu i komandantu G(lavnog) š(taba) M(akedonije Mihailu) Apostolskom, 6. novembar 1944.	189
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 6. novembar 1944.	190
General-lajtnantu Terziću (Velimiru, šefu Vojne misije NOVJ u Moskvi), 6. novembar 1944.	191
Odgovor na pozdrav bugarskih studenata, 6. novembar 1944.	192
Štabu Mornarice NOVJ, 7. novembar 1944.	193
Štabu 5. udarnog korpusa NOVJ, 7. novembar 1944.	194
Govor održan 9. novembra 1944, pred Velikom antifašističkom skupštinom narodnog oslobođenja Srbije, 9. novembar 1944.	195
Glavnom štabu NOV i PO Slovenije, 9. novemabr 1944.	197
Glavnom štabu NOV i PO Slovenije, 9. novembar 1944.	198
Glavnom štabu NOV i PO Slovenije, 9. novembar 1944.	199
Štabu Mornarice NOVJ, 9. novembar 1944.	200
Zahvalnost 2. proleterskoj diviziji, (9. novembar 1944.)	201
Zahvalnost 23. diviziji, (9. novembar 1944.)	202
Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, 10. novembar 1944.	203
Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ, 10. novembar 1944.	204
General-lajtnantu Terziću (Velimiru, šefu Vojne misije NOVJ u Moskvi), 10. novembar 1944.	205
General-lajtnantu Terziću, 10. novembar 1944.	206
Milovanu Đilasu, članu Politbiroa CK KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ, 11. novembar 1944.	207

	Strana
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 11. novembar 1944.	208
Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, 12. novembar 1944.	209
Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, 12. novembar 1944.	210
Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, 12. novembar 1944.	211
Glavnom štabu NOV i PO Makedonije, 13. novembar 1944.	212
Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, 14. novembar 1944.	213
Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ, 14. novembar 1944.	214
Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ, 14. novembar 1944.	215
Zahvalnost vrhovnog komandanta oslobodiocima Cetinja, 14. novembar 1944.	216
Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ, 14. novembar 1944.	217
General-lajtnantu Terziću (Velimiru, šefu Vojne misije NOVJ u Moskvi), 14. novembar 1944.	218
General-lajtnantu Terziću, 14. novembar 1944.	219
Glavnim štabovima, štabovima korpusa, Komandi grada Beograda, 15. novembar 1944.	220
Zahvalnost vrhovnog komandanta oslobodiocima Skoplja, 15. novembar 1944.	222
(Baza NOVJ) Bari dr (Josipu) Smodlaki, (povjereniku za spoljne poslove NKOJ-a), 15. novembar 1944.	223

PRILOZI

Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ 6. oktobar 1944.	227
Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, 9. oktobar 1944.	228
Makedonija (za Glavni štab NOV i PO Makedonije), 9. oktobar 1944.	229
Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ, 9. oktobar 1944.	230
Štabu 3. udarnog korpusa NOVJ, 9. oktobar 1944.	231
Petom (udarnom) korpusu (NOVJ), 9. oktobar 1944.	232
Štabu 8. udarnog korpusa NOVJ, 9. oktobar 1944	233
Štabu 37. NOU divizije, 9. oktobar 1944.	234
Za Pavla (Jovičevića, sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju), 10. oktobar 1944.	235
Gospodinu Ormu Sardžentu (podsekretaru u britanskom Ministarstvu spoljnih poslova), 11. oktobar 1944.	236
Komunike o sovjetsko-britanskim razgovorima u Moskvi, 23. oktobar 1944.	238
Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ, 23. oktobar 1944.	239

	Strana
Štabu 29. NOU divizije, 23. oktobar 1944.	240
Štabu Baze NOVJ u Bariju, 24. oktobar 1944.	241
Vinstonu Čerčilu, predsjedniku vlade Velike Britanije, London, 27. oktobar 1944.	242
Maršalu Josipu Brozu Titu i CK KP Jugoslavije, 2. novembar 1944.	244
NAPOMENE	247
HRONOLOGIJA	293
BIOGRAFSKE BELEŠKE	315
REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA	349
SKRAĆENICE	353
POPIS ILUSTRACIJA	355

NIRO »KOMUNIST« — Izdavački centar »Komunist«, Beograd
Izdavačko knjižarsko poduzeće »Naprijed«, Zagreb
Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

Tom 24
I izdanje

Recenzenti

dr Branko Petranović
dr Veselin Đurović
dr Nikola Popović

Tekstove pisane na stranom jeziku preveli

Ljubinka Ribar
Milorad Simonović
Dimitrije Šešerinac

Izbor fotografija

Pavle Ljumović

Jezički redaktor

Milorad Simonović

Likovno rješenje korica

Jovan Lukić

Grafička oprema

Vladana Mrkonja

Štampa

Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd,
Bulevar Vojvode Mišića br. 17

Tiraž 20 000

Izišlo iz štampe juna 1982.

